

Ersättning till brottsoffer

BETÄNKANDE AV
UTREDNINGEN OM
STÄRKT RÄTT TILL
SKADESTÅND FÖR BROTTSOFFER

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2021:64

Ersättning till brottsoffer

*Betänkande av Utredningen om stärkt rätt
till skadestånd för brottsoffer*

Stockholm 2021

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2021:64

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2021

ISBN 978-91-525-0180-1 (tryck)

ISBN 978-91-525-0181-8 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 19 december 2019 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över vissa regler som gäller brottsoffers rätt till skadestånd och möjligheten att få ut sådan ersättning (dir. 2019:104). Till särskild utredare utsågs chefsrådmannen Mikael Forsgren.

Som experter i utredningen förordnades den 14 februari 2020 kammaråklagaren Jenny Ahlner Wetterqvist, professorn Bertil Bengtsson, lagmannen Anders Dereborg, advokaten Bengt Hesselberg, professorerna Mårten Schultz och f.d. justitiekanslern Anna Skarhed. Hyresrådet Anna-Karin Larsson förordnades som expert i utredningen den 16 december 2020.

Som sakkunnig förordnades den 14 februari 2020 dåvarande rätts-sakkunniga Anna-Karin Larsson och den 10 december 2020 rätts-sakkunnige Anton Freszals. Anna-Karin Larsson entledigades den 15 december 2020 och förordnades i stället enligt ovan som expert i utredningen.

Till utredningen har vidare en parlamentarisk referensgrupp med representanter för riksdagspartierna varit knuten. Vid tidpunkten för sista mötet ingick i denna grupp Mattias Ingeson (Kristdemokraterna), Ellen Juntti (Moderaterna), Johan Kling (Centerpartiet), Petter Löberg (Socialdemokraterna), Cecilia Nilsson (Liberalerna), Gudrun Nordborg (Vänsterpartiet), Katja Nyberg (Sverigedemokraterna) och Zacharias Tjäder (Miljöpartiet). Tidigare har även Linda Westerlund Snecker (Vänsterpartiet) deltagit i referensgruppen.

Som sekreterare anställdes den 3 februari 2020 rådmannen Erika Bergman. Den 14 september 2020 anställdes hovrättsfiskalen Anton Ishak som sekreterare och samma dag förordnades Erika Bergman som huvudsekreterare.

Utredningen har antagit namnet Utredningen om stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer. Utredningen överlämnar nu betänkandet *Ersättning till brottsoffer* (SOU 2021:64). Experterna och den sakkunnige ställer sig i allt väsentligt bakom de bedömningar och förslag som redovisas i betänkandet, vilket därför redovisas i vi-form.

Umeå i juli 2021

Mikael Forsgren

/Erika Bergman
Anton Ishak

Innehåll

Sammanfattning	13
Summary	21
1 Författningsförslag.....	31
1.1 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken	31
1.2 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207).....	34
1.3 Förslag till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322).....	41
1.4 Förslag till förordning om ändring i förordning (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten.....	43
2 Uppdraget och dess genomförande.....	45
2.1 Utredningsuppdraget.....	45
2.2 Uppdragets genomförande.....	46
2.3 Betänkandets disposition.....	47
3 Nuvarande ordning – skadeståndslagen m.m.	49
3.1 Inledning.....	49
3.2 Allmänt om skadestånd	50
3.2.1 Skadeståndets funktioner.....	50
3.2.2 Ersättningssystemet för brottsoffer.....	52
3.2.3 Skadeståndslagen	55

3.2.4	Förutsättningar för skadeståndsansvar – allmänna rättsgrundsatser, culpa m.m.....	56
3.2.5	Bevisfrågor.....	57
3.2.6	Begränsningar i skadeståndsskyldigheten.....	58
3.3	Grundläggande skadekategorier	59
3.3.1	Ekonomisk och ideell skada	59
3.3.2	Några skadetyper enligt skadeståndslagen	60
3.3.3	Andra rent ideella skador.....	62
4	Kränkningersättning	63
4.1	Inledning	63
4.2	Kränkningersättning.....	64
4.2.1	Kränkningensbegreppet.....	64
4.2.2	När föreligger rätt till kränkningersättning?	65
4.2.3	Vad ska kränkningersättningen ersätta?	69
4.2.4	Hur bestäms kränkningersättningens storlek?.....	70
4.3	Ersättningsnivåerna för kränkning	78
4.3.1	Inledning.....	78
4.3.2	Utvecklingen under 1990-talet.....	79
4.3.3	Förändringar i penningvärdet.....	79
4.3.4	Utvecklingen från år 2000 till 2020.....	81
4.3.5	Ersättningsnivåerna enligt gällande praxis.....	98
5	Andra rent ideella skadestånd	103
5.1	Inledning	103
5.2	Allmänt skadestånd inom arbetsrätten	104
5.3	Diskrimineringsersättning	108
5.4	Överträdelse av Europakonventionen	117
5.5	Överträdelse av 2 kap. regeringsformen	122
5.6	Ersättning enligt frihetsberövdalagen	124
5.7	Överträdelse av dataskyddsregleringen	127

6	Höjda nivåer på kränkingsersättning	131
6.1	Inledning.....	131
6.2	Kränkingsersättningen bör höjas	132
6.2.1	Ersättningsnivåerna har generellt varit oförändrade de senaste 20 åren	132
6.2.2	Penningvärdesförändringar urholkar kränkingsersättningen.....	134
6.2.3	En skärpt syn på gärningar av visst slag	136
6.2.4	Ersättningsnivåerna är låga i förhållande till andra rent ideella skadestånd.....	138
6.2.5	Sammanfattning gällande behovet av förändring.....	146
6.3	Kränkingsersättningen höjs generellt för samtliga brottsliga angrepp	146
6.3.1	Det finns ett behov av lagändring.....	147
6.3.2	Hur ska en höjning av ersättningsnivåerna åstadkommas?.....	148
6.3.3	Upprättelse bör beaktas vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek	149
6.3.4	Ett stärkt upprättelsemoment bör införas i 5 kap. 6 § skadeståndslagen	150
6.4	Ersättningsnivåerna bör höjas relativt	152
6.4.1	Punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör utökas	152
6.4.2	Brott i nära relation	154
6.4.3	Handlingar som tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids.....	157
6.4.4	Flera personer tillsammans mot den skadelidande	160
6.4.5	Hot som påtagligt har förstärks genom anspelning på ett våldskapital.....	161
6.4.6	Punktlistans placering m.m.....	163
6.5	Vår syn på de framtida ersättningsnivåerna.....	164
6.5.1	Lägstanivån bör höjas från 5 000 kronor till 8 000 kronor	164

6.5.2	Hur mycket ska ersättningsnivåerna höjas?	165
6.5.3	Inför framtiden – ett dynamiskt ersättningssystem.....	180
6.6	Följderna av höjda ersättningsnivåer.....	181
6.6.1	Påverkan på andra rent ideella skadestånd.....	182
6.6.2	Gärningspersonens ekonomi.....	183
6.6.3	Risken för missbruk av ersättningssystemet.....	185
7	Utvidgad rätt till kränkingsersättning för poliser och andra yrkesgrupper med särskild beredskap	187
7.1	Inledning	187
7.2	Nuvarande ordning.....	188
7.3	Kritik mot rättsutvecklingen leder till Blåljusutredningen ..	193
7.3.1	Inledning.....	193
7.3.2	Blåljusutredningen	193
7.3.3	Remissbehandlingen	197
7.4	Utsattheten upplevs öka	198
7.4.1	Bakgrund.....	198
7.4.2	Något om befintligt faktaunderlag	199
7.4.3	Synpunkter som lämnats till utredningen	204
7.5	Våra överväganden och förslag	205
7.5.1	Ett par utgångspunkter för våra överväganden ...	205
7.5.2	Tydligare riktlinjer för allvarlighetsbedömningen i dessa fall.....	210
7.5.3	En ny lagregel ska ge fler rätt till kränkingsersättning.....	211
7.5.4	Brottskadeersättning kan betalas vid allvarliga kränkningar.....	221
8	Stärkt rätt till ideell ersättning för efterlevande anhöriga	223
8.1	Inledning	223
8.2	Nuvarande ordning.....	224
8.2.1	Inledning.....	224

8.2.2	Anhörigas rätt till ersättning för begravningskostnader och förlust av underhåll...	224
8.2.3	Anhörigas rätt till ersättning för personskada.....	226
8.2.4	Samordning av skadestånd	231
8.2.5	Hänvisningar i andra lagar.....	232
8.2.6	Jämkningsregeln i brottsskadelagen	232
8.3	Något om vad som skadeståndsrättsligt gäller i andra nordiska länder.....	233
8.3.1	Danmark.....	233
8.3.2	Finland	235
8.3.3	Island.....	238
8.3.4	Norge	239
8.4	Våra överväganden och förslag.....	241
8.4.1	Inledning	241
8.4.2	Personskadeersättningen bör inte förändras	242
8.4.3	En rent ideell ersättningsform för efterlevande anhöriga bör införas	245
8.4.4	Vårt förslag om särskild anhörigersättning.....	248
8.4.5	Principer för bestämmande av den särskilda anhörigersättningen.....	252
8.4.6	Andra ändringar i skadeståndslagen	255
8.4.7	Ändringar i brottsskadelagen.....	256
8.4.8	Ingen ändring i trafikskadelagen m.m.....	258
9	Utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer	261
9.1	Inledning.....	261
9.2	Nuvarande ordning m.m.	262
9.2.1	Betalning av fastställt skadestånd	262
9.2.2	Allmänt om ansökan om verkställighet och utmätning för betalning av skadestånd m.m.....	263
9.2.3	Undantag från utmätning är resultatet av en intresseavvägning	264
9.2.4	Förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande m.m.	265
9.2.5	Skyddet mot olagliga frihetsberövanden.....	267
9.2.6	Om utmätning av lön m.m.....	270

9.3	Brottsoffrens ställning har stärkts.....	272
9.4	Våra överväganden och förslag angående förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande	273
9.4.1	Inledning.....	273
9.4.2	Vi föreslår endast ändringar för skadestånd med anledning av frihetsberövanden.....	274
9.4.3	Förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör inte upphävas helt.....	276
9.4.4	Det är vanligt att personer som får ersättning enligt frihetsberövelagen har skulder som avser skadestånd på grund av brott	277
9.4.5	Möjligheten till utmätning bör utökas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott.....	279
9.4.6	Ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen bör kunna utmätas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott.....	281
9.4.7	En underrättelseskyldighet bör införas för Justitiekanslern.....	288
9.4.8	Förslaget är förenligt med Europakonventionen m.m.	290
9.5	Våra överväganden och förslag angående en ändrad företrädesordning vid löneutmätning	291
9.5.1	Inledning.....	291
9.5.2	Frågan har diskuterats förr	291
9.5.3	Löneutmätning och skadestånd på grund av brott.....	293
9.5.4	Det finns skäl att ge fordringar avseende skadestånd på grund av brott företräde framför andra oprioriterade fordringar.....	296
9.5.5	En ny punkt i 7 kap. 14 § utsökningsbalken.....	298

10	Ett fungerande ersättningsystem.....	301
10.1	Flera har ett ansvar för att ersättningsystemet ska fungera.....	301
10.1.1	Förundersökningar som läggs ner	301
10.1.2	Brottsoffer måste ges stöd och tydlig information	302
10.1.3	Utbetalningen av ersättningen.....	303
11	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	307
11.1	Ändringarna i skadeståndslagen.....	307
11.1.1	Ikraftträdande	307
11.1.2	Övergångsbestämmelser	307
11.2	Ändringarna i utsökningsbalken	310
11.2.1	Ikraftträdande	310
11.2.2	Övergångsbestämmelser	311
11.3	Ändringarna i brottsskadelagen	311
11.3.1	Ikraftträdande	311
11.3.2	Övergångsbestämmelser	312
12	Konsekvensbeskrivning	313
12.1	Inledning.....	313
12.2	Ekonomiska konsekvenser	314
12.2.1	Inledning	314
12.2.2	Förslaget om höjda ersättningsnivåer	315
12.2.3	Förslaget om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för yrkesgrupper med särskild beredskap	318
12.2.4	Förslaget om särskild anhörigersättning	319
12.2.5	Förslagen om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer	321
12.2.6	Finansiering av förslagen.....	325
12.2.7	Många osäkra faktorer kan påverka utfallet.....	326
12.3	Konsekvenser för brottsligheten eller det brottsförebyggande arbetet	327
12.4	Övriga konsekvenser	328

13	Författningskommentar	331
13.1	Förslaget till lag om ändring i utsökningsbalken.....	331
13.2	Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)	334
13.3	Förslaget till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322)	353
	Referenser.....	357
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2019:104.....	363
Bilaga 2	Avgöranden från Brottsoffermyndighetens referatsamlingar	381
Bilaga 3	Kartläggning av ersättningsnivåerna för kränkning genom brott – hovrättsavgöranden	385
Bilaga 4	Sammanställning av nivåerna för olika rent ideella skadestånd.....	437

Sammanfattning

Vårt uppdrag

Vår huvudsakliga uppgift har varit att utreda brottsoffers rätt till skadestånd och deras möjlighet att få ut sådan ersättning. Det uttalade syftet med uppdraget har varit att stärka brottsoffers ställning och att minska skadeverkningarna av brott. Uppdraget kan sammanfattas i fyra huvudfrågor:

1. I vilken utsträckning bör nivåerna på kränkingsersättning höjas?
2. I vilken utsträckning bör polisens och vissa andra yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning utvidgas?
3. Hur kan efterlevande anhörigas rätt till ideellt skadestånd stärkas?
4. Hur bör reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer?

I anslutning till den fjärde frågan har vi också tagit upp frågan om en ändrad företrädesordning vid utmätning av lön m.m.

Kränkingsersättning – att värdera det ovärderliga

Skadestånd för kränkning med anledning av brott, s.k. kränkingsersättning, är en form av rent ideellt skadestånd som inte förutsätter att någon fysisk skada har uppkommit. Kränkingsersättning kan komma i fråga om någon allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära (2 kap. 3 § skadeståndslagen). Kränkingsersättningen är tänkt att kompensera den kränkte för de negativa känslor som det brottsliga angreppet har framkallat, t.ex. rädsla, förnedring, skam eller liknande.

Kränkningersättningens storlek ska bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens (dvs. det brottsliga angreppets) art och varaktighet (5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen). Dessutom ska vissa omständigheter som räknas upp i bestämmelsen särskilt beaktas. Utgångspunkten är att man ska se till vilken kränkning som typiskt sett kan antas ha uppkommit genom angreppet. Det medför att ersättningen ska bestämmas utifrån ett objektivt synsätt. Uppgiften att bestämma kränkningersättningens storlek går dock i grunden ut på att värdera något som inte går att värdera i pengar – den kränkning som det innebär att bli utsatt för ett brott.

Kränkningersättningen bör höjas

Kränkningersättningen ingår i ett dynamiskt ersättningssystem. Det innebär att ersättningsnivåerna är tänkta att förändras över tid, bland annat beroende på samhällsutvecklingen och förändringar av penningvärdet. Även utvecklingen av andra former av ideella skadestånd spelar in. En huvudfråga i vårt uppdrag har varit att ta ställning till i vilken utsträckning de belopp som i dag döms ut i kränkningersättning till brottsoffer bör höjas. Eftersom uppdraget är att värdera något som på många sätt är ovärderligt, inser vi att det inte är möjligt att lämna förslag som kommer att uppfattas som tillfredsställande av alla. Det som i stället bör eftersträvas är att skapa ett ersättningssystem med en inre rationalitet där lika svåra angrepp behandlas lika och olika svåra angrepp olika.

Vår ambition har varit att undersöka om det finns rationella skäl för ändrade ersättningsnivåer. Under de senaste 20 åren har ersättningsnivåerna utvecklats i höjande riktning endast för ett fåtal brott. De höjningar som skett har med hänsyn till förändringar i penningvärdet varit marginella. När det gäller många typer av brott har ersättningsnivåerna inte förändrats alls, vilket innebär att det skett reala minskningar av ersättningen. Under samma period har skyddet för den kroppsliga och sexuella integriteten stärkts och värderats upp. Det har skett straffskärpningar när det gäller t.ex. allvarliga vålds-, frihets, frids- och sexualbrott. Det stärkta skyddet för den kroppsliga integriteten och den skärpta synen på brott som riktas mot denna har inte på ett rimligt sätt kommit att återspeglas i ersättningsnivåerna vid dessa brott. Vid en jämförelse framstår vidare ersätt-

ningsnivåerna för kränkningar med anledning av brott som låga i förhållande till ersättningsnivåerna när det gäller andra rent ideella skadestånd. Vi har därför kommit fram till att det finns ett behov av höjda ersättningsnivåer för kränkningar med anledning av brott. De förslag som vi lämnar i den här delen syftar till att åstadkomma påtagliga höjningar av ersättningsnivåerna.

En generell höjning för att ge brottsoffer upprättelse

Vi föreslår att kränkningersättningen ska bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet. Det finns anledning att ifrågasätta om dagens ersättningsnivåer bidrar till att ge brottsoffer tillräcklig upprättelse. Den här ändringen är avsedd att leda till tydligt höjda ersättningsnivåer när det gäller samtliga typer av brott. Upprättelsemomentet bör efter ändringen beaktas som en del i den sedvanliga prövningen av nivån på kränkningen. Behovet av upprättelse kan typiskt sett antas öka i takt med att graden av kränkning ökar. Ju allvarigare kränkningen varit, desto större bör alltså behovet av upprättelse anses vara.

Vissa relativa höjningar

I 5 kap. 6 § skadeståndslagen anges vissa omständigheter som särskilt ska beaktas vid bestämmandet av kränkningersättningens storlek. Med hänsyn till den allvarliga kränkning som vissa typer av handlingar innebär anser vi att det finns ytterligare några omständigheter som bör beaktas vid denna bedömning. Det handlar om omständigheter som typiskt sett påverkar graden av kränkning i höjande riktning. Genom införandet av dessa omständigheter kommer relativa höjningar av ersättningsnivåerna att möjliggöras i fler fall än i dag. Det handlar om situationer då den brottsliga handlingen:

- riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till (t.ex. våld i nära relation),
- tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids (t.ex. vid filmning av vålds- eller sexualbrott),

- utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande (t.ex. misshandel eller rån som ett gäng utför mot ett ensamt brottsoffer), eller
- innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital (t.ex. hot som relaterar till organiserad brottslighet).

Rätten till kränkingsersättning för poliser och andra yrkesgrupper med särskild beredskap bör utökas

En grundförutsättning för att en skadelidande ska ha rätt till kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen är att han eller hon har blivit utsatt för en allvarlig kränkning. Enligt gällande praxis krävs ibland mer än annars för att en polis ska anses ha blivit utsatt för en allvarlig kränkning när han eller hon utsätts för ett brottsligt angrepp i tjänsten. Samma sak gäller för personer inom vissa andra yrkesgrupper. Det beror på att man vid allvarlighetsbedömningen beaktar att den skadelidande har viss utbildning och erfarenhet samt arbetsuppgifter och befogenheter i sitt yrke som innebär att han eller hon har en särskild beredskap för att utsättas för vissa typer av angrepp. En beredskap som andra brottsoffer normalt inte har. Det är främst poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom Kriminalvården, Tullverket och den psykiatriska vården som kan anses ha den här typen av särskild beredskap. Det är yrkesgrupper som med hänsyn till sina arbetsuppgifter, befogenheter, utbildning och utrustning har anledning till sådan beredskap. Till exempel lärare och socialsekreterare bör däremot inte anses ha någon beredskap i det här avseendet. Om en person i en yrkesgrupp med särskild beredskap har utsatts för ett brott i tjänsten och angreppet inneburit en allvarlig kränkning, ska han eller hon dock ha lika hög kränkingsersättning som andra brottsoffer.

Det ska även fortsättningsvis krävas en allvarlig kränkning för att personer inom yrkesgrupper med särskild beredskap ska få kränkingsersättning. Vi anser dock att fler angrepp mot personer inom dessa yrkesgrupper bör ge rätt till kränkingsersättning. Vår uppfattning är att det finns utrymme för en sådan utveckling utan att kravet på allvarlig kränkning frångås.

Vi bedömer att rätten till kränkningsersättning för den som utsätts för brott i tjänsten bör tydliggöras och stärkas jämfört med i dag. Vi föreslår att det i lag införs riktlinjer för hur det ska bedömas om en kränkning varit allvarlig och att det särskilt ska beaktas om

- angreppet riktat sig mot den privata sfären, eller
- om det varit fråga om ett fysiskt angrepp.

Medvetet riktade och uppsåtliga fysiska angrepp bör t.ex. i fler fall än tidigare ge rätt till kränkningsersättning. Genom dessa förslag vill vi säkerställa att det utgår kränkningsersättning i de fall då den skadelidande har blivit allvarligt kränkt.

Det bör införas en rätt till särskild anhörigersättning

Nära anhöriga till den som dödats genom en skadeståndsgrundande handling har sedan år 2002 en lagreglerad rätt till skadestånd för personskada, främst psykiska besvär, som åsamkats dem till följd av dödsfallet, s.k. anhörigersättning (5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen). Bestämmelsen har sin grund i praxis som utvecklades av Högsta domstolen under 1990-talet.

Den del av personskadeersättningen som avser fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (s.k. sveda och värk) bestäms normalt med ledning av tabeller som upprättats av Trafikskadenämnden. För anhörigersättningen har det utifrån dessa tabeller i praxis antagits vissa schablonersättningar. Vid uppsåtligt dödande eller då dödsfallet orsakats av grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande bestäms ersättningen för närvarande till 60 000 kronor.

Anhörigersättningen har med tiden fått kritik för att ersättningsnivån framstår som låg. Ett av skälen till detta är att den är konstruerad som en ersättning för personskada. Vi anser inte att det finns skäl att ändra den nu befintliga anhörigersättningen. Däremot föreslår vi att det vid sidan av personskadeersättningen införs en rätt till rent ideell ersättning för efterlevande anhöriga, s.k. särskild anhörigersättning. Denna är inte avsedd att kompensera för ”vanlig” sorg och saknad, utan att bekräfta och ge upprättelse för de chockartade känslor som typiskt sett uppstår när någon plötsligt förlorar en nära anhörig genom en brottslig och kanske mycket våldsamt händelse. Vi föreslår därför att en rätt till särskild anhörigersättning ska föreligga

i fall då någon uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakat en annan persons död. Undantag bör dock göras för fall då det skulle framstå som direkt stötande (uppenbart oskäligt) att utge sådan ersättning. Det kan t.ex. handla om fall då en anhörig i något straffrättsligt relevant avseende medverkat till dödsfallet.

Ersättningsberättigade bör vara samma krets anhöriga som har rätt till den redan nu lagreglerade anhörigersättningen avseende personskada, dvs. de som stod den avlidne särskilt nära.

Vi föreslår att den särskilda anhörigersättningen ska bestämmas på ett helt schablonmässigt sätt oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet och till ett lika stort belopp för varje ersättningsberättigad anhörig. I likhet med vad som gäller för många andra former av rent ideella skadestånd bör dock utgångspunkten vara att ersättningen ska bestämmas till ett skäligt belopp. Det möjliggör att ersättningens storlek kan utvecklas över tid. Vi anser att för närvarande är ett belopp om 50 000 kronor rimligt. Tillsammans med personskadeersättningen bör en anhörig till den som avlidit till följd av ett uppsåtligt eller grovt oaktsamt brott få drygt 100 000 kronor i skadestånd.

Om gärningspersonen inte kan betala ett skadestånd och det inte heller finns någon försäkring som täcker hela skadan, kan den skadelidande ha rätt till brottsskadeersättning från staten. Det ska gå att få brottsskadeersättning för den skada som ersätts enligt den föreslagna bestämmelsen om särskild anhörigersättning.

Bättre utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer

Ersättningar för ett frihetsberövande bör i fler fall kunna utmätas om det finns skulder till brottsoffer

Skadestånd på grund av kränkning av den personliga integriteten är med hänsyn till sin personliga karaktär i stor utsträckning skyddade mot utmätning (5 kap. 7 § utsökningsbalken). Utmätningförbudet gäller bland annat skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. Den vanligaste formen av sådana skadestånd är ersättning enligt lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (frihetsberövandelagen). Skadestånd med anledning av ett frihetsberövande kan dock i vissa fall också utgå med stöd av reglerna i skadeståndslagen.

Sedan utmättningsförbudet fick sin nuvarande utformning har det genomförts en lång rad reformer för att stärka brottsoffers rättigheter. Ett sätt att ytterligare stärka brottsoffers rättigheter kan vara att underlätta för brottsoffer att få utdömda skadestånd betalda. En undersökning som vi har genomfört visar att en betydande andel av de personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen också har obetalda skulder som avser skadestånd på grund av brott. Ersättning enligt frihetsberövandelagen kräver i princip inte någon form av vårdslöshet, fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller en överträdelse av Europakonventionen. Vi har mot denna bakgrund funnit att ett brottsoffers intresse av att få betalt bör väga tyngre än den tidigare frihetsberövades intresse av att få tillgodogöra sig sådan ersättning. Vi föreslår därför att denna typ av ersättning ska kunna utmätas för betalning av skulder som avser skadestånd på grund av brott.

Vi föreslår att den ändrade ordningen ska gälla för alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott. Det innebär att även bland annat Brottsoffermyndighetens krav på betalning av skadeståndsfordringar som myndigheten tagit över från brottsoffer omfattas.

Brottskadestånd bör prioriteras högre vid löneutmätning

Löneutmätning är den mest förekommande verkställighetsformen hos gäldenärer som är fysiska personer. Den står för ungefär en tredjedel av det belopp som Kronofogdemyndigheten årligen driver in. Om löneutmätning sker i flera mål samtidigt ska de pengar som kommer in fördelas enligt en särskild företrädesordning.

Fordringar avseende skadestånd på grund av brott har inte något företräde vid löneutmätning. Om sådana fordringar ges företräde framför andra fordringar utan företrädesrätt, kommer betydligt mer pengar att gå till betalning av fordringar som avser skadestånd på grund av brott och brottsoffren kommer snabbare få betalt. Det skulle bidra till att minska skadeverkningarna av brott och innebära att gärningspersoner med betalningsförmåga får vara med och finansiera förslag som syftar till att ytterligare stärka brottsoffrens ställning. Vi anser därför att det finns skäl att ändra företrädesordningen vid löneutmätning så att fordringar som avser skadestånd på grund av brott får företräde framför andra fordringar utan företrädesrätt.

Den ändrade ordningen bör gälla för alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott.

Förslagens konsekvenser

Höjda nivåer på kränkingsersättning, en utvidgad rätt till kränkingsersättning för vissa yrkesgrupper och särskild anhängersättning kommer att leda till att fler gärningspersoner döms att betala högre skadestånd. Förslagen kommer också att leda till ökade kostnader för staten. Detta följer inte av de skadeståndsrättsliga reglerna utan av hur systemet för brottsskadeersättning är reglerat. Ändringar i utmätningsordningen kommer å andra sidan att innebära intäktsökningar och minskade utgifter för staten. I betänkandet lämnar vi förslag till finansiering av de ökade offentligfinansiella kostnader som våra förslag sammantaget förväntas leda till.

Förslagen får vidare antas medföra vissa samhällsekonomiska konsekvenser på så sätt att fler gärningspersoner riskerar att bli insolventa. Vi bedömer därför att förslagen om höjda ersättningsnivåer kan innebära en viss risk för att det brottsförebyggande arbetet försvåras. Förslagen bedöms ha positiva konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män och i viss mån stärka barnrättsperspektivet i lagstiftningen.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Vi anser att lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Mot den bakgrunden föreslår vi ett ikraftträdande den 1 juli 2022.

Vi anser inte att det finns behov av några övergångsbestämmelser. Det betyder bland annat att de nya skadeståndsreglerna endast ska tillämpas på skadefall som har inträffat efter ikraftträdandet.

Summary

Our remit

Our main task has been to investigate the right of crime victims to damages and their possibility of obtaining this compensation. The explicit purpose of our remit has been to strengthen the position of crime victims and reduce the harmful effects of crime. Our remit can be summarised in four main questions:

1. To what extent should the levels of compensation for violations be increased?
2. To what extent should the right of police officers and certain other occupational groups to compensation for violations be increased?
3. How can the right of surviving relatives to damages for non-financial loss be strengthened?
4. How should the rules prohibiting attachment of damages on account of a deprivation of liberty be amended so as make attachment to the benefit of crime victims more possible?

In conjunction with the fourth question we have also taken up the question of a change of the order of priority for attachment of earnings etc.

Compensation for violations – valuing the invaluable

Damages for violations on account of a criminal offence, called ‘compensation for violations’, is a form of damages for pure non-financial loss that does not require there to have been any physical injury. Compensation for a violation can be considered if someone seriously violates another person through a criminal offence that includes an

attack on their person, liberty, peace or honour (Chapter 2, Section 3 of the Tort Liability Act). The compensation for the violation is intended to compensate the person who has been violated for the negative feelings caused by the criminal attack, e.g. fear, humiliation, shame or the like. The size of the compensation for the violation is determined on the basis of what is reasonable in view of the nature and duration of the act (i.e. the criminal attack) (Chapter 5, Section 6, first paragraph of the Tort Liability Act). Moreover, particular consideration is to be given to certain circumstances enumerated in the provision. The starting point is that it is the violation that can typically be presumed to have arisen through the attack that is to be considered. This means that the compensation is determined from an objective perspective. However the task of determining the size of the compensation is essentially about putting a value on something that cannot be valued in money – the violation involved in being a victim of a crime.

Compensation for violations should be increased

Compensation for violations is part of a dynamic system of compensation. This means that the levels of compensation are intended to change over time, depending partly on the development of society and changes in the value of money. The development of other forms of damages for non-financial loss also play a role. One main question in our remit has been to consider to what extent the sums currently awarded in compensation for violations to crime victims should be increased. Since our remit is to put a value on something that is, in many ways, invaluable, we realise that it is not possible to present proposals that everyone will view as satisfactory. The aim should instead be to shape a compensation system with an internal rationality in which equally severe attacks are treated alike and attacks differing in severity are treated differently.

Our ambition has been to examine whether there are rational reasons for changing the levels of compensation. Over the past 20 years compensation levels have only moved upwards for a few offences. The increases that have taken place have, in view of changes in the value of money, been marginal. When it comes to many types of criminal offences, compensation levels have not changed at all, which

means that the compensation has decreased in real terms. Over the same period the protection of physical and sexual integrity has been strengthened and assigned higher value. This has happened through the introduction of more severe penalties concerning serious violent and sexual offences and serious offences against peace and freedom. The stronger protection of physical integrity and the stricter view of offences aimed at it have not come to be reflected in a reasonable way in the levels of compensation for these offences. In a comparison, moreover, the compensation levels for violations on account of criminal offences appear to be low in relation to the compensation levels regarding other types of damages for pure non-financial loss. We have therefore concluded that there is a need for higher levels of compensation for violations on account of criminal offences. The proposals we present in this part of our remit are intended to bring about distinct increases in compensation levels.

A general increase to give crime victims redress

We propose that compensation for violations should be determined in a way that means that the person violated is given redress for the attack. There is reason to question whether present levels of compensation contribute to giving crime victims sufficient redress. This amendment is intended to lead to clear increases in compensation levels regarding all types of offences. After the amendment, the redress component should be given consideration as part of the usual examination of the level of the violation. The need for redress can typically be presumed to increase as the degree of the violation increases. The more serious the violation has been, the greater the need for redress should thus be considered to be.

Certain relative increases

Chapter 5, Section 6 of the Tort Liability Act states which factors are given particular consideration in determining the size of compensation for violations. In view of the serious violation involved in certain types of acts, we consider that there are some additional circumstances that should be given consideration in this type of assessment. This involves circumstances whose effect is typically to raise the

degree of the violation. The introduction of these circumstances will make relative increases in compensation levels possible in more cases than at present. This involves situations where the criminal act:

- was aimed at a person with whom the person liable for damages has or has previously had a close relationship (e.g. violence in close relationships);
- was recorded using a technical aid in conditions that have entailed a risk that the recording will be disseminated (e.g. when filming violent or sexual offences);
- was performed by several persons together against the person harmed (e.g. assault or robbery performed by a gang against a single crime victim); or
- included a threat that was substantially reinforced by allusion to a capacity for violence (e.g. threats related to organised crime).

The right to compensation for violations for police officers and other occupational groups with special preparedness should be expanded

One fundamental condition for a person harmed to have the right to compensation for a violation under Chapter 2, Section 3 of the Tort Liability Act is that they have been subjected to a serious violation. According to the applicable case law, more is required than would otherwise be the case for it to be considered that a police officer has been subjected to a serious violation when they have been subjected to a criminal attack in the course of their duties. The same applies to persons in certain other occupational groups. The reason for this is that the assessment of seriousness gives consideration to the person harmed having certain training and experience as well as work duties and powers in their occupation that mean that they have special preparedness to be subjected to certain types of attack. A preparedness that other crime victims do not normally have. It is mainly police officers, security guards and certain employees in the Swedish Prison and Probation Service, the Swedish Customs and psychiatric care that can be considered to have this type of special preparedness. These are occupational groups that have reason to have that kind of preparedness in view of their work duties, powers, training and equipment.

In contrast, teachers and social workers, for example, should not be considered to have any preparedness in this regard. If a person in an occupational group with special preparedness has been subjected to a criminal offence in the course of their duties and the attack has entailed a serious violation, they do, however, get as high compensation for violation as other crime victims.

A serious violation should also continue to be required for persons in occupational groups with special preparedness to be given compensation for violation. However, we consider that more attacks on persons in these occupational groups should give them the right to compensation for violation. Our view is that there is scope for such a development without departing from the requirement of a serious violation.

In our assessment, the right to compensation for violation for a person subjected to a criminal offence in the course of their duties should be made stronger and clearer than it currently is. We propose that guidelines should be introduced in law for assessing whether a violation has been serious and that particular consideration should be given to whether:

- the attack was aimed at their private sphere; or
- whether it was a physical attack.

Deliberately targeted and intentional physical attacks should, for example, lead to a right to compensation for a violation in more cases than at present. By making these proposals we want to ensure that compensation for a violation is paid in the cases where the person harmed has been subjected to a serious violation.

A right to special compensation for relatives should be introduced

Since 2002, close relatives of a person who has been killed through an act constituting grounds for damages have a statutory right to damages for personal injury, mainly mental health problems, caused to them as a result of the death; this is called ‘compensation for relatives’ (Chapter 5, Section 2, first paragraph, point 3 of the Tort Liability Act). The provision is based on case law developed by the Supreme Court in the 1990s.

The part of the personal injury compensation that relates to physical and mental suffering of short duration (called ‘pain and suffering’) is normally determined using tables drawn up by the Road Traffic Injuries Commission. Certain standardised amounts of compensation have been adopted in case law for compensation to relatives based on these tables. In cases of intentional killing or when a death has been caused by gross negligence that is very close to intentional killing, the compensation is currently set at SEK 60 000.

Over time compensation to relatives has been criticised because the level of compensation appears to be low. One of the reasons for this is that it is designed as compensation for personal injury. We consider that there are no reasons to change the existing compensation to relatives now. However, we propose that a right to damages for a pure non-financial loss called ‘special compensation to relatives’ should be introduced for surviving relatives alongside the personal injury compensation. This is not intended as compensation for ‘normal’ mourning and bereavement, but is instead intended to confirm and provide redress for the traumatic feelings that typically arise when someone loses a close relative through a criminal and perhaps very violent incident. We therefore propose that there should be a right to special compensation to relatives in cases where someone has either intentionally or through gross negligence caused another person’s death through a criminal offence. However, exceptions should be made in cases where it would appear to be directly offensive (manifestly unreasonable) to pay this compensation. This can, for instance, involve cases in which a relative has participated in the death in a way that is relevant under criminal law.

The persons entitled to compensation should be the same group of relatives as has the right to the present statutory compensation to relatives regarding personal injuries, i.e, the persons who were particularly close to the deceased.

We propose that the special compensation to relatives should be determined in a wholly standardised way irrespective of the circumstances in the particular case and as a sum of the same size for each relative entitled to compensation. However, as is the case for many other forms of damages for pure non-financial losses, the starting point should be that the compensation should be set at a reasonable amount. This enables the size of the compensation to grow over time. We consider that at present a sum of SEK 50 000 is reasonable.

Along with the personal injury compensation, a relative of a person who has died as a result of an intentional or grossly negligent offence should receive more than SEK 100 000 in damages.

If the perpetrator is unable to pay damages and there is no insurance policy that covers the whole loss either, the person harmed has the right to criminal injury compensation from the State. It should be possible to get criminal injury compensation for the loss that is compensated for under the proposed provision on special compensation to relatives.

Better possibilities of attachment to the benefit of crime victims

It should be possible to attach compensation for a deprivation of liberty in more cases if there are debts to crime victims

In view of its personal nature, damages on account of a violation of personal integrity are protected from attachment to a great extent (Chapter 5, Section 7 of the Enforcement Code). The prohibition of attachment includes damages on account of a deprivation of liberty. The most common form of damages of this kind is compensation under the Act concerning Damages for Deprivation of Liberty and other Coercive Measures (1998:714) (the Deprivation of Liberty Act). However, damages on account of deprivation of liberty can also be payable pursuant to the rules of the Tort Liability Act in certain cases.

Since the prohibition of attachment was given its present design, a large number of reforms have been implemented to strengthen the rights of crime victims. One way of further strengthening the rights of crime victims can be to make it easier for crime victims to have damages awarded paid. A study we have carried out shows that a considerable proportion of the persons who receive compensation under the Deprivation of Liberty Act also have unpaid debts relating to damages on account of criminal offences. In principle, compensation under the Deprivation of Liberty Act does not require any form of negligence, any fault or negligence in the exercise of public authority or any breach of the European convention. Against this background, we have found that a crime victim's interest in being paid should carry more weight than the interest of the person previously deprived of their liberty in being able to benefit from this compensation. We therefore propose that it should be possible to attach this

kind of compensation for payment of debts that relate to damages on account of criminal offences.

We propose that the amended system should apply to all financial claims that relate to damages on account of criminal offences. As a consequence, the Swedish Crime Victim Compensation and Support Authority's demands for payment of financial claims for damages that the Authority has taken over from crime victims will be covered.

Damages for criminal offences should be given higher priority in the attachment of earnings

Attachment of earnings is the most common form of enforcement regarding debtors who are natural persons. They account for around a third of the sum collected by the Swedish Enforcement Authority each year. If attachment of earnings takes place in several cases at the same time, the money that comes in is distributed according to a special order of priority.

Financial claims regarding damages on account of criminal offences do not have priority in the attachment of earnings. If these financial claims are given priority ahead of other financial claims without priority rights, much more money will go to the payment of financial claims relating to damages on account of criminal offences, and the crime victims will be paid more quickly. This would contribute to reducing the harmful effects of crime and mean that perpetrators with the ability to pay will also have to share in financing proposals intended to further strengthen the position of crime victims. We therefore consider that there are reasons to change the order of priority in attachment of earnings so that financial claims that relate to damages on account of criminal offences are given priority ahead of other financial claims without a right of priority. The amended order of priority should apply to all financial claims that relate to damages on account of criminal offences.

Impacts of the proposals

Higher levels of compensation for violations, an expanded right to compensation for violations for certain occupational groups and special compensation to relatives will lead to more perpetrators being

ordered by the courts to pay higher damages. The proposals will also lead to increased costs for central government. This follows not from the regulations in the law of torts but from how the system for criminal injury compensation is regulated. On the other hand, changes to the system of attachment will result in revenue increases and reduced expenditure for central government. In our report we present proposals for financing the increased costs to public finances that our proposals are expected to lead to overall.

Our proposals are also presumed to have certain economic impacts in that more perpetrators risk becoming insolvent. We therefore make the assessment that the proposals of higher levels of compensation may entail some risk that crime prevention work will be impeded. The proposals are judged to have positive impacts on gender equality and to strengthen the child perspective in the legislation to some extent.

Entry-into-force and transitional provisions

We consider that the legislative amendments should enter into force as soon as possible. Against that background we propose entry into force on 1 July 2022.

We consider that there is no need for transitional provisions. One consequence is that the new rules for damages will only be applied to claims that occur after their entry into force.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 11 §, 5 kap. 7 § och 7 kap. 14 § utsökningsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap. 11 §¹

Har två eller flera sökt utmätning mot samma gäldenär, *skall* utmätning för fordringarna ske samtidigt, om *ej* utmätning för någon av fordringarna därigenom fördröjs oskäligt.

Har två eller flera sökt utmätning mot samma gäldenär, *ska* utmätning för fordringarna ske samtidigt, om *inte* utmätning för någon av fordringarna därigenom fördröjs oskäligt.

Om utmätningen avser ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder gäller första stycket endast för sökande med fordringar som avser skadestånd på grund av brott.

Bestämmelserna i 7 kap. 17 § första stycket om jämkning av underhållsbidrag vid utmätning av lön tillämpas även vid annan utmätning.

¹ Senaste lydelse 1995:298.

5 kap.**7 §**

Skadestånd, som tillkommer gäldenären med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal, ärekränkning eller annat sådant, får *ej* utmätas medan skadeståndet inestår hos den som *skall utge* det. *Har* skadeståndet bestämts att *utgå* som livränta, gäller *vad* som har sagts nu rätten till livräntan.

Sedan skadeståndet har betalats ut, får *vad* som hålls avskilt *ej* utmätas, om skadeståndet *skall* tillgodose försörjningsbehov som *alltjämt kvarstår* eller, i annat fall, om mindre än två år har *förflutit* från det att *medlen* betalades ut.

Skadestånd, som tillkommer gäldenären med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal, ärekränkning eller annat sådant, får *inte* utmätas medan skadeståndet inestår hos den som *ska betala* det. *Om* skadeståndet *har* bestämts att *betalas* som livränta, gäller *det* som har sagts nu rätten till livräntan.

När skadeståndet har betalats ut, får *det* som hålls avskilt *inte* utmätas, om skadeståndet *ska* tillgodose *ett* försörjningsbehov som *fortfarande finns kvar* eller, i annat fall, om mindre än två år har *gått* från det att *pengarna* betalades ut.

Om utmätningsfordringen avser skadestånd på grund av brott, gäller första och andra styckena inte i fråga om ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

7 kap.**14 §²**

Vid utmätning av lön har följande fordringar i nämnd ordning företräde framför andra fordringsanspråk:

1. fordran som avser underhållsbidrag enligt äktenskapsbalken och föräldrabalken,

2. konkursbos fordran på gäldenärens lön enligt 3 kap. 4 § konkurslagen (1987:672), om lönen innehållits under konkursen,

² Senaste lydelse 2004:479.

3. fordran som avses i 2 § lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m.

4. fordran som avser skadestånd på grund av brott.

Företrädesrätten enligt första stycket 1 gäller även sådant utländskt underhållsbidrag som får verkställas i Sverige, om bidragsfordringen vid verkställighetstillfället inte är äldre än fem år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

1.2 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs i fråga om skadeståndslagen (1972:207)

dels att 2 kap. 3–5 §§, 3 kap. 1 och 2 §§, 4 och 5 §§, 5 kap. 6 § och 6 kap. 3 § och 6 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §³

Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära *skall* ersätta den skada som kränkningen innebär.

Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära *ska* ersätta den skada som kränkningen innebär.

När den som utsätts för brott i tjänsten får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet, ska det vid bedömningen av om kränkningen är allvarlig särskilt beaktas om

1. *angreppet riktar sig mot den skadelidandes privata sfär, eller*
2. *det är fråga om ett fysiskt angrepp.*

3 a §

Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakar en annan persons död, ska betala särskild anhörigersättning till den som stod den avlidne särskilt nära. Detta gäller dock inte om det är uppenbart oskäligt.

³ Senaste lydelse 2001:732.

4 §⁴

Den som i fall som avses i 1–3 §§ vållar skada innan han har fyllt arton år *skall* ersätta skadan i den *mån* det är skäligt med hänsyn till hans ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Den som i fall som avses i 1–3 a §§ vållar skada innan han *eller hon* har fyllt arton år *ska* ersätta skadan i den *utsträckning* det är skäligt med hänsyn till hans *eller hennes* ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

5 §⁵

Den som i fall som avses i 1–3 §§ vållar skada under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller av någon annan psykisk störning som inte är självförvälad och tillfällig *skall* ersätta skadan i den *mån* det är skäligt med hänsyn till hans sinnesstillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Den som i fall som avses i 1–3 a §§ vållar skada under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller av någon annan psykisk störning som inte är självförvälad och tillfällig *ska* ersätta skadan i den *utsträckning* det är skäligt med hänsyn till hans *eller hennes* sinnesstillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

3 kap.

1 §⁶

Den som har arbetstagare i sin tjänst ska ersätta

1. personskada eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten,

2. ren förmögenhetsskada som arbetstagaren i tjänsten vållar genom brott, *och*

3. skada på grund av att arbetstagaren kränker någon annan på

2. ren förmögenhetsskada som arbetstagaren i tjänsten vållar genom brott,

3. skada på grund av att arbetstagaren kränker någon annan på

⁴ Senaste lydelse 2001:732.

⁵ Senaste lydelse 2001:732.

⁶ Senaste lydelse 2019:849.

sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse i tjänsten.

sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse i tjänsten, *och*

4. skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § och som arbetstagaren orsakar genom fel eller försummelse i tjänsten.

I fråga om skadeståndsansvar för staten eller en kommun gäller även det som sägs nedan i detta kapitel. Det som där sägs om en kommun gäller också en region och ett kommunalförbund.

2 §⁷

Staten eller en kommun *skall* ersätta

1. personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar, *och*

2. skada på grund av att någon annan kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning.

Staten eller en kommun *ska* ersätta

1. personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar,

2. skada på grund av att någon annan kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning, *och*

3. skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § och som orsakas genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning.

4 §⁸

Staten eller en kommun ska ersätta

1. personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada och skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 §, om skadan uppkommit till följd av

1. personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada, skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § *och skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a §, om*

⁷ Senaste lydelse 2001:732.

⁸ Senaste lydelse 2018:23.

att den skadelidandes rättigheter enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har överträtts från statens eller kommunens sida, och

skadan uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har överträtts från statens eller kommunens sida, och

2. annan ideell skada som uppkommit till följd av en sådan rättighetsöverträdelse.

Skadestånd enligt första stycket ska endast *utges* i den utsträckning det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen.

Skadestånd enligt första stycket ska endast *betalas* i den utsträckning det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen.

5 §⁹

En förälder som har vårdnaden om ett barn ska ersätta

1. personskada eller sakskada som barnet vållar genom brott, *och*
2. skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §.

1. personskada eller sakskada som barnet vållar genom brott,
2. skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §, *och*
3. skada som barnet orsakar *och som ersätts enligt 2 kap. 3 a §.*

Förälderns ansvar enligt första stycket är för varje skadehändelse begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken som gäller för det år då skadehändelsen inträffade. Står barnet under vårdnad av två föräldrar, gäller begränsningen för dem gemensamt.

Om beloppet som anges i andra stycket inte räcker till full ersättning åt flera som lidit skada till följd av skadehändelsen, ska ersättningen sättas ned med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

⁹ Senaste lydelse 2010:704.

5 kap.

6 §¹⁰

Skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. *Därvid skall särskilt beaktas om handlingen*

1. haft förnedrande eller skändliga inslag,
2. varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa,
3. riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet,
4. inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande, eller
5. varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet.

Skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. *Skadeståndet ska vid skälighetsbedömningen bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet.*

Det ska vid bedömningen enligt första stycket särskilt beaktas om handlingen

4. inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande eller riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till,
5. varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet eller tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids,
6. utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande, eller
7. innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital.

¹⁰ Senaste lydelse 2001:732.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller *dylik* brottslig gärning eller som annars är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott kan på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna *åläggas* att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av *dom* i målet.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller *en liknande* brottslig gärning eller som annars är skadeståndsskyldig med anledning av *ett* sådant brott kan på yrkande av den kränkte i *ett* mål om gärningen efter omständigheterna *förpliktas* att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av *domen* i målet.

6 a §

Särskild anhörigersättning bestäms oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet till ett skäligt belopp som är lika stort för var och en av de ersättningsberättigade.

6 kap.

3 §¹¹

Rätten till ersättning för fysiskt och psykiskt lidande och för särskilda olägenheter faller bort, om den skadelidande avlider innan ett krav på sådan ersättning har framställts. Detsamma gäller rätten till *ersättning för kränkning och för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § första stycket 2.*

Rätten till ersättning för fysiskt och psykiskt lidande och för särskilda olägenheter faller bort, om den skadelidande avlider innan ett krav på sådan ersättning har framställts. Detsamma gäller rätten till

1. *ersättning för kränkning,*
 2. *särskild anhörigersättning,*
- och*
3. *ersättning för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § första stycket 2.*

¹¹ Senaste lydelse 2018:23.

6 §¹²

En skadelidande som har tillerkänts skadestånd för kränkning *skall* inte förpliktas att ersätta den skadeståndsskyldiges rättegångskostnader i ett mål där skadestånd på grund av brottet prövas. Detta gäller dock inte om särskilda skäl föranleder annat.

En skadelidande som har tillerkänts skadestånd för kränkning *eller särskild anhörigersättning ska* inte förpliktas att ersätta den skadeståndsskyldiges rättegångskostnader i ett mål där skadestånd på grund av brottet prövas. Detta gäller dock inte om särskilda skäl föranleder annat.

Om det finns särskilda skäl gäller vad som sägs i första stycket första meningen också en skadelidande som har tillerkänts skadestånd för fysiskt och psykiskt lidande eller för särskilda olägenheter på grund av brott.

Undantag från vad som sägs i första och andra styckena får göras i fråga om sådana kostnader som den skadelidande har orsakat genom att uppträda på ett sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § eller 31 kap. 4 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

¹² Senaste lydelse 2001:732.

1.3 Förslag till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322)

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsskadelagen (2014:322)

dels att 5 §, 17 § och 32 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 5 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §¹³

Brottsskadeersättning betalas för den skada det innebär att någon allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet eller frid eller genom grovt förtal enligt 5 kap. 2 § brottsbalken (kränkning).

Brottsskadeersättning för kränkning bestäms enligt 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen (1972:207).

I den utsträckning en domstol i sak har prövat ett yrkande om skadestånd för kränkning får brottsskadeersättningen i denna del inte bestämmas till ett lägre belopp än vad som följer av domstolens avgörande, om inte annat följer av denna lag.

5 a §

Brottsskadeersättning betalas för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen (1972:207). Sådan brottsskadeersättning bestäms enligt 5 kap. 6 a § samma lag.

I den utsträckning en domstol i sak har prövat ett yrkande om ersättning för skada enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen får brottsskadeersättningen i denna del inte bestämmas till ett lägre belopp än vad som följer av domstolens avgörande, om inte annat följer av denna lag.

¹³ Senaste lydelse 2017:1134.

17 §

Rätten till brottsskadeersättning för personskada enligt 5 kap. 1 § första stycket 3 skadeståndslagen (1972:207) och för kränkning faller bort om den skadelidande avlider innan en ansökan om brottsskadeersättning har gjorts. Detta gäller dock inte om han eller hon dessförinnan har framställt krav på skadestånd för sådan skada.

Rätten till brottsskadeersättning för personskada enligt 5 kap. 1 § första stycket 3 skadeståndslagen (1972:207), för kränkning och för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen faller bort om den skadelidande avlider innan en ansökan om brottsskadeersättning har gjorts. Detta gäller dock inte om han eller hon dessförinnan har framställt krav på skadestånd för sådan skada.

32 §¹⁴

Ett anspråk på brottsskadeersättning enligt 4 eller 5 § får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsnökningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottsskadeersättning enligt 4 eller 5 § har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsnökningsbalken.

Ett anspråk på brottsskadeersättning enligt 4, 5 eller 5 a § får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsnökningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottsskadeersättning enligt 4, 5 eller 5 a § har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsnökningsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

¹⁴ Senaste lydelse 2021:399.

1.4 Förslag till förordning om ändring i förordning (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten

Härigenom föreskrivs i fråga om förordning (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten att det ska införas en ny paragraf, 10 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 a §

Justitiekanslern ska skyndsamt underrätta Kronofogdemyndigheten när ett beslut om ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder har meddelats.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2022.

2 Uppdraget och dess genomförande

2.1 Utredningsuppdraget

Utredningens direktiv beslutades av regeringen den 19 december 2019 (dir. 2019:104). Direktiven i dess helhet finns fogade till betänkandet som bilaga 1.

Enligt direktiven är vår huvudsakliga uppgift att se över vissa regler som gäller brottsoffers rätt till skadestånd och möjlighet att få ut sådan ersättning. Det uttalade syftet med uppdraget är att stärka brottsoffers ställning och att minska skadeverkningarna av brott. Uppdraget kan delas upp i fyra huvudfrågor:

1. I vilken utsträckning bör nivåerna på kränkingsersättning höjas?
2. I vilken utsträckning bör polisens och vissa andra yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning utvidgas?
3. Hur kan efterlevande anhörigas rätt till ideellt skadestånd stärkas?
4. Hur bör reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer?

Vi ska i samtliga delar föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga och lämpliga. I direktiven anges att vi bör sträva efter att uppnå en sammanhållen och systematisk reglering. I den utsträckning som det bedöms lämpligt ska vi även undersöka och beskriva hur frågor som omfattas av uppdraget regleras i andra länder som är jämförbara med Sverige, främst de nordiska länderna. Vidare får vi enligt direktiven ta upp sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

I anslutning till de fyra huvudfrågorna anges i direktiven också vissa utgångspunkter för vårt arbete. Dessa kommer att presenteras i anslutning till respektive avsnitt i betänkandet.

2.2 Uppdragets genomförande

Vi har antagit namnet Utredningen om stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer. Arbetet har i många avseenden bedrivits på det sätt som är brukligt i enmansutredningar. Olika frågeställningar och avsnitt i betänkandet har diskuterats vid sammanträden med sakkunniga och experter. Som ett led i utredningens kunskapsinhämtning har universitetslektorn Karl Dahlstrand hållit en presentation vid ett av dessa sammanträden. I utredningen har hållits åtta sammanträden med denna grupp, varav ett tvådagarssammanträde i internatform. Sakkunniga och experter har därutöver beretts tillfälle att skriftligen inkomma med synpunkter.

Vid sidan av expertgruppen har utredningen haft en parlamentarisk referensgrupp. Det har hållits fyra möten med den parlamentariska referensgruppen. Vid dessa möten har uppdraget samt utredningens bedömningar och förslag diskuterats.

Utredningen (huvudsakligen utredaren och sekretariatet) har vid sidan av det traditionella utredningsarbetet dessutom bedrivit ett relativt omfattande utåtriktat arbete och sammanträffat med företrädare för en rad olika myndigheter och organisationer. Vi har på detta sätt haft kontakt med Brottsoffermyndigheten, Brottsofferjouren Sverige, Justitiekanslern, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Polisförbundet, Polismyndigheten, Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade (RAV), Rättsmedicinalverket, Svensk Försäkring, Svensk Inkasso, Sveriges Kommuner och Regioner och Tullverket. Detta har skett i syfte att inhämta kunskap och synpunkter i de frågor som utredningen haft i uppdrag att ta ställning till. I denna del har utredningen också hållit ett informationsmöte med en rad fackliga förbund. Vid mötet presenterades utredningens arbete med särskild inriktning på frågan om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för poliser och andra yrkesgrupper som ofta utsätts för våld och hot i tjänsten. De fackliga förbunden fick också möjlighet att redovisa sina egna synpunkter kring utredningens uppdrag i den här delen. De fackförbund som bjöds in till mötet var

Akademikerförbundet SSR, Akavia, Ambulansförbundet, Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund, Polisförbundet, Seko, Service- och kommunikationsfacket, ST, Svenska Kommunalarbetareförbundet, Svenska Transportarbetareförbundet, TULL-KUST, Vision och Vårdförbundet.

Vi har vidare skickat en frågeenkät till de nordiska länderna i syfte att få en bild av efterlevande anhörigas möjligheter att få skadestånd i dessa länder. Svar har inkommit från samtliga nordiska länder.

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet är indelat i tretton kapitel. I kapitel 1 finns våra författningsförslag. Vårt uppdrag och arbete redovisas i kapitel 2. Därefter följer kapitel 3 som innehåller en allmän bakgrund och beskrivning av relevanta delar av det ersättnings- och skadeståndsrättsliga systemet. Fördjupningar i gällande rätt såvitt avser de olika delfrågorna redovisas i anslutning till att respektive delfråga behandlas.

De frågor som har angetts särskilt i direktiven behandlas i kapitel 4–9. I kapitel 4 behandlas rätten till skadestånd för kränkning med anledning av brott och ersättningsnivåerna enligt nuvarande praxis. Vidare presenteras en undersökning av hur ersättningsnivåerna förändrats över tid. Andra former av rent ideella skadestånd beskrivs i kapitel 5. Följande kapitel, kapitel 6, innehåller våra överväganden och förslag i fråga om höjda nivåer på ersättning för kränkning med anledning av brott. Därefter följer mer fördjupade beskrivningar av gällande rätt samt våra överväganden och förslag i fråga om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för poliser och vissa andra yrkesgrupper (kapitel 7), en stärkt rätt till ideell ersättning för efterlevande anhöriga (kapitel 8) och utvidgade utmätningmöjligheter till förmån för brottsoffer (kapitel 9). I kapitel 9 har vi förutom den fråga som framhållits särskilt i direktiven tagit upp frågan om en ändrad företrädesordning vid utmätning av lön m.m.

Under utredningstiden har vi i olika sammanhang uppmärksammat på förhållanden som upplevs försvåra brottsoffers möjlighet att få skadestånd eller annan ersättning, men som ligger utanför vårt uppdrag. I kapitel 10 berörs därför vikten av ett i alla delar väl fungerande ersättningssystem.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser behandlas i kapitel 11, och konsekvenserna av utredningens förslag går igenom i kapitel 12. Det sista kapitlet, kapitel 13, innehåller författningskommentaren.

3 Nuvarande ordning – skadeståndslagen m.m.

3.1 Inledning

Frågeställningarna som aktualiseras genom direktiven är i stora delar hänförliga till skadeståndslagen (1972:207) och de allmänna principer som kommer till uttryck i denna. För att närmare kunna analysera de i direktiven uppkomna frågeställningarna är det naturligt att inledningsvis redogöra för huvuddragen i den svenska skadeståndsrätten. Den inledande redogörelsen av skadeståndsrätten är endast övergripande och ambitionen är att på ett lättbegripligt sätt introducera läsaren till skadeståndsrätten. Redogörelsen i detta kapitel är avgränsad till den utomobligatoriska skadeståndsrätten, dvs. den del av skadeståndsrätten där skadeståndsskyldigheten inte regleras av något kontraktsförhållande. Redogörelsen innefattar inte någon redogörelse för skadetyperna sakskada och ren förmögenhetsskada. En närmare redovisning om sakskada och ren förmögenhetsskada finns i bland annat SOU 2020:44.

En av utredningens mest centrala frågor gäller den s.k. kränkingsersättningen, dvs. det ideella skadestånd som brottsoffer med stöd av 2 kap. 3 § skadeståndslagen kan få när de blivit utsatta för brott. I detta kapitel kommer kränkingsersättningen endast beröras kort, en mer djupgående redogörelse för kränkingsersättningen finns i kapitel 4.

En annan fråga i utredningen gäller det skadestånd som nära anhöriga till någon som dödats genom en skadeståndsgrundande handling kan ha rätt till enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen, s.k. anhörigersättning. En redogörelse för anhörigersättningens reglering och utveckling i praxis finns i avsnitt 8.2.

3.2 Allmänt om skadestånd

3.2.1 Skadeståndets funktioner

Utgångspunkten inom skadeståndsrätten är att den som utsatts för en skada ska försättas i samma situation som om skadan aldrig hade inträffat. Tanken är att den som utsatts för en skada ska få sin skada fullt ersatt genom ekonomisk kompensation. Genom skadeståndet får alltså den som lidit skada ett belopp i pengar som ska motsvara den inträffade förlusten och på detta sätt har skadeståndet en *reparativ* funktion (prop. 1972:5 s. 75).

När den inträffade förlusten är sådan att den enkelt kan omvandlas till ett ekonomiskt värde kan skadeståndets reparativa funktion sägas nå full effekt, dvs. den inträffade förlusten kan repareras med skadeståndet och därigenom kan den som lidit skadan teoretiskt försättas i samma situation som när skadan inte existerade. Alla skador är dock inte av ekonomisk natur. En del skador är *ideella*. Ideella skador kan sägas stå i motsats till ekonomiska skador. Ideell skada kan i det närmaste beskrivas som den skada som består i att någon drabbas av obehag eller lidande eller får men för framtiden som inte kan direkt värderas i pengar (SOU 2010:87 s. 99). Ideella skador tar alltså i princip sikte på upplevelser vars värde inte går att mäta i pengar. I slutbetänkandet från Kommittén om ideell skada konstaterade kommittén att det inte är möjligt att ”ens teoretiskt uppskatta det belopp som den fulla skadan uppgår till” och att det i grunden är ”en rättspolitisk fråga om en viss ideell skada skall uppskattas till 10 000, 100 000 eller 1 000 000 kr” (SOU 1995:33 s. 320 f.). I NJA 1991 s. 766 anförde justitierådet Vängby följande i ett särskilt tillägg

Det är omöjligt att värdera mänskligt lidande i pengar. Lika omöjlig är tanken att kränkningen av någons människovärde skulle låta sig uppskatta till något visst belopp. Vare sig man sätter beloppet till 10 000 kr, 100 000 kr eller 1 000 000 kr blir resultatet lika godtyckligt. Dessutom är det en alltför enkel tanke att det lidande som drabbat någon till följd av en allvarlig kränkning av hans eller hennes människovärde skulle kunna botas med en penningersättning.

Trots att det inte går att sätta ett värde på de ideella skadorna gör sig principen om full ersättning ändå gällande även för de ideella skadorna (prop. 1975:12 s. 111). Även om skadeståndets reparativa funktion inte kan sägas bli fullt lika ändamålsenlig vid ideella skador

som vid ekonomiska skador bör skadeståndet typiskt sett ändå kunna mildra verkningarna av den ideella skadan.

Skadeståndet är enligt förarbetena till skadeståndslagen även i vissa fall tänkt att ha en *preventiv funktion*. Skadeståndets preventiva funktion innebär att hotet att bli skadeståndsskyldig ska göra människor mer försiktiga och avhålla dem från riskfyllda beteenden som kan orsaka skador. Tanken är alltså att hotet om skadeståndsansvar ska förhindra att skador uppstår (prop. 1972:5 s. 74 f.). En del bedömare har menat att prevention är skadeståndets huvudsakliga funktion medan andra menat att skadeståndets viktigaste uppgift är att kompensera den skadelidande. En del former av skadestånd har inte en uttalad preventiv funktion, t.ex. kränkingsersättningen.

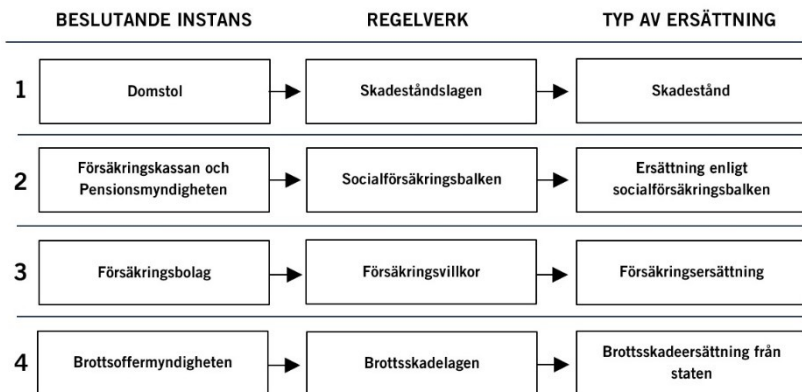
Skadeståndet är numera sammankopplat med försäkringssystemet. Enskilda kan genom att teckna försäkringar skydda sig mot risken att bli skadeståndsskyldiga för olika händelser. Enskilda kan även teckna försäkringar för att skydda sig mot olika typer av skadeståndsgrundande handlingar, t.ex. hemförsäkringar som innehåller överfallsskydd. Numera är det vanligt att kostnaden för skador placeras på försäkringsbolag som mot en premie kan erbjuda en ansvarsförsäkring, dvs. en försäkring som täcker viss skadeståndsskyldighet. Om den skadeståndsskyldige har en ansvarsförsäkring förbättras typiskt sätt den skadelidandes möjligheter att få ett skadestånd och av detta skäl är försäkringar viktiga för att tillgodose skadeståndets reparativa funktion. Genom försäkringarna kan kostnaderna för skador överflyttas på ett större antal försäkringstagare i stället för att hamna på en enskild skadevällare. Eftersom kostnaderna för skadorna slås ut på ett stort kollektiv i stället för på en enskild får skadeståndet en *riskfördelande funktion*. Skadeståndets sammankoppling med försäkringssystemet medför att förlusterna kan *pulveriseras*. Förhållandet mellan skadestånd och försäkring är särskilt framträdande i Sverige, inte minst i det allmänna socialförsäkringssystemet där många skador ersätts genom sociala försäkringar finansierade av skatteintäkter. Försäkringarna ger dock i regel inte ersättning för ideell skada bestämd enligt skadeståndsrättsliga principer. Skadeståndsrättens främsta uppgift på personskadeområdet har därför i praktiken blivit att kompensera ideell skada (prop. 2000/01:68, s. 17).

3.2.2 Ersättningsystemet för brottsoffer

Allmänt

Den som har utsatts för ett brott kan ha rätt till skadestånd för de skador som brottet har lett till. Huvudregeln vid skador som orsakats genom brott är att gärningspersonen ska ersätta brottsoffret för skadan. Det finns ett särskilt ersättningsystem som innebär att brottsoffret kan få ersättning för sin skada på fyra olika sätt – *skadestånd*, *allmän försäkring*, *privat försäkring* och *brottsskadeersättning* (figur 3.1).

Figur 3.1 Ersättningsystemet för brottsoffer

Skadestånd

För att brottsoffret ska få skadestånd från gärningspersonen krävs, om gärningspersonen inte frivilligt betalar detta, att skadeståndet fastställs av domstol. Skyldigheten för gärningspersonen att betala skadestånd fastställs med stöd av skadeståndslagen. Brottsoffret kan framställa ett yrkande om skadestånd i en brottmålsprocess eller genom att ansöka om stämning för skadestånd i en tvistemålsprocess.

Skadeståndet ska i första hand betalas av den dömda gärningsperson som skadat brottsoffret. Om flera gärningspersoner varit involverade i brottet har domstolen möjlighet att påföra gärningspersonerna ett solidariskt ansvar för betalningen av skadeståndet. Det innebär att brottsoffret kan kräva ut hela skadeståndet från var och en av gärningspersonerna.

Gärningspersonen kan välja att betala skadeståndet till den skadelidande på frivillig väg genom att t.ex. kontakta brottsoffret. En betalning på frivillig väg kan dock ofta innebära praktiska svårigheter för gärningspersonen och därför är det vanligt att det slutar med att brottsoffret begär verkställighet av betalningen hos Kronofogdemyndigheten (SOU 2010:1 s. 53 ff.).

I vissa fall kan andra ansvarsobjekt än gärningspersonen behöva ansvara skadeståndsrättsligt för den skada som gärningspersonen orsakat. Ett exempel är att vårdnadshavare till barn kan bli skyldiga att ersätta brottsoffret för den skada som barnet orsakat (se 3 kap. 5 § skadeståndslagen).

Allmän försäkring

Ett brottsoffer som till följd av sin skada inte kan arbeta har rätt till ersättning från den offentligt finansierade sjukförsäkringen. Försäkringskassan ansvarar för utbetalningen av denna ersättning. Brottsoffrets inkomstförlust täcks inte fullt ut av den offentligt finansierade sjukförsäkringen och därför kan brottsoffret även få skadestånd eller brottsskadeersättning för den resterande delen av inkomstförlusten. Den del av inkomstförlusten som har betalats ut genom sjukförsäkringen måste avräknas när ett skadestånd för t.ex. inkomstförlust eller brottsskadeersättning ska beräknas, s.k. samordning (se 5 kap. 3 § skadeståndslagen och 10 och 11 §§ brottsskadelagen).

När ett brott lett till döden kan de efterlevande anhöriga i vissa fall ha rätt till s.k. efterlevandepension från Pensionsmyndigheten. Efterlevandepensionen är en form av ersättning som de närmast anhöriga kan ha rätt till under en viss period. Efterlevandepensionen är en ekonomisk trygghet som är tänkt att täcka en del av den försörjning som den avlidne bidrog med. Även efterlevandepensionen ska avräknas enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen.

Internationellt har de svenska socialförsäkringarna betraktats som förhållandevis generösa. Den svenska modellen med ett starkt socialförsäkringssystem innebär till skillnad från vad som gäller i en del andra länder att vissa skador till stor del ersätts av staten och inte av gärningspersonen.

Privat försäkring

Nästan alla hemförsäkringar innehåller ett s.k. överfallsskydd som ersätter vissa skador vid brott, men försäkringsvillkoren för dessa överfallsskydd varierar något mellan de olika försäkringsbolagen. De flesta försäkringsbolag ersätter överfall med schablonbelopp som har bestämts på förhand, s.k. summaförsäkringar. Det innebär att ersättningen inte bestäms utifrån principen om full ersättning för liden skada. Överfallsskyddet gäller endast beträffande vissa brott, normalt vålds- och sexualbrott som t.ex. misshandel, försök till mord och våldtäkt.

Normalt finns det begränsningar i försäkringsvillkoren. Det är t.ex. vanligt att försäkringsersättning för överfall inte utgår om försäkringstagaren skadats av någon annan som omfattas av samma försäkring (t.ex. våld i nära relationer), om skadan orsakats genom oaktsamhet eller om skadan orsakats i arbetet. Därutöver uppställer försäkringsbolagen ofta vissa aktsamhetskrav som, om de inte följs, kan leda till att försäkringsersättningen sänks.

Försäkringsbolagens möjligheter att återkräva (utöva regressrätt) en gärningsperson på försäkringsersättning som betalats till ett brottsoffer är små. Det överfallsskydd som ingår i många hemförsäkringar räknas som personförsäkring (prop. 2003/04:150 s. 366). Försäkringsbolagens regressrätt vid personförsäkringar är begränsad till ersättning som lämnats för viss ekonomisk skada och vid summaförsäkringar på det området är regressrätten obefintlig (se 16 kap. 10 § försäkringsavtalslagen, 2005:104, och prop. 2003/04:150 s. 575 f.).

Brottsskadeersättning

Om brottsoffret inte kan få ersättning genom skadestånd från gärningspersonen och det inte heller finns någon försäkring som täcker hela skadan kan ersättning med stöd av brottsskadelagen (2014:322) betalas ut av staten genom Brottsoffermyndigheten i form av s.k. brottsskadeersättning. Brottsskadeersättningen är subsidiär i förhållande till annan ersättning, vilket innebär att brottsskadeersättning kan utgå först sedan alla andra möjligheter till ersättning för skadan har uttömts, t.ex. betalning från gärningspersonen och försäkringsersättning.

Om domstol i sak har prövat ett yrkande om kränkningsersättning får som huvudregel brottsskadeersättningen för kränkning inte bestämmas till ett lägre belopp än vad domstolen dömt ut (se 5 § tredje stycket brottsskadelagen). Brottsskadeersättningen kan dock bli lägre än skadeståndet på grund av andra olikheter i regelverken. De skadetyper som ersätts enligt brottsskadelagen är t.ex. inte identiska med de som ersätts enligt skadeståndslagen. Vid bestämmande av brottsskadeersättning avräknas även ersättning som brottsoffret fått i form av t.ex. skadestånd eller försäkringsersättning till den del ersättningen har betalats eller bedöms kunna bli betalad, vilket kan innebära att endast en del av skadan ersätts genom brottsskadeersättningen (se 10 § brottsskadelagen). Slutligen finns det särskilda regler om jämkning i brottsskadelagen (se 12 §).

Brottsoffermyndigheten tar över brottsoffrets rätt till skadestånd, dvs. myndigheten får regressrätt gentemot gärningspersonen (se 28 § första stycket brottsskadelagen). Regressrätten gäller enbart upp till det belopp som brottsoffret har fått i brottsskadeersättning inklusive ränta på det beloppet. Om gärningspersonen är känd ska Brottsoffermyndigheten kräva tillbaka det utbetalda beloppet av gärningspersonen, om det inte är olämpligt med hänsyn till gärningspersonens personliga förhållanden eller till möjligheten att få fordran betalad (se 29 § första stycket brottsskadelagen). Brottsoffermyndighetens regressverksamhet inbringade drygt 37 miljoner kronor år 2020. Nästan 40 procent av den utbetalda brottsskadeersättningen finansierades av regressintäkterna år 2020. Målsättningen är att rätt person – dvs. gärningspersonen – alltid ska betala sitt skadestånd (prop. 2013/14:94 s. 49 f. och 88 f.).

3.2.3 Skadeståndslagen

Skadeståndslagen är av allmängiltig karaktär och kan i det närmaste beskrivas som en sorts ramlagstiftning i fråga om vad som gäller utanför kontraktsförhållanden. Bestämmelserna i lagen bygger i stor utsträckning på rättspraxis. Skadeståndslagens karaktär som ramlagstiftning möjliggör för domstolarna, främst genom Högsta domstolens praxis, att utveckla skadeståndsrätten genom att t.ex. utvidga grunderna för skadeståndsansvar (se t.ex. rättsfallen NJA 1991 s. 720 angående principen om strikt ansvar vid viss farlig verksamhet och

”Anhörigersättning vid mord I–II” NJA 1993 s. 41 I och II angående ersättning till efterlevande anhöriga). Vid tillämpningen av skadeståndslagen ska även flera allmänt erkända skadeståndsrättsliga grundsatser tillämpas, t.ex. adekvat kausalitet som behandlas i nästföljande avsnitt.

Skadeståndslagen är subsidiär såvitt avser skador som regleras genom speciallagstiftning. Som exempel på författningar som innehåller särskilda skadeståndsrättsliga bestämmelser kan nämnas jordabalken, miljöbalken, produktansvarslagen (1992:18), lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder och lagen (2007:1150) om tillsyn över hundar och katter.

3.2.4 Förutsättningar för skadeståndsansvar – allmänna rättsgrundsatser, culpa m.m.

Det finns flera förutsättningar som måste vara uppfyllda för att skadestånd ska komma i fråga. En sådan förutsättning är att det måste finnas en konstaterad *skada* som drabbat annan än skadevällaren. Det finns flera olika typer av skador och några av dessa kommer att behandlas i avsnitt 3.3. Därutöver måste det finnas ett *presumtivt ansvarssubjekt*, en tänkbar skadeståndsskyldig fysisk eller juridisk person. En annan grundläggande förutsättning för skadeståndsskyldighet är att det måste finnas ett orsakssamband mellan handlandet (eller underlåtenheten) och skadan, vilket kan uttryckas med att det måste föreligga *kausalitet* mellan handlande och skada. Kausaliteten måste även vara *adekvat*, vilket innebär att handlingen ska ha orsakat skadan på ett inte alltför oförutsägbart, säreget eller avlägset sätt. Det kan uttryckas som att det måste föreligga *adekvat kausalitet*.

Som huvudregel ska även handlandet, för att vara skadeståndsgrundande, ha orsakats genom *vållande*, vilket är ett gemensamt uttryck för *uppsåt* och *oaktsamhet*. Ibland används den latinska termen *culpa* för att beskriva någons klandervärda handlande. Culpa har en mer inskränkt mening än termen vållande och betecknar enbart oaktsamhet. Vid bedömningen om ett visst handlande innefattat tillräcklig oaktsamhet för att skadeståndsansvar ska aktualiseras kan en s.k. *culpabedömning* göras. Culpabedömningen går, förenklat uttryckt, ut på att besvara frågan om den påstått oaktsamme borde ha handlat på ett annat sätt. För att besvara den frågan kan domstolarna ta hänsyn till bland annat vilka riktlinjer som finns för ett visst handlande

i författningar och föreskrifter. Om det inte går att finna ledning i någon författning eller föreskrift blir frågan hur folk i allmänhet brukar handla i situationer liknande den som förelegat i det aktuella fallet. Det kan ofta bli fråga om vad som utgör praxis eller sedvana i den typ av verksamhet som den påstått oaktsamme ägnat sig åt. Ibland finns det inte några tydliga riktlinjer för hur handlandet ska bedömas och då måste domstolarna göra en mer fri bedömning av om culpa förelegat. Här blir det av väsentlig betydelse vilka risker skadegörarens uppträdande har medfört för omgivningen. Ju större sannolikhet som finns för skada och ju allvarigare en skada kan antas bli, desto högre krav ställs på den handlande. Vidare måste beaktas den handlandes möjlighet att inse risken för skada, möjligheterna att förhindra skadan och hur pass omfattande och kostsamma åtgärder detta kräver. Viss hänsyn måste även tas till skadegörarens person. En sammanvägning utifrån de nämnda faktorerna leder fram till en bedömning av om den som handlat borde ha agerat annorlunda i den aktuella situationen.

En del former av skadestånd kan endast utgå om brott har begåtts. Eftersom straffrätten förutsätter ett personligt ansvar, dvs. att handlingen begåtts genom uppsåt eller oaktsamhet, kan bedömningen av om någon skadeståndsrättsligt varit vållande till en viss skada många gånger fastställas genom konstaterandet att någon begått ett visst brott.

3.2.5 Bevisfrågor

I princip krävs att den skadelidande ska visa eller styrka att det föreligger förutsättningar för skadeståndsskyldighet. Det gäller inte bara i fråga om orsakssambandet, utan även beträffande förekomsten av skada och, när detta krävs, av vållande hos den som har orsakat skadan. Beviskravet kan variera och det finns flera exempel på att beviskravet lindrats i situationer där det allmänt ansetts vara svårt att uppfylla beviskravet.

3.2.6 Begränsningar i skadeståndsskyldigheten

Den som blivit skadeståndsskyldig är som huvudregel skyldig att ersätta hela den inträffade förlusten. En inskränkning i den skadelidandes rätt till skadestånd gäller dock vid *medvållande*. Om den skadelidande genom oaktsamhet har medverkat till en skada kan ersättningen jämkas (se 6 kap. 1 § skadeståndslagen). Denna bestämmelse om jämkning på grund av medvållande är dock inte tillämplig vid utdömande av kränkingsersättning eller ersättning för annan ideell skada. Däremot kan den skadelidandes egna beteende påverka bedömningen av om det föreligger rätt till kränkingsersättning och, i så fall, ersättningens storlek (prop. 2000/01:68 s. 50 f.).

En jämkning av skadeståndet kan också ske genom den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 2 § skadeståndslagen som bland annat tar sikte på situationer där skadeståndet blir oskäligt betungande för skadevållaren. Den allmänna jämningsregeln är tillämplig på alla typer av skador.

Skadestånd utgår som huvudregel inte för s.k. *tredjemansskador*, dvs. skador som någon annan än den som omedelbart drabbats av skadan fått. När tredje man orsakats en ekonomisk skada till följd av att ett annat rättssubjekt drabbats av en person- eller sakskada är den principiella ståndpunkten alltså att den som orsakat person- eller sakskadan inte är skyldig att ersätta tredje mans ekonomiska skada (egentlig tredjemansskada). I fall där tredje man orsakats en personskada till följd av att ett annat rättssubjekt drabbats av en personskada (oegentlig tredjemansskada) kan i vissa fall ersättning utgå enligt skadeståndslagen, jämför t.ex. 5 kap. 2 § skadeståndslagen som reglerar efterlevande anhörigas rätt till ersättning vid annans personskada som lett till döden.

En skadeståndsfordran kan *preskriberas* enligt reglerna om allmän preskriptionstid i preskriptionslagen (1981:130). Utgångspunkten för preskriptionsfristen är tidpunkten för fordringens tillkomst. Om preskriptionstiden avbryts börjar en ny preskriptionstid att löpa. Regeln har motiverats med att ingen ska behöva räkna med att bli skadeståndsskyldig för ett handlande som ligger mer än tio år tillbaka i tiden utan att dessförinnan ha fått ett krav. När det gäller skadeståndsfordringar till följd av brott är regleringen något annorlunda. En skadeståndsfordran i anledning av brott preskriberas inte före utgången av tiden för åtalspreskriptionen för brottet (se 3 § preskrip-

tionslagen och 35 kap. brottsbalken). Andra preskriptionstider inom skadeståndsrättens område kan finnas i speciallagstiftning.

Det finns även andra begränsningar i skadeståndsskyldigheten som t.ex. ansvarsregeln i 2 kap. 5 § skadeståndslagen, jämkningsregeln i 3 kap. 6 § skadeståndslagen, den skadelidandes skadebegränsningsplikt och principen om avräkning av fördelar (compensatio lucri cum damno).

3.3 Grundläggande skadekategorier

3.3.1 Ekonomisk och ideell skada

I förarbetena till skadeståndslagen har det framhållits att ekonomiska och ideella skador bör hållas isär (prop. 1975:12 s. 109 f. och s. 145). En sammanblandning ansågs kunna leda till både överkompensation och för lågt skadestånd. Med ekonomisk skada avses olika typer av ekonomiska förluster, t.ex. kostnader och inkomstförlust. Ideell skada utgörs av skador som inte är av ekonomisk natur, t.ex. kränkningar av den personliga integriteten eller fysiskt och psykiskt lidande i samband med personskada. Det finns egentligen ingen entydig definition av vad som är en ideell skada. Det som utmärker den ideella skadan är dock att den inte går att mäta i pengar på samma sätt som den ekonomiska skadan.

Traditionellt har skadestånd endast ansetts kunna utgå för ekonomiska skador. En orsak till detta var att det inte ansågs att ersättningen vid skador som haft en annan karaktär än ekonomisk kunde fastställas enligt principen om full ersättning för liden skada. En ekonomisk skada kan fastställas i pengar och typiskt sett utifrån ett objektivet underlag. Vad som är full ersättning för en ideell skada bestäms av mer subjektiva faktorer. Utvecklingen inom skadeståndsrätten har dock gått i riktningen att även många ideella skador ersätts.

Till skillnad från vad som gäller i fråga om ekonomisk skada har man traditionellt även ansett att rätt till ersättning för ideell skada krävt särskilt lagstöd (jfr SOU 1992:84 s. 31 f., med hänvisningar och prop. 2000/01:68 s. 17). Högsta domstolen har dock i flera rättsfall dömt ut ideellt skadestånd utan stöd i lag (se SOU 2020:44 s. 92 med hänvisningar).

3.3.2 Några skadetyper enligt skadeståndslagen

Personskada

I skadeståndslagen saknas en definition av begreppet personskada. Till personskada räknas enligt förarbeten och praxis såväl kroppsliga som psykiska sjukdomstillstånd. Det kan vara skador direkt på kroppens organism och fysisk smärta, liksom även psykiskt lidande, såsom depression, chock av en viss händelse eller efterföljande traumatiska neuroser (prop. 1975:12 s. 20, SOU 1995:33 s. 61 f. och prop. 2000/01:68 s. 17 f.).

I 5 kap. 1 § skadeståndslagen regleras vad det är som kan ersättas vid personskada. I korthet kan följande sägas om de olika ersättningsposterna.

Ersättning för ekonomiska skador vid personskada

En av de poster som ersättningen omfattar avser de kostnader som behövs för läkningen av personskadan, t.ex. sjukvårdskostnader och läkemedel men även andra kostnader som t.ex. skäliga kostnader för vård i hemmet. Även inkomstförluster hänförliga till personskadan ersätts. Inkomstförluster ersätts för både förfluten tid och för framtiden.

Ersättning för ideella skador vid personskada

Vid personskada kan även vissa ideella skador ersättas. Den skadelidande kan få ersättning för *sveda och värk*. I lagtexten beskrivs sveda och värk som fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur, dvs. besvär som kan hänföras till den akuta sjuktiden. Ersättning för sveda och värk kan utgå för smärta och andra fysiska obehag, liksom för ångest, sömn- och koncentrationssvårigheter, depressiva reaktioner, sexuella störningar m.m., som visar sig under den akuta perioden, men även för oro och ångslan inför framtiden. Ersättningen för sveda och värk bestäms i första hand med ledning av tabeller som upprättats av Trafikskadenämnden och vars belopp justeras efter förändringar i penningvärdet. För att ersättningens storlek ska kunna bestämmas med ledning av tabellerna krävs normalt medicinsk utredning i form av läkarintyg (se rättsfallet ”Skadestånd efter över-

nattningen” NJA 2019 s. 1064 p. 14). I praktiken handlar det om att bedöma skadans art och varaktighet. För en del brott presumeras vissa besvär under viss tid. Vid psykiska besvär till följd av sexuella övergrepp görs vanligtvis en uppskattning av akut sjuktid (prop. 2000/01:68 s. 25).

Om en personskada lett till bestående följder är det möjligt för den skadelidande att bli ersatt för fysiskt och psykiskt lidande av bestående art, s.k. *lyte* (t.ex. ärr, hälta och förlust av kroppsdel) *och annat stadigvarande men* (t.ex. andra bestående skadeföljder som smärta, nedsatt rörelseförmåga och förlust av sinnesfunktion). Tidpunkten för när sveda och värk övergår till att utgöra lyte eller annat stadigvarande men är i regel då det medicinska tillståndet kan anses ha blivit permanent. Ersättningen för lyte och annat stadigvarande men ersätts som vid sveda och värk i första hand med ledning av tabeller som tagits fram av Trafikskadenämnden.

Särskilda olägenheter till följd av en personskada kan också ersättas. Som exempel på sådana olägenheter kan nämnas anspänning i arbetet eller andra påtagliga svårigheter att fungera i arbetet.

Kränkning genom brott

Skadestånd för kränkning med anledning av brott, s.k. kränkningserättning, är en form av rent ideellt skadestånd som inte förutsätter att någon fysisk skada uppkommit. Av 2 kap. 3 § skadeståndslagen framgår att kränkningserättning kan utgå då någon kränkt annan genom ett brottsligt angrepp som riktats mot den kränktes person, frihet, frid eller ära. För att kränkningserättning ska kunna utgå förutsätts det att kränkningen varit allvarlig. Kränkningserättningen är tänkt att kompensera den kränkte för de känslor som kan framkallas vid ett brottsligt angrepp, t.ex. känslor som rädsla, förnedring, skam eller liknande. I 5 kap. 6 § skadeståndslagen anges vilka faktorer som ska beaktas vid bestämmandet av kränkningserättningens storlek. Kränkningserättningens storlek varierar bland annat utifrån handlingens art och varaktighet. Kränkningserättningen behandlas närmare i kapitel 4.

Annan ideell skada vid rättighetsöverträdelser

Under år 2018 infördes en ny bestämmelse i skadeståndslagen (se 3 kap. 4 § första stycket 2) som behandlar rätten till skadestånd för ”annan ideell skada” med anledning av överträdelser av Europakonventionen (s.k. konventionsskadestånd). Före bestämmelsens införande hade Högsta domstolen i flera avgöranden dömt ut skadestånd vid överträdelser av Europakonventionen och konstaterat att reglerna om statens ansvar i skadeståndslagen innebär att Sverige inte fullt ut uppfyller sina åtaganden enligt Europakonventionen (se bl.a. rättsfallet ”Finanschefen på ICS” NJA 2005 s. 462). Även vissa överträdelser av grundläggande fri- och rättigheter enligt 2 kap. regeringsformen kan i dag ersättas genom skadestånd (se bl.a. rättsfallet ”Medborgarskapet I” NJA 2014 s. 323). I ett betänkande av Kommittén om grundlagsskadestånd föreslås det att rätten till skadestånd för överträdelser av 2 kap. regeringsformen ska regleras i skadeståndslagen (SOU 2020:44 s. 228 ff.). I avsnitt 5.4 och 5.5 finns en närmare redogörelse för konventionsskadestånd och grundlagsskadestånd.

3.3.3 Andra rent ideella skador

Utanför skadeståndslagen finns flera bestämmelser som kan ge rätt till skadestånd för rent ideell skada. I kapitel 5 finns en närmare redogörelse för skadestånd med anledning av rent ideella skador hänförliga till bland annat arbetsrätten, diskrimineringslagstiftningen, ersättning enligt lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (frihetsberövandelagen) och skadestånd vid överträdelser av dataskyddsregleringen

4 Kränkningersättning

4.1 Inledning

Ett av de områden inom skadeståndsrätten som tilldragit sig ett stort intresse under de senaste decennierna är rätten till skadestånd för kränkning med anledning av brott. Kränkningersättning är en form av rent ideellt skadestånd som inte förutsätter att fysisk skada har uppkommit. En kränkning kan framkalla känslor som skam, rädsla, förnedring eller liknande och det skadestånd som ska kompensera för den skada som detta orsakar är kränkningersättningen. Även andra former av rent ideella skadestånd har med tiden blivit en naturlig del av den svenska skadeståndsrätten.

I detta kapitel behandlas kränkningersättning och nivåerna på denna. Vi ska som tidigare framhållits bland annat ta ställning till i vilken utsträckning nivåerna på kränkningersättning bör höjas. För att ta ställning till denna fråga har vi undersökt hur ersättningsnivåerna förändrats över tid och kartlagt ersättningsnivåerna enligt gällande praxis. Undersökningen av hur ersättningsnivåerna förändrats över tid finns redovisad i avsnitt 4.3.4 och kartläggningen av ersättningsnivåerna enligt gällande praxis finns redovisad i avsnitt 4.3.5 samt i bilaga 3.

I direktiven anges att det bland annat är viktigt att kränkningersättningen står i samklang med rådande samhällsvärderingar och utgör en adekvat kompensation för den kränkning som ett brottsoffer har utsatts för. Enligt riksdagen behöver brottsofferperspektivet stärkas, och den kränkning som brottsoffret lidit efter att ha utsatts för brott bör värderas högre i skadeståndshänseende för att stå i bättre överensstämmelse med de etiska och sociala värderingar som är rådande i dag (bet. 2018/19:JuU1 punkt 2, rskr. 2018/19:73).

4.2 Kränkingsersättning

4.2.1 Kränkingsbegreppet

Begreppet kränkning förekommer i såväl vardagliga situationer som i juridiska sammanhang. Begreppet har successivt utvidgats i det allmänna språkbruket (Ds 2007:10 s. 41 f.). Det finns ingen entydig definition av vad en kränkning är, vilket möjligen har sin grund i att människor kan uppleva händelser på olika sätt. Det som en person upplever som kränkande behöver inte nödvändigtvis upplevas som kränkande av en annan person.

Begreppet kränkning används även i skadeståndsrätten. Kränkingsbegreppets användning inom skadeståndsrätten har kritiserats inom rättsvetenskapen. Det har t.ex. anförts att kränkingsbegreppet inte passar in i det skadeståndsrättsliga systemet bland annat eftersom ersättningen för skadan inte kan bestämmas enligt objektiva kriterier (Schultz, Kränkning, 2008, s. 25 ff. och 42 ff.). En annan uppfattning är att begreppet kränkning kan vara svårt att precisera då termen ”kränkning” kan avse både en gärning (att kränka någon) och en skada (någon blir kränkt) (Friberg, Kränkingsersättning, 2010, s. 26 f.).

Kränkingsbegreppet finns bland annat i 2 kap. 3 § skadeståndslagen där det framgår att den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ska ersätta den skada som kränkningen innebär. Eftersom lagen anger att den skada som kränkningen ”innebär” ska ersättas har det i förarbetena ansetts korrekt att tala om en ersättning för själva kränkningen (prop. 2000/01:68 s. 66).

I doktrin har det anförts att kränkingsersättningen verkar inta en särställning inom skadeståndsrätten i synen på skaderekvisitet (se t.ex. Bengtsson och Strömbäck, Skadeståndslagen, kommentaren till 2 kap. 3 § skadeståndslagen, JUNO version 7 och Schultz, Kritik mot kränkingsbegreppet, SvJT 2008 s. 37 ff.). Denna diskussion har sin grund i Högsta domstolens avgörande NJA 2007 s. 540. Avgörandet har varit föremål för kritik i doktrin, se ovan. I målet dömde Högsta domstolen ut kränkingsersättning till en treårig flicka som hade utnyttjats sexuellt medan hon sov. Flickan som var ovetandes om övergreppen hade inte heller informerats i efterhand. Den centrala frågan var om en gärning som man inte har uppfattat eller i efterhand informerats om kunde utgöra en kränkning. Högsta

domstolen uttalade med hänvisning till förarbetena att kränkingsersättningen, i motsats till ersättning för personskada, inte avser de efterföljande reaktionerna på gärningen utan tar sikte på att ersätta den kränkning av den personliga integriteten som uppkommer just i samband med angreppet. Det är alltså inte den skadelidandes upplevelse som ger rätt till kränkingsersättning utan den kränkande gärningen som sådan (se även prop. 2000/01:68 s. 49 och s. 66 som Högsta domstolen hänvisade till). Uttalandena kan framstå som något motsägelsefulla i förhållande till vad som i förarbetena har uttalats om att kränkingsersättningen avser att kompensera de negativa känslor som den kränkande behandlingen har framkallat hos den skadelidande (se avsnitt 4.2.3).

4.2.2 När föreligger rätt till kränkingsersättning?

När rätt till kränkingsersättning kan föreligga anges i 2 kap. 3 § skadeståndslagen. I bestämmelsen uppställs ett antal rekvisit som måste vara uppfyllda för att kränkingsersättning ska utgå. Rekvisiten kommer att behandlas närmare i detta avsnitt.

Brottsligt angrepp

För att rätt till kränkingsersättning ska föreligga krävs det att den kränkte blivit utsatt för ett *brottsligt angrepp*. Kravet på brottsligt angrepp innebär att gärningen måste uppfylla de straffrättsliga förutsättningar som fastställts för ett visst brott. Det behöver dock inte vara fråga om ett brott enligt brottsbalken. Det finns inte heller något krav på att den brottsliga handlingen ska ha utförts med uppsåt, även om det normalt inte räcker med vanlig oaktsamhet för att brottet ska anses ha en kränkande karaktär.

För att kränkingsersättning ska kunna utgå måste gärningspersonen i ett brottmål ha dömts för att ha begått brottet eller konstaterats skadeståndsskyldig i ett tvistemål. Om den utpekade gärningspersonen inte dömts för brottet eller om gärningspersonen är okänd, är det fortfarande möjligt för den kränkte att få en annan typ av ersättning som liknar kränkingsersättning, s.k. brottskadeersättning (se avsnitt 3.2.2).

Det räcker dock inte att den skadelidande blivit utsatt för ett brott utan brottet måste också, som utvecklas i det följande, rikta sig mot ett visst skyddsintresse.

Skyddsintressen – person, frihet, frid eller ära

Brottet måste innefatta ett angrepp mot den skadelidandes person, frihet, frid eller ära, dvs. mot särskilt angivna skyddsintressen, vilka kan sägas skydda den skadelidandes privatliv och människovärde. Möjligheten till skadestånd omfattar alltså inte alla typer av brottsliga handlingar. Det saknar betydelse till vilken brottstyp en gärning rent straffrättsligt hänför sig. Det avgörande är om den brottsliga handlingen angriper ett skyddat intresse (prop. 2000/01:68 s. 49).

Bedömningen av om ett visst brottsligt angrepp utgjort ett angrepp mot någon annans person, frihet, frid eller ära görs utifrån straffrättsliga överväganden. Av förarbeten och praxis framgår vad som avses med de olika skyddsintressena.

Angrepp mot någon annans *person* avser kränkningar av den kroppsliga integriteten. Hit hör typiskt sett brott som innefattar fysiska våldsinslag, t.ex. misshandel, försök till mord, vållande till kroppsskada eller sjukdom. Andra exempel är våld mot tjänsteman och förgripelse mot tjänsteman samt övergrepp i rättssak när den angripne utsätts för fysiskt våld (prop. 2000/01:68 s. 64 och SOU 1992:84 s. 265 f.).

Angrepp mot någon annans *frihet* tar sikte på angrepp på den enskildes rörelse- och handlingsfrihet. Brott som kan innefatta angrepp mot någons frihet är t.ex. människorov, människohandel, olaga frihetsberövande, olaga tvång och rån (prop. 2000/01:68 s. 64, prop. 2001/02:124 s. 30 och SOU 1992:84 s. 266).

Angrepp mot någon annans *frid* avser angrepp som inskränker rätten att få vara i fred och hålla sitt privatliv för sig själv. Exempel på brott som kan utgöra ett angrepp mot någons frid är olaga hot, hemfridsbrott, ofredande, mordbrand, hot mot tjänsteman, förgripelse mot tjänsteman och övergrepp i rättssak om gärningen innefattar hot (prop. 2000/01:68 s. 64 och SOU 1992:84 s. 266 f.). Även brott som kränkande fotografering och olaga integritetsintrång utgör angrepp på någons frid. Förmögenhetsbrott som t.ex. stöld och bedrägeri ger normalt inte rätt till kränkingsersättning då sådana angrepp i huvud-

sak är inriktade på den drabbades egendom. Avsteg från den huvudregeln kan dock göras i enskilda fall t.ex. vid stöld genom bostadsinbrott när brottet innefattat ett särskilt omfattande angrepp mot den drabbades frid och privatliv (se rättsfallen NJA 2011 s. 3 och ”Tackläggaren” NJA 2019 s. 607 p. 7 och 8).

Med angrepp mot någon annans *ära* avses angrepp som riktar in sig på den drabbades anseende eller självkänsla. Det är i första hand ärekränkingsbrotten som avses, t.ex. förtal och förolämpning. Även andra brott som t.ex. falskt och obefogat åtal, falsk och obefogad angivelse samt falsk och vårdslös tillvitelse kan innefatta ett angrepp mot någon annans ära (prop. 2000/01:68 s. 65 och SOU 1992:84 s. 269).

En del brottsliga handlingar kan innefatta angrepp på flera olika skyddsintressen. Sexualbrotten och fridskränkingsbrotten kan innefatta angrepp mot både person, frihet och frid (prop. 2000/01:68 s. 65 f.). Detsamma kan vara fallet beträffande brotten människorov och människohandel.

Allvarlig kränkning

Kravet på allvarlig kränkning

Utöver kravet att kränkningen ska ha orsakats genom ett brott som innefattar ett angrepp mot någons person, frihet, frid eller ära finns ytterligare en förutsättning för att rätt till kränkningsersättning ska föreligga. Kränkningen ska vara *allvarlig*. Kränkningar som inte är allvarliga ger alltså inte rätt till kränkningsersättning. Denna begränsning av rätten till kränkningsersättning har i förarbetena motiverats bland annat med att enskilda i det dagliga umgänget måste kunna tåla vissa irritationsmoment, att skadeståndsprocesser om bagateller inte bör uppmuntras och att samhällets begränsade resurser bör användas där de bäst behövs (SOU 1992:84 s. 210). Kränkningsersättning ska alltså endast utgå vid brottsliga handlingar som framstår som särskilt integritetskränkande.

Allvarlighetsbedömningen

Vid bedömningen av om kränkningen är allvarlig ska samtliga relevanta omständigheter kring handlingen beaktas (jfr Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt, JUNO version 10, s. 79). Allvarlighetsbedömningen ska göras objektivt utifrån hur allvarlig kränkning ett brottsligt angrepp av det aktuella slaget typiskt sett kan anses ha inneburit. Viss vägledning finns i den uppräkningslista som görs i 5 kap. 6 § skadeståndslagen av de faktorer som påverkar skadeståndets storlek.

Domstolarna kan vid allvarlighetsbedömningen bland annat ta hänsyn till omständigheter hänförliga till gärningen, skadevällaren och den skadelidande (Friberg, Kränkingsersättning, 2010, s. 657 ff.). Omständigheter hänförliga till gärningen tar främst sikte på brottslighetens art. En del typer av brott är av sådan art att de i princip alltid innefattar en allvarlig kränkning, t.ex. allvarliga våldsbrott och de flesta sexualbrott. Vid brottslighet som innefattar lindrigt våld så som ringa misshandel eller våldsamt motstånd krävs ofta ytterligare inslag för att allvarlighetskravet ska vara uppfyllt, ett sådant inslag kan vara att våldet utövats under uppmärksammade former eller att handlingen på annat sätt haft ärekränkande inslag (prop. 2000/01:68 s. 65).

Skadevällarens avsikter kan också ha viss betydelse för bedömningen. Om brottet objektivt varit mindre allvarligt men syftet har varit att kränka den skadelidande kan kränkningen ändå komma att bedömas som allvarlig (Friberg, Kränkingsersättning, 2010, s. 668 f.).

Frågan om en kränkning är allvarlig avgörs inte utifrån den skadelidandes upplevelser, det ska som tidigare framhållits göras en objektiv bedömning. Vid allvarlighetsbedömningen kan dock viss hänsyn tas till subjektiva faktorer som den skadelidandes mottaglighet för skador, t.ex. att den skadelidande är särskilt sårbar eller känslig (Friberg, Kränkingsersättning, 2010, s. 658 ff.). Även den skadelidandes beredskap för angreppet kan ha betydelse vid allvarlighetsbedömningen (se avsnitt 7.2).

Den skadelidandes eget uppträdande kan också påverka bedömningen av om han eller hon utsatts för en allvarlig kränkning. En allvarlig kränkning av den personliga integriteten förutsätter många gånger att angreppet riktat sig mot någon som åtminstone i viss mån värnat sin egen integritet. Det kan alltså vägas in att den skadelidande har provocerat fram kränkningen eller begått ett brott mot gärningspersonen i anslutning till kränkningen (se t.ex. Hovrätten för Västra

Sveriges dom den 6 oktober 2020 i mål nr B 2564-20 och Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 18 februari 2021 i mål nr B 754-20). Ett medvetet risktagande från den skadelidande kan i vissa fall leda till att kravet på allvarlig kränkning inte uppfylls, men om det medvetna risktagandet inte står i proportion till det som den skadelidande har blivit utsatt för, kan en allvarlig kränkning ändå anses föreligga. I den situationen kan det egna uppträdandet vara något som beaktas vid bestämmandet av kränkningersättningens storlek (se avsnitt 4.2.4). Vid sexualbrott saknar den skadelidandes uppträdande som regel betydelse för frågan om det förelegat en allvarlig kränkning (prop. 2000/01:68 s. 65 f.). Högsta domstolen meddelade nyligen prövningstillstånd i ett mål där hovrätten satte ner kränkningersättningens storlek på grund av den skadelidandes uppträdande (Högsta domstolens beslut den 3 maj 2021 i mål nr T 6358-20).

4.2.3 Vad ska kränkningersättningen ersätta?

Kompensera för vissa känslor

Kränkningersättningen avser att kompensera för känslor som den kränkande handlingen har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det föreligger en personskada. Det är de negativa känslorna vid tidpunkten för det brottsliga angreppet som ska ersättas, inte det framtida lidande som kan uppstå till följd av det brottsliga angreppet.

Det ligger i sakens natur att själva kränkningen inte kan suddas ut genom ersättning i pengar. Ersättningen är dock avsedd att lindra verkningarna av kränkningen. I förarbetena anges att den skadelidande genom ersättningen t.ex. skulle kunna unna sig något extra och därigenom skingra tankarna på kränkningen och den olust och det obehag som han eller hon har drabbats av. Den som utsatts för mycket grova kränkningar kan få en möjlighet att genom ersättningen göra nödvändiga förändringar i sin livssituation (prop. 2000/01:68 s. 48 f.). Förarbetsuttalandena kan förstås som att pengar kan användas på ett sätt som kan framkalla positiva känslor och att de på det sättet kan kompensera för de negativa känslor som kränkningen inneburit. Kränkningersättningen får på detta sätt en reparativ funktion.

Bidra till upprättelse

Kränkingsersättningen ska även bidra till att den skadelidande får upprättelse för den förnedrande och kränkande handlingen. I detta ligger att upprättelsen ska bidra till att återställa den skadelidandes självrespekt och självkänsla (prop. 2000/01:68 s. 48). Om kränkingsersättning utgår kan det även visa för den skadelidande själv och andra i dennes omgivning att han eller hon blivit felaktigt behandlad (SOU 1992:84 s. 214). Kränkingsersättningen kan därigenom fungera som ett slags erkännande för den skadelidande. Även annat kan bidra till upprättelse, t.ex. att skadevällaren döms för brottet. Vad som krävs för att upprättelse ska uppnås skiljer sig naturligtvis åt mellan olika skadelidande. En studie visar att brottsoffer som fått kränkingsersättning i stor utsträckning anser att ersättningen bidragit till upprättelse (Dahlstrand, Kränkning och upprättelse, 2012, s. 232 f.).

4.2.4 Hur bestäms kränkingsersättningens storlek?

Allmänna utgångspunkter – en objektiv bedömning m.m.

Kränkingsersättningen ska bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet, 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen. Utgångspunkten vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek är att den ska bestämmas utifrån en skönsässig bedömning baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar. Domstolarna ska se till vilken kränkning som typiskt sett kan antas ha uppkommit genom angreppet. Kränkingsersättningens storlek ska alltså huvudsakligen bestämmas utifrån objektiva faktorer. Ett skäl till det är att vissa personer har större förmåga än andra att i ord beskriva en upplevd kränkning. Ett annat skäl är att olika personer kan uppleva kränkningar på olika sätt. I särskilda fall, som kommer utvecklas nedan, kan hänsyn tas till subjektiva faktorer som t.ex. intensiteten i den skadelidandes upplevelser av kränkningen. Om det i det enskilda fallet framkommer att kränkningen har varit särskilt allvarlig eller kanske klart lindrigare än normalt, bör detta alltså kunna medföra avvikelser från den mera schablonartade bedömning som annars bör göras (prop. 2000/01:68 s. 51 f. och rättsfallet ”Skadestånd efter övernattningen” NJA 2019 s. 1064).

I förarbetena har det anförts att principen om full ersättning även gäller vid ideella skador (prop. 1975:12 s. 111). Denna grundsats saknar inte betydelse vid bestämmandet av kränkningsersättning (jfr SOU 1992:84 s. 213, SOU 1995:33 s. 321 ff. och rättsfallet ”Veolia” NJA 2014 s. 499 I p. 23). Det är alltså skadan i det enskilda fallet som ska ersättas. I teoretisk mening innebär, som tidigare angetts, principen om full ersättning att den skadelidande ska försättas i samma situation som om kränkningen aldrig hade inträffat. Eftersom kränkningar tar sikte på upplevelser som objektivt inte går att värdera i pengar framstår uppgiften – att fastställa det korrekta beloppet för den uppkomna förlusten – som en omöjlig uppgift. Kommittén om ideell skada beskrev det i termer av att det är ”något av en fiktion att tala om att skadeståndet utgör full ersättning för den lidna skadan” (SOU 1992:84 s. 33). Till följd av de svårigheter som finns vid värderingen av ideella skador, såsom kränkning i samband med brott, måste förlusten därför uppskattas skönsmässigt genom en mer fri bedömning – baserat på förhärskande etiska och sociala värderingar i samhället. En närmare redogörelse för vad som kan menas med de etiska och sociala värderingarna i samhället finns nedan.

I den praktiska tillämpningen bestäms ersättningen ofta med vägledning av avgöranden från främst Högsta domstolen och Brottsoffermyndigheten genom Nämnden för brottsskadeersättning. Det innebär att kränkningsersättningen bestäms genom en jämförelse med andra liknande fall – med stöd av vad som närmast skulle kunna beskrivas som schabloner. En schablonisering av kränkningsersättningen var något som i förarbetena ansågs vara positivt, men det framhölls samtidigt att det borde finnas utrymme för att ta hänsyn till individuella variationer i enskilda fall (SOU 1992:84 s. 256). Som kommer att framgå i det följande kan domstolarna utöver en jämförelse med andra liknande fall även finna vägledning i 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen, den bestämmelse som reglerar vad som kan beaktas vid bestämmandet av kränkningsersättningen.

5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen

I 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen anges olika omständigheter som bör beaktas vid bestämmandet av kränkningsersättningens storlek. Enligt bestämmelsen ska kränkningsersättningen bestäm-

mas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. Det ska även särskilt beaktas om handlingen

- haft förnedrande eller skändliga inslag,
- varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa,
- riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet,
- inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande, eller
- varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet.

Omständigheterna som anges i 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen anknyter i huvudsak till objektiva förhållanden hänförliga till gärningen. Omständigheterna påverkar typiskt sett graden av kränkning och därmed även skadeståndets storlek. I förarbetena framhölls att det var motiverat att lagfästa de angivna omständigheterna då de ansågs vara så grundläggande vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Vidare anfördes att det inte är möjligt att precisera alla relevanta omständigheter som ska beaktas vid ersättningens bestämmande. Det är i stället domstolarnas uppgift att bestämma vad som ska beaktas i ett enskilt fall (prop. 2000/01:68 s. 52).

Det finns inte någon enkel metod för hur skadeståndet ska beräknas. Avsikten med 5 kap. 6 § skadeståndslagen är att peka på vissa omständigheter som i hög grad är ägnade att typiskt sett påverka graden av kränkning. Bestämmelsen är alltså inte uttömmande utan även andra omständigheter kan vara betydelsefulla i det enskilda fallet (SOU 1992:84 s. 275 f.).

I det följande redogörs för de omständigheter som enligt 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen bör beaktas vid ersättningens bestämmande.

Handlingens art och varaktighet

Att hänsyn ska tas till handlingens art innebär att ersättningen varierar beroende på vilken typ av övergrepp det är fråga om. Brottstyper som t.ex. sexualbrott och allvarliga våldsbrott anses normalt sett medföra en större kränkning än andra brott (prop. 2000/01:68 s. 74

och SOU 1992:84 s. 276). Ersättningsnivån påverkas även av handlingens varaktighet. Det kan t.ex. gälla ett utdraget brottsligt angrepp eller angrepp som upprepats vid flera tillfällen över längre tid (prop. 2000/01:68 s. 74 och SOU 1992:84 s. 276).

Förnedrande eller skändliga inslag (punkten 1)

I denna punkt åsyftas främst vissa former av sexualbrott. I förarbetena anges gruppvåldtäkter som exempel på brott som innefattar särskilt förnedrande och skändliga inslag. Dessa inslag kan variera i styrka från fall till fall. Även våldsbrott kan innehålla förnedrande och skändliga inslag, t.ex. när våldet innebär tortyr eller stympning. Fysiskt våld och hot som tar sig uttryck i pennalism eller trakasserier av allvarligt slag kan också hänföras hit. Det gäller inte minst när våldet är ägnat att bryta ner den utsattes självförtroende, vilket kan vara fallet vid t.ex. misshandel av någon närstående (prop. 2000/01:68 s. 74 f.).

Allvarlig rädsla för liv eller hälsa (punkten 2)

Hänsyn ska vidare tas till om den kränkande handlingen har varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Det är främst våldsbrott som utförts med stor hänsynslöshet eller grymhet som åsyftas här. Brott som t.ex. försök till mord eller försök till dråp samt andra allvarliga våldsbrott kan hänföras hit. Alla former av grov misshandel anses inte kunna framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Också vid allvarligare hot kan omständigheterna vara sådana att angreppet anses ägnat att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Även ett brott som människorov kan många gånger anses ägnat att framkalla allvarlig rädsla för liv och hälsa. Det gäller särskilt i de fall där gärningspersonens avsikt varit att skada den skadelidande, men också då den skadelidande förs bort och spärras in under en längre tid (prop. 2000/01:68 s. 75 och SOU 1992:84 s. 278 f.).

Särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet (punkten 3)

Punkten tar sikte på fall där gärningspersonen utnyttjat den skadelidandes oförmåga att försvara sig eller på annat sätt värja sig mot angreppet. Utmärkande för angrepp som riktar sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet är att skadelidande är ett barn, en äldre eller en person med en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning. Om den skadelidande har tillfälliga svårigheter att värja sig, t.ex. på grund av att han eller hon befinner sig i ett berusat eller drogat tillstånd, kan hänsyn även tas till det. Detta gäller särskilt om det är gärningspersonen som drogat den skadelidande, som av det skälet inte varit medveten om vad han eller hon utsatts för (prop. 2000/01:68 s. 75).

Missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande (punkten 4)

Denna punkt tar främst sikte på sexuellt utnyttjande av underårig. Även i andra fall kan den omständigheten att gärningspersonen och den skadelidande står i ett beroende- eller förtroendeförhållande till varandra påverka graden av kränkning. Det kan t.ex. handla om att en arbetsgivare utnyttjar en arbetstagares beroendeställning eller att en lärare utnyttjar den särskilda anknytning som en elev kan känna till läraren (prop. 2000/01:68 s. 75).

Ägnad att väcka allmän uppmärksamhet (punkten 5)

Det är främst ärekränkingsbrotten som åsyftas i denna punkt, t.ex. förtal. Det kan också gälla situationer där någon misshandlas eller ofredas inför andra. Även uppgifter som spridits och gjorts tillgängliga för andra omfattas av denna punkt (jfr prop. 2000/01:68 s. 75 och rättsfallet NJA 2015 s. 86).

Etiska och sociala värderingarna i samhället

Eftersom en rent ideell skada inte kan mätas i pengar är det svårt att värdera skadan. I förarbeten har det som framhållits ovan uttalats att det bland annat är de förhärskande etiska och sociala värderingarna i samhället som ska vara styrande för kränkingsersättningens storlek.

Det kan beskrivas som att kränkningsersättningen ska bestämmas utifrån en uppskattning av hur medborgarna i samhället i allmänhet bedömer nivån på kränkningen – baserat på de etiska och sociala värderingar som råder i det samhälle de lever i. Det är emellertid svårt att fastställa vad som är de förhärskande etiska och sociala värderingarna i samhället. För att få en närmare kunskap om innebörden av dessa värderingar och hur de kan eller bör påverka den skönsrättsliga bedömningen av skadeståndets storlek kan det vara relevant att genomföra empiriska studier med rättssociologiska inslag (jfr Dahlstrand, Kränkning och upprättelse, 2012, s. 112 ff.). En sådan empirisk studie kopplad till kränkningsersättningen visade bland annat att många av respondenterna ansåg att ersättningsnivåerna för kränkning inte stämmer överens med de värderingar och normer som råder i samhället (a.a. s. 231 f.). Dahlstrand konstaterade dock att kränkningsersättningen ändå tycks ha ett brett stöd i samhället, trots insikten om att ersättningen inte kan återställa brottsoffrets känslor (a.a. s. 226). En senare uppföljning av studien publicerades år 2021. Uppföljningen visade ett liknande resultat som vid den tidigare studien från år 2012 (Dahlstrand och Bergwall, Kränkning och upprättelse, 2021, s. 33 ff.).

De etiska och sociala värderingarna i samhället är under ständig förändring och detta är något som också kan speglas i lagstiftningens innehåll. När människor betraktar ett visst handlande som mer eller mindre klandervärdigt kan detta leda till förändringar i lagstiftningen. Det kan t.ex. införas hårdare straff för ett visst brott som en följd av att medborgarna i samhället utvecklar en annan syn på hur de värderar gärningen rent moraliskt. När det gäller just förändringar i synen på brottsliga gärningar går det utifrån ett rättshistoriskt perspektiv att se hur samhällets syn på några gärningar – som tidigare betraktades som mindre allvarliga – i dag kan uppfattas som allvarligare. Ett exempel är att förmögenhetsbrotten historiskt ansågs allvarligare än vissa brott som riktades mot den kroppsliga integriteten, t.ex. brott som misshandel. I 1734 års missgärningsbalk framgick i 40 kap. 1 § att den som första gången hade begått en stöld (till ett värde på minst 10 daler) skulle böta tre gånger värdet av det som hade stulits. Stöld av någons boskapsdjur kunde enligt 43 kap. 1 § i 1734 års missgärningsbalk straffas med s.k. tweböte, dvs. dubbla böter. För en del misshandelsgärningar – ”slår annan blå eller blodig” – utgick två daler för varje blånad eller blodvitesskada, se 35 kap. 2 § i 1734 års missgärningsbalk. Att förmögenhetsbrott som t.ex. stöld av boskaps-

djur betraktades som allvarligare hade möjligen att göra med att ett boskapsdjur, som samhället såg ut då, var viktigt för familjens försörjning. Som samhället ser ut i dag uppfattas det normalt som mer allvarligt att bli misshandlad jämfört med att bli bestulen på sin get. Det beror på att det i dag finns en annan syn på brott som riktas mot den kroppsliga integriteten. Denna förändring beror i grunden på att värderingarna i samhället förändrats. I avsnitt 6.2.3 redogör vi närmare för hur förändrade värderingar i samhället påverkat lagstiftningen för olika typer av gärningar.

Den skadelidandes upplevelser

Även om ersättningen i princip ska bestämmas utifrån objektiva faktorer kan, som angetts tidigare, den skadelidandes subjektiva upplevelser ibland vara av betydelse för skadeståndets storlek (prop. 2000/01:68 s. 51). Högsta domstolen har i ett par avgöranden tagit hänsyn till de psykiska besvär som den skadelidande drabbats av. I NJA 1996 s. 687 som gällde grov våldtäkt och människorov av en ung flicka beaktades att flickan hade känt dödsångest under gärningarna och att brotten lett till stora psykiska problem för henne. I NJA 1997 s. 723 som gällde ett bankrån betonade Högsta domstolen de skadelidandes subjektiva upplevelser vid kränkingsersättningens bestämmande, t.ex. att de skadelidande i varierande grad hade fått sömnsvårigheter, mardrömmar och känslighet för höga ljud. Förändringar i de skadelidandes livsföring beaktades också, t.ex. att en av de skadelidande, som vid gärningstillfället var banktjänsteman, hade bytt yrke till följd av rånet och att en annan skadelidande inte klarade av att motionera ute ensam eller alls vara ute ensam när det var mörkt.

I andra avgöranden har Högsta domstolen tagit fasta på frånvaron av reaktioner från den skadelidande och tycks på det sättet ha bestämt ersättningen till ett något lägre belopp. I NJA 2000 s. 278 som gällde grov misshandel anförde Högsta domstolen vid sin prövning av kränkingsersättningens storlek att den skadelidandes reaktion efter angreppet visade att han inte hade känt någon dödsångest eller stark oro.

Den skadelidandes uppträdande

Som tidigare framhållits kan också den skadelidandes egna uppträdande ha betydelse för bedömningen om en allvarlig kränkning föreligger. Om en allvarlig kränkning konstateras trots den skadelidandes egna uppträdande, kan uppträdandet påverka kränkningersättningens storlek. Det är i formell mening inte fråga om någon jämkning på grund av medvällande, utan en omständighet som kan beaktas vid bestämmandet av kränkningersättningens storlek. En omständighet som kan medföra att kränkningersättningen bestäms till ett lägre belopp än normalt är om den skadelidande provocerat fram angreppet eller utsatt sig för en medveten risk (prop. 2000/01:68 s. 52). En annan omständighet som kan påverka ersättningsnivån i sänkande riktning är om den skadelidande samtyckt till viss risk eller på annat sätt deltagit frivilligt (Friberg, Kränkningersättning, 2010, s. 816 ff. och jfr rättsfallet NJA 2006 s. 79 I där Högsta domstolen anförde att frivillighet i allmänhet kan ha betydelse för frågan om gärningen utgjort en allvarlig kränkning).

Hänsyn ska tas till den skadelidandes behov av upprättelse

I förarbetena framgår att kränkningersättningen ska bidra till upprättelse för den skadelidande (se avsnitt 4.2.3). Högsta domstolen har i NJA 1991 s. 766 uttalat att kränkningersättningen ska motsvara ett belopp som åtminstone i någon mån kan bidra till att ge brottsoffret upprättelse för det lidande som han eller hon drabbats av, speciellt när det är fråga om särskilt allvarlig brottslighet. Högsta domstolen uttryckte det på följande sätt.

Det ligger i linje med den utveckling som skett alltsedan skadeståndslagens tillkomst att ge regeln i 1 kap 3 § skadeståndslagen om ersättning för personligt lidande ett större spelrum i den meningen att ersättningen tillåts uppgå till belopp, som åtminstone i någon mån kan bidra till att ge ett brottsoffer upprättelse för det lidande som han har drabbats av. Ett sådant synsätt framstår som särskilt befogat när det är fråga om brott med högt straffvärde, som vittnar om betydande hänsynslöshet eller rentav grymhet hos gärningsmannen och som till följd därav måste ha medfört ett mycket stort lidande för brottsoffret.

Vid bestämmande av kränkningersättningen ska alltså viss hänsyn tas till den skadelidandes behov av upprättelse. Bortsett från Högsta

domstolens uttalande i NJA 1991 s. 766 om att beloppet ”i någon mån” ska kunna bidra till upprättelse finns det i förarbetena och praxis ingen närmare vägledning för hur stort genomslag den skadelidandes behov av upprättelse ska ha vid kränkingsersättningens bestämmande. Det kan noteras att betydelsen av den skadelidandes behov av upprättelse inte heller kommit till uttryck i lagtexten.

Flerfaldig brottslighet

När kränkingsersättning ska bestämmas för upprepade brottsliga handlingar riktade mot samma skadelidande och handlingarna har ett samband med varandra är det den samlade kränkning som den skadelidande typiskt sett drabbats av som ska ersättas (se rättsfallet ”Kränkingsbestämningen” NJA 2018 s. 1083). Det innebär att en helhetsbedömning av den samlade kränkningen för den aktuella brottsligheten ska göras.

4.3 Ersättningsnivåerna för kränkning

4.3.1 Inledning

Kränkingsersättningen enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ingår i ett dynamiskt ersättningssystem där ersättningsnivåerna är tänkta att förändras över tid. En av flera faktorer som kan ha betydelse för ersättningsnivåerna är det förändrade penningvärdet (se avsnitt 4.3.3). För att ta ställning till om och i vilken utsträckning dagens ersättningsnivåer bör höjas är det av central betydelse att undersöka hur ersättningsnivåerna för kränkning har utvecklats över tid och hur de ser ut i dag. Nedan redogörs det bland annat för hur ersättningsnivåerna för ett antal brott utvecklats från år 1990 till år 2020. En kartläggning av ersättningsnivåerna enligt gällande praxis (år 2018 till 2020) finns redovisad i avsnitt 4.3.5.

En analys av undersökningarna tillsammans med utredningens överväganden och förslag med anledning av dessa finns i kapitel 6.

4.3.2 Utvecklingen under 1990-talet

Ersättningsnivåerna utvecklades i tillfredsställande riktning

Under 1980-talet framhöll riksdagen att det kunde finnas skäl att överväga i vad mån ersättningsnivån för olika typer av ideella skador stod i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen. Det var enligt riksdagen tänkbart att ersättningsnivåerna för ideella skador allmänt ansågs vara låga och inte gav tillräcklig kompensation. I slutet av 1980-talet tillsattes därför Kommittén om ideell skada. En av kommitténs huvuduppgifter var att överväga om ersättningsnivån på kränkingsersättning borde höjas (dir. 1988:76).

I början av 1990 dömdes det normalt ut 40 000 kronor i kränkingsersättning vid våldtäkt. Brottsoffermyndighetens nämnd beslutade år 1999 att höja normalbeloppet för våldtäkt till 75 000 kronor. Höjningar skedde även för vissa sexualbrott riktade mot barn (prop. 2000/01:68 s. 54).

När det gäller allvarliga våldsbrott bestämde Högsta domstolen i början av 1990-talet att 70 000 kronor skulle utgå i kränkingsersättning i ett fall som gällde försök till mord (NJA 1991 s. 776). Före avgörandet uppgick ersättningsnivån för de allvarligaste våldsbrotten till 15 000 kronor i Brottsoffermyndighetens praxis. Kommittén om ideell skada betraktade därför Högsta domstolens avgörande som en markering om att ersättningsnivån för de allvarligaste våldsbrotten var för låg (SOU 1992:84 s. 145). Under år 1995 beslutade Brottsoffermyndighetens nämnd att ersättningen för försök till mord skulle höjas till 100 000 kronor.

När Kommittén om ideell skada redovisade sitt arbete år 1992 hade alltså en del höjningar av ersättningsnivåerna hunnit ske i rätts-tillämpningen. När regeringen skulle ta ställning till om ersättningsnivåerna skulle höjas i början 2000-talet hade ytterligare höjningar skett och ersättningsnivåerna ansågs ligga på en tillfredsställande nivå (se avsnitt 4.3.4).

4.3.3 Förändringar i penningvärdet

Skyddet mot inflation

När jämförelser av ersättningsnivåer görs över längre tid är det viktigt att ta hänsyn till förändringar i penningvärdet (inflation). På skadeståndsrättens område beaktas vanligtvis förändringar i penningvärdet

vid ersättningens bestämmande (jfr t.ex. SOU 1992:84 s. 251 om kränkingsersättning och se SOU 1995:33 s. 93 om sveda och värk). När vissa former av skadestånd betalas över längre tid, genom s.k. livräntor, finns det ett skydd mot penningvärdesförändringar genom lag (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor. Ett motsvarande inflationsskydd finns inte för kränkingsersättning, utan det är i princip rättstillämparen som ansvarar för att ersättningsnivåerna utvecklas i linje med förändringarna i penningvärdet. Om penningvärdet sjunker kommer skadeståndets realvärde, dvs. dess köpkraft, att minska och om det stiger kan den som ska betala skadeståndet drabbas av en större kostnad (SOU 1972:12 s. 15). Tabellerna nedan visar hur penningvärdet har förändrats mellan år 1990 och 2020.

Tabell 4.1 Förändringar i penningvärdet

1990 till 2020

	1990	2000	2010	2020
	5 000	6 273	7 302	8 083
		5 000	5 820	6 443
			5 000	5 535
	10 000	12 546	14 605	16 166
		10 000	11 641	12 885
			10 000	11 069
	25 000	31 365	36 512	40 415
		25 000	29 102	32 213
			25 000	27 673
	50 000	62 731	73 024	80 830
		50 000	58 204	64 426
			50 000	55 345
	75 000	94 096	109 536	121 245
		75 000	87 306	96 640
			75 000	83 018
	100 000	125 461	146 047	161 660
		100 000	116 409	128 853
			100 000	110 690

Tabellen visar hur de fetmarkerade beloppens värde förändras över tid när hänsyn tagits till penningvärdesförändringar. Beräkningarna i tabellen har skett med Prismräknaren på SCB:s hemsida. Prismräknaren baserar sig på statistiken för SCB:s Konsumentprisindex (KPI). Summorna är avrundade till hela kronor. För samtliga årtal har årsmedeltalet använts.

Tabell 4.2 Förändringar i penningvärdet – omvänd tabell

1990 till 2020

1990	2000	2010	2020
3 093	3 880	4 517	<i>5 000</i>
6 186	7 761	9 034	<i>10 000</i>
15 465	19 402	22 586	<i>25 000</i>
30 929	38 804	45 171	<i>50 000</i>
46 394	58 206	67 757	<i>75 000</i>
61 858	77 608	90 342	<i>100 000</i>

Tabellen är omvänd och visar penningvärdesförändringar med utgångspunkt i värdet för år 2020. Beräkningarna i tabellen har skett med Prisomräknaren på SCB:s hemsida. Prisomräknaren baserar sig på statistiken för SCB:s Konsumentprisindex (KPI). Summorna är avrundade till hela kronor. För samtliga årtal har årsmedeltalet använts.

Tabellerna (tabell 4.1 och 4.2) visar att penningvärdet från år 1990 gradvis sjunkit. Beloppet 5 000 kronor år 1990 motsvarar ungefär 8 000 kronor i dagens penningvärde. Om ersättningsnivåerna för kränkning inte utvecklas med beaktande av förändringarna i penningvärdet finns det alltså en risk att det reala värdet av kränkningersättningen blir lägre över tid. Detta innebär t.ex. att den ersättning om 5 000 kronor som något fick år 1990 för en misshandel hade motsvarat cirka 8 000 kronor år 2020. Omvänt innebär detta att 5 000 kronor år 2020 motsvarar cirka 3 000 kronor år 1990.

4.3.4 Utvecklingen från år 2000 till 2020

Ersättningsnivåerna i början av 2000-talet

Som beskrivits ovan höjdes nivåerna på kränkningersättning under 1990-talet. Kommittén om ideell skada framhöll att höjningarna var påtagliga och att dessa inte endast berodde på förändringar i penningvärdet (SOU 1992:84 s. 251). När regeringen i början av 2000-talet överlämnade sin proposition till riksdagen hade ersättningsnivåerna, genom rättstillämpningen, utvecklats på ett sådant sätt att man inte ansåg att det fanns anledning att ingripa med lagstiftning (prop. 2000/01:68 s. 55 f.). Regeringen framhöll, likt kommittén, att höjningarna var betydande och betydligt kraftigare än vad som följde av ändringar i penningvärdet.

Det är därmed nu av intresse att undersöka hur ersättningsnivåerna utvecklats i tiden efter regeringens ställningstagande i början av 2000-talet. I det följande redovisas därför en undersökning av hur ersättningsnivåerna utvecklats mellan år 2000 och 2020.

Undersökning av ersättningsnivåerna mellan år 2000 och 2020

Brottsoffermyndigheten har från år 1998 regelbundet sammanställt sin praxis för brottsskadeersättning i referatsamlingar. Eftersom domstolarna i praktiken ofta utgår från referatsamlingarna vid bestämmande av kränkingsersättning kan dessa enligt vår uppfattning ge en relativt god bild av hur ersättningsnivåerna utvecklats under perioden 2000 till 2020.

I detta avsnitt följer en undersökning av ersättningsnivåerna för 16 brott/gärningar med utgångspunkt i de ersättningsnivåer som framgår av Brottsoffermyndighetens referatsamlingar för åren 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2014, 2017 och 2020. Brotten har delats in i fyra kategorier: (A) *Brott mot person*, (B) *Våld i nära relation*, (C) *Sexualbrott* och (D) *Brott mot frihet och frid*. Inom varje kategori har ett antal brott valts ut, se nedan. I vissa fall har gärningar valts ut i stället för brott, t.ex. ”våldtäkt, allvarligare karaktär” vilket beror på att det inte funnits ett tillräckligt jämförelsematerial för det brott som vi egentligen önskat undersöka, t.ex. grov våldtäkt. Även gärningar som dessa beskrivs av pedagogiska skäl som ”brott”.

För varje brott har ambitionen varit att välja minst ett avgörande från varje referatsamling. Eftersom nivån på kränkingsersättningen bland annat bestäms utifrån handlingens art har en utgångspunkt varit att jämförelseobjekten (de refererade avgörandena) för varje brott ska likna varandra eller vara av ungefär motsvarande svårighetsgrad.

För några brott saknas vissa år ett tillräckligt jämförelsematerial. Det kan t.ex. vara så att de referat som funnits för ett visst brott i en referatsamling för ett visst år inte varit jämförbara med de referat som förekommit i en referatsamling för ett annat år. Det kan också vara så att de referat som finns inte är tillräckliga för att kunna fastställa en förändring av ersättningsnivåerna i praxis. Om ojämförbara referat jämförs med varandra kan det framstå som att ersättningsnivåerna för ett visst brott höjts eller sänkts – trots att förändringen inte berott på en ändring av praxis utan en missvisande jämförelse.

I de fall där jämförelsematerialet inte varit tillräckligt har vi utgått från att det inte skett några förändringar av ersättningsnivåerna för det aktuella brottet under det år referatsamlingen getts ut. I bilaga 2 finns en förteckning över vilka avgöranden som använts från Brottsoffermyndighetens referatsamlingar. I bilagan har avsaknaden av tillräckligt jämförelsematerial markerats med en asterisk (*).

Resultatet för varje brottskategori redovisas för sig. Innan resultatet redovisas ges en kort beskrivning av vilken typ av gärning de använda avgörandena typiskt sett avsett. Resultatet redovisas först utifrån de nominella ersättningsnivåerna – dvs. det belopp som betalats ut. Därefter redovisas resultatet utifrån de reala ersättningsnivåerna – dvs. med hänsyn taget till förändringar i penningvärdet. Resultatet illustreras även genom tabeller och figurer. Avslutningsvis kommenteras resultatet. De belopp som anges i tabellerna och figurerna är angivna i kronor. Beräkningarna i tabellerna och figurerna som avser de reala ersättningsnivåerna har skett med Prisomräknaren på SCB:s hemsida. Prisomräknaren baserar sig på statistiken för SCB:s Konsumentprisindex (KPI). Summorna är avrundade till hela kronor. För samtliga årtal har årsmedeltalet använts.

I denna undersökning är det främst lägstanivån på kränkingsersättningen som har undersökts. Gärningarna som givit ersättning på lägstanivå kan i många fall beskrivas som de ”normala” fallen som inte sticker ut, varken i försvårande eller i förmildrande riktning.

Det förekommer att avgöranden som använts i en äldre referatsamling återanvänds i en nyare referatsamling. I undersökningen har sådana återkommande avgöranden använts. Att Brottsoffermyndigheten återanvänt äldre avgöranden i nyare referatsamlingar har tolkats som att dessa avgöranden fortsatt utgjort en del av Brottsoffermyndighetens praxis.

Ersättningsnivåerna för kränkning brukar normalt vara högre när brottet riktats mot någon som angriparen haft en nära relation till. Om utgångspunkten är att jämförelseobjekten ska likna varandra framstår det som mest rättvisande att inte ta med avgöranden som avser brott i nära relation. Avgörandena som valts ut har därför, med undantag för de brott som avser våld i nära relation (B.1 och B.2 nedan), avgränsats till att inte avse brott som begåtts i nära relation. När det gäller våld som riktats mot barn (B.2) har det varit svårt att hitta avgöranden som liknar varandra i Brottsoffermyndighetens referat-

samlingar. Det har bland annat berott på att barnen haft en i hög grad varierande ålder, vilket kan antas ha påverkat ersättningens storlek.

Brott som har undersökts

A. Brott mot person

1. Misshandel
2. Grov misshandel
3. Rån mot person, inget eller lindrigt våld
4. Rån mot person, allvarigare hot och visst våld
5. Försök till mord eller dråp

B. Våld i nära relation

1. Misshandel av partner, enstaka fall
2. Misshandel av barn, enstaka fall

C. Sexualbrott

1. Sexuellt ofredande
2. Sexuellt övergrepp (tidigare benämnt sexuellt tvång)
3. Våldtäkt
4. Våldtäkt, allvarigare karaktär
5. Våldtäkt mot barn (brottet infördes år 2005)

D. Brott mot frihet och frid

1. Människorov
2. Olaga hot, verbalt eller via telefon
3. Olaga hot, användande av vapen
4. Ofredande

A. Brott mot person

Beskrivning av materialet

Nedan följer en beskrivning av hur allvarliga gärningarna i det använda materialet typiskt sett varit.

A.1 Misshandel

Knytnävsslag i ansiktet eller motsvarande. Lindriga skador.

A.2 Grov misshandel

Skärning, hugg eller slag med tillhygge. Även avgöranden innefattande flera slag och sparkar mot person som varit försvarslös. Våldet har medfört smärta, sårskador och i vissa fall även frakturer.

A.3 Rån mot person, inget eller lindrigt våld

Användande av kniv eller annat liknande föremål i syfte att hota. Lindrigt våld i enstaka fall, i övrigt inget våld.

A.4 Rån mot person, allvarligare hot och visst våld

Användande av pistol, kniv eller liknande föremål i syfte att hota. Mer närgånget och allvarligare hot än A.3. Användande av våld genom t.ex. enstaka slag i ansiktet.

A.5 Försök till mord eller dråp

Användande av våld som medfört allvarliga eller livshotande skador och bedömts utgöra försök till mord eller dråp.

Tabell 4.3 Resultat – nominella ersättningsnivåer för misshandel, grov misshandel, rån mot person och försök till mord eller dråp

Beloppen visar vad som brukar betalas ut som lägst

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
A.1	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000
A.2	15 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000
A.3	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000	12 000
A.4	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000
A.5	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	125 000	125 000	125 000

Avgörandena som beloppen grundar sig på har sammanställts i bilaga 2.

Tabell 4.4 Resultat – reala ersättningsnivåer för misshandel, grov misshandel, rån mot person och försök till mord eller dråp

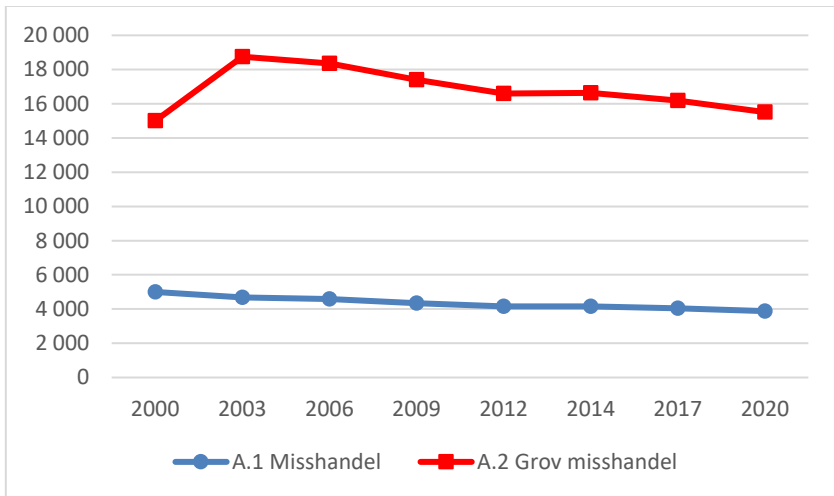
Beloppen visar den utbetalda ersättningens värde med hänsyn tagen till förändringar i penningvärdet

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
A.1	5 000	4 687	4 587	4 350	4 149	4 158	4 047	3 880
A.2	15 000	18 750	18 348	17 401	16 597	16 633	16 188	15 522
A.3	12 000	11 250	11 009	10 440	9 958	9 980	9 713	9 313
A.4	20 000	18 750	18 348	17 401	16 597	16 633	16 188	15 522
A.5	100 000	93 748	91 739	87 003	82 985	103 957	101 174	97 010

Beloppen i tabellen visar vad den skadelidande fick i ersättning för ett visst brott under ett visst år med hänsyn tagen till de förändringar i penningvärdet som skett fram till år 2020. Den som fick 5 000 kr år 2000 för brottet A.1 fick exempelvis (i termer av köpkraft) högre ersättning (1 120 kr) jämfört med den som fick 5 000 kr år 2020 för samma brott.

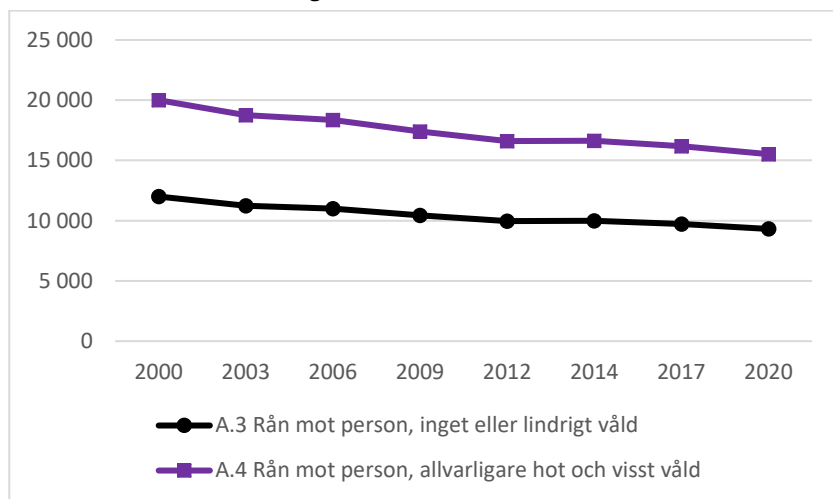
Figur 4.1 Misshandel och grov misshandel

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

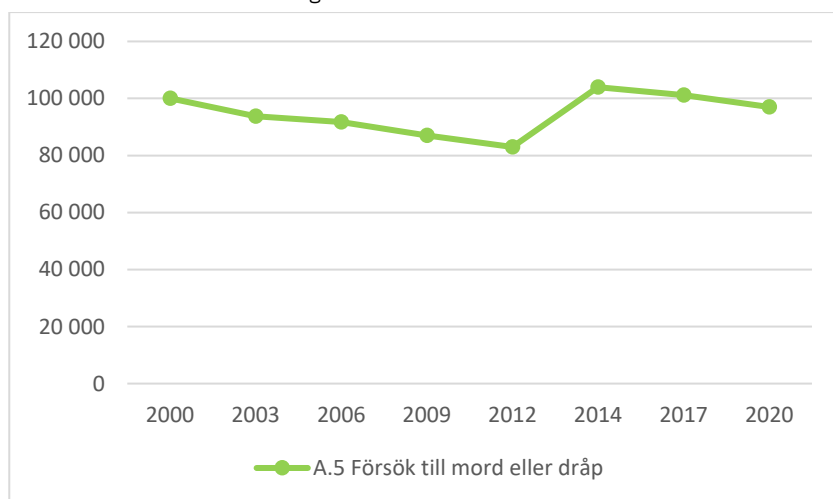

Figur 4.2 Rån mot person

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

Figur 4.3 Försök till mord eller dråp

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

Brott mot person – resultatbeskrivning och slutsatser

För brotten mot person har ersättningsnivåerna i princip stått stilla sedan år 2000. Ersättningsnivån för en ”vanlig” misshandel har hela tiden legat på 5 000 kronor. Detsamma gäller för rån mot person, där

ersättningen de senaste 20 åren varit 12 000 kronor i mindre allvarliga fall när tillhygge använts och 20 000 kronor i allvarligare fall. När det gäller grov misshandel går det knappast att tala om någon tydlig ökning i belopp. Den lägre ersättningsnivån för grov misshandel har i princip varit ungefär 20 000 kronor sedan år 2003. Det enda brott som sticker ut är försök till mord eller dråp, där en höjning med 25 000 kronor skett som en följd av att Brottsoffermyndigheten aktivt beslutade om en sådan höjning år 2013.

Ersättningsnivåerna för brotten mot person är generellt desamma som de var för 20 år sedan. För de undersökta brotten innebär detta att det sedan år 2000 skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för försök till mord eller dråp, misshandel och rån mot person. För grov misshandel har det skett en real ökning med ungefär 500 kronor sedan år 2000. För försök till mord eller dråp har det däremot skett en real minskning med cirka 3 000 kronor sedan år 2000. Ersättningsnivån som höjdes av Brottsoffermyndigheten år 2013 och som bland annat motiverades med en skärpt syn på allvarliga våldsbrott, är i dag i realiteten lägre än den ersättningsnivå som gällde år 2000. Det vi kan konstatera om ersättningsnivåerna för de undersökta brotten i kategorin brott mot person är:

- att det med undantag för försök till mord eller dråp och grov misshandel inte har skett någon höjning av de nominella ersättningsnivåerna sedan år 2000,
- att det i de fall då höjningar av ersättningsnivåerna skett varit fråga om begränsade höjningar om man beaktar förändringarna i penningvärdet,
- att det sedan år 2000 skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för brotten försök till mord eller dråp, misshandel och rån mot person samt
- att det sedan år 2014 skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för samtliga brott.

B. Våld i nära relation

Beskrivning av materialet

Nedan följer en beskrivning av hur allvarliga gärningarna i det använda materialet typiskt sett varit.

B.1 Misshandel av partner, enstaka tillfälle

Misshandel av motsvarande beskaffenhet som avgörandena för misshandel (A.1). Lindriga skador.

B.2 Misshandel av barn, enstaka tillfälle

Misshandel av motsvarande beskaffenhet som avgörandena för misshandel (A.1), t.ex. knytnävsslag eller sparkar med lindriga skador som följd. Barnens ålder varierar i avgörandena, mellan fem och 14 år.

Tabell 4.5 Resultat – nominella ersättningsnivåer för misshandel av partner och barn vid enstaka tillfälle

Beloppen visar vad som brukar betalas ut som lägst

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
B.1	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
B.2	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000

Avgörandena som beloppen grundar sig på har sammanställts i bilaga 2.

Tabell 4.6 Resultat – reala ersättningsnivåer för misshandel av partner och barn vid enstaka tillfälle

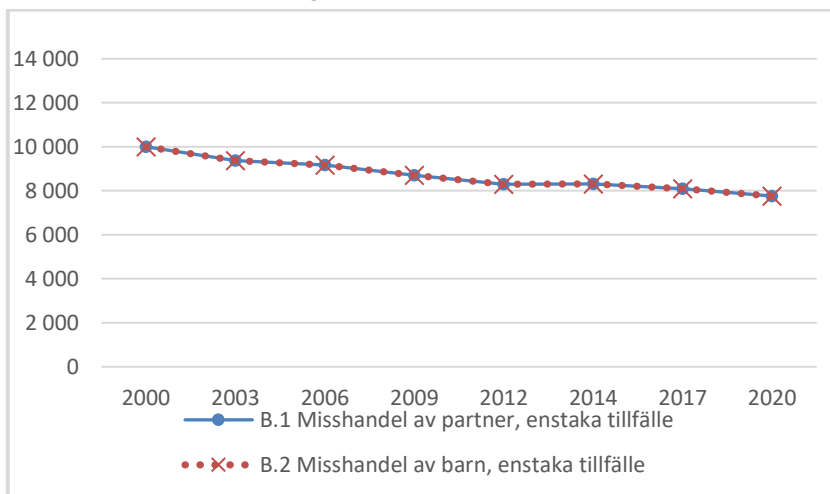
Beloppen visar den utbetalda ersättningens värde med hänsyn tagen till förändringar i penningvärdet

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
B.1	10 000	9 375	9 174	8 700	8 298	8 317	8 094	7 761
B.2	10 000	9 375	9 174	8 700	8 298	8 317	8 094	7 761

Beloppen i tabellen visar vad den skadelidande fick i ersättning för ett visst brott under ett visst år med hänsyn tagen till de förändringar i penningvärdet som skett fram till år 2020. Den som fick 10 000 kr år 2000 för brottet B.1 fick exempelvis (i termer av köpkraft) högre ersättning (2 239 kr) jämfört med den som fick 10 000 kr år 2020 för samma brott.

Figur 4.4 Misshandel av partner och barn vid enstaka tillfälle

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

Våld i nära relation – resultatbeskrivning och slutsatser

Ersättningsnivåerna för brotten i kategorin våld i nära relation har inte höjts under den undersökta perioden av 20 år (se dock nedan i avsnitt 4.3.5 om brottet grov kvinnofridskränkning, där förändringar har skett). Ersättningen för våld genom enstaka fall av misshandel som riktats mot en partner (oftast kvinnor) eller ett barn har i princip varit 10 000 kronor sedan år 2000. För enstaka fall av misshandel mot partner och barn förekommer det dessutom även att 7 000 kronor betalas ut i relativt jämförbara fall, se bilaga 2.

Ersättningsnivåerna har inte utvecklats i takt med det sjunkande penningvärdet och därför har det skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för de undersökta gärningarna. De reala minskningarna av ersättningsnivåerna uppgår sedan år 2000 till drygt 2 000 kronor om det antas att ersättningsnivåerna konstant uppgått till 10 000 kronor. Det som i dag normalt betalas ut i kränkingsersättning för dessa gärningar är alltså, i realiteten värt knappt 80 procent av vad som betalades ut för 20 år sedan. Det vi kan konstatera om ersättningsnivåerna för de undersökta brotten i kategorin våld i nära relation är:

- att de nominella ersättningsnivåerna inte höjts sedan år 2000,
- att det sedan år 2000 skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för båda de undersökta brotten och
- att de reala minskningarna av ersättningsnivåerna är betydande.

C. Sexualbrott

Beskrivning av materialet

Nedan följer en beskrivning av hur allvarliga gärningarna i det använda materialet typiskt sett varit.

C.1 Sexuellt ofredande

Fysiskt eller verbalt sexuellt ofredande, t.ex. blottande av könsorgan, beröring med sexuellt syfte, förevisande av pornografiskt material, översändande av SMS med sexuellt innehåll m.m.

C.2 Sexuellt övergrepp (tidigare sexuellt tvång)

Avgörandena innefattar andra sexuella handlingar än de som anses utgöra våldtäkt. Det kan t.ex. handla om att gärningspersonen vidrört brottsoffrets underliv.

C.3 Våldtäkt

Genom användande av våld, tvång eller utnyttjande av person som befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Lindrigare våld och hot om våld än C.4.

C.4 Våldtäkt, allvarligare karaktär

Avgörandena innefattar allvarligare våld eller hot än avgörandena i kategori C.3. Gärningarna har t.ex. innefattat misshandel som medfört skador. I vissa fall har gärningarna varit tidsmässigt utdragna, innefattat flera samlag, varit av överfallsliknande karaktär, inneburit någon form av frihetsberövande eller utförts av flera personer. I samtliga avgöranden förutom i två (2000, ref. 4 och 2014, ref. 3) har gärningarna bedömts som grov våldtäkt.

C.5 Våldtäkt mot barn (infördes år 2005)

Avgörandena avser fall där det förekommit våld eller tvång i samband med de sexuella handlingarna. Brottet våldtäkt mot barn infördes år 2005 och förekom i Brottsoffermyndighetens referat-samling första gången år 2009. Notera att ersättningsnivåerna i praxis är något lägre när våld eller tvång inte förekommit.

Tabell 4.7 Resultat – nominella ersättningsnivåer för sexuellt ofredande, sexuellt övergrepp, våldtäkt, våldtäkt av allvarigare karaktär och våldtäkt mot barn

Beloppen visar vad som brukar betalas ut som lägst

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
C.1	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000
C.2	-	-	-	40 000	40 000	50 000	50 000	50 000
C.3	75 000	75 000	75 000	75 000	75 000	100 000	100 000	100 000
C.4	100 000	125 000	125 000	150 000	150 000	150 000	150 000	150 000
C.5	-	-	-	100 000	100 000	125 000	125 000	125 000

Avgörandena som beloppen grundar sig på har sammanställts i bilaga 2.

Tabell 4.8 Resultat – reala ersättningsnivåer för sexuellt ofredande, sexuellt övergrepp, våldtäkt, våldtäkt av allvarigare karaktär och våldtäkt mot barn

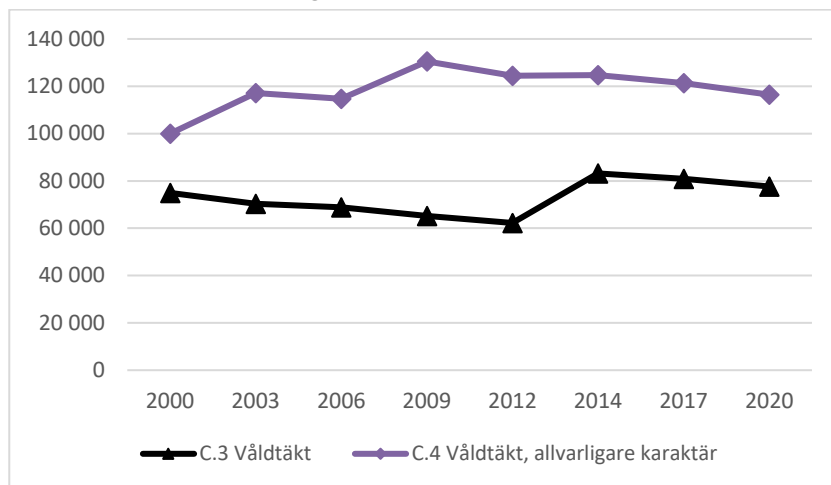
Beloppen visar den utbetalda ersättningens värde med hänsyn tagen till förändringar i penningvärdet

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
C.1	5 000	4 687	4 587	4 350	4 149	4 158	4 047	3 880
C.2	-	-	-	40 000	38 153	47 795	46 515	44 601
C.3	75 000	70 311	68 804	65 252	62 239	83 166	80 939	77 608
C.4	100 000	117 186	114 674	130 505	124 477	124 749	121 409	116 412
C.5	-	-	-	100 000	95 381	119 487	116 288	111 502

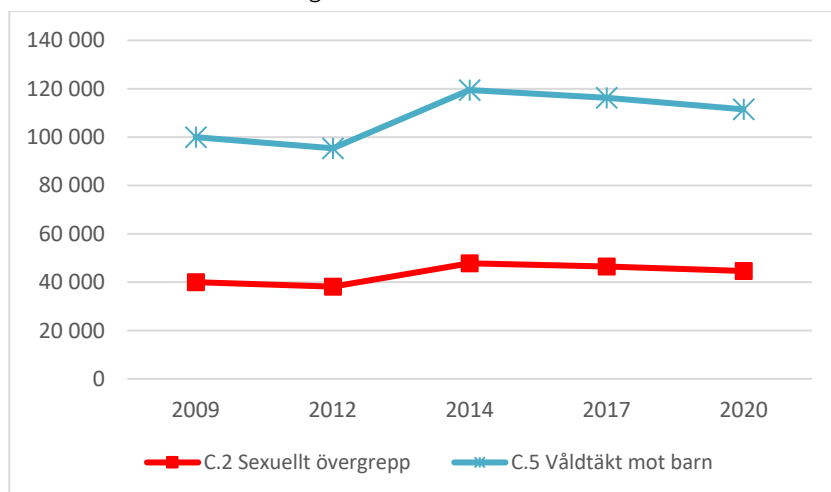
Beloppen i tabellen visar vad den skadelidande fick i ersättning för ett visst brott under ett visst år med hänsyn tagen till de förändringar i penningvärdet som skett fram till år 2020. Den som fick 5 000 kr år 2000 för brottet C.1 fick exempelvis (i termer av köpkraft) högre ersättning (1 120 kr) jämfört med den som fick 5 000 kr år 2020 för samma brott. För brotten sexuellt övergrepp och våldtäkt mot barn har år 2009 varit utgångspunkten för beräkningen av det reala värdet.

Figur 4.5 Våldtäkt och våldtäkt av allvarigare karaktär

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

Figur 4.6 Våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp

Reala ersättningsnivåer år 2009 till 2020

Sexualbrott – resultatbeskrivning och slutsatser

Inom kategorin sexualbrott har ersättningsnivåerna för nästan samtliga brott gradvis ökat sedan år 2000. Det är endast ersättningsnivån för sexuellt ofredande som varit oförändrad under perioden 2000 till 2020. Ersättningsnivån för våldtäkt höjdes från 75 000 kronor till

100 000 kronor av Brottsoffermyndigheten under år 2013. Under samma år skedde en höjning av ersättningsnivån för våldtäkt mot barn från 100 000 kronor till 125 000 kronor då gärningen innefattat någon form av våld eller tvång. I anslutning till dessa höjningar förefaller även en höjning för sexuellt övergrepp ha skett år 2014, från 40 000 kronor till 50 000 kronor. För allvarigare fall av våldtäkt har också en utveckling i höjande riktning skett sedan år 2000.

Trots att en viss höjning skett för nästan samtliga brott i kategorin sexualbrott har höjningarna neutraliserats i takt med att penningvärdet förändrats. För våldtäkt, där det skett beloppsmässigt tydliga höjningar under den undersökta perioden är den reala höjningen sedan år 2000 cirka 2 500 kronor. För allvarigare fall av våldtäkt har det skett reala minskningar sedan år 2009. Det vi kan konstatera om ersättningsnivåerna för de undersökta brotten i kategorin sexualbrott är:

- att de nominella ersättningsnivåerna för nästan samtliga brott höjts sedan år 2000,
- att det skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för samtliga brott sedan år 2014 och
- att höjningarna av ersättningsnivåerna till stor del neutraliserats av förändringarna i penningvärdet.

D. Brott mot frihet och frid

Beskrivning av materialet

Nedan följer en beskrivning av hur allvarliga gärningarna i det använda materialet typiskt sett varit.

D.1 Människorov

Avgörandena avser gärningar där hot eller våld har använts. Frihetsberövandet har varat från någon timme och till som längst ett dygn. Hotet har i samtliga avgöranden varit allvarligt t.ex. genom användande av pistol eller kniv. I de flesta avgöranden har visst våld förekommit. I avgörandena förekommer det även att gärningspersonerna förutom människorov också dömts för andra allvarliga brott. Något resultat finns inte för år 2000 eftersom några avgöranden avseende människorov inte fanns med i Brottsoffermyndighetens referatsamling år 2000.

D.2 Olaga hot, verbalt eller via telefon

Avgörandena avser fall där hot framställts verbalt eller via telefon. Även hot via SMS omfattas. I de flesta avgörandena har det handlat om dödshot.

D.3 Olaga hot, användande av vapen

Avgörandena avser hot där vapen som t.ex. pistol, kniv eller annat tillhygge använts. I de flesta fall har vapnet riktats mot brottsoffret. Det har funnits ett visst avstånd mellan den hotade och angriparen. Avgörandena avser inte allvarigare fall av hot med vapen där omständigheterna varit försvårande, t.ex. att det avlossats skott med pistol eller att vapnet har tryckts mot den hotade.

D.4 Ofredande

Avgörandena avser flera olika typer av hänsynslösa beteenden som ansetts utgöra en allvarlig kränkning. Avgörandena har t.ex. avsett fall där brottsoffret fått flera telefonsamtal, SMS eller brev med kränkande innehåll av någon, fått vätska hälld över sig, blivit bespottad, blivit utsatt för obehaglig fysisk beröring eller trakasserats på andra sätt genom olika typer av störningar.

Tabell 4.9 Resultat – nominella ersättningsnivåer för människorov, olaga hot och ofredande

Beloppen visar vad som brukar betalas ut som lägst

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
D.1	-	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000
D.2	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000
D.3	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
D.4	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000

Avgörandena som beloppen grundar sig på har sammanställts i bilaga 2.

Tabell 4.10 Resultat – reala ersättningsnivåer för människorov, olaga hot och ofredande

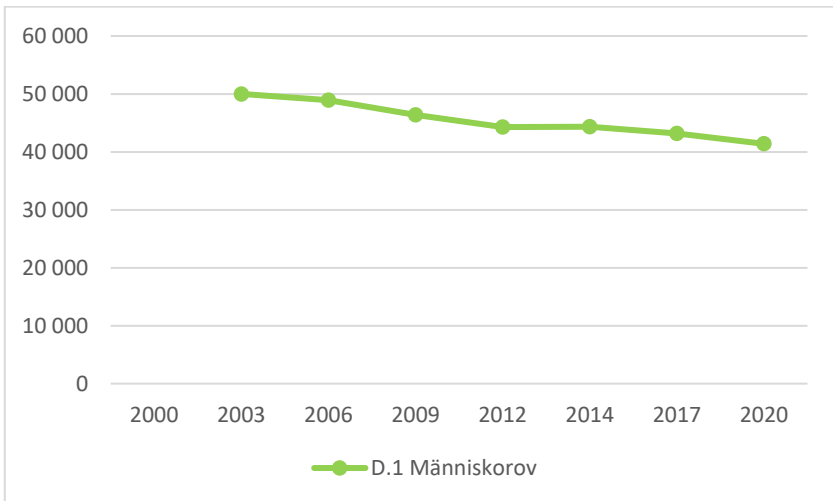
Beloppen visar den utbetalda ersättningens värde med hänsyn tagen till förändringar i penningvärdet

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
D.1	-	50 000	48 928	46 402	44 259	44 356	43 168	41 392
D.2	5 000	4 687	4 587	4 350	4 149	4 158	4 047	3 880
D.3	10 000	9 375	9 174	8 700	8 298	8 317	8 094	7 761
D.4	5 000	4 687	4 587	4 350	4 149	4 158	4 047	3 880

Beloppen i tabellen visar vad den skadelidande fick i ersättning för ett visst brott under ett visst år med hänsyn tagen till de förändringar i penningvärdet som skett fram till år 2020. Den som fick 50 000 kr år 2003 för brottet D.1 fick exempelvis (i termer av köpkraft) högre ersättning (8 608 kr) jämfört med den som fick 50 000 kr år 2020 för samma brott. För brottet människorov har år 2003 varit utgångspunkten för beräkningen av det reala värdet.

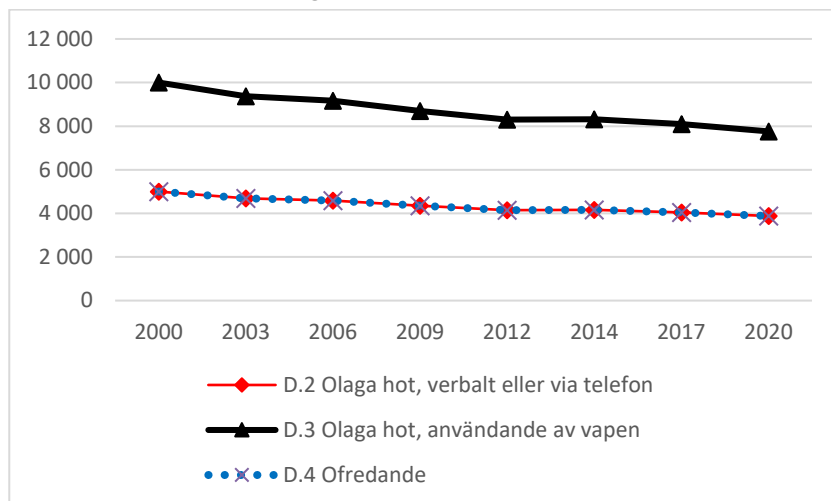
Figur 4.7 Människorov

Reala ersättningsnivåerna år 2003 till 2020

Figur 4.8 Olaga hot och ofredande

Reala ersättningsnivåer år 2000 till 2020

Brott mot frihet och frid – resultatbeskrivning och slutsatser

I kategorin brott mot frihet och frid har ersättningsnivån inte höjts för något av de undersökta brotten. Ersättningsnivåerna år 2000 är desamma som år 2020.

Eftersom det inte skett några höjningar av ersättningsnivåerna sedan år 2000 har reala minskningar av ersättningsnivåerna skett. För människorov innebär detta en real minskning med ungefär 9 000 kronor sedan år 2003 vilket är en betydande minskning. För olaga hot med användande av vapen är den reala minskningen drygt 2 000 kronor. Det vi kan konstatera om ersättningsnivåerna för de undersökta brotten i kategorin brott mot frihet och frid är:

- **att** de nominella ersättningsnivåerna inte höjts för brotten sedan år 2000,
- **att** det skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för samtliga brott sedan år 2000 och
- **att** de reala minskningarna är betydande för brottet människorov.

4.3.5 Ersättningsnivåerna enligt gällande praxis

En kartläggning av dagens ersättningsnivåer

För att ta ställning till om och i så fall hur dagens ersättningsnivåer för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen bör ändras har utredningen, utöver nyss presenterade undersökning avseende Brottsoffermyndighetens praxis, även kartlagt ersättningsnivåerna enligt gällande domstolspraxis åren 2018–2020. Kartläggningen omfattar 115 avgöranden.

I kapitel 6 om våra överväganden och förslag hänvisas det löpande till avgörandena från kartläggningen.

Nedan presenteras den metod som använts vid kartläggningen. Resultatet från kartläggningen har sammanställts i en tabell, se tabell 4.19 nedan. Resultatet i tabellen redovisas i detta avsnitt endast i form av belopp eller beloppsintervall. De avgöranden som kartläggningen består av finns refererade i bilaga 3.

Metod för kartläggningen

Materialet för kartläggningen består av 115 domar från hovrätterna. De undersökta domarna är meddelade mellan januari 2018 och december 2020. Rättsdatabasen JUNO har använts. Kartläggningen har avgränsats till att avse några av de brott där kränkingsersättning normalt kan aktualiseras. För varje enskilt brott i respektive kategori (A1–G1) har det i bilaga 3 redogjorts för fem olika avgöranden där den skadelidande fått kränkingsersättning för ett visst brottsligt angrepp.

De valda avgörandena avser brott av varierande svårighetsgrad. Omständigheterna i de enskilda avgörandena skiljer sig därför åt vilket är den främsta förklaringen till varför nivån på kränkingsersättningen mellan de jämförda avgörandena storleksmässigt varierar trots att de skadelidande blivit utsatta för samma typ av brott. När det gäller rån har domstolarna i undersökt praxis exempelvis dömt ut mellan 7 000 och 30 000 kronor i kränkingsersättning till de skadelidande.

Ambitionen har varit att fastställa något som skulle kunna beskrivas som ett ungefärligt intervall i fråga om vad som brukar utgå i kränkingsersättning för ett brottsligt angrepp av visst slag. För att

komma nära ett ungefärligt intervall för ett visst brott, har vi valt avgöranden som varierat mellan att vara (1) lindriga, (2) varken lindriga eller försvårande och (3) försvårande. Ersättningsnivåerna vid upprepade brottsliga angrepp har inte undersökts, utan de valda avgörandena avser i huvudsak fall där den skadelidande blivit utsatt för ett brott, t.ex. ett fall av misshandel, se dock nedan om människorov. Kartläggningen syftar till att kunna användas i den fortsatta analysen och gör inte anspråk på att vara heltäckande.

Avgörandena beskrivs kortfattat i bilaga 3 med ambitionen att fånga upp de viktigaste omständigheterna för ersättningsbestämmande i varje enskilt fall. Högsta domstolen har när det gäller brottet oaktsam våldtäkt nyligen bestämt att schablonersättningen bör uppgå till 75 000 kronor (se rättsfallet ”Skadestånd efter övernattningen” NJA 2019 s. 1064). Vi har inte kunnat hitta några senare avgöranden där något annat belopp dömts ut. Av det skälet har några avgöranden avseende oaktsam våldtäkt inte referats. När det gäller brottet grov kvinnofridskränkning beslutade Brottsoffermyndighetens nämnd om en höjning av ersättningsnivåerna i april 2021 (se t.ex. Brottsoffermyndighetens beslut den 16 april 2021, dnr 12189/2020, 1355/2021 och 2620/2021). I denna kartläggning ingår inte några avgöranden som meddelats efter denna höjning. De nya nivåerna enligt Brottsoffermyndighetens praxis anges inom parentes i tabellen nedan. De i kartläggningen undersökta avgörandena avseende grov kvinnofridskränkning har avsett gärningar som pågått olika lång tid, från åtta månader till nästan tre år. I samtliga avgöranden har en kvinna blivit utsatt för minst fyra fall av misshandel. I nästan samtliga avgöranden har även brott som olaga hot och ofredande ingått som en del av gärningen.

När det gäller brottet människorov är det i praxis ovanligt med avgöranden där gärningspersonerna endast dömts för brottet människorov. Det vanliga är att gärningspersonerna även gjort sig skyldiga till andra brott mot brottsoffret, t.ex. grov misshandel, grov utpressning, rån m.m. I samtliga refererade avgöranden avseende brottet människorov har gärningspersonerna också dömts för andra brott som har riktats mot brottsoffret. Av detta skäl måste de uppgivna ersättningsnivåerna för brottet människorov tolkas med försiktighet.

Kartläggningen har omfattat följande kategorier och brott:

Kategori/brott	Beteckning
A. <u>Brott mot person</u>	
• Misshandel	A1
• Grov misshandel	A2
• Synnerligen grov misshandel	A3
• Försök till mord eller dråp	A4
• Vållande till kroppsskada, grovt brott	A5
• Rån	A6
• Grovt rån	A7
B. <u>Brott mot frihet och frid</u>	
• Ofredande	B1
• Olaga hot	B2
• Grovt olaga hot	B3
• Kränkande fotografering	B4
• Olaga integritetsintrång	B5
• Människorov	B6
C. <u>Brott i nära relation</u>	
• Olaga hot	C1
• Misshandel	C2
• Grov kvinnofridskränkning	C3
D. <u>Sexualbrott mot vuxna</u>	
• Våldtäkt	B1
• Grov våldtäkt	B2
• Oaktsam våldtäkt	B3

E. Sexualbrott mot barn

- Våldtäkt mot barn E1
- Grov våldtäkt mot barn E2

F. Ärekränkingsbrott

- Förtal F1
- Grovt förtal F2

G. Förmögenhetsbrott

- Grov stöld G1

Resultat

I detta avsnitt presenteras resultatet från kartläggningen i tabellform. Resultatet visar vad som enligt undersökt praxis beslutats när det gäller kränkingsersättning för ett visst brott.

Tabell 4.11 Ersättningsnivåer i praxis år 2018 till 2020

Brott mot person, brott mot frihet och frid, brott i nära relation, sexualbrott, ärekränkingsbrott och förmögenhetsbrott

Brott mot person	Kränkingsersättning
Misshandel	5 000–15 000 kr
Grov misshandel	20 000–60 000 kr
Synnerligen grov misshandel	100 000 kr
Försök till mord eller dråp	100 000–150 000 kr
Vållande till kroppsskada, grovt brott	15 000–50 000 kr
Rån	7 000–30 000 kr
Grovt rån	40 000–75 000 kr
Brott mot frihet och frid	
Ofredande	5 000–10 000 kr
Olaga hot	5 000–10 000 kr
Grovt olaga hot	10 000–25 000 kr
Kränkande fotografering	5 000–15 000 kr
Olaga integritetsintrång	5 000–25 000 kr
Människorov	50 000–75 000 kr

Brott mot person	Kränkingsersättning
Brott i nära relation	
Olaga hot	5 000–10 000 kr
Misshandel	7 000–20 000 kr
Grov kvinnofridsränkning	30 000–75 000 kr (50 000–100 000 kr) ¹
Sexualbrott mot vuxna	
Våldtäkt	100 000–125 000 kr
Grov våldtäkt	150 000–200 000 kr
Oaktsam våldtäkt	75 000 kr
Sexualbrott mot barn	
Våldtäkt mot barn	100 000–125 000 kr
Grov våldtäkt mot barn	150 000–200 000 kr
Ärekränkingsbrott	
Förtal	5 000–20 000 kr
Grovt förtal	15 000–80 000 kr
Förmögenhetsbrott	
Grov stöld	5 000 kr

¹ Beloppen som finns angivna inom parentes avser ersättningsnivåerna enligt Brottsoffermyndighetens nya praxis från april 2021.

5 Andra rent ideella skadestånd

5.1 Inledning

Man kan få ersättning för rent ideell skada inom en rad andra rättsområden där grunden för ersättningen är något annat än ett brottsligt angrepp. Sådana skadeståndssanktioner för rent ideella skador finns t.ex. inom arbetsrätten och diskrimineringslagstiftningen. Det finns också bestämmelser om ersättning för rent ideell skada i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (frihetsberövandelagen) och i 3 kap. 4 § skadeståndslagen om rätt till skadestånd från stat och kommun vid överträdelse av Europakonventionens rättigheter, s.k. konventionsskadestånd. I praxis har det också utvecklats en rätt till ideellt skadestånd för vissa överträdelse av 2 kap. regeringsformen, s.k. grundlagsskadestånd (se rättsfallet ”Medborgarskapet I” NJA 2014 s. 323). Även i dataskyddsregleringen, som avser att skydda enskildas personuppgifter, finns det bestämmelser om rent ideellt skadestånd.

Den redovisning av andra rent ideella skadestånd som görs i detta avsnitt är inte uttömmande. En närmare redovisning av vissa av dessa olika former av ersättning finns också i bland annat Friberg, Kränkningssersättning, kap. 9 (s. 443 ff.).

I vår analys av nivåerna på kränkningssersättning gör vi bland annat en jämförelse med nivåerna på andra rent ideella skadestånd (se avsnitt 6.2.4). Av detta skäl följer här en redogörelse för bland annat hur dessa rent ideella skadestånd bestäms och hur ersättningsnivåerna ser ut.

5.2 Allmänt skadestånd inom arbetsrätten

Inledning

Det finns en rad bestämmelser i arbetsrättslig lagstiftning om skadestånd för ideell skada. En av de mest centrala lagarna är lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS). Enligt 38 § LAS ska en arbetsgivare som bryter mot LAS betala skadestånd för den förlust som uppkommer (ekonomisk skada) och för den kränkning som lagbrottet innebär (ideell skada). Det arbetsrättsliga skadestånd som avser den ideella skadan eller den kränkning som består i att lagen har åsidosatts kallas för allmänt skadestånd. Vad den ideella skadan kan bestå i skiljer sig åt beroende på vilken form av lagöverträdelse det är fråga om. Det allmänna skadeståndet är avsett att kompensera för (reparera) den kränkning som överträdelsen inneburit, men tanken är också att det ska ha en förebyggande och preventiv funktion.

Allmänt skadestånd kan endast utgå om det finns stöd i lag. Det innebär att brott enbart mot ett enskilt anställningsavtal inte kan grunda en rätt till allmänt skadestånd. Skadestånd enligt LAS är, till skillnad från kränkningssersättning, ett kontraktuellt skadestånd. I grunden finns det ett anställningsavtal som reglerar förhållandet mellan arbetstagen och arbetsgivaren. Det allmänna skadeståndet har dock historiskt ofta redovisats i samband med att det gjorts jämförelser mellan olika former av ideella skadestånd. Vi anser därför att det finns skäl att ta med denna typ av skadestånd i vår jämförelse.

Den fortsatta framställningen i detta avsnitt grundar sig i hög grad på texter från Lunning, Toijer och Lindbloms kommentar Anställningsskydd, JUNO version 11A, vid den versionen har lagstiftning fram till och med 2018-07-01 beaktats.

Ersättningens bestämmande

Det finns inga direkta anvisningar om vilka omständigheter som ska beaktas vid bestämmandet av det allmänna skadeståndet enligt LAS. Det ska därför bestämmas med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Givetvis får det här betydelse vilken form av överträdelse det är fråga om. Att arbetstagens agerande kan ha bidragit till den uppkomna situationen och arbetsgivarens lagstridiga åtgärd har i vissa fall lett till ett lägre allmänt skadestånd än vanligt.

I litteraturen har det vidare angetts att det bör fästas avseende vid den grad av hänsynslöshet som arbetsgivaren uppvisat. I 38 § tredje stycket LAS anges att skadeståndet kan sättas ned eller helt falla bort, om det är skäligt. När ett förfarande utgör ett brott mot LAS och samtidigt ett brott mot diskrimineringslagen, som kan föranleda diskrimineringsersättning, dömer Arbetsdomstolen normalt ut ett gemensamt belopp i diskrimineringsersättning och allmänt skadestånd (AD 2011 nr 37).

Ersättningsnivåer

I den här delen redovisas ersättningsnivåerna vid några av de vanligaste situationer då allmänt skadestånd enligt LAS döms ut. Redogörelsen är inte heltäckande.

Uppsägning utan saklig grund (7 § LAS)

Storleken av det allmänna skadestånd som betalas ut vid en uppsägning som inte har varit sakligt grundad beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Det är dock vanligt att man försöker finna en ungefärlig nivå på det allmänna skadestånd som arbetsgivaren ska betala vid en så att säga "normalt" oriktig uppsägning, där omständigheterna varken är förmildrande eller försvårande. Den nivån kan sedan bilda utgångspunkt för bedömningen av det konkreta fall som föreligger. Från senare år finns det dock förhållandevis få exempel i Arbetsdomstolens praxis på vad som kan sägas utgöra ett normalfall. Det är således vanligt vid både uppsägning och avskedande att domstolen väger in omständigheter som har präglat just det enskilda målet. Det skulle kunna tyda på en något mer individualiserad bedömning av kränkningen, men det kan också vara ett utslag av att de fall som har nått domstolen har varit ganska olikartade. Nivån på det allmänna skadeståndet måste därför fortfarande antas relatera till ett tänkt normalfall.

Skadeståndsnivån vid oriktiga uppsägningar har successivt höjts. Under 1993 ansågs normalskadeståndet vid uppsägning utan saklig grund uppgå till åtminstone 40 000 kronor (SOU 1993:32 s. 595; jfr dock SOU 1992:84 s. 84 f.). År 2010 kunde 75 000 kronor betalas ut även i de fall där omständigheterna inte var särskilt försvårande.

I många avgöranden som tillkommit efter år 2010 har skadeståndet bestämts till 75 000 kronor utan att det förelegat försvårande eller för mildrande omständigheter (se t.ex. AD 2015 nr 49 och AD 2016 nr 41). Utredningen om en moderniserad arbetsrätt gjorde gällande att storleken på det allmänna skadeståndet numera vanligtvis ligger runt 80 000 kronor vid en uppsägning utan saklig grund (SOU 2020:30 s. 493).

Det finns dock exempel på andra skadeståndsbelopp. I AD 2012 nr 30 dömde Arbetsdomstolen ut ett skadestånd på 50 000 kronor i ett fall där arbetsgivarens vägran att låta arbetstagaren ta tillbaka sin uppsägning jämfördes med en uppsägning av arbetsgivaren. I AD 2012 nr 44 fastställdes beloppet till 60 000 kronor i ett fall där den grundläggande tvistefrågan var om arbetstagaren varit anställd tills vidare eller för viss tid. Det finns även exempel på jämkade skadeståndsbelopp. Allmänna skadestånd på 30 000 kronor är ofta förekommande i fall då en jämkad ersättning döms ut. I avgörandena AD 2014 nr 49 och AD 2014 nr 50 fastställdes ersättningen till 30 000 kronor med anledning av att det kunde riktas allvarlig kritik mot arbetstagarens handlande.

Arbetsmarknadens parter har i en överenskommelse enats om att det allmänna skadeståndet vid felaktiga uppsägningar och avskedanden bör höjas. Enligt överenskommelsen bör ersättningsnivån vid oriktiga uppsägningar uppgå till 135 000 kronor. För att åstadkomma denna höjning har det i en promemoria föreslagits att det allmänna skadeståndets preventiva funktion ska stärkas genom en ändring i 38 § LAS (Ds 2021:17 s. 92 ff.).

Oriktiga avskedanden (20 § LAS)

När det gäller oriktiga avskedanden har det som vid oriktiga uppsägningar skett en successiv höjning av beloppen. Enligt 1992 års arbetsrättskommitté skulle skadeståndet i ett tänkt normalfall uppgå till åtminstone 50 000–60 000 kronor (SOU 1993:32 s. 595; jfr dock SOU 1992:84 s. 84 ff.). Även därefter har det skett en förskjutning uppåt. År 2002 angavs att skadeståndet torde ligga på minst 80 000 kronor vid oriktiga avskedanden. År 2006 framhölls att skadeståndet ofta sattes till 100 000 kronor. År 2010 konstaterades att skadeståndet i flera domar om oriktiga avskedanden hade bestämts till 100 000 kro-

nor. Det var även ganska vanligt förekommande med en ersättning på 80 000 kronor.

Efter år 2010 har det tillkommit ett stort antal avgöranden där Arbetsdomstolen tagit ställning till storleken på det allmänna skadeståndet vid oriktiga avskedanden. Beloppen har till viss del varierat utifrån omständigheterna i de enskilda fallen. Beloppet 125 000 kronor eller strax därunder har dock dömts ut i fall där omständigheterna inte verkar ha varit vare sig förmildrande eller försvårande (se t.ex. AD 2011 nr 94, AD 2012 nr 36, AD 2013 nr 22, AD 2014 nr 62, AD 2015 nr 13 och AD 2020 nr 22).

Högre skadeståndsbelopp har betalats ut vid allvarliga överträdelser från arbetsgivarens sida, se t.ex. AD 2005 nr 115 där 150 000 kronor betalades ut vid ett oriktigt avskedande i ett fall där arbetsgivaren ansågs ha gjort en svår felbedömning. Exempel finns också på fall där skadeståndet satts lägre än vanligt. Det kan t.ex. gälla fall där arbetsgivaren haft ett visst fog för sin bedömning och fall då arbetstagaren medverkat till den uppkomna situationen, se t.ex. AD 2011 nr 78 (100 000 kronor, vilket angavs vara lägre än normalt) och AD 2013 nr 53 (75 000 kronor, arbetstagaren ansågs ha bidragit till den uppkomna konflikten).

Som framhållits i avsnittet om oriktiga uppsägningar har arbetsmarknadens parter enats om att det allmänna skadeståndet vid oriktiga uppsägningar och avskedanden bör höjas. Enligt överenskommelsen bör ersättningsnivån vid oriktiga avskedanden uppgå till 190 000 kronor när arbetstagaren avskedats utan att det ens funnits sakliga skäl för uppsägning och 90 000 kronor när arbetsgivaren felaktigt avskedat arbetstagaren, men omständigheterna ändå utgjort sakliga skäl för uppsägning (ligger på 50 000 kronor i dag). I en promemoria har det föreslagits att denna höjning ska åstadkommas genom en ändring i 38 § LAS som syftar till att stärka det allmänna skadeståndets preventiva funktion (Ds 2021:17 s. 92 ff.).

Andra exempel som främst gäller formaliafel av olika slag

Allmänt skadestånd kan även utgå vid formaliafel. Det kan handla om fall där arbetsgivaren inte iakttagit vissa i lag föreskrivna regler om vad som ska beaktas vid en uppsägning eller ett avskedande, t.ex. kravet på skriftlig form, kravet på att lämna fullföljdshänvisning,

kravet på personligt besked om avskedande och uppsägning samt skyldigheten att underrätta om detta i förväg (8, 10, 19, 20 och 30 §§ LAS). Skadeståndsnivån vid olika typer av formaliafel uppgår till omkring 10 000–15 000 kronor (se t.ex. AD 2012 nr 44, AD 2014 nr 12, AD 2016 nr 63 och AD 2017 nr 3).

Frågan om storleken av det allmänna skadeståndet vid brott mot turordningsreglerna (22 § LAS) i samband med uppsägning har också varit föremål för Arbetsdomstolens bedömning i flera fall. Allmänt kan sägas att nivån vid renodlade turordningsbrott är något lägre än vid kränkningar som hänför sig till personliga förhållanden. När det gäller storleken av det allmänna skadeståndet vid brott mot turordningsreglerna har skadeståndet i fyra rättsfall under 2010-talet bestämts till 50 000 kronor (AD 2011 nr 5, AD 2013 nr 11, AD 2014 nr 42 och AD 2019 nr 8).

5.3 Diskrimineringsersättning

Inledning

Den nu gällande diskrimineringslagen (2008:567) trädde i kraft den 1 januari 2009. I samband med det upphävdes flera tidigare lagar som reglerade diskriminering i olika sammanhang och på olika grunder. I 2008 års diskrimineringslag sammanfördes på detta sätt sju lagar till ett regelverk. Bestämmelser rörande kränkande behandling av barn och elever har dock placerats i skollagen. Diskrimineringslagstiftningen är ett rättsområde som i hög grad tar sin utgångspunkt i medlemsstaternas skyldigheter att implementera EU-rätten (prop. 2007/08:95 s. 56 ff.).

Det finns sju olika diskrimineringsgrunder i diskrimineringslagen: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Fem olika former av diskriminering definieras i lagen: direkt diskriminering, indirekt diskriminering, bristande tillgänglighet, trakasserier och sexuella trakasserier. Dessa kompletteras med ett förbud mot instruktioner att diskriminera (1 kap. 4 § diskrimineringslagen).

Ersättningens bestämmande

Den som bryter mot förbuden mot diskriminering eller repressalier eller som inte uppfyller sina skyldigheter att utreda och vidta åtgärder mot trakasserier eller sexuella trakasserier enligt diskrimineringslagen ska betala diskrimineringsersättning för den kränkning som överträdelsen innebär. När ersättningen bestäms ska särskilt syftet att motverka sådana överträdelser av lagen beaktas (5 kap. 1 § första stycket diskrimineringslagen.) I 5 kap. 1 § andra stycket finns en bestämmelse om ekonomiskt skadestånd.

Diskrimineringsersättning är en särskild form av kränkingsersättning som infördes i samband med 2008 års diskrimineringslag. Den ersatte då det allmänna eller ideella skadeståndet i de tidigare diskrimineringslagstiftningarna. Syftet med den nya benämningen var att domstolarna fortsättningsvis inte – såsom tidigare skett i praxis – skulle göra några direkta jämförelser med de ersättningsnivåer som tillämpades i mål om kränkingsersättning enligt skadeståndslagen. Ersättningen påminner dock om det allmänna skadeståndet i arbetsrättsliga lagar och avser en ersättning för ideell skada. Diskrimineringsersättningen har en dubbel funktion; compensation och prevention. Detta kan jämföras med kränkingsersättning vid brott som främst har en reparativ funktion (kompensation). I dessa fall anses den preventiva funktionen i stället uppfyllas genom kriminaliseringen och risken för straff.

I förarbetena till diskrimineringslagen uttalades mot denna bakgrund att diskrimineringsersättningen generellt borde ligga på en betydligt högre nivå än de nivåer som tillämpas för kränkingsersättning i brottmål. Den högre nivån på diskrimineringsersättning kunde enligt regeringen också motiveras av att en diskrimineringstalan i de flesta fall riktar sig mot en juridisk person med betydligt större ekonomiska resurser än en enskild gärningsperson i ett brottmål, vilken därmed har en annan inställning till vilka kostnader som är avskräckande (prop. 2007/08:95 s. 391 f.).

Utgångspunkten vid beräkningen av diskrimineringsersättningen bör enligt förarbetena vara allvaret i den överträdelse av lagens bestämmelser som skett. Flera omständigheter är av betydelse vid den bedömningen. Överträdelsens art och omfattning bör beaktas. Både den drabbades intresse av att reglerna upprätthålls och den personliga upplevelsen av den kränkning som överträdelsen innebär bör då

vägas in. Även avsikten hos den som diskriminerat bör kunna beaktas. Typiskt sett bör det betraktas som försvårande om det har funnits en vilja att kränka någon på grund av tillhörigheten till de skyddade grupperna. Överträdelsen bör vidare anses vara allvarligare när ett åsidosättande av lagen får mer ingripande konsekvenser, t.ex. om den som diskriminerats därigenom förlorat ett arbete eller en bostad eller möjlighet till utbildning. Vid bedömningen av hur stor diskrimineringsersättningen ska vara ska också det allmänna intresset av att diskriminering inte förekommer i samhället särskilt beaktas. Diskrimineringsersättningen ska effektivt motverka överträdelser av lagen. I varje enskilt fall ska alltså diskrimineringsersättningen bestämmas så att den utgör en rimlig kompensation till den drabbade – utifrån allvaret i den överträdelse av lagstiftningen som han eller hon utsatts för – och dessutom bidrar till att på ett effektivt sätt motverka förekomsten av diskriminering i samhället (prop. 2007/08:95 s. 398 f. och 553 f.).

I rättsfallet ”Veolia” NJA 2014 s. 499 I och II gav Högsta domstolen sin syn på hur diskrimineringsersättningen bör bestämmas. Huvudsakligen angavs att diskrimineringsersättning ska bestämmas i två steg. Först bestäms en ersättning som ska kompensera den diskriminerade för det lidande som kränkningen har medfört (upprätelseersättningen), och därefter bestäms ett straffskadestånd (preventionspåslaget).

När det gäller upprätelseersättningen anförde Högsta domstolen att det rör sig om att bestämma ett ideellt skadestånd i mer traditionell mening, låt vara att diskriminering typiskt sett utgör ett sådant intrång i den enskildes integritet att kraven på upprättelse är betydande (rättsfallet, p. 29). Det fanns enligt Högsta domstolen också anledning att beakta att kränkingsersättningar enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen många gånger framstår som låga och det saknas skäl för motsvarande återhållsamhet i fråga om upprätelseersättning på grund av diskriminering. Upprätelseersättningen ska med andra ord bestämmas i förhållande till diskrimineringens allvar sett ur den kränktes perspektiv men efter en objektiv bedömning. I den här delen anförde Högsta domstolen vidare att vissa förhållanden som i andra sammanhang närmast skulle kunna få betydelse i jämningshänseende i diskrimineringsfallen snarare bör beaktas vid bestämmandet av kränkningens allvar (p. 31 och 32). Det gäller t.ex. att medvillande föreligger på den diskriminerades sida genom att han eller

hon på ett klandervärt sätt har provocerat fram kränkningen eller att gärningspersonen i direkt anslutning till diskrimineringsgärningen ber om ursäkt för denna.

Utgångspunkten är sedan att preventionsspåslaget ska vara lika stort som upprättelseersättningen. På det sättet angavs diskrimineringsersättningen i normalfallet kunna bli betydligt högre än ersättningen för andra likvärdiga kränkningar utan att kontakten med den allmänna ersättningsnivån inom skadeståndsrätten gick förlorad (p. 35). Kopplingen till upprättelseersättningen medför också att diskrimineringsallvar får betydelse även för preventionsspåslagets storlek. Särskilda förhållanden kan dock motivera en justering av preventionsspåslaget (framför allt uppåt) och det kan få betydelse om flera personer har diskriminerats genom samma handlande (p. 36–41).

I NJA 2014 s. 499 II diskuterade Högsta domstolen frågan om minimiersättning och kom fram till att denna normalt bör uppgå till 10 000 kronor (varvid 5 000 kronor i normalfallet utgör upprättelseersättning och 5 000 kronor preventionsspåslag). Detta balanserades av ett uttalande om att den som varit utsatt för en ringa kränkning och som får en efter omständigheterna adekvat upprättelse på något annat sätt än i form av pengar kan få nöja sig med det. Stöd för detta ansågs finnas i 5 kap. 1 § tredje stycket diskrimineringslagen där det framgår att diskrimineringsersättningen får sättas ned helt eller delvis om det finns särskilda skäl för det. Högsta domstolen gjorde här även en jämförelse med vad som gäller vid överträdelser av Europakonventionen. En sådan upprättelse bör enligt avgörandet till en början rymma en uppriktig ursäkt (p. 21). Vidare bör det krävas att de olägenheter som diskrimineringen kan ha medfört har undanröjts, i den utsträckning det har varit möjligt. Det bör också krävas att möjliga och lämpliga åtgärder har vidtagits för att undvika upprepningar.

I EU-domstolens förhandsavgörande den 15 april 2021 i mål C-30/19 (Diskrimineringsombudsmannen/Braathens Regional Aviation AB) underströks upprättelsens betydelse i mål om diskrimineringsersättning (p. 49). I avgörandet tydliggjordes det att den som anser sig ha blivit diskriminerad ska ha rätt att få en domstolsprövning om motparten förnekar att diskriminering skett och att en sådan rätt till domstolsprövning även ska föreligga när motparten medgett att betala det yrkade beloppet.

Ersättningsnivåer

Diskrimineringsersättning – refererade avgöranden allmän domstol

Rättsfallet ”Veolia” har nämnts ovan i det föregående avsnittet. *NJA 2014 s. 499 I* handlade om ett par som blev utsatta för vissa trakasserier av en busschaufför (uttalanden och en gest). Trakasserierna hade samband med personernas etniska tillhörighet och religion. Högsta domstolen bestämde parets diskrimineringsersättning till 25 000 kronor per person (15 000 kronor i s.k. upprättelseersättning och 10 000 kronor i preventionspåslag). I fråga om upprättelseersättningens bestämmande (p. 45–48) uttalade Högsta domstolen att diskrimineringen hade skett på ett sätt och i ett sammanhang som måste bedömas som allvarligt, bland annat genom att det var bussens chaufför som trakasserade paret och att händelsen utspelade sig offentligt på en fullsatt buss. Som en försvårande omständighet anfördes också att syftet måste anses ha varit att kränka paret. Några förmildrande omständigheter i anslutning till händelsen ansågs inte ha förelegat. Att företrädare för Veolia efter händelsen ringde upp en av personerna för att be om ursäkt saknade betydelse för bedömningen av överträdelsens allvar eftersom gärningen vid den tiden redan var fullbordad. Slutligen beaktades att händelsen – även om paret blev skrämt och tog mycket illa vid sig – inte hade medfört några mer ingripande konsekvenser för dem.

I *NJA 2014 s. 499 II* missgynnades en kvinna som homosexuell genom att hon nekades att boka tid vid en vårdcentral för utredning för remiss till fertilitetsenhet. Högsta domstolen bestämde diskrimineringsersättningen till 10 000 kronor (som det får förstås avsåg 5 000 kronor upprättelseersättning och 5 000 kronor preventionspåslag). Kvinnan hade blivit utsatt för en diskriminering av det lindrigare slag som borde kunna kompenseras genom någon annan upprättelse än ersättning i pengar. Med hänsyn till att landstinget inte gjort gällande att lämpliga åtgärder hade vidtagits för att undvika upprepningar av det slags diskriminering som kvinnan varit utsatt för ansågs kvinnan inte ha fått en sådan upprättelse. Hon hade några dagar efter händelsen fått ett längre förklarande samtal från en läkare och blivit mottagen på vårdcentralen. Det ansågs emellertid inte räcka som upprättelse.

I RH 2014:9 nekade ett stort försäkringsbolag en mamma att teckna en sjukförsäkring för sin dotter med hänvisning till att mamman erhö

vårdbidrag för dottern med anledning av dotterns hörselnedsättning. Hovrätten fann att både dottern och modern blivit föremål för direkt diskriminering från försäkringsbolagets sida, att diskrimineringen varit förbjuden och att försäkringsbolaget skulle betala diskrimineringsersättning med 75 000 kronor till var och en av dem. Med hänsyn till främst de begränsade konsekvenser som diskrimineringen fått ansåg hovrätten att kränkingsersättningen kunde stanna vid ett förhållandevis lågt belopp (ej angivet). De preventiva aspekterna ansågs dock göra sig gällande i särskilt hög grad. Detta eftersom det handlade om ett stort försäkringsbolag som ägnat sig åt systematisk diskriminering av funktionshindrade barn.

RH 2014:20 gällde en kvinna med en psykisk funktionsnedsättning som födde ett barn. Kvinnans svårigheter bestod i att hon hade svårt att ta in mycket information på en gång, att lära sig nya saker och att göra nya saker under stress. Verbalt och socialt fungerade hon på en normal nivå. När barnet var en vecka omhändertogs det av socialnämnden. Ett år senare upphävde Högsta förvaltningsdomstolen underinstansernas domar och avslog socialnämndens begäran om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Hovrätten kom fram till att familjen hade blivit utsatt för direkt diskriminering av socialförvaltningen och socialnämnden. Hovrätten bestämde diskrimineringsersättningen för familjemedlemmarna till 150 000 kronor vardera. Vid bestämmandet av ersättningens storlek berörde hovrätten bland annat föräldrarnas personliga upplevelser och risken för allvarliga konsekvenser som uppstått. Hovrätten konstaterade att det var fråga om en diskriminering av allvarlig art. Beträffande ersättningens preventiva aspekter framhölls att höga krav måste kunna ställas på opartiskhet och saktlighet i socialtjänstens handläggning av en utredning som ska ligga till grund för ställningstaganden i så utomordentligt viktiga och betydelsefulla frågor som omhändertagande av ett barn och beredande av vård enligt LVU.

Allmän domstol – orefererade avgöranden, hovrätten

Det varierar i vilken omfattning domstolarna motiverat hur de kommit fram till de tillämpade ersättningsnivåerna. I många fall har det dock tagits avstamp i de förarbetsuttalanden som finns och –

efter ”Veolia”-avgörandet – de uttalanden som Högsta domstolen gjort. De aspekter som därmed oftast återkommer är hur domstolarna ser på den aktuella kränkningens art och allvar utifrån en mer objektiverad bedömning, den diskriminerades personliga upplevelse av det inträffade och vilka närmare konsekvenser som diskrimineringen fått för den diskriminerade. Vidare berörs i vissa sammanhang på vilket område och inom vilken typ av verksamhet som diskrimineringen skett och vem som kommer att få betala diskrimineringsersättningen. Nedan redovisas kortfattat en rad orefererade hovrättsavgöranden.

Hovrätten för Västra Sverige, 2015-05-26, T 4159-14 – En ung kvinna på en gymnasieskola anmälde till skolan att hon hösten 2009 och våren 2010 upprepade gånger blivit utsatt för sexuella trakasserier av en man i samma klass. Hovrätten konstaterade att skolan hade brustit i sin utrednings- och åtgärdsskyldighet. Hovrätten bestämde diskrimineringsersättningen till 50 000 kronor (varav hälften avsåg s.k. upprättelseersättning och hälften preventionspåslag). Vid bestämmandet av upprättelseersättningen beaktade hovrätten att det rört sig om upprepade, periodvis dagliga, kränkningar under flera månaders tid som skett i skolmiljö. Kvinnan mötte där närmast dagligen den elev som trakasserat henne. Enligt hovrätten framstod det också som att skolan delvis velat lägga över ett ansvar på kvinnan genom att exempelvis låta henne avgöra om den elev som trakasserade henne skulle få följa med på en matmässa. Kvinnan hade visserligen kunnat fullfölja sin utbildning med bra resultat, men hade uppenbarligen påverkats starkt av det som hände.

Göta hovrätt, 2015-10-15, T 2134-14 – En homosexuell kvinna fick betala 3 000 kronor för två inseminationer, medan en heterosexuell kvinna fick betala 300 kronor per försök. Den homosexuella kvinnan ansågs inte ha blivit utsatt för direkt diskriminering eftersom inseminationen inte berodde på skada eller sjukdom. Däremot ansågs kvinnan ha blivit indirekt diskriminerad på grund av det högre avgiftsuttaget. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 20 000 kronor (indirekt framgår att hälften avsåg upprättelseersättning och hälften preventionspåslag). Hovrätten ansåg att den diskriminering som kvinnan hade utsatts för varit förhållandevis lindrig, men på en sådan nivå att det fanns skäl att gå över miniminivån.

Svea hovrätt, 2017-03-22, T 777-16 – En man som tillhörde Jehovas vittnen hävdade att ett anvisat arbete – försäljning av marknads-

föringspaket med bland annat lottsedlar – stred mot hans religiösa tro. Arbetsförmedlingen återkallade då mannens anvisning till jobb- och utvecklingsgarantin, vilket för mannen medförde förlorad ersättning från Försäkringskassan. Hovrätten ansåg att mannen hade utsatts för indirekt diskriminering. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 60 000 kronor. När det gällde bestämningen av ersättningsnivån beaktades bland annat att diskrimineringen lett till ingripande konsekvenser för den diskriminerade under en inte obetydlig tid (45 dagar).

Hovrätten över Skåne och Blekinge, 2020-04-30, FT 3884-19 – Kommunen var redan i oktober 2015 medveten om att redan gjorda anpassningar inte var tillräckliga för att en elev med en funktionsnedsättning skulle nå målen i kärnämnen. Även om kommunen vidtog vissa åtgärder under utredningstiden så var dessa anpassningar inte tillräckliga för att eleven skulle ha samma möjlighet som elever utan hans funktionsnedsättning att nå kunskapskraven i kärnämnen. Detta möjliggjordes först i april 2016. Eleven hade således i praktiken under nästan ett helt läsår inte en sådan anpassad studiegång som var behövlig. Kommunen hade därmed inte inom rimlig tid vidtagit de åtgärder som kunde krävas. Eleven ansågs därmed ha utsatts för diskriminering. Tingsrätten och hovrätten ansåg utan närmare motivering att begärd diskrimineringsersättning om 20 000 kronor var skälig.

Diskrimineringsersättning – Arbetsdomstolen

AD 2015 nr 51 – Två bussförare och en färdtjänst- och sjukreseförare nekades i enlighet med ett bolags ålderspolicy ny behovsanställning med anledning av att de fyllt 70 år. Arbetsdomstolen kom fram till att det var fråga om otillåten diskriminering. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 40 000 kronor för var och en. Agerandet ansågs allvarligt såtillvida att de tre förarna hade gått miste om möjligheten till fortsatt arbete hos bolaget. Det beaktades dock också att det var fråga om tidsbegränsade avtal och att avtalen om behovsanställning i sig inte gav rätt till arbete av viss omfattning samtidigt som den behovsanställde inte hade någon skyldighet att åta sig erbjudna arbetstillfällen. Konsekvenserna begränsades också av att förarna hade rätt att komma i åtnjutande av ålderspension. Det var vidare tydligt att arbetsgivaren inte hade haft för avsikt att kränka förarna utan hade

haft ett i och för sig legitimt syfte med sitt agerande och utgått från att åtgärden inte utgjorde åldersdiskriminering.

AD 2016 nr 38 – En arbetsgivare utsatte genom närmanden och fysisk beröring av sexuell natur en arbetstagarare för sexuella trakasserier. Händelsen utspelade sig på arbetsplatsen bakom en stängd dörr och det samtal arbetstagararen skulle ha med sin arbetsgivare om arbetsprestationer och arbetsvillkor kom att avse något helt annat. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 50 000 kronor. Agerandet från företrädarens sida ansågs allvarligt. Kränkningen hade varat under en inte obetydlig tidsrymd och varit riktad mot en nyanställd och ung person som med anledning av det inträffade såg sig tvungen att avsluta sin anställning hos bolaget av rädsla för att återigen bli utsatt för företrädarens uppträdande.

AD 2018 nr 51 – En kvinna gjorde en förfrågan om arbete som tolk. Tolkföretaget avbröt rekryteringsförfarandet sedan kvinnan under en anställningsintervju, med hänvisning till sin religion, inte handhälsat på en manlig företrädare för företaget. Arbetsdomstolen ansåg att kvinnan blivit utsatt för indirekt diskriminering. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 40 000 kronor. När domstolen bestämde ersättningens storlek beaktades att kvinnan gjort en förfrågan om arbete och att det inte gick att avgöra om och i vilken utsträckning hon skulle ha fått arbeta om hon fått fullfölja rekryteringsförfarandet och accepterats av bolaget. Det beaktades även att tolkföretaget inte avbrutit rekryteringsförfarandet i syfte att diskriminera henne utan för att uppnå jämställdhet mellan könen.

AD 2020 nr 13 – Polismyndigheten hade tillämpat ett språkkrav vid avbrytandet av en provanställning för en operatör med huvudsaklig arbetsuppgift att nedteckna på telefon lämnade anmälningar. Arbetsdomstolen kom fram till – och polisen medgav – att det förekommit diskriminering på grund av bristande tillgänglighet. Diskrimineringsersättningen bestämdes till 75 000 kronor. Vid bestämmandet av diskrimineringsersättningens storlek beaktade Arbetsdomstolen ”samtliga omständigheter i målet”. Vidare angavs att det ansågs anmärkningsvärt att Polismyndigheten inte undersökte möjligheterna till åtgärder för tillgänglighet när operatörens svårigheter i arbetet som operatör upptäcktes. Genom diskrimineringen hade operatören förlorat en provanställning och möjligheten till en tillsvidareanställning.

5.4 Överträdelser av Europakonventionen

Inledning

Enligt 3 kap. 4 § skadeståndslagen ska staten eller en kommun ersätta 1) personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada och skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 §, om skadan uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt Europakonventionen har överträtts från statens eller kommunens sida, och 2) annan ideell skada som uppkommit till följd av en sådan rättighetsöverträdelse. Skadestånd ska dock endast utges i den utsträckning det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen.

Paragrafen, som trädde i kraft den 1 april 2018, anger förutsättningarna för att en svensk domstol ska döma ut skadestånd till enskilda för överträdelser av Europakonventionen, s.k. konventionsskadestånd. Reglerna motsvarar i stort sett vad som tidigare gällde enligt rättspraxis vid överträdelser av Europakonventionen.

I stora drag innebär den nya ordningen följande. I den mån det är nödvändigt för att gottgöra en överträdelse – andra rättsmedel är alltså inte tillräckliga – ska skadestånd dömas ut. Skadeståndsansvaret omfattar inte bara personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada och skada på grund av kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen utan också “annan ideell skada” – alltså en typ av skadestånd som inte tidigare utgått enligt skadeståndslagen. Ansvaret gäller oavsett om myndighetsutövning föreligger, något som utgör en skillnad mot skadestånd enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen. I motsats till andra ansvarsregler enligt skadeståndslagen anger inte lagtexten vållande (uppsåt, vårdslöshet, “fel eller försummelse”) som förutsättning för skadestånd; det är alltså inte fråga om någon culpapregel. I allmänhet bör dock en överträdelse av Europakonventionen kunna ses som culpa i lagens mening. Skadestånd enligt paragrafen utgör en påföljd som bara kan tillgripas i andra hand sedan andra sätt att gottgöra överträdelsen visat sig otillräckliga – dvs. det är fråga om ett s.k. sekundärt rättsmedel.

Ersättningens bestämmande

Enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen ska skadestånd för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till överträdelsens art och omständigheterna i övrigt. Skadeståndet är liksom annat skadestånd enligt skadeståndslagen av rent kompensatoriskt slag. I förarbetena framhålls att det inte ska bestämmas med hänsyn till någon preventiv funktion – några paralleller med diskrimineringsersättning enligt diskrimineringslagen är således inte motiverade (prop. 2017/18:7 s. 38).

Utgångspunkten är att ersättningen för annan ideell skada ska bestämmas efter en skälighetsbedömning liknande den som gäller beträffande kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Man får beakta vilken rättighet som överträtts och hur ingripande överträdelsen varit. Överträdelser som pågått under längre tid kan leda till högre skadestånd än momentana överträdelser, även om tidsfaktorn inte alltid spelar samma roll. Det framhålls i förarbetena att skadliga handlingar som kan medföra hög grad av lidande, förnedring, ringaktande, utsatthet eller liknande bör anses allvarligare än handlingar som snarast innebär att det allmänna inte lever upp till enskildas förväntningar. Ersättningen bör sålunda bestämmas i proportion till den överträdelse som har konstaterats. Det avgörande ska vara en helhetsbedömning, som sker efter ett objektivt synsätt. Samtidigt sägs det vara ofrånkomligt att ersättningen också kan ha vissa inslag av subjektiva moment, såsom intensiteten i den skadelidandes upplevelse av överträdelsen. Man kan här t.ex. ta hänsyn till om den skadelidande kan anses vara mer sårbar och ha svårare att tillvarata sin rätt än normalt, och hur den enskilde har förhållit sig till överträdelsen. Ersättningen för annan ideell skada kan vidare sättas ner om allvaret av ingreppet i den enskildes rättigheter kan sägas vara mer begränsat utifrån hur den enskilde har agerat (prop. 2017/18:7 s. 39 ff.).

I tidigare praxis har den nedre gränsen för ideellt skadestånd vid överträdelser av Europakonventionen dragits vid 10 000 kronor. Kan kränkningen inte ens uppskattas till detta belopp, får den skadelidande finna sig i att enda gottgörelsen blir att en domstol erkänner att en överträdelse har förekommit utan att det döms ut någon ersättning.

Ersättningsnivåer

Lagstiftarens syfte har angetts vara att skadeståndsbeloppen enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen ska ligga i nivå med kränkingsersättningen. Eftersom det är fråga om relativt olika situationer, kan det dock vara svårt att göra en jämförelse med skadestånd bestämt enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen, och praxis rörande kränkingsersättningar knappast tillräcklig ledning. Sådan praxis anses emellertid kunna ge ”en fingervisning” om hur annan ideell skada bör ersättas vid olika typer av händelser; ersättning enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen ska som huvudregel inte fastställas på ett sätt som avsevärt avviker från ersättning utdömd enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Regeringen underströk, med anledning av vissa remissyttranden, att för att ersättningen ska bestämmas till så höga belopp som utgår vid exempelvis våldtäkt bör krävas att rättighetsöverträdelsen varit särskilt ingripande, långvarig eller allvarlig (prop. 2017/18:7 s. 38 f.).

Långsam handläggning

”*Finanschefen på ICS*” NJA 2005 s. 462 – Det var fråga om en kränkning av den enskildes rätt till en rättegång inom skälig tid. Hela processen tog drygt sju år, men den uppenbara fördröjningen avsåg drygt två år. Det ideella skadeståndet bestämdes till 100 000 kronor.

NJA 2010 s. 363 – Målet rörde ett komplicerat fall av samma typ som NJA 2005 s. 462. Talan hade förts i sex instanser med en sammanlagd handläggningstid av tio år; även artikel 13 ansågs överträdd. Det ideella skadeståndet bestämdes till 40 000 kronor.

”*Den långsamma tingsrätten*” NJA 2012 s. 211 I – I målet diskuterades närmare hur skadeståndet skulle bestämmas vid långsam handläggning. Viktigast skulle vara dröjsmålets längd, men även andra faktorer skulle inverka, såsom om förfarandet angick något fundamentalt i den enskildes livssituation. I princip saknar det betydelse för skadeståndets bestämmande att dröjsmålet framstår som mer eller mindre klandervärt eller att den utsatte känt sig mer eller mindre kränkt enligt en typiserad bedömning. I det aktuella målet – ett tvistemål – hade dröjsmålet varat omkring fyra år. Högsta domstolen dömde ut 40 000 kronor i ersättning för annan ideell skada till ena parten som var ett bolag och 45 000 kronor till andra parten, som var en enskild person.

NJA 2012 s. 211 II – Målet gällde ett dröjsmål på omkring två år i Regeringsrätten. Ideellt skadestånd om 20 000 kronor dömdes ut.

NJA 2012 s. 1038 II – Dröjsmålstiden i ett komplicerat brottmål uppskattades till omkring tio år. Dröjsmålet hade föranlett påföljds-lindring, men den ansågs otillräcklig för att gottgöra rättighetsöver-trädelsen. Ideellt skadestånd om 60 000 kronor dömdes ut.

JK, 2018-11-08, dnr 8799-17-4.3 – Den totala handläggningstiden från det att länsstyrelsen fattade ett beslut om tvärvillkorsavdrag till det att stödet betalades ut uppgick till närmare tio år. Det dröjde mer än sex år innan länsstyrelsen lämnade över bolagets överklagande av beslutet om tvärvillkorsavdrag till Jordbruksverket. Det dröjde över fyra och ett halvt år innan länsstyrelsen lämnade över ett överklagande av återkravsbeslutet till Jordbruksverket. Den utdragna handläggningstiden sågs som en överträdelse av bolagets rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i Europakonventionen. Bolagets ersättning för ideell skada bestämdes till 40 000 kronor.

JK, 2018-12-20, dnr 4249-18-4.3 – Den totala handläggningstiden för prövningen av brottsanklagelserna mot en person – beräknad från det att denne delgavs misstanke om brott fram till dagen då tingsrättens dom vann laga kraft – hade uppgått till närmare fyra år och två månader. Av den tiden avsåg cirka tre år och tio månader handläggning av förundersökningen. Det ansågs vara en anmärkningsvärt lång tid som inte kunde förklaras av att utredningen varit omfattande eller särskilt komplicerad och som inte heller berott på den sökandes eget agerande. Det ideella skadeståndet bestämdes till 25 000 kronor.

JK, 2019-11-21, dnr 1619-19-4.3.2 – Det hann gå nästan fem år efter att offentlig försvarare förordnades för den enskilde och hon delgavs misstanke om brott, innan förundersökningen till slut lades ned. Detta ansågs vara en mycket lång tid, även med beaktande av att det hade rört sig om ett omfattande utredningsmaterial som varit tidskrävande att sätta sig in i och analysera, liksom att arbetet hade krävt bedömningar av komplexa ekonomiska förhållanden. Även om det i detta fall rörde sig om en mycket omfattande utredning rörande förmögenhetsbrott av komplicerat slag ansåg Justitiekanslern att handläggningstiden hade varit så lång att den enskildes rätt till rättegång inom skälig tid åsidosatts. Med utgångspunkt i tidigare praxis bestämdes den ideella ersättningen till 15 000 kronor.

Andra överträdelser

NJA 2007 s. 584 – Målet handlade om en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen. Tre barn hade utsatts för en formellt felaktigt beslutad läkarundersökning på grund av en misstanke om att deras föräldrar hade begått brott. Barnen ansågs ha känt obehag och oro, kanske rentav smärta och skräck. Föräldrarna blev oroliga och fick känslor av maktlöshet och frustration. Föräldrarnas reaktion berodde dock delvis även på andra led i ingripandet. Varje barn och förälder tilldömdes 15 000 kronor i ideellt skadestånd.

JK, 2015-05-18, dnr 2768-14-40 – Staten hade inte uppfyllt sin positiva förpliktelse enligt artikel 8 i Europakonventionen att lagstifta om förbud mot smygfotoografering så att lagföring hade kunnat ske och vissa bilder förverkats i stället för att återlämnas till den misstänkte med risk för spridning. Ideellt skadestånd utgick med 40 000 kronor. Det beaktades bland annat att smygfotoograferingen hade pågått under en längre tid och avsett intima sexuella aktiviteter mellan sökanden och hennes pojkvän i dennes hem.

JK, 2019-11-06, dnr 1681-19-4.3.2 – En man omhändertogs enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m. Hans kläder och madrass togs ifrån honom relativt kort tid efter att han togs till cellen. Detta fick till följd att han under närmare sex timmar vistades helt naken i cellen utan möjlighet att skylla sig. Av utredningen framgick även att tillsyn delvis skedde av en kvinnlig anställd. Enligt Justitiekanslern gjorde sig Polismyndigheten skyldig till fel och försummelse – som även innefattade ett åsidosättande av proportionalitetskravet i artikel 8 i Europakonventionen – genom att inte erbjuda mannen något alternativ till de kläder han fick lämna ifrån sig och då kvinnlig personal deltog i tillsynen av honom under omhändertagandet. Mannen fick 10 000 kronor i ideellt skadestånd.

JK, 2020-01-13, dnr 4886-19-4.3.2 – En person blev under perioden 16 mars 2017 – 5 oktober 2019 kontrollerad av polisen vid i vart fall 38 dokumenterade tillfällen. Vid 23 av dessa tillfällen genomfördes kontrollen någon gång mellan kl. 22 och 06. Merparten av kontrollerna omfattade kroppsvisitation och husrannsakan i det fordon som sökanden – ensam eller tillsammans med annan – då befann sig i. Polisens åtgärder mot personen ansågs i åtminstone ett tjugotal fall inte ha utgjort ett motiverat och proportionerligt ingrepp i sökandens rätt till privatliv m.m. enligt artikel 8 i Europakonventionen. Efter-

som överträdelsen avsåg ett så stort antal tillfällen ansågs viss ekonomisk kompensation påkallad. Vid en samlad bedömning bestämdes det ideella skadeståndet till 10 000 kronor.

5.5 Överträdelser av 2 kap. regeringsformen

Inledning

Det finns ännu inte någon särskild lagreglering om rätten till ersättning vid överträdelser av de grundläggande fri- och rättigheterna i 2 kap. regeringsformen (RF), s.k. grundlagsskadestånd. Högsta domstolen har dock i två avgöranden ”Medborgarskapet I” NJA 2014 s. 323 och ”Medborgarskapet II” NJA 2018 s. 103 (se nedan) kommit fram till att staten var ersättningskyldig, trots avsaknaden av uttryckligt lagstöd, för ideell skada på grund av avregistrering av svenskt medborgarskap i strid med 2 kap. 7 § andra stycket RF. Det finns inte något vägledande avgörande där det prövats om ersättning för ideell skada kan utgå vid överträdelser av andra fri- och rättigheter i 2 kap. RF än skyddet för medborgarskapet. Frågan har dock utretts av Kommittén om grundlagsskadestånd (SOU 2020:44). Kommittén bedömde att det fanns ett behov av att i skadeståndslagen tydliggöra rättsläget om det allmännas skadeståndsrättsliga ansvar för överträdelser av de grundläggande fri- och rättigheterna i 2 kap. RF. Kommittén har därför föreslagit att det i 3 kap. 4 § skadeståndslagen ska införas en rätt till ersättning vid överträdelser av de grundläggande fri- och rättigheterna i 2 kap. RF.

En utgångspunkt bör enligt kommittén vara att en bestämmelse om grundlagsskadestånd ska ge ett minst lika starkt skadeståndsrättsligt skydd för den enskilde som i en motsvarande situation – där det har skett en rättighetsöverträdelse – enligt bestämmelsen om konventionsskadestånd (SOU 2020:44 s. 206 ff.). Enligt kommittén bör det inte heller göras någon principiell skillnad mellan olika fri- och rättigheter när det gäller möjligheten att få skadestånd (SOU 2020:44 s. 247 ff.). Kommittén framhåller samtidigt att det är relativt komplicerat att på ett generellt plan avgöra om och på vilket sätt en bestämmelse om grundlagsskadestånd skulle innebära en utvidgad rätt till ersättning (SOU 2020:44 s. 206).

Ersättningens bestämmande och ersättningsnivåerna

Grundlagsskadestånd har som framhållits ovan utgått i avgörandena Medborgarskapet I och II.

I Medborgarskapet I (NJA 2014 s. 323) hade en person varit ofrivilligt avregistrerad som svensk medborgare i fyra och ett halvt år. Den enskilde betogs under den tiden t.ex. möjligheten att utöva sin rösträtt i ett riksdagsval och i en folkomröstning, att göra militärtjänst och att välja polis som yrke. Högsta domstolen kom fram till att staten på grund av avregistreringen ådragit sig en skyldighet att utge ersättning för ideell skada till den enskilde. Det ideella skadeståndet bestämdes till 100 000 kronor. Högsta domstolen framhöll att de normer för ersättningsbestämningen som fanns i andra fall var svåra att överföra till denna typ av överträdelse. Högsta domstolen uttalade dock att en utgångspunkt för bestämningen av skadan vid överträdelser av 2 kap. 7 § RF borde, liksom vid ersättning för andra rent ideella skador, vara en på etiska och sociala värderingar baserad skönsmässig bedömning av den skada som typiskt sett kan anses ha uppkommit. Vid den bedömningen bör de syften som motiverar att ersättning ska utgå beaktas samt överträdelsens varaktighet.

Högsta domstolen återkom till frågan om beräkningen av ersättning för ideell skada på grund av avregistrering av svenskt medborgarskap i Medborgarskapet II (NJA 2018 s. 103). Även i Medborgarskapet II hade en person varit ofrivilligt avregistrerad som svensk medborgare. Den enskilde föddes 1981 och blev avregistrerad som svensk medborgare i november 1989. Först i slutet av januari 2013 återregistrerades medborgarskapet. Den enskilde överklagade inte hovrättens dom genom vilket ett skadestånd om 150 000 kronor hade dömts ut. Ett högre skadestånd kunde alltså inte dömas ut av Högsta domstolen. Högsta domstolen anförde dock att en ersättning om "åtminstone" det beloppet var motiverad. Högsta domstolen gjorde vidare vissa uttalanden om hur skadeståndets storlek i mål av detta slag bör bestämmas. Domstolen uttalade bland annat att man när det gäller ersättningens bestämmande i viss utsträckning kan hämta vägledning från de principer som gäller vid bestämmande av annan ideell ersättning. Vilket betyder att bedömningen ska ske objektivt och att hänsyn endast undantagsvis bör tas till särskilda omständigheter i det enskilda fallet. En annan sak var enligt domstolen att de

ersättningsnivåer som tillämpas på andra områden inte är direkt överförbara.

Enligt Kommittén om grundlagsskadestånd finns det likheter mellan konventionsskadestånd – där nivåerna enligt förarbetsuttalanden är tänkta att harmoniera med nivåerna på kränkingsersättning – och grundlagsskadestånd. Kommittén ansåg därför inte att det fanns anledning att reglera storleken på den ersättning för ideella skador som man bör kunna få vid överträdelser av 2 kap. RF på något annat sätt än när det gäller konventionsskadestånd (SOU 2020:44 s. 274 ff.).

5.6 Ersättning enligt frihetsberövandlagen

Inledning

Lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (frihetsberövandlagen) ger enskilda, som har blivit utsatta för frihetsberövande och andra tvångsåtgärder, möjlighet att få ekonomisk ersättning av staten. I förarbetena till frihetsberövandlagen har det angetts att lagen utgör ett ersättningssystem i sig (prop. 1997/98:105 s. 47). Därmed ska skadeståndslagens bestämmelser om exempelvis bestämmande av skadestånd och jämkning inte tillämpas för att fylla ut lagen. Däremot kan det finnas skäl att tillämpa skadeståndslagen analogt när det saknas reglering i frihetsberövandlagen. Även allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser kan på motsvarande sätt komma till användning. Skadeståndslagen gäller med andra ord parallellt med frihetsberövandlagen.

Med frihetsberövande avses ett ingrepp som innebär att någon genom inspärning eller övervakning är faktiskt hindrad att förflytta sig utanför ett rum eller ett annat relativt starkt begränsat område. Frihetsinskränkning är ett vidare begrepp och med det avses – förutom frihetsberövanden – även mindre ingrepp i den personliga rörelsefriheten, såsom reseförbud och anmälningsskyldighet. Vilka tvångsåtgärder som kan ge rätt till ersättning framgår av 2–5 och 8 §§. Det gäller dels beslut om vissa frihetsinskränkningar, dels användandet av visst lagligt myndighetsvåld. I 2 § regleras rätten till ersättning vid straffprocessuella tvångsåtgärder som lett till frihetsberövanden eller frihetsinskränkningar som t.ex. vid häktningar. Rätt till ersättning föreligger endast i vissa fall, t.ex. när misstanken

som motiverade frihetsberövandet läggs ner eller när den misstänkta blir frikänd. I 5 § regleras bland annat administrativa frihetsberövanden, t.ex. olika former av tvångsvård. Även andra frihetsberövanden som t.ex. gripanden enligt 24 kap. 7 § rättegångsbalken och anhållanden som pågått i mindre än 24 timmar omfattas av 5 §.

Reglerna i frihetsberövelagen bygger på att ersättningsansvaret är strikt, dvs. det krävs normalt inte att det har förekommit fel eller försummelse. För att det ska uppstå en ersättningsskyldighet enligt 5 § krävs dock att frihetsberövandet vilat på felaktiga grunder och därför var oriktigt.

Den som vill ha ersättning enligt frihetsberövelagen ska i första hand vända sig till Justitiekanslern som beslutar om ersättning i sådana ärenden (förordning, 1995:1301, om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten). Justitiekanslerns beslut kan inte överklagas. Den som är missnöjd med beslutet kan i stället väcka talan mot staten genom att ansöka om stämning i tingsrätt.

Ersättningens bestämmande

Ersättning enligt lagen lämnas för utgifter, förlorad arbetsförtjänst, intrång i näringsverksamhet och lidande (7 §). Ersättningen för lidande avser ideell skada. Frihetsberövelagen ger ingen vägledning för hur sådan ersättning ska beräknas. Enligt lagens förarbeten är dock syftet med ersättningen att kompensera för obehagliga känslor som rädsla, förnedring, skam och liknande reaktioner, som har orsakats av frihetsberövandet i sig och som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det är fråga om en personskada (prop. 1974:97 s. 70 och 72 och prop. 1997/98:105 s. 55 f.). I förarbetena sägs vidare att det i huvudsak blir fråga om att göra en skönmässig uppskattning av graden av lidande i varje enskilt fall. Hänsyn ska tas till den skadelidandes egen upplevelse men i första hand ska bedömningen ske utifrån förhärskande etiska och sociala värderingar, dvs. med utgångspunkt i mera generella och objektiva kriterier (prop. 1997/98:105 s. 55 f.).

Den omständighet som är av särskild betydelse vid lidandeersättningens bestämmande är frihetsberövandets längd. Ju längre tid ett frihetsberövande varat desto större är typiskt sett lidandet. Det hindrar inte att den särskilda påfrestning som ett frihetsberövande kan ha fört med sig för den enskilde också beaktas men det ska då röra

sig om förhållanden som inte bara typiskt sett utan också mera påtagligt förvärrat lidandet under frihetsberövandet (prop. 1997/98:105 s. 56 f. och rättsfallet NJA 2012 s. 464).

Enligt 6 § frihetsberövelagen har den skadelidande inte rätt till ersättning om han eller hon själv uppsåtligen har föranlett åtgärden. Om den skadelidande har försökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning, eller om den skadelidande vid misstanke om brott har försökt undandra sig förundersökning eller lagföring, lämnas ersättning endast när det finns synnerliga skäl. Ersättning kan vidare vägras eller sättas ned, om den skadelidandes eget beteende har föranlett beslutet om frihetsinskränkning eller om det med hänsyn till övriga omständigheter är oskäligt att ersättning lämnas. Ersättning får dock inte vägras eller sättas ned enbart på den grunden att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd. Om tiden för frihetsinskränkning har avräknats eller annars beaktats vid fastställande eller verkställighet av brottspåföljd, kan ersättningen sättas ned efter vad som är skäligt.

Ersättningsnivåer

I syfte att så långt det är möjligt uppnå en enhetlig och rättssäker bedömning utgår Justitiekanslern i sin skadereglerande verksamhet från en tänkt normalersättning för lidande. Enligt Justitiekanslerns nuvarande praxis bestäms ersättningen för lidande som utgångspunkt till 30 000 kronor för den första månaden. Därefter utgår ersättning med 20 000 kronor för varje ytterligare månad fram till och med den sjätte månaden. Därefter och fram till den tolfte månaden utgår det 30 000 kronor per månad. Efter den tolfte månaden ökar ersättningen successivt ju längre frihetsberövandet pågått. Vid frihetsberövanden kortare än en månad utgår ersättning för lidande med under 30 000 kronor. Ett cirka tre dagar långt frihetsberövande har gett 5 000 kronor (JK, 2021-03-08, dnr 2020/6963). Ett frihetsberövande som varat i cirka sju dagar har gett 9 000 kronor (JK, 2021-03-04, dnr 2020/6812). Förhöjd ersättning utgår till ungdomar i åldern 15–18 år.

Högsta domstolen har i sin praxis godtagit Justitiekanslerns användning av dessa allmänna bedömningsgrunder vid bestämmande av ersättning för lidande (NJA 1990 s. 808). Vid mycket långa frihets-

berövanden kan dessa riktlinjer frångås och ersättningen höjas. Även vissa andra omständigheter kan medföra en förhöjd ersättning. Det gäller främst om misstankarna har avsett ett särskilt allvarligt brott. I ett ärende tillerkändes en man 8 250 000 kronor i ersättning för lidande sedan han varit frihetsberövad i mer än åtta år för ett mord som han efter resning friades från (JK, 2019-04-19, dnr 5724-18-4.1). I ett annat ärende hade en man dömts till fängelse i fem år för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott. Efter resning friades mannen. Efter viss avräkning kom Justitiekanslern fram till att mannen hade rätt till ersättning för 910 dagars frihetsberövande, cirka två och ett halvt år. Han tillerkändes 900 000 kronor i ersättning för lidande (JK, 2019-04-10, dnr 2689-18-4.1).

5.7 Överträdelser av dataskyddsregleringen

Inledning

Dataskyddsförordningen (Europaparlamentets och rådets förordning, EU, 2016/679 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter) utgör från och med den 25 maj 2018 grunden för generell personuppgiftsbehandling inom EU. Personuppgiftslagen (1998:204, PUL) som gällde tidigare upphävdes i samband med detta. Dataskyddsförordningen är direkt tillämplig i alla EU:s medlemsstater men förutsätter samtidigt kompletterande och specificerade nationella bestämmelser av olika slag. I dataskyddslagen (2018:218) finns bestämmelser som kompletterar dataskyddsförordningen på ett generellt plan i svensk rätt.

Ett av syftena med dataskyddsförordningen är att skydda enskildas grundläggande rättigheter och frihet, särskilt deras rätt till skydd av personuppgifter. I dataskyddsförordningen finns bland annat bestämmelser om hur personuppgifter får behandlas och vilka rättigheter den registrerade har. Personuppgifterna måste bland annat behandlas lagligt, korrekt och öppet (artikel 5). Varje behandling måste för att den ska vara laglig vila på en rättslig grund (artikel 6). En sådan rättslig grund kan t.ex. vara att den registrerade samtyckt till behandlingen eller att den som behandlar personuppgifterna har en rättslig förpliktelse att göra det. Den registrerade har rätt till information om personuppgiftsbehandlingen (artiklarna 13 och 14). Vidare har

den registrerade rätt till tillgång, rättelse, komplettering och radering av sina personuppgifter (artiklarna 15–18). Den som hanterar personuppgifterna har också vissa skyldigheter som måste uppfyllas, bland annat att se till att personuppgifterna behandlas på ett säkert sätt och anmäla personuppgiftsincidenter till tillsynsmyndigheten (artikel 32 och 33). I dataskyddsförordningen regleras utöver detta flera andra rättigheter och skyldigheter både för de som får sina personuppgifter registrerade och för de som hanterar dem.

Om dataskyddsförordningen har överträtts kan den skadelidande få skadestånd (artikel 82). Ersättningen ska täcka såväl materiell som immateriell skada, dvs. ekonomisk och ideell skada. Skadeståndsansvaret är strikt och någon culpa måste därför inte visas. För skador som inträffat före dataskyddsförordningens ikraftträdande gäller 48 § i PUL där en motsvarande reglering om ersättning finns.

När personuppgifter har behandlats av myndigheter i syfte att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet, utreda eller lagföra brott eller verkställa straffrättsliga påföljder blir brottsdatalagen (2018:1177) tillämplig på personuppgiftsbehandlingen. Skadeståndsansvaret för skador som sker inom brottsdatalagens tillämpningsområde regleras i 7 kap. 1 § brottsdatalagen. Där framgår att ersättning lämnas för skada och kränkning av den personliga integriteten. Det kan t.ex. handla om att felaktiga uppgifter har registrerats i enskildas belastningsregister. Tidigare kunde ersättning lämnas genom 48 § PUL vid denna typ av skador.

Ersättningens bestämmande

I dataskyddsförordningen finns inte någon särskild regel om ersättningens bestämmande. Dataskyddsutredningen har ansett att förarbetsuttalanden rörande PUL och den praxis som utvecklats vid tillämpningen av 48 § PUL angående skadestånd för bland annat kränkning kan vara vägledande vid prövningen av rätten till ersättning enligt dataskyddsförordningen (SOU 2017:39 s. 304). Ett liknande resonemang om att tidigare praxis kan vara vägledande vid prövningen av rätten till ersättning har förts kring det skadestånd som kan erhållas enligt 7 kap. 1 § brottsdatalagen (prop. 2017/18:232 s. 343 f.).

I förarbetena till PUL anfördes det att ersättningen för kränkning får uppskattas efter skälighet mot bakgrund av samtliga omständig-

heter i det aktuella fallet. Det kunde även beaktas om det funnits risk för otillbörlig spridning av känsliga eller felaktiga uppgifter och om den registrerade på grund av den felaktiga behandlingen blivit utsatt för något beslut eller några åtgärder som kunnat innebära något negativt för honom eller henne (prop. 1997/98:44 s. 143 f.). Syftet med ersättningen vid överträdelser av PUL:s regler var att ersättningen skulle kompensera för obehagliga känslor hos den skadelidande och ge upprättelse. Ersättningen skulle bestämmas utifrån en bedömning av den kränkning som typiskt sett kunde anses ha uppkommit (se rättsfallet NJA 2013 s. 1046).

Ersättningsnivåer

Ersättningsnivån för kränkning bör i fall som inte kan anses allvarliga normalt ligga under 5 000 kronor. Ersättningen för en kränkning som är att bedöma som mindre allvarlig, om än inte helt obetydlig, bestäms normalt till ett schablonbelopp på 3 000 kronor (jfr NJA 2013 s. 1046).

Justitiekanslern handlägger anspråk mot staten som grundas på ersättning för skador som orsakats genom en felaktig behandling av personuppgifter. Nedan redovisas ett antal beslut från Justitiekanslern angående kränkingsersättning för felaktig behandling av personuppgifter.

JK, 2014-02-03, dnr 8142-13-42 – En mamma och ett avlidet barn hade blandats ihop vilket fick till följd att mamman registrerades som avliden i Skatteverkets folkbokföringsdatabas i stället för barnet. Uppgiften rättades efter två dagar. Kvinnan behövde på grund av Skatteverkets felaktiga registrering ha flera kontakter med olika myndigheter, vilket hon menade försvårade för henne att bearbeta sorgen efter sitt barn. Justitiekanslern ansåg att det var fråga om ett allvarligt fel. 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 30 000 kronor i ersättning till kvinnan.

JK, 2016-10-31, dnr 1586-16-42 – Ett barn som avlidit hade räknats med som levande i ett beslut från Försäkringskassan. Barnets pappa hade känt obehag till följd av detta. 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 10 000 kronor i ersättning till pappan.

JK, 2017-04-10, dnr 1336-17-4.2 – En kvinna hade varit registrerad som avliden i Skatteverkets folkbokföringsdatabas under tretton dagar. Den felaktiga registreringen hade medfört olägenheter, bland annat slutade kvinnans pension att betalas ut och hennes bankkort slutade att fungera. 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 20 000 kronor i ersättning till kvinnan.

JK, 2020-01-13, dnr 2644-19-4.2 – En åtalsunderlåtelse avseende ringa narkotikabrott registrerades som narkotikabrott av normalgraden i en mans belastningsregister. Den felaktiga uppgiften rättades efter ungefär ett och ett halvt år. 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 5 000 kronor i ersättning till mannen.

JK, 2020-02-13, dnr 5071-19-4.2 – Ett upphävt beslut om kontaktförbud hade inte gallrats i en mans belastningsregister. Den felaktiga uppgiften hade funnits i mannens belastningsregister i över tre år. 7 kap. 1 § brottsdatalagen och 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 10 000 kronor i ersättning till mannen.

JK, 2020-12-29, dnr 6098-19-4.4 – Namn och personnummer på en man hade behandlats i uppgiftssamlingar avseende allvarlig brottslighet inom ramen för kriminalunderrättelseverksamhet. Behandlingen hade pågått under tio års tid utan att Polismyndigheten i efterhand kunde peka på något konkret behov av behandlingen. 7 kap. 1 § brottsdatalagen och 48 § PUL tillämpades. Justitiekanslern beslutade att betala ut 20 000 kronor i ersättning till mannen.

6 Höjda nivåer på kränkingsersättning

6.1 Inledning

Nivån på kränkingsersättningen ska vara dynamisk – i ständig förändring. Det har att göra med att kränkingsersättning, något vagt uttryckt, ska bestämmas utifrån en skönsässig bedömning baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar. Enkelt uttryckt kan man säga att värderingarna i samhället har en påverkan på kränkingsersättningens storlek. Sett över ett längre tidsperspektiv framstår en sådan konstruktion för ersättningens bestämmande som rimlig, särskilt med hänsyn till att brottsligheten och värderingarna i samhället också är i ständig förändring. Även penningvärdet är i förändring och för att kränkingsersättningens värde inte ska urholkas är det viktigt att beakta de ekonomiska förändringarna i samhället.

Utredningens uppdrag i den här delen är bland annat att överväga och ta ställning till hur och i vilken utsträckning nivåerna på kränkingsersättning bör höjas, analysera hur höjda nivåer på kränkingsersättning kan påverka andra typer av ideella skadestånd samt överväga vilka andra följder höjda ersättningsnivåer kan få.

En krossad fönsterruta kan repareras till en viss kostnad – det går på ett relativt enkelt sätt att byta ut fönsterrutan och värdera skadan i pengar. Vad händer om det som krossas inte är en fönsterruta, utan en barndom eller någons livsglädje? Vår uppgift går i grunden ut på att värdera något som inte går att värdera – den kränkning det innebär att bli utsatt för brott. I ett ersättningssystem som är konstruerat på ett sätt som innebär att ersättningen styrs av värderingar i samhället kommer det inte gå att fastställa en absolut ersättningsnivå för ett visst brottsligt angrepp – det finns inget ”korrekt” belopp som kan spegla det verkliga värdet av en viss kränkning. Ersättningssystemet måste dock vara rationellt i så måtto att rättstillämparna ges verktyg

och metoder för att fastställa ersättningens storlek. Lagstiftaren, som företräder de som utgör en del av samhället och dess värderingar, har gett rättstillämparna vägledning och en del verktyg för att kunna fastställa ersättningsnivåerna. Det rättstillämpningen kan göra är att fastställa relativa ersättningsnivåer för brottsliga angrepp, vilka i förhållande till andra brottsliga angrepp kan uppfattas som skäligen. Ställda inför problemen det innebär att värdera en ovärderlig skada inser vi att det inte kommer gå att fastställa ersättningsnivåer som uppfattas som tillfredsställande av var och en. Däremot är det möjligt att inom ersättningssystemet skapa en inre rationalitet som går ut på att i ersättningshänseende behandla lika svåra angrepp lika och olika svåra angrepp olika.

I detta avsnitt redogör vi inledningsvis för hur vi ser på behovet av förändring och därefter redovisar vi våra förslag. Delar av analysen grundar sig på undersökningar som vi har genomfört. Undersökningarna har redovisats i kapitel 4. En analys av vilka följder våra förslag kan få kommer också att presenteras i detta kapitel.

6.2 Kränkingsersättningen bör höjas

Vår bedömning: Nivån på kränkingsersättningen har för flera brott inte förändrats eller endast höjts i begränsad utsträckning sett över längre tid. Hänsyn har generellt inte tagits till vare sig det förändrade penningvärdet eller den skärpta syn som råder beträffande vissa typer av brott. Ersättningsnivåerna är även låga i förhållande till andra rent ideella skadestånd. Sammantaget finns det därför ett behov av höjda ersättningsnivåer.

6.2.1 Ersättningsnivåerna har generellt varit oförändrade de senaste 20 åren

Frågan om att höja ersättningsnivåerna för kränkning behandlades i samband med att den nuvarande regleringen om kränkingsersättning tillkom i början av 2000-talet. Regeringen konstaterade då att det hade skett betydande höjningar av kränkingsersättningen sedan Kommittén om ideell skada i slutet av 1980-talet inledde sitt arbete med att bland annat se över ersättningsnivåerna för kränkning

(prop. 2000/01:68 s. 55 f.). Det fanns enligt kommittén inget generellt behov av höjda ersättningsnivåer (SOU 1992:84 s. 253).

Det har nu gått nästan 30 år sedan nivåerna på kränkingsersättning senast behandlades i en större utredning. Den undersökning av ersättningsnivåernas utveckling mellan år 2000 och 2020 som vi genomfört och redovisat i avsnitt 4.3.4 visar att ersättningsnivåerna för flera brott varit oförändrade eller utvecklats i begränsad utsträckning de senaste 20 åren. Ett exempel är att det för en misshandel bestående av ett knytnävsslag i ansiktet normalt har betalats ut 5 000 kronor i kränkingsersättning under hela den undersökta perioden. Även i allvarigare fall, när det fysiska våldet utövats mot en närstående (10 000 kronor) eller då gärningen rubricerats som grov (20 000 kronor), har ersättningsnivåerna i princip varit konstanta. Ett liknande mönster finns för andra våldsbrott som t.ex. rån mot person där 12 000 kronor normalt betalats ut i mindre allvarliga fall när vapen har använts och 20 000 kronor i allvarigare fall. En tydlig höjning av ersättningsnivåerna för brott mot person har i princip endast skett för försök till mord eller dråp (125 000 kronor), där ersättningsnivån vid ett tillfälle under den undersökta tiden höjdes med 25 000 kronor.

De tydligaste höjningarna av ersättningsnivåerna de senaste 20 åren har skett för sexualbrotten. Ersättningsnivåerna för våldtäkt höjdes år 2013 från 75 000 kronor till 100 000 kronor. Motsvarande höjning skedde för våldtäkt mot barn, där det nu betalas 100 000 kronor när det inte förekommit våld eller tvång och 125 000 kronor när det förekommit våld eller tvång. Även ersättningsnivåerna för grov våldtäkt och sexuellt övergrepp har höjts. I undersökt praxis har det inte gått att se några tydliga successiva höjningar av de s.k. schablonbeloppen, utan höjningarna har skett vid något enstaka tillfälle under den undersökta perioden.

Till skillnad från vad som gäller för sexualbrotten har det inte skett några höjningar av ersättningsnivåerna för de undersökta brotten mot frihet och frid. Ersättningsnivån för vissa fall av människorov har sedan år 2003 konstant uppgått till 50 000 kronor. För ofredande och lindriga fall av olaga hot har ersättningsnivån varit 5 000 kronor under hela perioden. För olaga hot där vapen använts har normalt omkring 10 000 kronor betalats ut de senaste 20 åren när gärningen inte varit allt för allvarlig.

De nominella ersättningsnivåerna – de belopp som betalas ut – har alltså i princip varit oförändrade för de flesta av de undersökta brotten under de senaste 20 åren.

Det bör nämnas att Brottsoffermyndigheten i april 2021 höjde ersättningsnivåerna för brottet grov kvinnofridskränkning (se t.ex. Brottsoffermyndighetens beslut den 16 april 2021, dnr 12189/2020, 1355/2021 och 2620/2021).

6.2.2 Penningvärdesförändringar urholkar kränkingsersättningen

Under de senaste 20 åren har den allmänna prisnivån i Sverige ökat på grund av inflation. Denna ökning ligger i linje med det inflationsmål på två procent som antogs av Riksbanken under mitten av 1990-talet. När den allmänna prisnivån i samhället ökar försvagas penningvärdet, vilket innebär att pengarnas köpkraft minskar. För kränkingsersättning, där det saknas ett reglerat inflationsskydd, leder oförändrade eller begränsade förändringar av ersättningsnivåerna över längre tid därmed till reala minskningar av kränkingsersättningens värde. En sådan utveckling innebär t.ex. att den som fick 5 000 kronor för en misshandel år 2000 – på grund av den lägre prisnivå som rådde år 2000 – erhöll en mer köpkraftig ersättning i jämförelse med den person som fick samma ersättning för en liknande misshandel år 2020. På sikt innebär detta att kränkingsersättningens värde urholkas.

För de undersökta brotten mot person har det sedan år 2000 skett reala minskningar av ersättningsnivåerna för de brott som inte varit föremål för förändrade ersättningsnivåer; misshandel och rån mot person. Det sagda innebär att den som fick kränkingsersättning för en misshandel eller ett rån för 20 år sedan fick en mer köpkraftig ersättning då jämfört med den som fick samma ersättning för samma brott år 2020 – detta trots att ersättningsnivåerna för brotten inte förändrats. En liknande utveckling har skett när det gäller ersättningsnivåerna för grov misshandel. För försök till mord eller dråp var den nominellt lägre ersättningsnivån (100 000 kronor) som betalades ut år 2000 i ekonomiskt hänseende ungefär lika mycket värd som den nominellt högre ersättningsnivån (125 000 kronor) som utgick år 2020. Den höjning av ersättningsnivån som har skett för försök till mord eller dråp har till följd av det försvagade penningvärdet alltså i princip neutraliserats. Nivån på kränkingsersättningen för flera av brotten

mot person har med andra ord urholkats till följd av det förändrade penningvärdet.

Ett liknande mönster kan ses för de gärningar som avsett brott i nära relation, där kränkingsersättning enligt våra undersökningar kunnat utgå med omkring 10 000 kronor vid enstaka fall av miss-handel som riktats mot en partner eller ett barn. Ersättningsnivåerna för dessa brott har inte utvecklats i takt med det sjunkande penningvärdet, vilket medfört reala minskningar av ersättningsnivåerna.

För sexualbrotten, där det skett ett par höjningar av ersättningsnivåerna, har höjningarna till viss del neutraliserats i takt med att penningvärdet sjunkit. Trots att ersättningsnivån för t.ex. våldtäkt höjts från 75 000 kronor till 100 000 kronor är den reala höjningen sedan år 2000 låg. Den kränkingsersättning om 75 000 kronor som betalades ut år 2000 uppgick mätt i köpkraft till ungefär 97 000 kronor år 2020, vilket nästan är i nivå med det belopp om 100 000 kronor som normalt betalades ut i kränkingsersättning för våldtäkt år 2020. Den höjning av ersättningsnivån för våldtäkt som skedde år 2013 har alltså på grund av förändringarna i penningvärdet i princip neutraliserats. En liknande utveckling har skett för andra sexualbrott som t.ex. våldtäkt mot barn och grov våldtäkt.

När det gäller de undersökta brotten mot frihet och frid har ersättningsnivåerna inte förändrats sedan år 2000. Eftersom några höjningar av ersättningsnivåerna inte skett har följderna blivit att den kränkingsersättning som utgick för 20 år sedan var mer köpkraftig än den kränkingsersättning som utgick för brotten år 2020. För människorov var det reala värdet av kränkingsersättningen nästan 10 000 kronor högre år 2003 jämfört med år 2020. Det innebär att det som i dag motsvarar 50 000 kronor, mätt i köpkraft, uppgick till ungefär 60 000 kronor för 17 år sedan. Desamma gäller för olaga hot när vapen har använts, där det reala värdet av kränkingsersättningen var drygt 2 000 kronor lägre år 2020 jämfört med år 2000.

Den begränsade utveckling av ersättningsnivåerna som skett i praxis visar enligt vår uppfattning att någon större hänsyn inte tagits till ekonomiska förändringar i samhället. I praxis har det skett höjningar av ersättningsnivåerna för ett antal brott – oftast brott som samhället ser allvarligt på, t.ex. försök till mord eller dråp och våldtäkt. En följd av att höjningar endast sker för ett fåtal brott blir att det endast är ersättningsnivåerna för ett par brott som skyddas mot penningvärdesförändringarna. Detta kan skapa en obalans i ersättningsystemet.

När de fåtal höjningar som skett väl har gjorts under den långa perioden om 20 år har dessa höjningar endast skett vid enstaka tillfällen. Eftersom det inte skett några successiva höjningar har flera av höjningarna nästan hunnit bli neutraliserade i takt med det försvagade penningvärdet.

Om tanken är att en höjning t.ex. ska spegla en skärpt syn på viss brottslighet så kan det ifrågasättas om en sådan skärpt syn uppnås i de fall där den höjda ersättningsnivån några år senare uppgår till samma reala ersättningsnivå som före höjningen, se t.ex. utvecklingen för brotten försök till mord eller dråp och våldtäkt. Syftet med höjningen – att markera en skärpt syn på följderna av viss brottslighet – uppnås inte om det förändrade penningvärdet inte beaktas successivt.

6.2.3 En skärpt syn på gärningar av visst slag

Det kan finnas flera förklaringar till att utvecklingen av ersättningsnivåerna mellan olika brott skiljer sig åt. En förklaring kan vara att värderingarna i samhället förändras på ett sätt som medför att synen på gärningar av visst slag skärps. Skyddet för den kroppsliga integriteten har under de senaste decennierna stärkts och värderats upp. Samhället ser numera allvarigare på brott som riktar sig mot den kroppsliga integriteten. Ett resultat av denna värderingsförändring är att lagstiftaren och domstolarna antagit en skärpt syn på vissa typer av brott. Eftersom nivån på kränkingsersättningen påverkas av värderingarna i samhället bör samhällets syn på vissa gärningar även påverka nivån på ersättningen.

Våldsbrottslighet m.m.

När det gäller allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas kroppsliga integritet har det sett över en längre tid skett flera förändringar i samhället som inneburit att synen på sådana brott är strängare i dag. Det gäller t.ex. brott mot liv, grövre misshandelsbrott, grövre frihets- och fridsbrott samt rånbrott men även andra brott med inslag av allvarligt våld eller hot om våld (prop. 2009/10:147 s. 9 f.). Denna skärpta syn på brott mot enskildas kroppsliga integritet återspeglas i lagstiftningen (se t.ex. prop. 1997/98:55 om kvinnofrid s. 20 ff., prop. 2012/13:108 om förstärkt straffrättsligt skydd vid

grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning s. 6 samt prop. 2016/17:108 om straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott s. 17 ff.). När det gäller ersättningsnivån för brott mot person som t.ex. misshandel, grov misshandel, rån och fysiskt våld i nära relation kan förklaringen till den i princip obefintliga utvecklingen under de senaste 20 åren inte ha sin grund i ett förändrat synsätt på brottsligheten – tvärtom har samhällets intolerans mot våldsbrottslighet ökat.

Det stärkta skyddet för den kroppsliga integriteten som bland annat kommit till uttryck genom straffskärpningar och kriminaliseringar i straffrättslagstiftningen återspeglas enligt vår uppfattning inte i skadeståndsrätten. Generellt får även ersättningsnivåerna för flera våldsbrott anses vara låga i förhållande till hur integritetskränkande och allvarliga vissa angrepp kan vara, se t.ex. avgörandena A2.1, A2.3 och A6.4 i bilaga 3. Den värderingsförändring som skett beträffande skyddet för den kroppsliga integriteten har i skadeståndsrätten alltså inte fått samma genomslag som den fått i straffrätten.

Detta innebär inte att nivån på kränkingsersättningen för ett visst brott per automatik bör höjas när straffet för brottet ändras genom lagstiftning. Ersättningsnivåerna måste dock, sett över tid, utvecklas på ett sätt som speglar de etiska och sociala värderingarna i samhället vilka bland annat kan komma till uttryck genom den riktning som antas i lagstiftningen (jfr rättsfallen NJA 2006 s. 79 I och II samt ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938 punkt 19 i den skiljaktiga meningen där det uttalas att en skärpning av straffrättsregleringen normalt får betydelse för ersättningsnivåerna).

Även om det kan finnas godtagbara skäl till varierande skillnader i utvecklingen av ersättningsnivåerna mellan vissa brott har vi svårt att se varför utvecklingen över en period på 20 år är så tydligt marginell för vissa typer av brott i jämförelse med andra, särskilt för brotten som innefattar allvarligt våld eller hot om våld och där synen på brottsligheten under samma period skärpts som ett utflöde av förändrade värderingar i samhället.

Sexualbrott

Skyddet för den sexuella integriteten har stärkts och samhällets intolerans mot denna typ av brottslighet har ökat. För sexualbrotten har höjningar av ersättningsnivåerna skett. Höjningarna ligger i linje

med den skärpta syn som finns beträffande sexualbrott (se t.ex. prop. 2012/13:111 om en skärpt sexualbrottslagstiftning s. 26 ff., och prop. 2017/18:177 om en ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet s. 20 ff. samt 99 f.). Det var bland annat genom den skärpta synen på sexualbrott som Brottsoffermyndigheten år 2013 motiverade höjningar av ersättningsnivåerna för våldtäkt (Brottsoffermyndighetens beslut den 25 februari 2013 dnr 10421/2012 och dnr 10082/2012). Till följd av den skärpta synen på sexualbrott mot barn infördes även våldtäkt mot barn som en särskild brottsrubricering år 2005. Före år 2005 var ersättningsnivåerna för våldtäkter som begicks mot barn betydligt lägre än de nivåer som gäller i dag (se rättsfallet ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938 p. 28 i den skiljaktiga meningen). I betänkandet av 2020 års sexualbrottsutredning föreslås straffskärpningar för flera sexualbrott (SOU 2021:43).

Höjningarna av ersättningsnivåerna för sexualbrotten är dock begränsade sett till förändringarna i penningvärdet. Med hänsyn till den allvarliga integritetskränkning som sexualbrotten innebär och med beaktande av att de reala höjningarna av ersättningsnivåerna varit begränsade är det vår bedömning att de höjningar som skett för vissa sexualbrott inte varit tillräckliga.

6.2.4 Ersättningsnivåerna är låga i förhållande till andra rent ideella skadestånd

Ersättning för rent ideella skador kan dömas ut inom flera rättsområden. I denna utredning har det varit av intresse att analysera hur ersättningsnivåerna på andra ideella skadestånd förhåller sig till nivåerna för kränkingsersättning. Utifrån den redogörelse av ersättningsnivåerna som presenterats i kapitel 4 och 5 har en tabell över ersättningsnivåerna sammanställts för kränkingsersättning och andra rent ideella skadestånd som allmänt skadestånd enligt LAS, diskrimineringsersättning, konventionsskadestånd, grundlagsskadestånd, ersättning enligt frihetsberövandelagen och ersättning för överträdelse av dataskyddsregleringen, se bilaga 4. Den kommande jämförelsen grundar sig på beloppen i denna tabell.

När jämförelser av ersättningsnivåer på olika former av ideella skadestånd ska göras bör viss försiktighet iakttas. Det beror bland annat på att de olika ideella skadestånden kan ha skilda funktioner. Till skillnad från kränkingsersättningen har några av de angivna

rent ideella skadestånden preventiva inslag med syfte att förhindra en viss typ av handlande. Sådana preventiva inslag finns i diskrimineringsersättningen och inom arbetsrätten. Vid bestämmande av diskrimineringsersättning finns t.ex. ett s.k. preventionspåslag och i förarbetena har det framhållits att nivån på diskrimineringsersättningen till följd av det preventiva inslaget generellt bör vara betydligt högre än ersättningsnivån för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen (prop. 2007/08:95 s. 390 ff.). Om ersättningsnivåerna på skadestånd med preventiv funktion är låga kan det ifrågasättas om syftet med skadestånden kan uppnås. Det sagda innebär att det kan finnas skadeståndsrättsligt motiverade anledningar till att ersättningsnivåerna skiljer sig åt mellan olika ideella skadestånd.

Den syn som enskilda i samhället har på rätten överensstämmer dock inte alltid med rättsvetenskapens och rättstillämparens syn på rätten. När enskilda drabbas av skador är det troligen inte det bakomliggande syftet med regleringen som är viktigt – utan snarare att bli väl kompenserad för den skada man utsatts för. Vid denna typ av jämförelser mellan olika ideella skadestånd måste därför den skadelidandes perspektiv uppmärksammas. Även om det finns skadeståndsrättsligt motiverade skäl till att två ideella skador som till sin karaktär liknar varandra värderas olika högt – kan det för den skadelidande troligen framstå som svårförståeligt att den egna skadan värderas lägre än en annan jämförbar skada. De bakomliggande skadeståndsrättsliga funktionerna – syftet med skadeståndet – är förmodligen inte något som den skadelidande reflekterar över.

Något som kan sägas vara gemensamt för kränkingsersättningen och de andra rent ideella skadestånden är att det handlar om situationer då någon utsatts för någon form av kränkning eller överträdelse som gett upphov till negativa känslor, vilket typiskt sett är fallet om någon blivit diskriminerad, felaktigt avskedad, frihetsberövad trots senare konstaterad oskuld osv. De negativa känslorna – de ideella skadorna – som kan framkallas vid de olika kränkningarna eller överträdelserna värderas många gånger på olika sätt, men det finns ändå en del likheter mellan kränkingsersättningen och de andra ideella skadestånden i fråga om hur ersättningen bestäms.

Rent ideellt skadestånd på arbetsrättens område

De ideella skadestånd som betalas ut på arbetsrättens område har vissa preventiva inslag, vilket till viss del kan förklara de något högre ersättningsnivåerna. De arbetsrättsliga skadestånden syftar även till att kompensera för den kränkning som en viss överträdelse inneburit, det finns alltså som vid kränkingsersättningen även en tanke om reparation. De arbetsrättsliga ideella skadestånden har relativt till andra sådana skadestånd betraktats som höga (se rättsfallet ”Veolia” NJA 2014 s. 499 I p. 26 och SOU 2020:30 s. 348 och 351).

Vid en jämförelse med ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen framstår de ideella skadestånden enligt LAS som höga. Det kan illustreras med att den som blivit slagen av sin partner och t.ex. fått en fraktur på näsbenet får lika mycket i ersättning som den arbetstagare som inte fått en fullföljdshänvisning av sin arbetsgivare vid uppsägning eller avskedande (10 000 kronor). De arbetsrättsliga skadestånden som döms ut vid felaktiga avskedanden (125 000 kronor) ligger i nivå med vad som normalt betalas ut vid några av de allvarligaste vålds- och sexualbrotten, som t.ex. synnerligen grov misshandel (100 000 kronor), försök till mord (125 000 kronor) och grov våldtäkt (150 000 kronor).

I arbetsrättslig praxis har de ideella skadestånden vid överträdelser av LAS successivt höjts (se avsnitt 5.2). Sedan år 1992 har mer än en dubblering skett för skadestånd vid oriktiga avskedanden, från 50 000–60 000 kronor till 125 000 kronor. Det har sedan 1990-talet även skett betydande höjningar för skadestånd som betalas ut vid oriktiga uppsägningar, från 40 000–50 000 kronor till 80 000 kronor. Dessa höjningar har skett successivt, även efter år 2000. Nivåerna på kränkingsersättning har utvecklats på ett liknande sätt för ett fåtal brott, främst våldtäkt och försök till mord. För många brott har ersättningsnivåerna i princip varit oförändrade sedan år 2000. Ersättningsnivåerna på arbetsrättens område har alltså i högre grad utvecklats på ett sätt som är förenligt med hur ersättningsnivåerna bör utvecklas i ett dynamiskt ersättningssystem.

Diskrimineringsersättning

Nivåerna på diskrimineringsersättning är tänkta att vara högre än ersättningsnivåerna för skadestånd enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen (jfr prop. 2007/08:95 s. 390 ff.). Det har även framhållits att det vid bestämmande av diskrimineringsersättning inte bör göras några direkta jämförelser med nivåerna på kränkingsersättning (prop. 2007/08:95 s. 391). En anledning till att diskrimineringsersättningen är tänkt att vara högre än kränkingsersättningen har att göra med diskrimineringsersättningens dubbla funktion. När diskrimineringsersättningen bestäms fastställs först den s.k. upprättelseersättningen som ska kompensera för det lidande som kränkningen medfört (reparation). Bedömningen ska göras utifrån den kränktes perspektiv men efter en objektiv bedömning (se rättsfallet "Veolia" NJA 2014 s. 499 II p. 13). Därefter görs ett preventionspåslag som ska avskräcka från visst handlande (prevention). Utgångspunkten är att preventionspåslaget ska vara lika stort som upprättelseersättningen.

Kränkingsersättningen som också har en reparativ funktion kan sägas likna upprättelseersättningen. Om det ändå ska göras en jämförelse mellan kränkingsersättningen och diskrimineringsersättningen framstår det därför som mest rättvisande att endast utgå från nivåerna på upprättelseersättningen, som i många fall brukar motsvara ungefär hälften av diskrimineringsersättningen. Samtidigt har Högsta domstolen framhållit att kränkingsersättningar enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen framstår som låga och att det saknas skäl för motsvarande återhållsamhet i fråga om upprättelseersättning på grund av diskriminering ("Veolia" NJA 2014 s. 499 I p. 29). Det går därför inte att dra några direkta slutsatser av skillnaderna i nivåerna mellan kränkingsersättningen och upprättelseersättningen.

Vid en jämförelse mellan kränkingsersättning och den del av diskrimineringsersättningen som avser upprättelseersättningen framstår det dock som att kränkingsersättningen är lägre, i linje med vad som framhållits av Högsta domstolen. Ett exempel är att upprättelseersättningen vid rasistiska trakasserier på en buss bestämdes till 15 000 kronor i ett avgörande. Det avgörandet kan jämföras med två fall där det utgick 5 000 kronor i kränkingsersättning. I det ena fallet hade en person gjort sig skyldig till ett ofredande som var av hatbrottsliknande karaktär och i det andra fallet hade en elev gjort sig skyldig till förolämpning genom att uttala sig rasistiskt mot en

annan elev (se bilaga 4 och även RH 2011:5 som inte finns redovisad i bilaga 4). Ett annat exempel är att upprättelseersättningen vid sexuella trakasserier på en gymnasieskola bestämdes till 25 000 kronor, vilket är i nivå med vad som utgår vid vissa fall av grov misshandel och högre än vid vissa fall av sexuellt ofredande som innefattat fysisk beröring (10 000 kronor). Även i de fall då det endast är upprättelseersättningen som jämförs med kränkingsersättningen framstår alltså ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen som låga. Om preventionspåslaget också hade beaktats i jämförelsen skulle ersättningsnivåerna för diskrimineringsersättningen hamna i nivå med vad som utgår i kränkingsersättning vid allvarliga våldsbrott.

Konventionsskadestånd

När det gäller konventionsskadestånd uttalade Högsta domstolen i ”Veolia” NJA 2014 s. 499 I att ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen framstår som låga i förhållande till vad som kan utgå i konventionsskadestånd för vissa typer av överträdelse (p. 26). En förklaring till denna diskrepans kunde enligt Högsta domstolen ha sin grund i att hänsyn delvis tas till Europadomstolens praxis vid bestämmande av konventionsskadestånd.

I förarbetena till den i 3 kap. 4 § skadeståndslagen nu införda bestämmelsen om konventionsskadestånd har det framhållits att konventionsskadestånd och kränkingsersättning bär tydliga likheter i fråga om vad som ska ersättas (prop. 2017/18:7 s. 38 ff.). Utgångspunkten är att konventionsskadestånden ska bestämmas enligt en skälighetsbedömning likt den som gäller för kränkingsersättning och att ersättningsnivån bör ligga i nivå med kränkingsersättning. Tanken är att konventionsskadestånden ska harmoniera med kränkingsersättningen (prop. 2017/18:7 s. 38 ff., SOU 2020:44 s. 99 ff. och s. 275). Det måste dock ifrågasättas om nivåerna på kränkingsersättning harmonierar med nivåerna på konventionsskadestånd.

Att ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen framstår som låga i förhållande till nivåerna för konventionsskadestånd kan illustreras med att en grov misshandel av allvarligare karaktär (50 000 kronor) bestående i att t.ex. få het olja kastat i ansiktet med svåra brännskador som följd, skadeståndsrättsligt värderas ungefär lika högt som ett fyra år långt dröjsmål i ett dispositivt tvistemål (45 000 kronor).

Grundlagsskadestånd

När det gäller grundlagsskadestånd kan de normer och ersättningsnivåer som gäller för kränkingsersättning inte helt överföras till hur grundlagsskadestånden ska bestämmas (se rättsfallen ”Medborgarskapet I” NJA 2014 s. 323 p. 10 och ”Medborgarskapet II” NJA 2018 s. 103 p. 23). Det finns trots detta en del likheter i hur ersättningen ska bestämmas. Likt kränkingsersättningen ska grundlagsskadeståndens storlek bestämmas utifrån en skönsmässig bedömning baserad på etiska och sociala värderingar. Bedömningen ska i likhet med kränkingsersättning ske objektiverat. Kommittén om grundlagsskadestånd kom fram till att det inte fanns anledning att reglera storleken på grundlagsskadestånden på något annat sätt än när det gäller konventionsskadestånd (SOU 2020:44 s. 277). Det finns alltså en tydlig koppling mellan konventionsskadestånd, som är tänkt att harmoniera med kränkingsersättning, och grundlagsskadestånd.

Även om försiktighet bör iaktas vid direkta jämförelser mellan rättighetskränkningar enligt 2 kap. regeringsformen och kränkingsersättning, så framstår ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen som låga. Det kan illustreras med att en våldtäkt (100 000 kronor) eller synnerligen grov misshandel innefattande livshotande skador (100 000 kronor), skadeståndsrättsligt värderas lika högt som en felaktig avregistrering av en persons svenska medborgarskap när överträdelsen pågått i fyra och ett halvt år (100 000 kronor). När överträdelsen pågått under en längre tid har 150 000 kronor betalats ut i grundlagsskadestånd, vilket är i nivå med vad som ersätts vid grov våldtäkt (150 000 kronor) och högre än vid försök till mord då den skadelidande fått livshotande skador (125 000 kronor).

Ersättning enligt frihetsberövelagen

Det rent ideella skadestånd som kan utgå med stöd av frihetsberövelagen har en reparativ funktion med syfte att kompensera för obehagliga känslor som kan orsakas av ett frihetsberövande. Principerna vid ersättningens bestämmande liknar de som gäller vid bestämmande av kränkingsersättning. Ersättningen bestäms skönsmässigt utifrån graden av lidande i varje enskilt fall och bedömningen ska i första hand ske objektivt utifrån de förhärskande etiska och sociala värderingarna.

När staten frihetsberövar någon görs det till följd av en objektivt grundad misstanke om brott och med syftet att åstadkomma en effektiv brottsbekämpning. Frihetsberövandet sker på ett kontrollerat sätt utan att den enskilde utsätts för något brott. Ett frihetsberövande som pågått under ungefär en vecka motsvarar i ersättning ungefär lika mycket som en misshandel av en närstående (10 000 kronor). En grov misshandel av överfallsliknande karaktär som lett till nio revbensbrott och flera ansiktsfrakturer har gett lika mycket i ersättning som ett frihetsberövande som pågått under en månad (30 000 kronor). Vid ett frihetsberövande som skett med stöd i lag och som pågått i ungefär 4,5 månader kan skadestånd enligt frihetsberövandelagen utgå med ungefär 100 000 kronor. Det kan jämföras med vad som ersätts vid en våldtäkt mot ett barn eller en vuxen (100 000 kronor). Ett frihetsberövande som pågått under ungefär sju månader (160 000 kronor) motsvarar i ersättning ungefär lika mycket som en grov våldtäkt (150 000 kronor).

Skadestånd vid överträdelser av dataskyddsregleringen

Rent ideellt skadestånd kan utgå när personuppgifter behandlats på ett sätt som står i strid med dataskyddslagstiftning som t.ex. dataskyddsförordningen och brottsdatalagen (artikel 82 i dataskyddsförordningen och 7 kap. 1 § i brottsdatalagen). Denna reglering är ny och tillkom i samband med förändringar på EU-nivå. Förarbeten och praxis beträffande den numera upphävda skadeståndsbestämmelsen 48 § i PUL – som gällde skadestånd för kränkningar vid felaktiga behandlingar av personuppgifter – är fortfarande vägledande i fråga om ersättningens bestämmande vid överträdelser av den nya dataskyddslagstiftningen.

Ersättningen för kränkning ska enligt förarbetena till PUL uppskattas efter skälighet mot bakgrund av samtliga omständigheter i det aktuella fallet. Det kan även beaktas om det funnits risk för otillbörlig spridning av känsliga eller felaktiga uppgifter och om den registrerade på grund av den felaktiga behandlingen blivit utsatt för något beslut eller några åtgärder som kunnat innebära något negativt för honom eller henne (prop. 1997/98:44 s. 143 f.). Syftet med kränkingsersättningen vid överträdelser av PUL:s regler är att ersättningen ska kompensera känslor hos den skadelidande och ge upprättelse.

Ersättningen ska bestämmas utifrån en bedömning av den kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit (se rättsfallet NJA 2013 s. 1046). Den funktion som ersättningen är tänkt att ha vid denna typ av skador liknar till viss del den funktion som kränkingsersättningen har enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen.

Vid en jämförelse av nivåerna för den kränkingsersättning som kan utgå vid skador på grund av överträdelser av dataskyddsregleringen respektive brott, framstår kränkingsersättningen vid brott som låg om man ser till allvaret i de enskilda överträdelserna av dataskyddsregleringen jämfört med allvaret i de brottsliga gärningarna. Ett exempel är att det utgår lika mycket i kränkingsersättning vid en misshandel som vid en felaktigt registrerad rubricering av ett brott i ett belastningsregisterutdrag (5 000 kronor). Även när det är fråga om allvarigare överträdelser av dataskyddsregleringen så framstår ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen som låga vid en jämförelse. Ett exempel på en högre ersättningsnivå vid en överträdelse av dataskyddsregleringen gäller ett fall där en mamma och ett avlidet barn hade blandats ihop med följden att mamman registrerades som avliden i Skatteverkets folkbokföringsdatabas i stället för barnet. Ersättningen bestämdes till 30 000 kronor, vilket är i nivå med vissa allvarigare fall av grov misshandel och dubbelt så högt som vid rån där ett farligt vapen som t.ex. kniv har använts.

Slutsatser om förhållandet till andra rent ideella skadestånd

Det är naturligtvis svårt, om inte omöjligt, att säga vilken kränkning eller överträdelse som innefattar störst ideell skada, dvs. att mäta vad det är "värst" att bli utsatt för – t.ex. att bli misshandlad av sin sambo eller att bli diskriminerad på grund av sin sexuella läggning. Vid en direkt jämförelse mellan de olika ideella skadestånden framstår det dock som att kränkingsersättningen är låg sett till hur allvarliga vissa brottsliga gärningar är i jämförelse med en del överträdelser eller kränkningar som i vanliga fall inte innefattar något brottsligt handlande. Det är särskilt i de allvarligaste fallen av vålds- och sexualbrott som ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen framstår som låga vid en jämförelse med andra rent ideella skadestånd. Att ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skade-

ståndslagen är låga i förhållande till andra rent ideella skadestånd ligger också i linje med vad som har noterats i förarbeten och av Högsta domstolen.

6.2.5 Sammanfattning gällande behovet av förändring

Kränkingsersättningen enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ingår i ett dynamiskt ersättningssystem. Det innebär att ersättningsnivåerna ska förändras över tid, bland annat beroende på samhällsutvecklingen och förändringar av penningvärdet. Ersättningsnivåerna har de senaste 20 åren endast utvecklats i höjande riktning för ett fåtal brott. De höjningar som skett har med hänsyn till förändringar i penningvärdet varit marginella. Generellt har nivåerna på kränkingsersättning inte förändrats, vilket i många fall inneburit att det skett reala minskningar av kränkingsersättningens värde. Under samma period har skyddet för den kroppsliga och sexuella integriteten stärkts och värderats upp vilket har lett till att det antagits en skärpt syn mot vissa typer av brottslighet, t.ex. allvarliga vålds-, frihets-, och sexualbrott, men även mindre allvarliga fall av angrepp mot den kroppsliga integriteten. Det stärkta skyddet för den kroppsliga integriteten och den skärpta synen på brott som riktas mot denna speglas inte i ersättningsnivåerna för dessa brott. Ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen är även låga i förhållande till andra ideella skadestånd. Det finns därför ett behov av generella höjningar av ersättningsnivåerna för kränkningar med anledning av brott.

6.3 Kränkingsersättningen höjs generellt för samtliga brottsliga angrepp

Vårt förslag: Kränkingsersättningens storlek ska bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet. Bestämmelsen i 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen ändras så att kränkingsersättningens funktion att bidra till upprättelse tydliggörs, stärks och ges ett ökat genomslag vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Förslaget ska medföra generella höjningar av kränkingsersättningen.

6.3.1 Det finns ett behov av lagändring

På senare år har motionsyrkanden om höjda ersättningsnivåer avslagits med motiveringen att det bör vara de rättstillämpande organens uppgift att bestämma ersättningens storlek (se bl.a. bet. 2015/16:JuU22 och bet. 2016/17:JuU20). Riksdagen har tillkännagivit för regeringen att kränkingsersättningen till brottsoffer borde fördubblas (bet. 2018/19:JuU1 och bet. 2020/21:JuU1). Vi har också av skäl som framgått i föregående avsnitt kommit fram till att ersättningsnivåerna bör höjas.

Domstolarna ansvarar för rättstillämpningen och därmed även i stor utsträckning för den framtida utvecklingen av ersättningsnivåerna. Det ska samtidigt framhållas att det finns flera exempel på när tingsrätter försökt döma ut högre ersättning än vad som i högre instans ansetts vara skäligt, se t.ex. A2.3, A2.5, A7.2, B2.5 och B4.5 i bilaga 3. Att ersättningsnivåerna inte har utvecklats på ett tillfredsställande sätt beror dock inte endast på domstolarna. I många fall kan domstolarnas möjligheter att driva på för höjda ersättningsnivåer begränsas av lågt framställda skadeståndsyrkanden, se t.ex. A2.1, B3.5, B6.1 och B6.2 i bilaga 3 där yrkandena framstår som låga i förhållande till gärningarnas allvar. Det ska samtidigt påpekas att yrkandena i de flesta fall legat i linje med den praxis som funnits. I sammanhanget är även Brottsoffermyndighetens roll viktig, då domstolarna och de aktörer som framställer skadeståndsanspråk i vanliga fall utgår från myndighetens referatsamlingar. Brottsoffermyndigheten har bidragit till enskilda höjningar av ersättningsnivåerna för ett antal brott, främst sexualbrotten och allvarliga våldsbrott som försök till mord eller dråp (se avsnitt 4.3.4 och 6.2.1). Höjningarna är dock begränsade till ett fåtal brott och har inte lett till några generella höjningar. Det kan alltså finnas flera förklaringar till att ersättningsnivåerna i allmänhet inte utvecklats i höjande riktning de senaste 20 åren.

Eftersom nivåerna på kränkingsersättningen inte utvecklats på ett tillfredsställande sätt genom rättstillämpningen och det nu finns ett behov av en generell höjning gör vi bedömningen att det krävs lagstiftningsåtgärder för att åstadkomma adekvata höjningar av ersättningsnivåerna.

6.3.2 Hur ska en höjning av ersättningsnivåerna åstadkommas?

Vi har övervägt flera tänkbara lösningar för att åstadkomma höjda ersättningsnivåer. En lösning som vi övervägt har varit att styra kränkingsersättningens storlek genom att i författning slå fast ersättningsnivåerna, t.ex. i form av intervall för olika brottsbeteckningar. En sådan lösning skulle ha en direkt styrande effekt men fundamentalt strida mot svenska skadeståndsrättsliga principer. Det finns också en risk att en sådan lösning på sikt i stället skulle få en återhållande effekt på ersättningsnivåernas utveckling.

Ett annat alternativ som vi har övervägt har varit att styra brotts-skadeersättningens storlek genom författningsändringar. Genom det samspel som finns mellan kränkingsersättning och brottskadeersättning, skulle även kränkingsersättningen kunna påverkas genom en sådan ändring. Skälen emot en sådan lösning är dock starka och att försöka styra kränkingsersättningen på detta sätt är främmande. Dessutom finns en uppenbar risk att samspelet mellan brottskadeersättningen och kränkingsersättningen skulle försvåras.

Något som också övervägts har varit att införa en regel om att ett visst procentuellt påslag ska göras på kränkingsersättningen. En liknande regel infördes under år 2010 i 4 kap. 1 § andra stycket expropriationslagen (1972:719) där det anges att ytterligare löseskilling respektive intrångsersättning betalas med 25 procent av marknadsvärdet. Bakgrunden till bestämmelsen var att ersättning som uppgick till fastighetens marknadsvärde eller marknadsvärdeminskning inte kunde anses vara en tillräcklig kompensation med hänsyn till de ingripande konsekvenser som en expropriation hade för fastighetsägaren. I det fallet kunde dock lagändringen utgå från ett mera preciserat belopp, nämligen fastighetens marknadsvärde. Det är inte fallet med kränkingsersättningen och även en sådan lösning hade därför framstått som främmande.

En fjärde lösning som vi övervägt och som vi ansett vara mest ändamålsenlig har varit att genom lagändring stärka kränkingsersättningens funktion om att bidra till upprättelse. En närmare redogörelse för vad en sådan lösning kan innebära och våra överväganden i denna del presenteras i det följande.

6.3.3 Upprättelse bör beaktas vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek

På senare år har brottsofferperspektivet fått ett större inflytande i den svenska straffprocessen (se t.ex. Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU den 25 oktober 2012 och prop. 2014/15:77 om stärkt skydd för brottsoffer). Straffprocessens funktion diskuteras ofta i termer av brottsbekämpning och rättssäkerhet, två funktioner med motstående intressen. Intresset av att beivra brott ställs mot intresset av att oskyldiga inte döms för brott. I svensk doktrin har denna tvådelade beskrivning av straffprocessens funktion varit en vanlig uppfattning. Fokus i straffprocessen har sett till dess funktion främst varit inriktad på gärningspersonen. Under de senaste decennierna har däremot alltmer fokus börjat förskjutas till brottsoffret (se t.ex. Mellqvist, Processrätt – grunderna för domstolsprocessen, JUNO, version 4, s. 120 f., och jfr t.ex. prop. 2014/15:77 om stärkt skydd för brottsoffer, s. 8 ff., och prop. 2018/19:81 om stärkt ordning och säkerhet i domstol, s. 24 ff.). Brottsoffrens ställning i straffprocessen har stärkts, och vid straffprocessuella intresseavvägningar beaktas nu även brottsoffrens intressen i högre utsträckning (jfr t.ex. SOU 2017:7 s. 44).

Något som är viktigt för tilltron till rättssystemet är att brottsoffret kan få upprättelse för det brott han eller hon blivit utsatt för – brottsoffret ska känna sig rättvist behandlad av rättssystemet. Betydelsen och känslan av upprättelse kan naturligtvis variera mellan enskilda brottsoffer. Att gärningspersonen döms för brottet och får ett straff kan innebära en form av upprättelse. Brottsoffret kan dock även bli kompenserad skadeståndsrättsligt – genom att få kränkingsersättning. Kränkingsersättningen är avsedd att innehålla ett visst moment av upprättelse.

Upprättelse är något som redan i dag ska beaktas vid bestämmande av kränkingsersättningens storlek. Bortsett från att kränkingsersättningen ska kompensera för vissa negativa känslor som kan framkallas i samband med ett brottsligt angrepp ska ersättningen även bidra till upprättelse. Högsta domstolen har i NJA 1991 s. 766 gett uttryck för att kränkingsersättningen ska ”uppgå till ett belopp som åtminstone i någon mån kan bidra till att ge brottsoffret upprättelse för det lidande som han drabbats av”. Att tala om upprättelse vid bestämmande av kränkingsersättningens storlek är alltså inte något främ-

mande, utan tvärtom helt i linje med den funktion som kränkingsersättningen är tänkt att ha – att kompensera och bidra till upprättelse. Även storleken på det utdömda beloppet är enligt vår uppfattning – och i linje med hur Högsta domstolen formulerade det – en omständighet av betydelse för kränkingsersättningens funktion att bidra till upprättelse. I den praxis som vi undersökt har vi inte kunnat se att kränkingsersättningens funktion att bidra till upprättelse haft något tydligt genomslag vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Det kan i det sammanhanget också noteras att den skadelidandes intresse av upprättelse inte nämns i lagtexten som en omständighet som ska beaktas.

Ersättningsnivåerna för kränkning kan generellt inte sägas vara höga. Det är tvärtom vår uppfattning att de är låga, särskilt för vissa typer av brott men även i förhållande till andra rent ideella skadestånd. Ersättningsnivåerna för flera brott har som framhållits i princip varit oförändrade de senaste 20 åren. Det kan inte anses ligga i linje med det stärkta brottsofferintresset eller den skärpta syn som samhället, lagstiftaren och domstolarna antagit för vissa typer av brott.

Vi anser att det mest lämpliga och ändamålsenliga sättet att åstadkomma höjda ersättningsnivåer är genom att stärka upprättelsemomentet i kränkingsersättningen. Den upprättelse som kränkingsersättningen är tänkt att bidra med har, som framhållits ovan, antagits ha en viss koppling till ersättningens storlek. Om en av funktionerna med kränkingsersättningen är att bidra till upprättelse bör detta återspeglas genom storleken på ersättningen. Det finns anledning att ifrågasätta om dagens ersättningsnivåer bidrar till att ge brottsoffren upprättelse i tillräcklig utsträckning. I syfte att åstadkomma höjda ersättningsnivåer vill vi därför stärka upprättelsemomentets genomslag vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek.

6.3.4 Ett stärkt upprättelsemoment bör införas i 5 kap. 6 § skadeståndslagen

Det lämpligaste sättet att åstadkomma generella höjningar av ersättningsnivåerna är genom att ändra 5 kap. 6 § skadeståndslagen, som reglerar vad det är som ska beaktas när kränkingsersättningen ska bestämmas. I 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör det därför införas ett upprättelsemoment. Genom den föreslagna ändringen i 5 kap. 6 § skadeståndslagen är det tänkt att kränkingsersättningens funktion

om att bidra till upprättelse ska stärkas. Ambitionen bör vara att kränkingsersättningens storlek ska bestämmas på ett sätt som även innebär upprättelse för brottsoffret. Eftersom upprättelseaspekten tidigare verkar ha fått ett begränsat genomslag bör det stärkta upprättelsemomentet nu betraktas som ett nytt moment vid kränkingsersättningens bestämmande.

Bestämmelsen i 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen är, enligt den nuvarande lydelsen, främst inriktad på den brottsliga gärningen och allvaret i det gärningspersonen har gjort. I den föreslagna lydelsen tydliggörs brottsofferintresset genom en särskild mening där det stärkta upprättelsemomentet betonas. Enkelt uttryckt kan man säga att den föreslagna lydelsen egentligen beskriver två olika perspektiv som bör beaktas vid bedömningen av hur stort skadeståndet ska vara; gärningsperspektivet och brottsofferperspektivet.

Förslaget om att ett stärkt upprättelsemoment bör införas är inte tänkt att innebära någon förändring av kränkingsersättningens grundläggande funktion. Utgångspunkten bör även fortsättningsvis vara att ett skadestånd för kränkning främst ska ha en reparativ funktion, dvs. att kompensera brottsoffret för den skada som kränkningen har inneburit. Tanken är inte heller att det stärkta upprättelsemomentet ska betraktas som något påslag, utan det stärkta upprättelsemomentet bör beaktas som en del i den sedvanliga prövningen av nivån på kränkningen och inom ramen för den skälighetsbedömning som alltid ska göras.

Den skadelidandes behov av upprättelse bör styras utifrån graden av kränkning. Detta innebär att behovet av upprättelse bör öka i takt med att graden av kränkning ökar. Ju allvarligare kränkningen varit desto större kan behovet av upprättelse antas vara. På detta sätt kan upprättelsemomentet sägas få ett progressivt genomslag. Eftersom upprättelsemomentets genomslag bör variera kan det finnas skäl att differentiera ersättningsnivåerna för en del brott – där graden av kränkning och behovet av upprättelse är högt – i förhållande till andra brott som typiskt sett inte kan anses vara lika kränkande. Eftersom det inte går att fastställa med vilket belopp som upprättelse kan uppnås kan det finnas goda skäl för domstolarna att jämföra allvaret i olika gärningar och ersättningsnivåerna för dessa med varandra. Typiskt sett bör det t.ex. vara så att behovet av upprättelse är större när en gärning innefattat våld jämfört med en gärning som innefattat hot om våld.

I författningskommentaren till 5 kap. 6 § skadeståndslagen och i avsnitt 6.5 redogörs mer konkret för hur vi anser att ersättningen ska bestämmas och på vilket sett behovet av upprättelse kan skilja sig åt mellan olika typer av gärningar.

6.4 Ersättningsnivåerna bör höjas relativt

Vår bedömning: Domstolarnas prövning av graden av kränkning bör göras på ett noggrant sätt så att även individuella avvikelser beaktas. Det finns med hänsyn till den allvarliga kränkning som en del handlingar innebär ett behov av att beakta fler omständigheter vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek.

6.4.1 Punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör utökas

Kränkingsersättningen ska bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet (se 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen). Storleken styrs utifrån graden av kränkning. Eftersom omständigheterna normalt varierar i de enskilda fallen, kan gärningar som utgjort samma typ av brott vara av olika karaktär och allvarlighetsgrad. Ett angrepp som innefattat ett visst brott kan alltså på grund av skilda omständigheter innebära en såväl lindrigare som allvarligare kränkning än ett annat angrepp som innefattat samma brott. Detta innebär att det kan finnas relativa skillnader i graden av kränkning internt för ett brott beroende på angreppets beskaffenhet. Relativa skillnader i graden av kränkning finns även mellan olika typer av brott externt – t.ex. bör en misshandel typiskt sett anses vara allvarligare än ett hot om att begå en misshandel.

Den kartläggning som gjorts av ersättningsnivåerna enligt gällande praxis visar att nivåerna på kränkingsersättningen för de olika brotten kan variera inom ett visst intervall beroende på hur allvarlig kränkningen ansetts vara (se avsnitt 4.3.5). Ett exempel är att kränkingsersättningen för brottet grov misshandel enligt gällande praxis kan uppgå till belopp mellan 20 000 och 60 000 kronor. Ett annat exempel är att kränkingsersättningen för brottet rån enligt gällande praxis uppgår till mellan 7 000 och 30 000 kronor. Att enskilda omständigheter, t.ex. förekomsten av fysiskt våld, påverkar ersättningsnivåerna

är också tydligt vid våldtäkt där 125 000 kronor normalt utgår när våld använts i stället för schablonbeloppet på 100 000 kronor som brukar betalas ut när våld inte använts eller då inslagen av våld varit av mindre omfattning, se D1.1 jämfört med D1.4 och D1.5 i bilaga 3.

Eftersom de lägre ersättningsnivåerna normalt avsett mindre allvarliga kränkningar, framstår dessa intervall som förenliga med hur det borde se ut i ett ersättningssystem där storleken på ersättningen styrs av bland annat hur allvarlig en viss kränkning varit. Att det finns tydliga intervall på ersättningsnivån för ett visst brott visar på att domstolarna i sina bedömningar gör en viss differentiering i förhållande till andra gärningar som utgjort samma brott men som innefattat andra omständigheter.

När kränkingsersättningens storlek ska fastställas i domstol används ofta schabloner för att jämföra hur andra liknande fall har bedömts. Schabloner underlättar för domstolarna att avgöra vilket skadeståndsbelopp som ska dömas ut. Användningen av schabloner ökar därför förutsebarheten i ersättningssystemet och bidrar till att lika fall bedöms lika. Användningen av schabloner har i förarbetena ansetts vara positivt, men det har samtidigt framhållits att det borde finnas utrymme för att ta hänsyn till individuella variationer i enskilda fall (SOU 1992:84 s. 256 och jfr prop. 2000/01:68 s. 51 f.). Även om schabloner också fortsättningsvis bör användas vill vi betona vikten av att domstolarna gör en noggrann bedömning av nivån på kränkningen i det enskilda fallet.

I 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen finns det en punktlista där det anges vad som särskilt ska beaktas vid kränkingsersättningens bestämmande. Enligt punktlistan ska det särskilt beaktas om handlingen

- haft förnedrande eller skändliga inslag,
- varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa,
- riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet,
- inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande, eller
- varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet.

De angivna omständigheterna påverkar typiskt sett graden av kränkning och kan i enskilda fall medföra relativa höjningar av ersättningsnivåerna. Det är inte möjligt att precisera alla relevanta omständigheter som ska beaktas vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Även andra omständigheter kan alltså påverka kränkingsersättningens storlek (prop. 2000/01:68 s. 52).

Eftersom kränkingsersättningens storlek till viss del styrs av värderingar och samhällsförändringar, kan även synen på vilka omständigheter som är grundläggande vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek förändras. Det är vår uppfattning att punktlistan i 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen bör utökas med fler omständigheter som ska beaktas särskilt vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Som närmare kommer beskrivas nedan handlar det om att stärka skyddet för brottsoffer som av olika skäl och på olika sätt kan anses vara särskilt utsatta. Genom att uttryckligen beakta flera omständigheter vid ersättningens bestämmande kommer relativa höjningar av ersättningsnivåerna möjliggöras i fler fall än i dag.

I det följande redovisas några omständigheter som enligt vår uppfattning typiskt sett påverkar graden av kränkning och som vi anser bör beaktas särskilt vid kränkingsersättningens bestämmande. Dessa nya omständigheter bör komma till uttryck i lagtext.

6.4.2 Brott i nära relation

Vårt förslag: Det ska särskilt beaktas om handlingen riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till. Omständigheten ska införas som en del i punkten 4.

Skälen för vårt förslag

Det finns anledning att se allvarligt på brottsliga angrepp som den skadeståndsskyldige riktat mot någon som han eller hon har eller tidigare har haft ett nära förhållande till, t.ex. partners och barn. Brott som sker i nära relationer, oftast i hemmet som ska vara en trygg plats, kan rubba den känsla av trygghet och tillit som normalt

brukar råda i relationen mellan t.ex. föräldrar och barn eller ett par. Våld som sker i hemmet och av en gärningsperson som den utsatte har starka känslomässiga band till förstärker enligt forskning den negativa inverkan som våldet har på den utsattes självkänsla och handlingskraft (Brå 2019:8 s. 26 f.). Även personer som gärningspersonen tidigare har haft ett nära förhållande till kan vara utsatta, särskilt nära inpå ett parförhållandes upphörande men även i ett senare skede i samband med att parterna av olika skäl kan behöva ha kontakt med varandra. Efter ett uppbrott kan våldet i många fall förbli oförändrat och i vissa fall kan våldet öka (Brå 2019:8 s. 27, se även t.ex. A4.4 i bilaga 3 där en man försökte döda en kvinna efter att parterna separerat). Det finns vidare en skärpt syn på brott som riktas mot närstående. I närtid har det presenterats en lagrådsremiss avseende höjda straff för vissa brott som riktas mot närstående (Regeringens lagrådsremiss *Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer* den 10 juni 2021).

I rättstillämpningen har ersättningsnivåerna vid våld i nära relation varit något högre än i de fall då det inte funnits en nära relation mellan den skadelidande och gärningspersonen. Det beror på att sådana brott typiskt sett innefattar en större kränkning. Gällande ersättningsnivåer för brott mot närstående är dock enligt vår uppfattning för låga med hänsyn till hur allvarlig och skadlig denna brottslighet kan vara, se t.ex. C2.2 och C2.3 i bilaga 3 där ersättning normalt utgår med 10 000 kronor vid enstaka fall av misshandel mot en närstående. Kränkningarna kan vara särskilt allvarliga i de fall då de sker upprepat under lång tid, som vid grov kvinnofridskränkning, se t.ex. C3.1, C3.3 och C3.5 i bilaga 3. Även i dessa fall framstår ersättningsnivåerna som låga. Forskning visar att våld i nära relation ofta är upprepat och pågår under längre tid än annan våldsbrottslighet. Inte sällan är det inte enbart fråga om fysiskt våld, utan även psykiskt, materiellt, sexuellt, ekonomiskt och latent våld (Brå 2019:8 s. 26 f.). Det är vår bedömning att punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör utökas på ett sätt som medför att det vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek i större utsträckning tas hänsyn till om den brottsliga handlingen riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till.

Även om brott som sker i hemmet troligen utgör det största problemet när det kommer till brott i nära relation så anser vi att det finns skäl att också skydda andra personer än de som bor tillsam-

mans med gärningspersonen. Det handlar främst om andra inom gärningspersonens familj, t.ex. föräldrar, syskon eller nära släktingar som inte nödvändigtvis bor med gärningspersonen men som har eller tidigare har haft ett nära förhållande till gärningspersonen. I t.ex. hedersrelaterade sammanhang kan våldet och förtrycket utövas av andra personer än de som tillhör den närmaste familjen (SOU 2020:57 s. 163 f.). Gärningar som riktas mot familjemedlemmar eller nära släktingar som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till bör normalt betraktas som förtroendeskadliga och innefatta en större kränkning än normalt. Det stärkta skadeståndsrättsliga skyddet för personer i gärningspersonens närhet bör därför även omfatta andra personer än de som normalt bor tillsammans med gärningspersonen.

I lagstiftningen finns redan väl etablerade närståendebegrepp som t.ex. ”närstående” och ”tidigare närstående”. Vi har övervägt att i skadeståndslagen använda dessa begrepp för att beskriva den krets av personer som bör få ett stärkt skadeståndsrättsligt skydd. Termerna närstående och tidigare närstående förekommer bland annat som rekvisit för brotten grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning, 4 kap. 4 a § brottsbalken. Straffbestämmelserna tillkom som en reaktion på våld i familjen (jfr rättsfallet ”Det närstående paret” NJA 2004 s. 97 och se prop. 1997/98:55 s. 78 f.). Termerna används även som rekvisit i det nya brottet barnfridsbrott (prop. 2020/21:170 s. 17 ff.). Begreppet närstående används också i en rad andra författningar med varierande innebörd (se rättsfallet ”Det närstående paret” NJA 2004 s. 97).

Det närståendebegrepp som används i fridskränkingsfallen skulle i och för sig kunna omfatta den krets av personer som vi önskar skydda och därför skulle det kunna användas även i skadeståndsrätten. Det finns dock skäl som talar för att man i skadeståndsrätten bör ha ett närståendebegrepp som är fristående från straffrätten. Detta möjliggör en mer dynamisk utveckling av begreppet som på ett ändamålsenligt sätt kan styras utifrån skadeståndsrättsliga överväganden. Det är vidare inte lämpligt att använda redan etablerade termer men med en annan innebörd än den som används i straffrätten. Med en sådan lösning skulle förvirring kunna uppstå i rättstillämpningen. Ett annat närståendebegrepp som hade kunnat övervägas är ”särskilt nära” som förekommer i 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Det begreppet är dock relativt snävt och bedöms inte omfatta alla i den krets av personer som enligt vår uppfattning bör skyddas genom detta

förslag. Vi föreslår därför att det nya begreppet *nära förhållande* används för att beskriva den krets av personer som ska skyddas genom den nya punkten i 5 kap. 6 § skadeståndslagen.

Våld som utövas i nära relation kan i vissa enskilda fall falla in under 5 kap. 6 § första stycket 3 skadeståndslagen angående handlingar som riktats mot någon som har särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet eller 5 kap. 6 § första stycket 4 skadeståndslagen avseende handlingar som inneburit ett missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande. Punkterna 3 och 4 är dock avsedda för vissa särskilda situationer som inte går att tillämpa generellt på alla former av angrepp i nära relation (jfr prop. 2000/01:68 s. 75). Eftersom den nya omständigheten tar sikte på förhållandet mellan närstående är det mest ändamålsenligt att införa den nya omständigheten som en del i punkten 4.

6.4.3 Handlingar som tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids

Vårt förslag: Det ska särskilt beaktas om handlingen tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids. Omständigheten ska införas som en del i punkten 5.

Skälen för vårt förslag

Genom 5 kap. 6 § första stycket 5 skadeståndslagen är det möjligt att i ersättningshänseende särskilt beakta om handlingen varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet. I förarbetena framhölls att det främst var ärekränkingsbrotten som åsyftades i denna punkt, men att även situationer där någon blir misshandlad eller ofredad inför andra omfattas (prop. 2000/01:68 s. 75). I rättsfallet NJA 2015 s. 86 som gällde grovt förtal hade en film på ett samlag lagts ut på internet. När kränkingsersättningens storlek bestämdes nämnde Högsta domstolen punkten 5. Punkten 5 kan alltså redan i dag tillämpas i ersättningshöjande riktning, i situationer då gärningen skett under uppmärksammade former eller dokumenterats och spridits till andra.

I lagstiftningen har det straffrättsliga skyddet för den personliga integriteten stärkts och moderniserats (se t.ex. prop. 2012/13:69 s. 1 och prop. 2016/17:222 s. 1 f.). År 2013 infördes brottet kränkande fotografering som gör det straffbart att med tekniskt hjälpmedel i hemlighet ta upp bild av någon som befinner sig i ett privat utrymme som t.ex. på en toalett. Sedan år 2018 kan även den som sprider en integritetskänslig bild eller annan uppgift om någon dömas för brottet olaga integritetsintrång. Det kan t.ex. handla om ett övergrepp som filmats och därefter spridits. Spridningen av integritetskänsliga uppgifter kan ofta medföra stora personliga skador för den enskilde. I takt med den tekniska utvecklingen ökar tillgängligheten till teknisk utrustning, i dag har nästan alla tillgång till någon form av utrustning som kan spela in bild och ljud. Det är även möjligt att snabbt och i stor omfattning sprida material till andra. En sådan spridning kan skada den enskildes anseende och framkalla känslor som förtvivlan och maktlöshet. Det kan i vissa fall vara fråga om skador som inte går att reparera. De uppgifter som sprids kan även bli tillgängliga under oöverskådlig tid. Det är vår bedömning att det finns skäl att i skadeståndsrättsligt hänseende se allvarligt på gärningar som sker under uppmärksammade former och som på olika sätt sprids vidare eller görs tillgängliga för andra.

Det är med dagens teknik möjligt att lagra dokumenterat material på flera enheter och olika medium. Det material som har dokumenterats med en mobiltelefon kan t.ex. lagras på mobiltelefonens fysiska minne, men även på molntjänster och applikationer som går att koppla ihop med mobiltelefonen. Den som önskar få åtkomst till materialet kan få åtkomst till detta via en annan enhet, t.ex. en annan mobiltelefon eller via en dator. Det är alltså enkelt att på olika sätt lagra, kopiera och återskapa material. Material som genom beslag har förverkats behöver inte nödvändigtvis ha försvunnit helt och den som påstår att ett visst material raderats kan i vissa fall återskapa materialet eller få tillgång till detta på andra sätt. Att en händelse har dokumenterats och upptagningen lagrats kan därför innebära en risk för framtida spridning.

Ibland kan det vara svårt att utreda om ett visst material faktiskt har spridits. Genom en del applikationer går det t.ex. att dokumentera och sprida material på sätt som gör att materialet försvinner från den egna enheten efter att detta skickats till mottagaren och mottagaren kan i sin tur – i vissa fall – återskapa eller spara ner hela eller delar av

det mottagna materialet. Det kan därför vara helt befogat att känna sig orolig för framtida konsekvenser om det visar sig att någon har dokumenterat en viss händelse. Den tekniska utvecklingen medför att det skadeståndsrättsliga skyddet behöver anpassas så att det på ett mer ändamålsenligt sätt omfattar nya företeelser och risker som inte fanns när punkten 5 infördes år 2002.

Den som blir utsatt för ett brott befinner sig typiskt sett i en utsatt situation och lagstiftaren har tidigare ansett att det i sådana situationer bör finnas ett straffrättsligt skydd för den utsatte (prop. 2016/17:222 s. 35 f.). Att i en situation då brottsoffret utsätts för ett brott även göra en upptagning av händelsen med ett tekniskt hjälpmedel bör betraktas som kränkande, se t.ex. D2.3 och D2.4 där det i anslutning till grova våldtäkter har tagits bilder på brottsoffren. Redan vetskapen om att en viss integritetskränkande händelse, t.ex. ett brottsligt övergrepp, har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel är något som normalt får anses medföra oro och rädsla inför en eventuell framtida spridning. Det är därför vår bedömning att punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör utökas på ett sätt som innebär att det vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek ska tas hänsyn till om den brottsliga handlingen har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids. Förslaget innebär att det inte bör krävas att någon spridning av upptagningen skett, utan det räcker med att det finns en risk för spridning.

Gärningspersonen bör ansvara för de påräkneliga följder som det brottsliga angreppet kan medföra. Om det finns en risk för att upptagningen av det brottsliga angreppet sprids till följd av att det har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel, bör gärningspersonen stå det skadeståndsrättsliga ansvaret som denna risk innebär. Inte sällan kan det vara andra personer än gärningspersonen själv som gör den tekniska upptagningen. Gärningspersonen bör också – under förutsättning att kravet på påräknelighet är uppfyllt – kunna bli skadeståndsrättsligt ansvarig i situationer där han eller hon själv inte gjort upptagningen av det brottsliga angreppet. Den gärningsperson som exponerar den skadelidande i den utsatta situation som ett brottsligt angrepp innebär bör alltså också ansvara för den risk som kan uppstå av att andra personer gör tekniska upptagningar av angreppet. Allt för avlägsna risker som gärningspersonen inte kunnat räkna med bör dock

inte betraktas som påräkneliga och bör därför inte omfattas, se närmare i författningskommentaren (avsnitt 13.2).

När det gäller den nya omständighetens placering anser vi det vara lämpligt att placera omständigheten som en del av punkten 5 där det finns en liknande omständighet som tar sikte på bland annat spridning.

6.4.4 Flera personer tillsammans mot den skadelidande

Vårt förslag: Det ska särskilt beaktas om handlingen utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande. Omständigheten ska införas i en ny punkt, punkten 6.

Skälen för vårt förslag

Att fler personer deltagit i ett angrepp tillsammans mot någon annan är en omständighet som i vissa fall brukar beaktas vid brottsrubriceringen, se t.ex. 6 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken vid grov våldtäkt och jfr t.ex. NJA 2003 s. 229 vid grov misshandel. I förarbeten har som skäl för livstids fängelse vid mord bland annat anförts att det särskilt kan beaktas om gärningspersonerna varit i numerärt överläge (prop. 2018/19:138 s. 33).

I situationer då det är flera angripare som till antalet är fler i förhållande till den skadelidande föreligger normalt en större skyddslöshet för den skadelidande. Även risken för allvarligare skador kan normalt antas vara större när flera personer utövar det fysiska våldet, se t.ex. A2.2 i bilaga 3 där tre personer tillsammans misshandlade en skottskadad person som låg försvarslös på marken.

I avgörandena B6.1–B6.5 i bilaga 3 angående människorov är det nästan alltid flera personer som angripit den skadelidande. Inte sällan begås brott som rån av flera personer tillsammans, se t.ex. A6.1–A6.5 och A7.1–A7.5 i bilaga 3 där det i samtliga avgöranden var fråga om minst två gärningspersoner. Det förekommer även att denna typ av rån brott begås av unga mot unga, s.k. ungdomsrån, se t.ex. A6.1 i bilaga 3 där en grupp ungdomar rånade en ung man. I praxis förekommer att det vid obehäpnade rån betalas ut 7 000 kronor i kränkingsersättning – även i de fall då det varit fråga om flera gärningspersoner mot den skadelidande, som i t.ex. A6.1 i bilaga 3. Den ersätt-

ningsnivån är enligt vår uppfattning för låg sett till graden av kränkning. Ett tillvägagångssätt där flera gärningspersoner tillsammans omringar, håller fast eller på annat sätt markerar sin makt gentemot den skadelidande som befinner sig i ett numerärt underläge måste framstå som väldigt skrämmande, se t.ex. A6.2 i bilaga 3 där 12 000 kronor utgick i kränkingsersättning då fyra gärningspersoner omringade, höll fast och med tillhygge slog samt tvingade den skadelidande att överlämna sin jacka till dem.

Ett handlande där flera personer tillsammans angriper någon annan är alltså typiskt sett mer hänsynslöst. Känslan av rädsla och maktlöshet ökar normalt vid insikten av att det är flera angripare att värja sig mot. När fler gärningspersoner agerar tillsammans mot den skadelidande finns ofta ett tydligt eller i vissa fall latent hot till underkastelse. Detta hot bör anses innefatta en stor kränkning av den skadelidandes värdighet och rätt till självbestämmande.

Det finns enligt vår uppfattning skäl att i skadeståndsrättsligt hänseende se allvarigare på brottsliga handlingar som begås av flera personer tillsammans mot den skadelidande. Det är därför vår bedömning att det i punktlistan till 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör införas en ny omständighet som medför att det vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek i större utsträckning ska tas hänsyn till om den brottsliga handlingen utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande.

Denna nya omständighet saknar motsvarighet i punktlistan till 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Omständigheten bör därför införas i en ny punkt, punkten 6.

6.4.5 Hot som påtagligt har förstärks genom anspelning på ett våldskapital

Vårt förslag: Det ska särskilt beaktas om handlingen innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital. Omständigheten ska införas i en ny punkt, punkten 7.

Skälen för vårt förslag

På senare år har det antagits straffrättsliga skärpningar mot s.k. organiserad brottslighet (se t.ex. prop. 2015/16:113 s. 30 ff.). Hot är ett gärningsmoment som förekommer i flera brott. Ibland är även hot ett alternativ till gärningsmomentet våld, t.ex. vid rån. Brott som utövas med inslag av hot utgör en central roll inom den organiserade brottsligheten. Hotbrottsligheten kan användas för att underlätta eller skydda vinstgivande brottslighet. Genom att de som ingår i en viss kriminell gruppering begår ett våldsbrott kan grupperingen skapa eller förstärka ett rykte om sig att vara farlig. När ett sådant s.k. våldskapital är känt och väl uppbyggt kan hot bli ett särskilt effektivt påtryckningsmedel, eftersom hoten då uppfattas som allvarligt menade (prop. 2015/16:113 s. 61 f.).

Ett hot som förstärkts genom anspelning på ett våldskapital kan sannolikt framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa, vilket är en ersättningshöjande omständighet enligt 5 kap. 6 § första stycket 2 skadeståndslagen. Punkten 2 tar dock framför allt sikte på allvarliga våldsbrott som utförts med betydande hänsynslöshet men kan enligt förarbetena även omfatta allvarligare hot (prop. 2000/01:68 s. 75). Det torde främst ha varit allvarliga vapenhot som avsågs när förarbetena skrevs i början av år 2000 då hot som förstärkts genom anspelning på ett våldskapital inte utgjorde en kvalifikationsgrund för grovt olaga hot (jfr Friberg, Kränkingsersättning, 2010, s. 767 ff.).

Att ett hot påtagligt förstärkts genom anspelning på ett våldskapital måste redan i dag anses vara en omständighet som kan påverka graden av kränkning och därmed ersättningsnivån. I kartläggningen har det endast i ett avgörande bevisats att det förekommit anspelningar på ett våldskapital, se B6.3 i bilaga 3. I målet blev den skadelidande utsatt för ett människorov av tre män som tillhörde en motorcykelklubb som var involverad i organiserad brottslighet. Kränkingsersättningen bestämdes till 60 000 kronor, vilket är något högre än lägstanivån om 50 000 kronor som normalt gäller för liknande fall av människorov. Eftersom gärningen i förhållande till andra jämförbara avgöranden innefattade flera andra försvårande omständigheter påverkade sannolikt anspelningen på våldskapet inte ersättningsnivån i allt för hög grad.

I de möten som utredningen hållit med aktörer som utsätts för hot och våld i tjänsten har en utbredd uppfattning varit att hot av

personer med välkända våldskapital uppfattas som särskilt problematiska och kränkande. Den kränkning som denna typ av hot innefattar bör även ge utslag på kränkingsersättningens storlek och därför är det vår uppfattning att det vid kränkingsersättningens bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital.

Detta är en ny omständighet som tidigare inte upptagits i punktlistan. Omständigheten bör därför införas i en separat punkt, punkten 7.

6.4.6 Punktlistans placering m.m.

Vårt förslag: Punktlistan ska införas i 5 kap. 6 § andra stycket skadeståndslagen. Det som tidigare fanns angivet i andra stycket ska införas i ett nytt tredje stycke. En följdändring ska göras i 5 § andra stycket brottsskadelagen.

Skälen för vårt förslag

Punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen är enligt sin nuvarande utformning placerad i bestämmelsens första stycke. I första stycket finns även de grundläggande omständigheterna för ersättningens bestämmande angivna. I första stycket ska nu en ny mening om det stärkta upprättelsemomentet införas (se avsnitt 6.3.4). Vi anser att det finns systematiska skäl att i bestämmelsens första stycke endast ange de grundläggande omständigheterna för ersättningens bestämmande; (1) handlingens art, (2) handlingens varaktighet och (3) den skadelidandes behov av upprättelse. Det är vår uppfattning att punktlistan med de omständigheter som därutöver ska beaktas särskilt bör finnas i bestämmelsens andra stycke. Det som enligt den nuvarande bestämmelsen finns angivet i andra stycket, om tryckning av dom i vissa fall, bör därför flyttas ner till ett nytt tredje stycke.

I 5 § andra stycket brottsskadelagen anges att brottsskadeersättning för kränkning bestäms enligt 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen. Brottsskadeersättningen bör även fortsättningsvis bestämmas utifrån de principer som finns angivna i 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Som en följd av den föreslagna ändringen i 5 kap. 6 § skadeståndslagen, som innebär att punktlistan placeras i bestämmelsens andra

stycke, föreslås att det i 5 § andra stycket brottskadelagen ska införas en hänvisning även till 5 kap. 6 § andra stycket skadeståndslagen.

6.5 Vår syn på de framtida ersättningsnivåerna

De omständigheter som nu ska medföra att ersättningsnivåerna för kränkingsersättning höjs generellt är att det vid ersättningsens bestämmande ska tas hänsyn till de förändringar som skett i penningvärdet sedan år 2000, att det antagits en skärpt syn på flera typer av brott som en följd av det stärkta skyddet för den kroppsliga integriteten och att upprättelsemomentet vid ersättningsens bestämmande stärks genom tillägget i 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Det som ska medföra relativa höjningar av ersättningsnivåerna för vissa gärningar är att fler omständigheter än tidigare nu ska beaktas särskilt vid ersättningsens bestämmande enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen. I det följande redovisas vår syn på hur våra förslag bör påverka de framtida ersättningsnivåerna.

6.5.1 Lägstanivån bör höjas från 5 000 kronor till 8 000 kronor

I dag anses 5 000 kronor vara det lägsta belopp som betalas ut i kränkingsersättning. Beloppet 5 000 kronor kan sägas vara den nedersta gränsen för vad som, mätt i pengar, utgör en allvarlig kränkning. Denna nedersta gräns har tidigare varit lägre. Lägstanivån har dock varit 5 000 kronor i över 20 år. För många brott som t.ex. misshandel, olaga hot och sexuellt ofredande har ersättningsnivån för mindre allvarliga fall i princip konstant uppgått till 5 000 kronor. I de fall då ersättningsnivåerna varit helt oförändrade har det skett reala minskningar av ersättningsens värde, vilket innebär att den som fick kränkingsersättning med 5 000 kronor år 2000 utifrån ett ekonomiskt perspektiv fick ”mer” i ersättning än den som får 5 000 kronor i dag. Den som fick 5 000 kronor i kränkingsersättning för ett knytnävsslag i ansiktet år 2000 hade t.ex. kunnat använda pengarna för att köpa saker som i dag kostar cirka 6 500 kronor.

Eftersom hänsyn till förändringar i penningvärdet inte har beaktats i tillräcklig utsträckning under de senaste 20 åren, är detta en omständighet som nu bör påverka ersättningsnivåerna generellt. Det stärkta upprättelsemomentet bör också medföra generella höjningar

för samtliga brottsliga angrepp. Detta bör sammantaget medföra att lägstanivån på kränkingsersättningen höjs från 5 000 kronor till 8 000 kronor. Denna höjning av lägstanivån är inte avsedd att påverka bedömningen av vad som utgör en allvarlig kränkning.

Beloppet 8 000 kronor bör främst utgå i de fall då kränkningen varit i nivå med – eller något över – den nedersta gränsen för vad som bedöms utgöra en allvarlig kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Bedömningen bör göras likt den som gjordes tidigare då 5 000 kronor utgick vid de mindre allvarliga brottsliga angreppen. Det kan t.ex. handla om lindrigare fall av olaga hot, ofredande, förölmäpning, hemfridsbrott, kränkande fotografering, olovlig identitetsanvändning, dataintrång, överträdelse av kontaktförbud eller vissa fall av ringa misshandel. För vissa kränkningar bör alltså behovet av upprättelse kunna bli tillgodosett genom lägstanivån om 8 000 kronor. Individuella bedömningar måste naturligtvis göras i varje enskilt fall, bland annat med beaktande av det stärkta upprättelsemomentet. I en del av de lindrigare fallen kan det därför finnas skäl att döma ut ett något högre skadestånd än vad som normalt hade betalats ut med den tidigare regleringen. Det ska samtidigt framhållas att kränkingsersättningen ingår i ett dynamiskt system och att synen på de gärningar som beskrivits som ”lindrigare” kan förändras.

6.5.2 Hur mycket ska ersättningsnivåerna höjas?

Ambitionen är att våra förslag ska resultera i generella höjningar för samtliga brottsliga angrepp. Hur stora höjningarna blir för varje enskild gärning är något som rättstillämpningen ytterst ansvarar för. Det vi vill framhålla är att höjningarna bör vara differentierade. Höjningarna bör alltså inte vara lika stora för varje enskild brottslig gärning. Tanken är inte heller att det ska ske en generell dubbling av ersättningsnivåerna för varje enskilt brottsligt angrepp. De omständigheter – innefattande det stärkta upprättelsemomentet – som anges i 5 kap. 6 § skadeståndslagen bör vara vägledande för vad de kommande beloppen normalt ska uppgå till. När de nya ersättningsnivåerna ska bestämmas bör hänsyn också tas till:

- om det antagits en skärpt syn på det aktuella brottet,
- om det tidigare har skett höjningar av ersättningsnivåerna för det aktuella brottet,
- hur hög den befintliga ersättningsnivån är,
- om den nya nivån är rimligt differentierad i förhållande till ersättningsnivåerna för andra kränkningar, samt
- om ändringarna i punktlistan till 5 kap. 6 § skadeståndslagen kommer medföra att ersättningsnivån för det aktuella brottet höjs relativt.

I det följande redogör vi för vad våra förslag och vad det vi anfört om det generella behovet av förändring kan innebära för ersättningsnivåerna för ett par utvalda brott. Vi vill dessförinnan återigen påminna om vikten av att alltid göra en nyanserad bedömning. De belopp som redovisas i det följande bör alltså inte övertolkas eller appliceras på varje enskilt fall.

Våldsbrott

Skyddet för den kroppsliga integriteten har stärkts och i samhället råder en skärpt syn på våldsbrottslighet. När det antagits en skärpt syn på en viss typ av brottslighet har det i vissa fall återspeglats genom att ersättningsnivåerna för den brottstypen höjts. När ersättningsnivåerna för sexualbrotten höjdes motiverades det bland annat med en skärpt syn på sådan brottslighet. Ersättningsnivåerna för misshandel har varit konstanta under mer än 20 års tid och någon utveckling motsvarande den som skett för sexualbrotten har, trots den skärpta synen på våldsbrottslighet, inte skett för brott som t.ex. misshandel.

Användningen av fysiskt våld utgör inte endast ett angrepp mot den utsattes kroppsliga integritet, det innefattar också ett angrepp mot den utsattes värdighet och självbestämmande. Det finns anledning att se allvarligt på användningen av fysiskt våld, även i de fall då den skadelidande inte tillfogats några allvarliga skador.

Normalbeloppet för kränkingsersättning vid misshandel av normalgraden har under de senaste 20 åren uppgått till 5 000 kronor, när angreppet ansetts vara av mindre allvarlig art. 5 000 kronor har

t.ex. betalats ut när den skadelidande blivit slagen med ett eller flera slag i ansiktet. Det är en ersättning som legat i nivå med vad som utgått i kränkingsersättning vid verbala olaga hot och mindre allvarliga men ersättningsberättigade ofredanden, se t.ex. B1.1 och B2.1 i bilaga 3. Vi anser att det ofta finns anledning att i ersättningshänseende göra en differentiering mellan våldsbrott och brott som inte innefattar våld. Det beror bland annat på att behovet av upprättelse typiskt sett är större när fysiskt våld har använts. Även om t.ex. dödshot kan vara mycket integritetskränkande och medföra allvarlig skada är det ändå en upptrappning att gå från ett verbalt hot till att med våld angripa en annan människa. På samma sätt bör det typiskt sett anses vara mer allvarligt att bli utsatt för en misshandel jämfört med att utsättas för ett hänsynslöst beteende i form av att bli ofredad. Normalt bör alltså en misshandel betraktas som allvarligare än ett olaga hot eller ett ofredande. Det kan även antas att den som blir utsatt för fysiskt våld typiskt sett är i större behov av upprättelse. Synsättet – att användningen av fysiskt våld är mer kränkande och medför ett större behov av upprättelse – bör ha genomslag på all användning av fysiskt våld. Detta innebär t.ex. att ersättningsnivåerna för misshandelsbrotten på alla rubriceringsnivåer normalt borde vara högre relativt till de flesta andra brott som inte innefattar våldsanvändning. Sammantaget anser vi därför att normalbeloppet för kränkingsersättning vid misshandel bör uppgå till 10 000 kronor. I de fall där tillhyggen använts och det orsakats sårskador har i vissa fall 15 000 kronor dömts ut, se t.ex. A1.5 i bilaga 3. Även det är lågt och bör med den nya lagstiftningen hamna på omkring 25 000 kronor vid lindrigare skador och högre vid allvarligare skador. Samtidigt ska det framhållas att ersättningsnivån även fortsättningsvis ska påverkas av hur farligt våldet varit, skadornas omfattning m.m.

För grov misshandel har kränkingsersättning utgått med omkring 20 000–30 000 kronor i vissa allvarliga fall, se t.ex. A2.1 (20 000 kronor) och A2.3 (30 000 kronor) i bilaga 3. I A2.1 var det fråga om ett i princip helt oprovocerat angrepp med bland annat hund som innefattade allvarligt våld med slag och sparkar som gav upphov till flera frakturer i ansiktet. I A2.3 var det fråga om ett helt oprovocerat angrepp av överfallsliknande karaktär som medförde nio revbensbrott och flertalet ansiktsfrakturer. Det är vår uppfattning att nivån på den kränkingsersättning som har dömts ut i dessa två fall visar på att ersättningsnivåerna för allvarliga våldsbrott varit

för låga i förhållande till hur allvarliga vissa gärningar varit. Med det stärkta upprättelsemomentet och med beaktande av de omständigheter som medför att det nu finns ett behov av att höja nivåerna bör kränkingsersättning i fall som liknar A2.1 och A2.3 utgå med omkring 50 000–70 000 kronor. I allvarigare fall, vid svåra skador eller då livsfarliga vapen använts mot centrala delar av kroppen som i t.ex. A2.4 där den skadelidande fick en punkterad lunga till följd av ett knivhugg i ryggen, kan det finnas skäl att döma ut ännu högre belopp. Det är vår uppfattning att ersättningsnivån vid grov misshandel i regel inte bör understiga 50 000 kronor.

När det gäller brottet synnerligen grov misshandel har vi noterat att ersättningen i princip alltid bestäms till 100 000 kronor, se t.ex. Brottsoffermyndighetens referatsamling 2020, ref 9–12. Ett liknande mönster finns i den domstolspraxis som vi undersökt, se A3.1–A3.5 i bilaga 3. Som tidigare framhållits finns det goda skäl att använda sig av schabloner, men det är samtidigt viktigt att det görs nyanserade bedömningar vid ersättningsbestämmande. Det sagda innebär att det i vissa fall, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, kan finnas skäl att frångå det som ansetts vara normalbeloppet i praxis – både i höjande och sänkande riktning. För synnerligen grov misshandel bör normalbeloppet med den nya lagstiftningen uppgå till i vart fall 200 000 kronor.

Ersättningsnivåerna för försök till mord har historiskt legat omkring 25 000–30 000 kronor högre än ersättningsnivåerna för våldtäkt av normalgraden – i vart fall när försöket lett till allvarliga eller livshotande skador. Försök till mord hör till ett av de allvarligaste och mest integritetskränkande brotten som man kan bli utsatt för. Den enskildes behov av upprättelse bör i dessa fall antas vara stort. När angreppet inte lett till några allvarliga skador, se t.ex. A4.1 i bilaga 3 som gällde ett misslyckat angrepp med en kniv, bör ersättningen i fortsättningen normalt bestämmas till 200 000 kronor. I de fall då den skadelidande fått allvarliga eller livshotande skador, se t.ex. A4.2, bör ersättningen normalt bestämmas till 250 000 kronor. I allvarigare fall som innefattat försvårade omständigheter, se t.ex. A4.3 och A4.5 bör ersättningen överstiga 250 000 kronor. Ersättningsnivåerna för försök till mord har tidigare höjts i praxis och detta är något som bör vägas in vid bedömningen av de nya ersättningsnivåerna.

Brottet vållande till kroppsskada, grovt brott, förutsätter inget uppsåt. En gärning som begåtts genom oaktsamhet kan i vissa fall utgöra en allvarlig kränkning. Inte sällan är det fråga om allvarliga skador som drabbat personer som inte haft någon beredskap för att bli utsatta, se t.ex. A5.2 i bilaga 3 där en man blev påkörd på ett övergångsställe eller A5.3 där en äldre kvinna fick livshotande skador när hon blev knuffad av en man som försökte fly efter en butiksstöld. Gärningar som begås genom oaktsamhet kan alltså vara allvarliga och även om behovet av upprättelse möjligen inte kan anses vara lika starkt som vid uppsåtliga brott finns det ändå ett behov av upprättelse för den enskilde. Ersättningsnivåerna för vållande till annans kroppsskada, grovt brott, bör differentieras i förhållande till uppsåtliga brott som t.ex. grov misshandel. Vid mindre allvarliga gärningar bör ersättningsnivån för vållande till kroppsskada, grovt brott, uppgå till omkring 30 000 kronor. I allvarligare fall t.ex. som i A5.3–A5.5 där skadorna i samtliga fall var livshotande bör ersättningsnivån uppgå till omkring 60 000–100 000 kronor.

Rån

Ersättningsnivåerna vid rån mot person har i princip inte förändrats på 20 år. Vid obehäpnade rån, se t.ex. A6.1 i bilaga 3, utgår normalt 7 000 kronor i kränkingsersättning. Det är en ersättningsnivå som är nära eller i nivå med andra typiskt sett mindre allvarliga brott som t.ex. olaga hot och ofredande, se t.ex. B1.1, B1.2, B1.3, B1.4, B2.1 och B2.2. Vi anser att det måste finnas en tydligare differentiering mellan rånbrott och brott som t.ex. olaga hot och ofredande där kränkningen typiskt sett får betraktas som lägre. Ersättningsnivåerna för obehäpnade rån bör efter denna reform inte understiga 15 000 kronor och i större utsträckning differentieras till annan brottslighet som typiskt sett kan betraktas som mindre allvarlig.

Vid rån som innefattar vapen eller andra farliga föremål har enligt praxis 12 000 kronor utgått i mindre allvarliga fall och 20 000 kronor i allvarligare fall. Det finns anledning att se allvarligt på brott som innefattar hot med användandet av vapen, då denna typ av hot normalt medför stor rädsla. I mindre allvarliga fall av rån som innefattar vapen, se t.ex. A6.3 där en man sparkades ner från sin moped och hotades med kniv, bör ersättningsnivåerna uppgå till omkring

30 000 kronor. I allvarigare fall av rån som innefattat vapen, se t.ex. A6.4 där det var fråga om ett allvarligt hot med en pistol som riktades mot målsägandens huvud under ett rån i dennes bostad och A6.5 där två maskerade män trängde sig in i en bostad där de med våld angrep och rånade målsäganden, bör ersättningsnivåerna uppgå till mellan 40 000–60 000 kronor. När ersättningen bestäms måste samtliga omständigheter vid angreppet beaktas, bland annat var, mot vem och under vilka omständigheter rånet skett, hur påtagligt hotet framställt för målsäganden, omfattningen av våldsanvändningen samt med hänsyn till vilka skador som uppstått. Vid rån är det dessutom inte sällan flera gärningspersoner som deltar i angreppet mot den skadelidande. Detta är något som enligt den föreslagna lydelsen i 5 kap. 6 § andra stycket 6 skadeståndslagen särskilt ska beaktas i ersättningshöjande riktning.

En gärning som rubriceras som grovt rån är typiskt sett mycket allvarlig. Graden av kränkning är normalt hög vid denna typ av gärningar. Som lägst brukar i dag normalt 40 000 kronor dömas ut i kränkningsersättning vid grovt rån, se t.ex. A7.1–A7.3 i bilaga 3. När omständigheterna varit försvårande, som i t.ex. A7.4 där en man sköts med en automatkarbin i benet eller A7.5 där två män brutalt rånade en man som orsakades livshotande skador har 70 000 kronor respektive 75 000 kronor betalats i kränkningsersättning. Det finns till följd av det stärkta skyddet för den kroppsliga integriteten en skärpt syn på denna typ av rånbrott som ofta innefattar allvarligt hot, tvång eller våld. Ersättningsnivåerna för grovt rån bör efter denna reform som utgångspunkt inte understiga 90 000 kronor.

Ofredande, olaga hot och grovt olaga hot

Ersättningsnivåerna för ofredande och olaga hot uppgår i praxis till ungefär samma nivåer som för misshandel. Som har utvecklats i avsnitt 6.5.1 bör normalt 8 000 kronor betalas ut för ett ofredande och olaga hot på lägstanivå. När det kan motiveras utifrån graden av kränkning bör högre belopp dömas ut, se t.ex. B1.5 i bilaga 3 där det var fråga om upprepade trakasserier under längre tid och B2.2–B2.5 där hoten förstärktes med vapen.

Graden av kränkning kan skilja sig åt mellan enskilda gärningar, särskilt vid olaga hot där hoten kan vara av varierande karaktär. Ett

hot som förstärkts med ett vapen bör typiskt sett anses vara mer kränkande än ett hot som endast är verbalt. Bedömningen av vilken nivå som kränkningen når upp till vid olaga hot bör ske utifrån samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet, t.ex. utifrån hur akut hotet framstår, avståndet mellan gärningspersonen och den skadelidande, om något vapen använts och i sådana fall vilken typ samt om hotet påtagligt förstärkts genom anspelning på ett våldskapital på det sätt som framgår av den föreslagna lydelsen i 5 kap. 6 § andra stycket 7 skadeståndslagen. Liknande bedömningar bör göras vid grovt olaga hot där kränkingsersättning i dag utgår med ungefär 10 000–25 000 kronor. Det är i dessa fall ofta fråga om allvarliga gärningar, se t.ex. B3.2 i bilaga 3 där en man med skyddsväst hotade en familj med en pistol. Som utgångspunkt bör ersättningsnivån för grovt olaga hot börja vid 25 000 kronor efter denna reform. I allvarligare fall som i t.ex. B3.4 där en man med ett hagelgevär sköt in i en lägenhet där två barn låg och sov eller B3.5 där ett vapen riktades mot personer i samband med ett mord borde graden av kränkning och behovet av upprättelse motivera en klart högre ersättningsnivå än 25 000 kronor.

Kränkande fotografering

Vid kränkande fotografering uppgår kränkingsersättningen i dag normalt till 5 000 kronor i de lindrigare fallen, se t.ex. B4.1 i bilaga 3. Det är i nivå med vad som normalt betalas ut vid misshandel. En del fall av kränkande fotografering är inte av sådan karaktär att de i ersättningshänseende bör jämföras med misshandel. Det är vår uppfattning att ersättningsnivån för kränkande fotografering i de mindre allvarliga fallen som utgångspunkt bör ligga något lägre än ersättningsnivån för misshandel. Ersättningsnivån för kränkande fotografering bör därför som utgångspunkt börja vid 8 000 kronor.

Graden av kränkning varierar dock beroende på vad det är som har tagits upp. Normalt får det anses vara mer kränkande att det som tagits upp är den skadelidandes helt eller delvis nakna kropp, se t.ex. B4.2 och B4.3 i bilaga 3. I praxis har högre ersättning även utgått då upptagningen avsett mycket integritetskränkande situationer, se t.ex. B4.4 där ett samlag filmades eller B4.5 där en våldtäkt filmades.

Redan i dag differentierar alltså domstolarna ersättningsnivåerna vid kränkande fotografering på ett tydligt sätt.

Olaga integritetsintrång

Kränkingsersättningen för brottet olaga integritetsintrång uppgår i dag som vid kränkande fotografering normalt till 5 000 kronor i de lindrigare fallen, se t.ex. B5.1 i bilaga 3. Det finns enligt vår uppfattning skäl att differentiera ersättningsnivåerna mellan kränkande fotografering och olaga integritetsintrång. Vid kränkande fotografering krävs inte, till skillnad från vad som gäller vid olaga integritetsintrång, att någon spridning skett. En handling som innefattar spridning kan i vissa fall också betraktas som ägnad att väcka allmän uppmärksamhet, se den nuvarande lydelsen i 5 kap. 6 § första stycket 5 skadeståndslagen. En spridning av integritetskänsliga uppgifter kan medföra allvarliga personliga skador för den skadelidande. Den skadelidande har sällan möjlighet att själv begränsa spridningen och skadans omfattning. Uppgifterna som sprids kan bli tillgängliga under oöverskådlig tid och konsekvenserna kan vara svåra att överblicka. Den skadelidande är vid denna typ av angrepp i en utsatt situation och behovet av upprättelse bör därför normalt anses vara stort. Det är därför vår uppfattning att ersättningsnivån för olaga integritetsintrång som utgångspunkt bör börja vid 10 000 kronor, i nivå med den lägre ersättningsnivån för misshandel. I likhet med det resonemang som förts beträffande kränkande fotografering bör ersättningsnivåerna för olaga integritetsintrång variera utifrån vad det är som har tagits upp och spridits.

Människorov

Människorov är ett brott som det finns särskild anledning att se allvarligt på (prop. 2009/10:147 s. 9 f. och 40 f.). Brottsligheten kan innehålla tortyrliknande moment, innebära stor ovisshet och rädsla för den skadelidande. Inte sällan är det flera gärningspersoner inblandade mot en skadelidande. Hoten kan ofta vara allvarliga och det förekommer även att de påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital, se t.ex. B6.3 i bilaga 3. Vid människorov finns det enligt vår uppfattning också ett tydligt behov av upprättelse. Det finns som

framhållits en skärpt syn på denna typ av allvarliga frihetsbrott. Människorov innefattar inte sällan angrepp mot den kroppsliga integriteten. Den kränkingsersättning som betalas ut i dag uppgår normalt till 50 000 kronor (se avsnitt 4.3.5). I samtliga avgöranden som ingått i vår kartläggning avseende människorov har gärningspersonerna även dömts för att ha utsatt brottsoffret för andra allvarliga brott. Därför är det svårt att uttala sig om vad de gällande ersättningsnivåerna för endast människorov uppgår till. Av detta skäl är det svårt att uttala sig mer precist om vad som bör utgå i ersättning för endast ett människorov. En bedömning måste göras av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. En omständighet av betydelse är bland annat frihetsberövandets längd. När gärningen involverat flera gärningspersoner eller innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital bör detta också beaktas särskilt vid ersättningsbestämmande, se de föreslagna lydelseerna i 5 kap. 6 § andra stycket 6 och 7 skadeståndslagen. Normalt bör inte mindre än 70 000 kronor utgå i kränkingsersättning om gärningen endast avsett människorov. I de fall då brottsoffret även har utsatts för andra allvarliga gärningar som t.ex. grov misshandel, grov utpressning, rån m.m. ska den samlade kränkningen ersättas och i sådana fall bör ersättningsnivån normalt inte understiga 100 000 kronor. Vi har med anledning av vad som anförts ovan om svårigheten att fastställa ersättningsnivåerna för människorov valt att inte ta med brottet i den vägledande tabellen 6.1 nedan.

Brott i nära relation

När det gäller brott i nära relation har det i praxis betalats ut omkring 10 000 kronor vid enstaka fall av misshandel av en partner eller ett barn, se t.ex. C2.2 i bilaga 3 där en man slog sin sambo och C2.3 där en pappa slog sin dotter med en elsladd. Det finns dock även exempel på lägre ersättningsnivåer, se t.ex. C2.1 där 7 000 kronor betalades ut. Ersättningsnivåerna är generellt högre än vid andra misshandelsfall där det inte finns en nära relation mellan gärningspersonen och den skadelidande. Den nya omständighet som föreslås bli införd i 5 kap. 6 § andra stycket 4 skadeståndslagen bör leda till höjda ersättningsnivåer. Efter reformen bör ersättningen för enstaka fall av misshandel mot anhöriga som huvudregel inte understiga 20 000 kronor.

I enskilda fall, när det kan motiveras utifrån graden av kränkning, bör avsteg kunna göras.

När det gäller olaga hot som riktas mot personer som har eller tidigare har haft ett nära förhållande till gärningspersonen utgår normalt 5 000 kronor i kränkingsersättning, se t.ex. C1.1, C1.2 och C1.3 i bilaga 3. För olaga hot har närståendefaktorn inte gett något större utslag på ersättningsnivåerna, utan nivåerna ligger på samma nivåer som vid andra fall av olaga hot, se t.ex. B2.1 där en badvakt i en simhall hotades av en besökare. Eftersom det skadeståndsrättsliga skyddet för familj och nära släkt nu stärks bör ett olaga hot som riktats mot en person som har eller tidigare har haft ett nära förhållande till gärningspersonen typiskt sett kunna ge högre ersättning än ett olaga hot som riktats mot någon som inte har samma relation till gärningspersonen. Ersättningsnivåerna för olaga hot mot personer som har eller tidigare har haft ett nära förhållande till gärningspersonen bör därför normalt uppgå till 10 000 kronor. En del hot kan uppstå under upprörda situationer mellan vuxna och när det är motiverat utifrån graden av kränkning bör därför den lägre ersättningsnivån om 8 000 kronor också kunna dömas ut.

När det varit fråga om upprepat våld och hot under längre tid som vid t.ex. grov kvinnofridskränkning kan det vara svårt att fastställa rimliga ersättningsnivåer. Omständigheterna i de enskilda fallen kan skilja sig åt i fråga om t.ex. varaktighet, antalet kränkningar och karaktären på dessa. I undersökt praxis har ersättningsnivåerna för grov kvinnofridskränkning varierat mellan 30 000–75 000 kronor. Ersättningsnivåerna höjdes dock av Brottsoffermyndighetens nämnd under år 2021 till omkring 50 000–100 000 kronor, se t.ex. Brottsoffermyndighetens beslut den 16 april 2021, dnr 1355/2021 och 2620/2021. Höjningen motiverades bland annat utifrån några av de faktorer som vi menar bör leda till generella höjningar av ersättningsnivåerna; att ersättningsnivåerna för brottet varit desamma under en längre tid utan att hänsyn tagits till det förändrade penningvärdet eller den skärpta synen på brottsligheten. Eftersom det skett en höjning av ersättningsnivåerna i närtid bör detta beaktas vid bestämmandet av de ersättningsnivåer som ska gälla efter denna reform.

Det stärkta upprättelsemoment som nu föreslås bli infört genom denna reform bör också beaktas vid bestämmandet av de nya ersättningsnivåerna. Vid denna typ av allvarliga och upprepade brott mot närstående bör det anses finnas ett starkt behov av upprättelse. En

annan omständighet som bör beaktas är förslaget om stärkt skadeståndsrättsligt skydd för personer som utsätts för brott av en gärningsperson som de har eller tidigare har haft ett nära förhållande till, se den föreslagna lydelsen i 5 kap. 6 § andra stycket 4 skadeståndslagen. Vidare bör de straffskärpningar avseende grov kvinnofridskränkning som kan förväntas bli införda efter överlämnandet av detta betänkande också beaktas (se avsnitt 6.4.2).

Enligt vår uppfattning bör de framtida ersättningsnivåerna för brott som grov kvinnofridskränkning som huvudregel inte understiga 70 000 kronor. För brottet grov fridskränkning, som vi inte gjort en närmare kartläggning av, kan möjligen i vissa fall andra överväganden göra sig gällande.

Sexualbrott

Ersättningsnivåerna för våldtäkt mot barn och våldtäkt mot vuxna uppgår till samma nivåer, se tabell 4.19 i avsnitt 4.3.5 där det framgår att ersättningsintervallet för brotten uppgår till omkring 100 000–125 000 kronor vid brott av normalgraden. Det finns vissa straffrättsliga skillnader mellan våldtäkter mot barn och vuxna. Det krävs generellt mindre våld för att en våldtäkt mot ett barn ska rubriceras som grov. En våldtäkt av normalgraden som riktats mot en vuxen och som innefattat ett visst våldsinslag skulle i en del fall ha rubricerats som grov om denna i stället hade riktats mot ett barn. Eftersom det finns vissa straffrättsliga skillnader mellan våldtäkter mot barn och vuxna kan det vara svårt att jämföra ersättningsnivåerna för de olika brotten. De straffrättsliga skillnaderna har dock minskat. När brottet våldtäkt mot barn tillkom fanns inte den s.k. samtyckeslagstiftningen. Våldtäktslagstiftningen hade då ett större fokus på tvång och våld. Genom samtyckeslagstiftningen har de straffrättsliga skillnaderna mellan våldtäkt mot barn och vuxna minskat. Vid jämförelser mellan allvarigare våldtäktsgärningar som rubricerats som grova – där de straffrättsliga skillnaderna får anses vara mindre – framgår det av vår kartläggning att ersättningsnivåerna vid grova våldtäkter mot barn och vuxna uppgår till liknande nivåer även i fall där omständigheterna och våldsinslagen varit av liknande art (150 000–200 000 kronor). Se t.ex. D2.1 i bilaga 3 där två män våldtog en yngre kvinna (16 år) som de höll fast jämfört med E2.1 där två män våldtog ett

barn som de höll fast (150 000 kronor), D2.4 där tre män våldtog en vuxen kvinna i en lekpark jämfört med E2.4 där tre män våldtog ett barn på en toalett (175 000 kronor) samt D2.5 där två män bröt sig in och med våld våldtog en kvinna i hennes bostad jämfört med E2.5 där ett barn drogades, bands fast och under pistolhot våldtogs av en maskerad man (200 000 kronor).

Det finns en skärpt syn på sexualiserade kränkningar mot barn. Det är numera den sexuella kränkningen som står i fokus och inte endast användningen av tvång och fysiskt våld. Trots att de straffrättsliga skillnaderna mellan våldtäkter mot barn och vuxna minskat har det i undersökt praxis inte gjorts någon differentiering av ersättningsnivåerna. Relativt likartade gärningar ersätts med ungefär samma belopp, oavsett om den utsatte varit barn eller vuxen. Den sexuella kränkningen bör dock typiskt sett anses vara större då gärningen riktats mot ett barn. Normalt bör även behovet av upprättelse vara större när gärningen har riktats mot ett barn. En sexuell kränkning – som vid gärningstillfället inte alltid till fullo förstås av barnet – kan längre fram i livet påverka barnet och bli svår att bearbeta. Små barn som utsätts för sexualbrott av vuxna kan ofta inte värja sin personliga integritet. Inte sällan begås dessutom gärningen av en vuxen person som barnet känner förtroende för och som barnet betraktar som en skyddsperson, se t.ex. E2.3 i bilaga 3 där gärningspersonen var en person som stod barnet nära. När gärningen begåtts av en person som stått barnet nära kan detta beaktas särskilt enligt såväl den nuvarande som den föreslagna bestämmelsen i 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Integritetskränkningen när barn utnyttjas på ett hänsynslöst sätt bör betraktas som ytterst allvarlig. Det är vår uppfattning att skyddet för barns sexuella integritet bör återspeglas i ersättningsnivåerna för kränkning och att det bör göras en differentiering mellan våldtäkter mot barn och vuxna.

För sexualbrotten har det i likhet med försök till mord skett en del höjningar av ersättningsnivåerna i praxis. Även om detta är något som bör vägas in vid bedömningen av de nya ersättningsnivåerna finns det andra starka skäl som talar för att ersättningsnivåerna bör höjas. Höjningarna är som framhållits i avsnitt 6.2.3 begränsade, särskilt mot bakgrund av den skärpta syn som råder för denna typ av brottslighet. Brotten våldtäkt och våldtäkt mot barn hör till några av de allvarligaste och mest integritetskränkande brott någon kan bli utsatt för. Behovet av upprättelse får därför anses vara stort.

För våldtäkt bör ersättning normalt utgå med 200 000 kronor. Eftersom viss differentiering bör göras mellan våldtäkter mot vuxna och våldtäkter mot barn bör normalt 225 000 kronor utgå vid våldtäkt mot barn. För grov våldtäkt bör ersättning normalt utgå med 300 000 kronor. Ersättningsnivåerna för grov våldtäkt mot barn bör också differentieras och ersättning bör normalt utgå med 325 000 kronor. Ersättningsnivåerna styrs utifrån graden av kränkning och vid allvarligare gärningar som i t.ex. D1.4, D2.4, E1.4 och E2.5 bör högre ersättning utgå.

Högsta domstolen har när det gäller brottet oaktsam våldtäkt nyligen bestämt att schablonersättningen bör uppgå till 75 000 kronor (se rättsfallet ”Skadestånd efter övernattningen” NJA 2019 s. 1064). Straffansvar för oaktsam våldtäkt förutsätter bland annat grov oaktsamhet i förhållande till att den andra personen inte deltog frivilligt. Den skärpta synen på sexualbrott får dock även anses omfatta sexualbrott som begås genom grov oaktsamhet. Det är vår uppfattning att ersättningsnivån för oaktsam våldtäkt efter denna reform normalt bör uppgå till 150 000 kronor.

När det gäller sexualbrotten kommer även den föreslagna lydelsen i 5 kap. 6 § andra stycket 4 skadeståndslagen kunna beaktas vid kränkingsersättningens bestämmande i de fall där gärningspersonen har haft ett nära förhållande till den skadelidande.

Ärekränkingsbrott

För att någon ska kunna dömas för förtal krävs det bland annat att en viss uppgift spridits. Brott som innefattar spridning kan som tidigare framhållits leda till stora personliga skador. När kränkingsersättningens storlek ska bestämmas bör det bland annat beaktas om handlingen varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet, se den nuvarande lydelsen i 5 kap. 6 § första stycket 5 skadeståndslagen. I dag utgår normalt 5 000 kronor för förtal i de lindrigare fallen, se t.ex. F1.1 och F1.2 i bilaga 3. Vi anser att det finns anledning att normalt döma ut 10 000 kronor i kränkingsersättning vid förtal, i likhet med olaga integritetsintrång.

När en gärning rubriceras som grovt förtal kan det bland annat bero på att uppgiften fått en omfattande spridning, se t.ex. F2.4 och F2.5 i bilaga 3. Den som utsätts för grovt förtal kan få sitt anseende

skadat och behovet av upprättelse kan i många fall vara stort. Den ersättningsnivå som gällt i praxis har varierat mellan omkring 15 000–80 000 kronor. Det stärkta upprättelsemomentet och den skärpta syn som gäller för brott som innefattar spridning motiverar enligt vår uppfattning att de nya ersättningsnivåerna för grovt förtal normalt inte bör understiga 40 000 kronor.

Den som är ursprungskällan till spridningen av den förtalande uppgiften bör i ersättningshänseende normalt differentieras i förhållande till de som i nästa led sprider vidare uppgiften. Det får normalt anses skadeståndsrättsligt mer klandervärt att skapa förtalsuppgiften och sedermera sätta den i spridning som en del i det första ledet av spridningen. Även andra omständigheter bör dock beaktas vid bestämmandet av ersättningens storlek, t.ex. hur stor spridning den enskilda spridningen fått, se t.ex. F2.1 där flera tilltalade hade spridit samma uppgift men fick ansvara med olika belopp.

Förmögenhetsbrott

Förmögenhetsbrott (utöver rån) grundar generellt sett inte rätt till kränkingsersättning. I vissa fall kan dock även ett förmögenhetsbrott ge upphov till en sådan kränkning som avses i 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Vid grov stöld har kränkingsersättning betalats ut vid bostadsinbrott (se rättsfallet NJA 2011 s. 3). Även i andra situationer som liknar fickstölder har kränkingsersättning dömts ut, se t.ex. G1.1 i bilaga 3 där ett cigarettpaket som den skadelidande bar på stals från denna under hotfulla former och G1.5 där den skadelidandes guldhalsband rycktes loss av gärningspersonen. I praxis har det inte funnits några tydliga ersättningsintervall för grov stöld. När en allvarlig kränkning uppstått har normalt 5 000 kronor betalats ut, se G1.1–G1.5. Behovet av upprättelse är enligt vår uppfattning större vid ett bostadsinbrott jämfört med en fickstöld. Hemmet betraktas allmänt som en trygg plats där man ska vara fredad från angrepp. Detta bör även återspeglas i ersättningsnivåerna efter denna reform. Vi föreslår därför att ersättningsnivån vid bostadsinbrott – som når upp till kravet på allvarlig kränkning – normalt bör uppgå till 10 000 kronor. Vid fickstölder och andra liknande stölder som når upp till kravet på allvarlig kränkning kan det enligt vår uppfattning vara lämpligt att som utgångspunkt ha en ersättningsnivå på 8 000 kronor.

Sammanfattning

Ersättningsnivåerna enligt gällande praxis (före reformen) har i tabellen nedan sammanställts tillsammans med de ersättningsnivåer som vi anser att denna reform bör resultera i (efter reformen). Beloppen som finns angivna i kolumnen ”efter reformen” speglar vår syn på vilka belopp som normalt bör betalas ut för ett visst brott.

Tabell 6.1 Ersättningsnivåerna – en vägledande tabell

Ersättningsnivåerna på kränkingsersättning för vissa brott

Brott	Före reformen	Efter reformen
Brott mot person		
Misshandel	5 000–15 000 kr	10 000–40 000 kr
Grov misshandel	20 000–60 000 kr	50 000–140 000 kr
Synnerligen grov misshandel	100 000 kr	200 000–250 000 kr
Försök till mord eller dråp	100 000–150 000 kr	200 000–300 000 kr
Vållande till kroppsskada, grovt brott	15 000–50 000 kr	30 000–100 000 kr
Rån	7 000–30 000 kr	15 000–60 000 kr
Grovt rån	40 000–75 000 kr	90 000–150 000 kr
Brott mot frid		
Ofredande	5 000–10 000 kr	8 000–20 000 kr
Olaga hot	5 000–10 000 kr	8 000–25 000 kr
Grovt olaga hot	10 000–25 000 kr	25 000–50 000 kr
Kränkande fotografering	5 000–15 000 kr	8 000–40 000 kr
Olaga integritetsintrång	5 000–25 000 kr	10 000–60 000 kr
Brott i nära relation		
Olaga hot	5 000–10 000 kr	10 000–30 000 kr
Misshandel	7 000–20 000 kr	20 000–50 000 kr
Grov kvinnofridskränkning	30 000–75 000 kr (50 000–100 000 kr) ¹	70 000–150 000 kr
Sexualbrott mot vuxna		
Våldtäkt	100 000–125 000 kr	200 000–250 000 kr
Grov våldtäkt	150 000–200 000 kr	300 000–400 000 kr
Oaktsam våldtäkt	75 000 kr	150 000–175 000 kr

¹ Beloppen som finns angivna inom parentes avser ersättningsnivåerna enligt Brottsoffermyndighetens nya praxis från april 2021.

Brott	Före reformen	Efter reformen
Sexualbrott mot barn		
Våldtäkt mot barn	100 000–125 000 kr	225 000–300 000 kr
Grov våldtäkt mot barn	150 000–200 000 kr	325 000–450 000 kr
Ärekränkingsbrott		
Förtal	5 000–20 000 kr	10 000–40 000 kr
Grovt förtal	15 000–80 000 kr	40 000–180 000 kr
Förmögenhetsbrott		
Grov stöld	5 000 kr	8 000–20 000 kr

6.5.3 Inför framtiden – ett dynamiskt ersättningsystem

Kränkingsersättningen ingår, som redan framhållits, i ett dynamiskt system och därför är det viktigt att alla aktörer, särskilt domstolarna, successivt driver utvecklingen framåt. Ersättningsnivåerna bör utvecklas gradvis, med hänsyn till samhällsutvecklingen och förändringarna i penningvärdet – i höjande och, om det bedöms vara behövligt, även i sänkande riktning. Om utvecklingen tillåts gå i den riktningen att nivåerna på kränkingsersättningen förblir desamma över en längre tid kommer kränkingsersättningens värde att urholkas i takt med att penningvärdet försvagas. Att kränkingsersättningens värde måste skyddas mot inflation får anses ligga i linje med den inom skadeståndsrätten grundläggande principen om att den skadelidande har rätt till full ersättning för liden skada. Om ekonomin i samhället utvecklas i enlighet med det nu uppsatta inflationsmålet kommer kränkingsersättningens värde successivt minska. Det innebär inte att det finns ett behov av att höja ersättningsnivåerna varje år. Däremot framstår det som rimligt att det löpande görs en översyn av ersättningsnivåerna. Det ersättningsystem som kränkingsersättningen ingår i bör i så stor utsträckning som möjligt vara enhetligt. Eftersom förändrade penningvärden inte endast slår mot specifika brott – utan mot all kränkingsersättning oavsett brott – bör höjningar som motiveras med förändringar i penningvärdet göras generellt. I annat fall finns det en risk att det skapas en obalans i ersättningssystemet – att ersättningsnivåerna för endast ett fåtal brott skyddas.

Det är inte endast Högsta domstolen och Brottsoffermyndigheten genom dess nämnd som kan ansvara för att driva utvecklingen framåt. Underrätterna måste också löpande hantera förändringar i

penningvärdet. Detta innebär inte att det ständigt ska göras mindre indexhöjningar. Det handlar snarare om att det bör finnas en medvetenhet om att ersättningssystemet är dynamiskt och att det ibland kan uppstå ett konkret behov av att se över ersättningsnivåerna. Skadeståndsprocessens ram styrs vidare av parternas yrkanden och därför kan även andra aktörer som t.ex. målsägandebiträden och särskilda företrädare – när det finns ett konkret behov av förändring – bidra till en utveckling av ersättningsnivåerna.

Att bestämma kränkingsersättning är inte alltid en helt enkel uppgift. Domaren bestämmer ersättningen relativt fritt – utifrån den vägledning som finns genom lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin. Utfallet kommer inte alltid att betraktas som tillfredsställande av skadelidande, skadevällare och allmänheten. Det beror på att det alltid kommer att finnas olika uppfattningar om hur man bör värdera något som inte riktigt går att värdera – ideella skador. Förmodligen kommer det också alltid att finnas en opinion för höjda ersättningsnivåer. Det är dock viktigt med ett förutsebart ersättningssystem och eventuella höjningar bör därför motiveras utifrån de behov som uppstår. Schabloner, likt de Brottsoffermyndigheten sammanställer i sin referatsamling, kan bidra till denna förutsebarhet och bör därför fortsätta användas. Det är också viktigt att kränkingsersättningen fastställs utifrån omständigheterna i det enskilda fallet, bland annat med vägledning av de omständigheter som ska beaktas enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen.

6.6 Följderna av höjda ersättningsnivåer

De förslag som har presenterats i utredningen är avsedda att resultera i höjda nivåer på kränkingsersättning. Vi ska enligt direktiven överväga vilka följder höjda nivåer på kränkingsersättning kan få, bland annat för andra typer av rent ideella skadestånd, gärningspersonens ekonomi och risken för missbruk av ersättningssystemet.

6.6.1 Påverkan på andra rent ideella skadestånd

Vår bedömning: En höjning av ersättningsnivåerna för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen bedöms inte medföra att ersättningsnivåerna på andra rent ideella skadestånd höjs. Nivåerna på kränkingsersättning har varit låga i förhållande till ersättningsnivåerna på andra rent ideella skadestånd.

Skälen för vår bedömning

Kränkingsersättningen ingår i ett dynamiskt ersättningssystem som till sin natur ska vara under ständig förändring och påverkan. Detta innebär att ersättningsnivåerna över tid bör vara under påverkan av en rad olika faktorer. Ersättningsnivåerna har dock inte utvecklats på det sätt som de borde och därför är det vår uppfattning att det finns ett berättigat behov av att höja nivåerna på kränkingsersättning. Genom denna reform hamnar, som vi ser på saken, ersättningsnivåerna för kränkning på en rimlig nivå sett till de normativa, ekonomiska och samhälleliga förändringar som skett under de senaste 20 åren.

I avsnitt 6.2.4 kom vi fram till att dagens nivåer på kränkingsersättning framstår som låga i förhållande till nivåerna på andra rent ideella skadestånd. Det medför att en höjning av ersättningsnivåerna för kränkning genom brott inte behöver leda till en höjning av de andra rent ideella skadestånden. Nivåerna på kränkingsersättning skulle genom denna reform i princip korrigeras till att hamna på en rimlig nivå – även i förhållande till andra rent ideella skadestånd. Vi är därför av uppfattningen att en höjning av nivåerna på kränkingsersättning inte bör påverka nivån på andra rent ideella skadestånd. Våra förslag är alltså inte avsedda att medföra höjda ersättningsnivåer på andra rättsområden. Förslagen ger i sig inte skäl till några sådana förändringar.

Nivåerna på kränkingsersättning har i vissa fall utgjort utgångspunkten för andra rent ideella skadestånd, t.ex. konventionskadestånden som är tänkta att harmoniera med kränkingsersättningen (prop. 2017/18:8 s. 38 ff., SOU 2020:44 s. 99 ff. och s. 275). Den harmonisering som varit avsedd att gälla mellan de olika ersättningssystemen kommer enligt vår uppfattning bli mer ändamålsenlig efter denna reform. Det är alltså vår uppfattning att denna reform skulle

skapa en bättre harmoni i ersättningssystemet. Om övriga skadestånd genast höjs, skulle den bristande harmonin åter uppstå.

6.6.2 Gärningspersonens ekonomi

Vår bedömning: Höjda ersättningsnivåer för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen kommer att innebära en ytterligare belastning på gärningspersonens ekonomi. Gärningspersonens möjligheter till återanpassning kan därmed försvåras. Skälen för att höja ersättningsnivåerna väger dock tyngre än de skäl som utifrån gärningspersonens perspektiv talar emot en höjning.

Skälen för vår bedömning

En höjning av ersättningsnivåerna för kränkning kommer innebära en ytterligare belastning på gärningspersonens ekonomi. De höjningar som föreslås är i vissa fall betydande och en följd av detta kommer bli att fler gärningspersoner inte kommer kunna betala de utdömda skadestånden.

Ett tongivande argument i den kriminalpolitiska debatten har tidigare varit att gärningspersonen ska återanpassas i samhället. En hög skuldbörda är något som kan motverka denna återanpassning. När den tidigare brottsskadelagen kom till under slutet av 1970-talet framhölls vikten av att gärningspersonen skulle återanpassas till att kunna leva ett normalt liv i samhället. Gärningspersonen skulle inte förföljas av skulder som denna inte klarade av att betala. Det var endast i undantagsfall som regress mot gärningspersonen skulle förekomma (prop. 1977/78:126 s. 31 f.).

I den kriminalpolitiska debatten är numera brottsoffret i fokus. De hänsyn som tidigare tagits till gärningspersonens ekonomi ställs mot brottsoffrets rätt till ersättning och upprättelse. I den nya brottsskadelagen som infördes år 2014 framhölls vidare att det är en självklar princip att gärningspersonen ska ansvara för de skador som han eller hon har orsakat. Det anfördes också att det många gånger kan vara rehabiliterande för gärningspersonen att betala skadeståndet, göra rätt för sig och få ett avslut. Huvudregeln är därför numera att staten ska utöva regress mot gärningspersonen (prop. 2013/14:94

s. 48 ff.). Det stärkta brottsofferintresset har alltså fått genomslag inom ersättningsrätten.

Det råder inte någon tvekan om att denna reform kommer innebära en ytterligare påfrestning på gärningspersonens ekonomi. Gärningspersonens möjligheter till återanpassning kommer högst sannolikt att påverkas negativt. Flera gärningspersoner som i dag klarar av att betala sina skadestånd hade inte kunnat göra det om ersättningsnivåerna uppgått till de nivåer som föreslås genom denna reform. Eftersom de nya ersättningsnivåerna är tänkta att bli höga kommer fler gärningspersoner bli insolventa. Risken finns även att den som blir insolvent inte ser någon mening med att bli en del av samhället igen och i stället väljer att leva på andra inkomster än legala i något som skulle kunna beskrivas som ett parallellsamhälle. Konsekvensen kan då även bli att gärningspersonen återfaller i brottslighet.

Gärningspersonen är samtidigt inte helt utlämnad. Som anförts ovan kan det vara rehabiliterande att betala sitt skadestånd. I en del situationer kommer gärningspersonens skuldansvar även kunna reduceras eller falla bort genom skuldsanering och i undantagsfall kommer staten även kunna efterge sin regressfordran (se rättsfallet NJA 2017 s. 741 och 28 § brottsskadelagen). Om utmätning sker tas det vidare hänsyn till s.k. beneficieregler som gör det möjligt att undanta viss egendom från utmätning så att gäldenären kan försörja sig och ha en rimlig levnadsstandard. Det kommer därför även fortsättningsvis tas vissa hänsyn till gärningspersonens situation och dennes möjligheter till återanpassning. Det kan dock inte uteslutas att det kan behövas ytterligare åtgärder för att underlätta denna återanpassning och motverka återfall i brottslighet. En åtgärd som då skulle kunna övervägas är att se över den restriktivitet som finns när det gäller att låta brottskadestånd ingå i en skuldsanering.

Den skadeståndsrättsliga principen om att den som orsakat en skada också ska ansvara för denna får anses göra sig starkt gällande för kränkningar som uppstår genom brott. Brottsoffrens intresse av att få en adekvat ersättning som kan bidra till att de får upprättelse för kränkningen är också stark. Det finns även av andra skäl ett berättigat behov av att nu höja ersättningsnivåerna. Nivåerna på kränkingsersättning har varken utvecklats på ett tillfredsställande sätt eller i linje med det förändrade penningvärdet. Det har med tiden blivit ”billigare” att begå brott. Vi menar därför att den föreslagna höjningen av ersättningsnivåerna ger en rimligare fördelning av ansvaret för de

skador som gärningspersonerna utsätter brottsoffren för. Det är vår uppfattning att skälen för en höjning av ersättningsnivåerna väger tyngre än de skäl som utifrån gärningspersonernas perspektiv talar emot en höjning av ersättningsnivåerna.

Skadeståndsansvaret kan även drabba andra än gärningspersonen, t.ex. gärningspersonens arbetsgivare, föräldrar eller det allmänna, se 3 kap. 1, 2, 4 och 5 §§ skadeståndslagen. Det skadeståndsansvar som föräldrar kan drabbas av är till viss del begränsat (se 3 kap. 5 § andra stycket). En generell höjning av ersättningsnivåerna kommer dock ändå i vissa fall innebära ett något mer betungande skadeståndsansvar för vårdnadshavare som blir skadeståndsskyldiga för sina barns brott. Det allmännas ansvar för kränkningar enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen aktualiseras relativt sällan och i de fall sådana anspråk aktualiseras kommer de sannolikt inte innebära någon större belastning för det allmänna.

Om gärningspersonen har en familj som denna delar ekonomi med finns det en risk att familjen påverkas ekonomiskt av gärningspersonens skuldsättning. Vid utmätning finns dock en tydlig reglering till skydd för familjemedlemmar (se t.ex. 5 kap. 2 § och 7 kap. 4 § utsökningsbalken). En försvårad återanpassning för gärningspersonen kan troligen i vissa fall även medföra sociala problem för gärningspersonens familj.

6.6.3 Risken för missbruk av ersättningsystemet

Vår bedömning: Risken för missbruk och försök till missbruk av ersättningssystemet bedöms inte öka på grund av att ersättningsnivåerna för kränkning höjs.

Skälen för vår bedömning

Den som blivit utsatt för brott kan få ersättning för kränkning genom tre olika ersättningsformer; kränkningsersättning, försäkringsersättning och brottsskadeersättning. Nivåerna på kränkningsersättning och brottsskadeersättning följer i stor utsträckning varandra. En höjning av nivåerna på kränkningsersättning kommer därför även medföra att nivåerna på brottsskadeersättning höjs. Försäkringsersätt-

ningen styrs av försäkringsvillkor och har historiskt legat på ungefär samma nivåer som kränkingsersättningen och brottsskadeersättningen, men med ett mindre inslag av differentiering.

Det förekommer att enskilda oriktigt påstår sig ha blivit utsatta för brott. Ett av flera tänkbara motiv till detta kan vara att den enskilde vill få ersättning. När ersättningsnivåerna för kränkning höjs kan det även antas att den ersättningen kommer att betraktas som mer attraktiv än tidigare. Det är dock vår bedömning att höjda ersättningsnivåer inte kommer att öka förekomsten av missbruk eller försök till missbruk av ersättningssystemet. Ersättningssystemet är uppbyggt på ett sådant sätt att risken för missbruk inte är särskilt stor. För att ersättning ska utgå krävs ett underbyggt underlag som ger stöd för sökandens uppgifter om brott. Förutom polis och åklagare kan det den ersättningssökande berättar också komma att behöva genomgå en kontroll av domare, försäkringsutredare och brottsskadehandläggare. Vi bedömer därför att risken för missbruk och försök till missbruk av ersättningssystemet inte kommer att öka som en följd av att ersättningsnivåerna för kränkning höjs.

7 Utvidgad rätt till kränkingsersättning för poliser och andra yrkesgrupper med särskild beredskap

7.1 Inledning

Förutsättningarna för framför allt poliser att få kränkingsersättning med anledning av brott som de utsätts för i tjänsten har under lång tid uppmärksammats i olika sammanhang. Frågan utreddes så sent som under år 2018 av Blåljusutredningen (se mer om det i avsnitt 7.3). Efter Blåljusutredningens betänkande riktade riksdagen i april och november 2019 två nya tillkännagivanden till regeringen om att regeringen snarast borde genomföra åtgärder för att modernisera lagstiftningen så att kränkingsersättning utgår i fler fall än i dag när poliser är brottsoffer (bet. 2018/19:JuU10 punkt 52, rskr. 2018/19:191 och bet. 2019/20:JuU8 punkt 12, rskr. 2019/20:43). I sammanhanget anfördes bland annat att poliser anses ha bättre förutsättningar än andra att tåla angrepp, men att de krävande uppgifter som följer med uppdraget som polis samtidigt inte innebär att enskilda poliser ska behöva tåla vad som helst.

Mot denna bakgrund ansåg regeringen att det återigen fanns anledning att se över hur polisers rätt till kränkingsersättning för brott som de utsätts för i tjänsten kan utvidgas. Utredningen har därför fått i uppdrag att med beaktande av Blåljusutredningens kartläggning och annat inhämtat faktaunderlag överväga och ta ställning till i vilken utsträckning polisers rätt till kränkingsersättning bör utvidgas och hur detta bör åstadkommas. I direktiven anges vidare att

eftersom motsvarande frågor aktualiseras även när det gäller vissa andra yrkesgrupper finns det skäl att inkludera också dessa i översynen.

I detta avsnitt redogör vi inledningsvis för nuvarande ordning och sedan för Blåljusutredningens arbete och bedömningar i denna fråga. Därefter redovisas något om det faktaunderlag som vi tagit del av under utredningstiden och de synpunkter som vi fått vid våra kontakter med externa aktörer. Slutligen redovisar vi våra överväganden och förslag i den här delen.

7.2 Nuvarande ordning

För att den skadelidande ska ha rätt till kränkingsersättning krävs enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen att han eller hon har blivit utsatt för en allvarlig kränkning (se avsnitt 4.2.2). Det kravet gäller även för personer som tillhör vissa särskilda yrkesgrupper, t.ex. poliser och ordningsvakter, som utsätts för brott i tjänsten. Vad som utgör en allvarlig kränkning måste dock alltid bedömas utifrån samtliga relevanta omständigheter i varje enskilt fall. Här avses såväl omständigheter hänförliga till själva brottet som omständigheter hänförliga till skadevällaren och den skadelidande. Enligt gällande praxis krävs ibland mer än i andra fall för att skadelidande som tillhör vissa yrkesgrupper ska anses ha blivit allvarligt kränkta när de utsätts för brottsliga angrepp i tjänsten. Det beror på att man vid allvarlighetsbedömningen i dessa fall beaktar att den skadelidande har viss utbildning och erfarenhet samt arbetsuppgifter och befogenheter i sin yrkesutövning som innebär att han eller hon har en särskild beredskap för att utsättas för vissa typer av angrepp i tjänsten. Det kan också uttryckas som att t.ex. en polis objektivt sett inte blir allvarligt kränkt av varje hot eller fysiskt angrepp i samband med ett tjänstestingripande.

Kommittén om ideell skada konstaterade i sitt betänkande *Ersättning för kränkning genom brott* att den dåvarande Brottsskadenämnden hade utvecklat en praxis som innebar att poliser inte alltid ansågs ha rätt till kränkingsersättning (SOU 1992:84 s. 140). Kommittén ansåg också att det skulle föra alldeles för långt om varje angrepp med kränkande inslag mot en person i ett utsatt yrke skulle ge rätt till ersättning. Som exempel på sådana yrkeskategorier nämndes poliser, ordningsvakter, personal inom Kriminalvården och vid en

del sjukvårdsinrättningar. Av väsentlig betydelse för bedömningen angavs vara i vad mån den skadelidande, som ett led i sitt arbete, haft att ta hand om våldsmannen på grund av dennes agerande. Om angreppet gått utöver det som normalt hörde till tjänsten, ansåg kommittén emellertid att angreppet fick anses riktat mot den privata sfären och att det därmed kunde ge rätt till kränkingsersättning (SOU 1992:84 s. 244 f.).

Det finns endast ett fåtal avgöranden från Högsta domstolen som behandlar frågan om ersättning för allvarlig kränkning till poliser och vissa andra yrkesgrupper. I NJA 1994 s. 395 tillerkändes en polis som blivit knivskuren i ansiktet och på kroppen kränkingsersättning. Eftersom gärningspersonen hade medgett att betala viss kränkingsersättning till polisen prövade domstolarna bara ersättningens storlek. Högsta domstolen gjorde dock följande principiella uttalande:

Polismän är i tjänsten utsatta för särskilda risker att mötas med hot och våld. Lagstiftaren får på olika sätt ta hänsyn till detta, t.ex. vid utformningen av lagregler om polisens befogenheter och om våld eller hot mot tjänsteman och andra brott mot allmän verksamhet. De bedömningar enligt skadeståndslagen som får göras när en polisman utsatts för angrepp i tjänsten skall emellertid följa vanliga principer. Någon särbehandling har inte förutsatts av lagstiftaren.

Ersättning för sådant lidande som avses i detta mål kan inte utgå vid varje våldshandling, utan någon undre gräns måste gälla. En polisman måste vara beredd på att mötas med visst våld och ha en större mental beredskap inför detta än andra. När den nämnda gränsen har passerats, saknas emellertid grund för att generellt utdöma lägre ersättning till en polisman än till ett annat brottsoffer. En prövning måste ske av omständigheterna i varje enskilt fall, med utgångspunkt i att polismannen inte varit skyldig att tåla det inträffade.

Av 1994-års rättsfall framgår alltså bland annat att om man vid allvarlighetsbedömningen kommer fram till att en skadelidande som utsatts för brott i tjänsten har rätt till kränkingsersättning så ska ersättningsnivån vara densamma som för andra skadelidande. Värt att notera är också att Högsta domstolen uttryckligen anger att någon särbehandling inte har förutsatts av lagstiftaren, utan bedömningarna enligt skadeståndslagen ska följa ”vanliga principer”.

Rättsfallet NJA 1999 s. 725 gällde en person som i samband med ett omhändertagande vid två tillfällen spottade en polis i ansiktet. Högsta domstolen hänvisade till sitt uttalande i NJA 1994 s. 395 och avtog polisens begäran om kränkingsersättning. Rättsfallet från år 1999 blev dock omdiskuterat och ledde bland annat till att Rikspolis-

styrelsen gav in en skrivelse till regeringen där styrelsen framhöll behovet av att poliser i större utsträckning fick rätt till ersättning för kränkning på grund av brott.

1999 års rättsfall och Rikspolisstyrelsens skrivelse berördes av regeringen i förarbetena till den ändring i skadeståndslagen som genomfördes år 2002 (prop. 2000/01:68). Möjligheterna för s.k. särskilt utsatta yrkesgrupper att få kränkingsersättning för brott som de utsatts för i tjänsten togs upp som en fråga av principiell betydelse. Regeringen anförde att den brottsliga handlingen bör vara av väsentlig betydelse för frågan om det föreligger en ersättningsbar kränkning eller inte. Vidare angavs att personer i en del yrkesgrupper, t.ex. poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården, i praktiken har anledning att räkna med att mötas av vissa mindre grova angrepp i arbetet och också har en bättre beredskap för detta. Det ansågs då naturligt att det krävs något mer än normalt för att en allvarlig kränkning ska kunna konstateras. Regeringen poängterade dock att detta synsätt inte fick dras så långt att den personliga kränkningen hamnade i bakgrunden. Även om det ingår i en persons normala arbetsuppgifter att hantera våldsamma och stökiga personer, borde ersättning ofta kunna ges om han eller hon i tjänsten utsatts för en brottslig kränkning som är skymflig och direkt angriper den privata sfären. Som exempel anfördes ett sådant renodlat kränkande angrepp som att bli spottad rakt i ansiktet (prop. 2000/01:68 s. 50 och 66). De lagändringar som föreslogs i prop. 2000/01:68 angavs inte innebära några egentliga sakliga nyheter, utan ansågs främst utgöra förtydliganden av vad som redan gällde. I vissa fall ansågs dock ändringarna kunna möjliggöra en generösare bedömning gentemot brottsoffret, t.ex. för den som i ett utsatt yrke blir föremål för ett särskilt förnedrande och kränkande angrepp (prop. 2000/01:68 s. 53).

Efter lagändringarna år 2002 tog Högsta domstolen upp ytterligare ett mål där en polis i samband med ett omhändertagande hade blivit spottad rakt i ansiktet (se rättsfallet NJA 2005 s. 738). Målet avgjordes i plenum och Högsta domstolens majoritet kom denna gång fram till att polisen hade rätt till kränkingsersättning. En utgångspunkt vid prövningen av frågan om polisen hade rätt till kränkingsersättning angavs vara att en polis i tjänsten måste vara beredd på att mötas med vissa angrepp och han eller hon antas ha en större mental beredskap inför detta än andra, varför sådan ersättning inte

kan utgå vid varje våldshandling, ofredande eller liknande brott mot person. Med hänvisning till bland annat de nyss nämnda förarbetsuttalandena konstaterade Högsta domstolen dock att det var naturligt att den ändrade lagstiftningen medförde en viss förskjutning av praxis, så att vissa angrepp som tidigare ansågs ha legat strax under gränsen för kränkingsersättning numera kunde berättiga till sådan ersättning. Domstolen framhöll att när det är fråga om en påstådd kränkning som skett i anslutning till ett polisingripande där en polis tillgripit våld, måste det krävas mer än annars för att kränkingsersättning ska komma i fråga. Det gällde enligt domstolen särskilt om polisen genom sitt agerande provocerat fram eller på annat sätt framkallat den påstådda kränkningen. Högsta domstolen konstaterade att den i fallet aktuella bespottningen visserligen haft ett omedelbart samband med att polisen skulle föra in förövaren i polisarresten, men att det inte hade visats att polisen fullgjort detta tjänsteåliggande på ett olämpligt sätt eller att han annars genom sitt agerande framkallat ofredandet. Under dessa omständigheter fick bespottningen enligt domstolen bedömas som en i hög grad förnedrande och skymflig handling mot polisen, och handlingen ansågs därför innebära en allvarlig kränkning som berättigade till ersättning.

I rättsfallet NJA 2012 s. 711 kom Högsta domstolen fram till att kränkingsersättning inte skulle tillerkännas en ordningsvakt som, i samband med att en berusad person skulle avvisas från en restaurang, hade blivit slagen och riven i ansiktet samt hotad att han skulle dödas. Domstolen redovisade vilka uppgifter och befogenheter en ordningsvakt normalt har och konstaterade att det synsätt som man bland annat gett uttryck för i 2005 års rättsfall gällande poliser också skulle läggas till grund för bedömningen av om ordningsvakten hade utsatts för en allvarlig kränkning. Domstolen ansåg att en ordningsvakt under ett fysiskt ingripande får antas ha en mental beredskap att mötas av ett visst verbalt och fysiskt motstånd mot åtgärden. Det hot och det våld som ordningsvakten hade utsatts för när han fysiskt ingrep mot restauranggästen då denne skulle avlägsnas ansågs mot den bakgrunden inte ha varit så grovt att det av den anledningen kunde anses ha utgjort en allvarlig kränkning av ordningsvaktens personliga integritet. Angreppet hade enligt Högsta domstolen inte heller varit skymfligt eller förnedrande. Ordningsvakten bedömdes därför inte ha utsatts för en kränkning av det slag att han hade rätt till kränkingsersättning.

Utöver poliser, ordningsvakter och väktare anges ofta även vissa anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården vara sådana yrkesgrupper som har anledning att räkna med att mötas av vissa mindre grova angrepp i arbetet och vilka också har en beredskap för detta (SOU 1992:84 s. 244 samt även prop. 2000/01:68 s. 50 och 66). Detta gäller sådana anställda som har till arbetsuppgift att ingripa mot personer som kan vara besvärliga och våldsamma. Gemensamt för dessa yrkesgrupper är också att de har vissa befogenheter att använda tvång eller våld i sin yrkesutövning.

Kommittén om ideell skada ansåg att befattningshavare som i tjänsteutövningen kunde förvänta sig ett visst motstånd i allmänhet också borde få finna sig i mer än privatpersoner innan en allvarlig kränkning kunde anses föreligga (SOU 1992:84 s. 245). Det angavs t.ex. kunna gälla socialsekreterare, biljettkontrollanter, parkeringsvakter, delgivningsmän och utmättningsmän. Det ansågs däremot inte gälla hemvårdare, sjuksköterskor på hembesök och andra liknande befattningshavare, vilkas arbetsuppgifter inte är av sådan karaktär att de ska behöva räkna med att bli angripna (a.a. s. 245).

I rättstillämpningen finns exempel på fall då behandlingspersonal på ett ungdomshem ansetts ha en särskild beredskap att mötas av visst våld (se rättsfallet RH 1995:151). När det gäller andra yrkesgrupper som socialsekreterare, biljettkontrollanter, parkeringsvakter och vissa befattningshavare vid Kronofogdemyndigheten är det främst vid verbala hot som man kan se att det i vissa rättsfall resonerats kring vad som krävs för att en allvarlig kränkning ska föreligga (se t.ex. Svea hovrätts dom den 21 maj 2010 i mål nr B 6415-09 och Göta hovrätts dom den 29 september 2004 i mål nr T 1130-03; jfr även Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 mars 2007 i mål nr B 492-06). Även när det gäller lärare har frågan berörts någon gång (se t.ex. Gällivare tingsrätts dom den 3 maj 2012 i mål nr B 1105-11 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 25 juli 2012 i mål nr B 2910-12). Det är dock svårt att se någon helt klar linje i domstolarnas bedömning i dessa avgöranden.

7.3 Kritik mot rättsutvecklingen leder till Blåljusutredningen

7.3.1 Inledning

Genom åren har, som anfördes i början av detta kapitel, förutsättningarna för framför allt poliser att få kränkingsersättning för brott som de utsätts för i tjänsten uppmärksammats i olika sammanhang. Det har gjorts gällande att poliser i allt för hög utsträckning nekas ersättning och att det i praxis ställs väsentligt högre krav än i andra fall för att kränkingsersättning ska dömas ut. I april 2017 tillkännagav riksdagen för regeringen att det borde utredas hur polisers rätt till ersättning vid allvarlig kränkning ska kunna utökas (bet. 2016/17:JuU18 punkt 19, rskr 2016/17:223).

Regeringen beslutade därför under december 2017 att ge Blåljusutredningen i uppdrag att kartlägga och analysera domstolsavgöranden som gäller polisers rätt till ersättning vid allvarlig kränkning och överväga och föreslå de åtgärder som behövs för att säkerställa deras rätt till ersättning (dir. 2017:131). Uppdraget redovisades hösten 2018 i slutbetänkandet *Vissa polisfrågor – säkerhet vid förhör samt kränkingsersättning* (SOU 2018:75).

7.3.2 Blåljusutredningen

Utredningens uppdrag

Blåljusutredningen hade, som nämnts ovan, bland annat i uppdrag att kartlägga och analysera domstolsavgöranden i fråga om polisers rätt till ersättning för kränkning. I denna del ingick också att jämföra hur praxis såg ut i förhållande till vissa andra yrkeskategorier, t.ex. ordningsvakter och en del anställda inom Kriminalvården och den psykiatriska vården. Utredningen skulle även analysera hur polisers rätt till kränkingsersättning hade utvecklats i förhållande till den samhällsutveckling som skett, där poliser i många fall hade en mer utsatt arbetsituation än tidigare. Med utgångspunkt i denna kartläggning och analys skulle utredningen överväga och föreslå de åtgärder som behövdes för att polisers rätt till ersättning vid allvarlig kränkning skulle kunna säkerställas.

Analysen av rättstillämpningen

Utifrån en genomgång av domstolsavgöranden från samtliga instanser gjorde Blåljusutredningen bedömningen att det i praxis fanns förhållandevis tydliga kriterier för hur kränkingsersättning för personer inom särskilt utsatta yrkesgrupper ska bedömas och att domstolarna i allt väsentligt synes följa dessa. Utredningen ansåg inte att det fanns något som talade för att praxis var oenhetlig eller att praxis i någon större utsträckning hade förändrats efter Högsta domstolens avgörande från år 2005 (SOU 2018:75 s. 146).

De faktorer som domstolarna beaktar vid sin bedömning av om ett brottsligt angrepp, trots den högre beredskapen, ska anses innebära en allvarlig kränkning beskrevs enligt följande av utredningen (SOU 2018:75 s. 147 f., kursiveringarna är dock våra).

– För det första beaktas *om den skadelidande haft särskild anledning att förvänta sig att bli angripen*. Således tar man hänsyn till om det varit fråga om en ingripandesituation eller annan direkt tjänsteåtgärd. I de fall det inte är fråga om en direkt tjänsteåtgärd talar mycket för att den angripne utsatts för en allvarlig kränkning. Samma sak torde gälla om det varit fråga om en tidigare ingripandesituation där den som är föremål för ingripandet är lugn utan att visa tecken på aggressivitet och sedan plötsligt angriper polismannen.

– För det andra beaktas *om den angripne haft skäl för en ökad mental beredskap för att bli angripen*. Det kan vara fråga om att exempelvis en polisman fått information om att ingripandet avser en psykiskt instabil person eller att personen i fråga tidigare varit aggressiv eller hotfull. I vissa situationer kan det även förekomma att polismannen räknar med att kunna mötas av en beväpnad person. Så länge det aktuella angreppet inte avviker allt för mycket från vad som kunde förväntas anses en polisman inte ha blivit utsatt för en allvarlig kränkning.

– För det tredje beaktas *om ofredande beteende i form av exempelvis förolämpning uttalats mer i allmänhet mot yrkeskåren eller om det varit fråga om exempelvis rasistiska tillmälen som riktats mot den privata sfären*. Även bespottning kan räknas hit. I de fall ett angrepp är riktat mot yrkesrollen anses det ofta inte ha varit fråga om en allvarlig kränkning.

– För det fjärde beaktas *om det förelegat risk för smitta av allvarlig sjukdom som exempelvis hepatit samt den angripnes utsatthet*. Med den angripnes utsatthet menas att domstolen beaktar om den angripne exempelvis varit ensam eller i sällskap av kollegor.

– För det femte beaktas *om den angripne själv provocerat fram angreppet*. Kränkingsersättning kan bortfalla om befattningshavaren framkallat angreppet eller på annat sätt agerat olämpligt. I många avgöranden utgör frånvaron av ett olämpligt beteende från den angripnes sida ett av skälen för att kränkingsersättning ska betalas av gärningsmannen.

Utredningen ansåg att även om det skulle kunna uppfattas så att de förarbetsuttalanden som finns ger utrymme för en mer generös hållning än vad som följer av praxis när det gäller ersättning för allvarlig kränkning av poliser och andra särskilt utsatta yrkesgrupper så kunde de inte se att nuvarande rättstillämpning fjärfat sig från lagstiftarens intentioner. Skillnaderna mellan vad som kan utläsas av förarbetena och praxis var enligt utredningen inte större än vad som ryms inom den tolkning av lagstiftningen som det ingår i domstolarnas uppgift att göra (SOU 2018:75 s. 148).

Utredningens övriga bedömningar och förslag

Av Blåljusutredningens betänkande framgår att man inom polisen har svårt att se en enhetlig linje för när ersättning beviljas respektive nekas. Det kunde enligt utredningen i sig vara ett skäl för att överväga en annan avgränsning, i syfte att säkerställa att systemet upplevs som mer tydligt, förutsebart och rättvist (SOU 2018:75 s. 152). Vidare gjordes bedömningen att det ur ett kriminalpolitiskt perspektiv och från brottsoffersynpunkt fanns skäl att i utvidgande riktning se över polisens rätt till ersättning för allvarlig kränkning genom brott i tjänsten.

Utredningen ansåg dock att det utifrån deras analys av nuvarande rättstillämpning var svårt att närmare bedöma i vilka hänseenden nuvarande praxis ledde till ett otillfredsställande resultat. Kriterierna, som framgick av analysen, framstod som välgrundade i och för sig. Eftersom de bygger på föreställningar om hur poliser i allmänhet uppfattar olika situationer kunde det enligt utredningen dock inte utslutas att den personliga påverkan som ett brottsligt angrepp typiskt sett kan ge upphov till hos en polis hade underskattats när de aktuella kriterierna fastställdes och tillämpades i praktiken (SOU 2018:75 s. 154 f.).

Det fanns enligt utredningen fortfarande skäl för den nu gällande ordningen som innebär att rätten till skadestånd för allvarlig kränkning till poliser och andra särskilt utsatta yrkesgrupper prövas enligt

något annorlunda kriterier jämfört med andra brottsoffer. Utredningen ansåg dock att polisens och andra särskilt utsatta yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning borde utvidgas. Utredningen presenterade några möjliga sätt att åstadkomma detta (SOU 2018:75 s. 156 ff.):

- Fortsatt utveckling i praxis.
- Ändring i lagstiftningen om skadestånd.
- Utvidgad rätt till ersättning via brottsskadelagen.
- Arbetsgivaren tar ansvar för att reglera samtliga skador som drabbat en anställd i tjänsteutövningen.

Enligt utredningen framstod emellertid inte något av de alternativ som redovisades som en framkomlig väg för att åstadkomma en reform. När det gällde alternativet att göra ändringar i lagstiftningen om skadestånd resonerade utredningen kring möjligheten att antingen göra en översyn av bestämmelsen i 2 kap. 3 § skadeståndslagen eller att införa en speciallag som reglerade rätten till ersättning i aktuella hänseenden (SOU 2018:75 s. 157 ff.). Detta ansågs dock inte vara en framkomlig väg eftersom man ansåg att en mindre förändring av 2 kap. 3 § sannolikt inte skulle kunna utformas med tillräcklig precision för att få avsedd effekt. I stället skulle det enligt utredningen krävas en översyn av bestämmelsen i dess helhet och då skulle det enligt utredningens bedömning vara nödvändigt att i stor utsträckning detaljreglera rätten till kränkingsersättning för olika situationer. En sådan översyn skulle, anfördes det, medföra ett mycket omfattande arbete med ett ganska osäkert resultat. Även att införa en speciallag ansågs innebära svårigheter av det slag som beskrivits ovan och dessutom resultera i två parallella regleringar för att fastställa rätt till ersättning vid allvarliga kränkningar genom brott. Enligt utredningen fanns det en betydande risk för att det med en sådan ordning efter hand skulle uppstå omotiverade skillnader mellan de olika regleringarna. Man stannade därför vid att föreslå att en myndighet skulle ges i uppdrag att ta fram ett underlag som allsidigt belyser polisens utsatthet för brott i tjänsteutövningen och hur sådan brottslighet påverkar den enskilda polis som har drabbats (SOU 2018:75 s. 165 ff.).

Det angavs att ett sådant faktaunderlag skulle kunna ligga till grund för ett ställningstagande till vilken väg framåt som bör väljas.

Det skulle också kunna ligga till grund för en utveckling av praxis. I den mån det inte skedde en utveckling av praxis i önskad riktning, bedömde utredningen att frågan om en utvidgning av polisens rätt till ersättning för allvarlig kränkning genom brott i stället skulle kunna hanteras inom ramen för en eventuell framtida generell översyn av 2 kap. 3 § skadeståndslagen som tog sikte på hela dess tillämpningsområde (SOU 2018:75 s. 167).

7.3.3 Remissbehandlingen

Under remissbehandlingen tillstyrkte de flesta av remissinstanserna utredningens förslag eller hade ingen invändning emot detta. Några remissinstanser, bland annat Brottsförebyggande rådet och Stockholms universitet, ansåg dock att det inte fanns något behov att inhämta ytterligare faktaunderlag.

Brottsförebyggande rådet hänvisade t.ex. till att de tre gånger har undersökt bland annat polisanställdas utsatthet för otillåten påverkan, det vill säga trakasserier, hot, skadegörelse, våld och korruptionsförsök som syftar till att påverka tjänsteutövningen på ett oacceptabelt sätt (Brå 2005:18, Brå 2009:7 och Brå 2016:13). Dessa undersökningar beskrevs också översiktligt i remissvaret. Enligt Brottsförebyggande rådet måste innehållet i studien från år 2016 (Otillåten påverkan mot myndighetspersoner. En uppföljning.) anses ligga mycket nära det faktaunderlag som efterfrågades i Blåljusutredningens betänkande, även om studien inte direkt var anpassad till den aktuella frågeställningen. Också *Stockholms universitet* ifrågasatte om det fanns behov av några mer omfattande empiriska undersökningar av hur poliser faktiskt upplever att drabbas av brott i tjänsten. Huruvida polisens rätt till kränkingsersättning ska stärkas i detta avseende angavs vara en normativ (rättspolitisk), och inte en empirisk, fråga. Enligt universitetet framstod också farhågorna om svårigheterna med att genom en reform av skadeståndslagen komma till rätta med frågan som överdrivna. *Malmö tingsrätt* anförde att syftet med att ta fram ett faktaunderlag av det slag som föreslogs framstod som oklart. *Polismyndigheten* tillstyrkte förslaget och anförde att frågan var angelägen för myndigheten. Behovet av en översyn angavs vara stort och man ville betona att utredningen borde ske snabbt. *Brottsoffermyndigheten* anförde bland annat att polisverksamhet, och andra verksamheter som

innefattar rätt att utöva tvång mot enskilda, är av sådan natur att de kan sägas framkalla en risk för brottsliga angrepp mot de anställda. Detta är enligt myndigheten ett starkt skäl till att det bör vara arbetsgivarens ansvar att hantera effekten av samtliga dimensioner av de skador – inklusive kränkning – som uppstår då ett brottsligt angrepp sker.

Flera remissinstanser framhöll att även andra än poliser bör inkluderas i den fortsatta hanteringen av frågan. *Statens institutionsstyrelse* (SiS) anförde t.ex. att en majoritet av myndighetens personal måste anses tillhöra det som betecknas som särskilt utsatta yrkesgrupper. SiS ville också framhålla att det var viktigt med en konsekvent hållning kring begreppen polis och särskilt utsatta yrkesgrupper. *Tjänstemännens centralorganisation* (TCO) ansåg att man borde utvidga frågan till att omfatta fler utsatta yrkesgrupper, inom t.ex. vård- och omsorg samt socialtjänsten. TCO ville också understryka vikten av att man i arbetet med att ta fram nya ersättningslösningar beaktade och respekterade såväl den svenska arbetsmarknadsmodellen som de befintliga kollektivavtalsreglerade ersättningsystemen.

7.4 Utsattheten upplevs öka

7.4.1 Bakgrund

Blåljusutredningen föreslog alltså att en myndighet skulle ges i uppdrag att ta fram ett underlag för den fortsatta behandlingen av frågan. Detta fick viss kritik i remissbehandlingen. Brottsförebyggande rådet hänvisade t.ex. till att tillräckligt sådant underlag måste anses finnas för att det ska gå att lägga ett förslag på en lösning av frågan och Stockholms universitet påtalade att frågan närmast var normativ och inte empirisk.

Vi delar uppfattningen att frågan om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för vissa yrkesgrupper främst är normativ till sin natur. Under arbetets gång har vi dock tagit del av rapporter från t.ex. Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Polisförbundet. Vi har även genomfört ett antal möten med olika aktörer för att inhämta kunskap och synpunkter i den aktuella frågan. Målsättningen har varit att få en god spridning mellan de berörda aktörerna. Vi har därför talat med bland annat företrädare för Polisförbundet, Polismyndigheten, Kriminalvården, Tullverket, Rättsmedicinalverket, Kronofogde-

myndigheten och Sveriges Kommuner och Regioner. Vi har också haft ett informationsmöte till vilket vi bjudit in företrädare för en rad olika fackförbund.

I det följande redogörs för material som vi har tagit del av såväl i form av rapporter och liknande som i form av synpunkter från olika aktörer. Redovisningen gör inte anspråk på att vara någon fullständig genomgång av det underlag som finns att tillgå.

7.4.2 Något om befintligt faktaunderlag

Material från Brottsförebyggande rådet

Under år 2016 publicerade Brottsförebyggande rådet en undersökning om otillåten påverkan mot myndighetspersoner (Brå 2016:13). Undersökningen var en uppföljning och en utökning av en studie på samma tema från år 2005 (Brå 2005:18). Studien från 2016 baserades på en enkätundersökning riktad till samtliga tjänstemän på Arbetsförmedlingen, Sveriges Domstolar, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Justitiekanslern, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Kustbevakningen, Migrationsverket, Polismyndigheten, Tullverket, Åklagarmyndigheten, STs a-kassa och IF Metalls arbetslöshetskassa. Även nämndemän ingick i undersökningen. På Skatteverket och bland nämndemännen gick enkäten ut till ett urval. Sammantaget besvarade drygt 45 500 tjänstemän enkäten. Studien handlade om otillåten påverkan från externa kunder och klienter, det vill säga trakasserier, hot, våld, skadegörelse och korruption där den drabbade uppfattat att syftet varit att påverka tjänsteutövningen. I studien efterfrågades alltså inte alla hot och våldshändelser, utan primärt de som syftat till att påverka tjänsteutövningen. Vidare omfattades annat än hot och våldshändelser. Trakasserier (som inte behöver vara straffbara) utgör nämligen den vanligaste formen av otillåten påverkan. Därefter kommer hot. Beträffande hot anges i rapporten att hot mot anhöriga är den form av hot som utsatta tjänstemän upplever som mest obehaglig. I enkätundersökningen uppgav 14 procent av de som utsatts för hot att det berörde anhöriga. Tjänstemän på Polismyndigheten var mest utsatta; inom den gruppen uppgav 35 procent av de som utsatts för hot att hotet hade riktats mot anhöriga. Utsatta tjänstemän med arbetsuppgifter av ingripande och kontrollerande karaktär, exempelvis poliser och tulltjänstemän, uppgav i intervjuer att de var beredda

att stå ut med mycket i samband med sitt arbete, så länge hoten riktades mot dem i deras yrkesroll och inte mot dem som privatpersoner eller mot deras anhöriga (Brå 2016:13 s. 63 f.). Jämfört med påverkansformerna trakasserier och hot är våld mot tjänstemän från externa kunder och klienter, generellt sett, ovanligt. Myndigheter med uppgifter av främst administrativ karaktär är mindre utsatta för våld jämfört med myndigheter med en stor andel arbetsuppgifter av ingripande och kontrollerande karaktär. Skillnaden i utsatthet beror därmed främst på de olika uppdrag, befogenheter och arbetsuppgifter olika organisationer har. Det är särskilt de uniformerade yrkesgrupperna som utsätts för våld. Det var respondenter på Polismyndigheten, Kriminalvården och Tullverket som uppgav att de utsattes för otillåten påverkan i form av grövre våld som slag och sparkar. Nära 40 procent av de poliser som drabbats av våld uppgav att det hade skett flera gånger per år eller någon gång i månaden. Utsatta poliser uppgav även att de blivit spottade på och att det förekom att personer kastar stenar och smällare mot dem. Intervjuer med tulltjänstemän visade hur en kontrollsituation kunde starta lugnt, för att sedan eskalera och bli våldsam.

Utsattheten för samtliga påverkansformer, förutom otillbörliga erbjudanden, verkar vara högre i undersökningen från år 2016 jämfört med resultatet från år 2005. För vissa myndigheter och påverkansformer var dock ökningen liten och kunde helt bero på förändringar i datainsamlingen och lägre svarsfrekvens. I rapporten från år 2016 redovisas dock att det i intervjuer med tjänstemän på flera organisationer framträdde en bild av att attityden från externa kunder och klienter upplevdes hårdare vid tiden för undersökningen jämfört med för tio år sedan. Det var framför allt intervjupersoner på organisationer med övervägande kontrollerande och ingripande arbetsuppgifter som uppgav att denna förändring hade skett (Brå 2016:13 s. 90 f.). I slutsatserna (a.a. s. 186 ff.) redovisades bland annat att det kunde konstateras att upplevelsen av utsatthet hade ökat, samtidigt som det rent statistiskt var svårt att slå fast att de faktiska påverkansförsöken ökat. Enligt rapporten fanns det dock ett par faktorer som talade för att även den faktiska utsattheten ökat. En av dessa faktorer var vad intervjupersoner och seminariedeltagare berättat om ett hårdnande samhällsklimat där respekten för myndighetspersoner minskat. Resultaten från undersökningen visade också att privatlivet påverkades mer än tjänsteutövningen. De vanligaste följderna av på-

verkansförsöken var att respondenten uppgav att de övervägt att sluta eller att de gjort ändringar i sitt privatliv.

Utifrån datamaterial som samlades in via enkätundersökningen inom projektet Otillåten påverkan mot myndighetspersoner (Brå 2016:13) har Brottsförebyggande rådet också tagit fram en kortanalys av polisanställdas utsatthet för sådana händelser som relaterar till tjänsten (Brå kortanalys 6/2020). Analysen föranleddes bland annat av att Blåljusutredningen ansåg att det fanns en brist på faktaunderlag om kränkningar som poliser drabbas av i tjänsten och av ett generellt behov av mer kunskap om polisanställdas utsatthet för brott, med koppling till deras tjänsteutövning. Datamaterialet gällde som beskrivits ovan alltså inte utsatthet för brott generellt, utan utsatthet för sådana handlingar som kan beskrivas som otillåten påverkan. Brottsförebyggande rådet bedömde dock att uppgifterna trots det gav en god bild av utsattheten hos olika grupper av polisanställda. Av kortanalysen framgår att 40 procent av de polisanställda uppgav att de hade utsatts för ett eller flera påverkansförsök under de senaste 18 månaderna. Andelen som uppgav att de hade utsatts för hot var 21 procent och 17 procent uppgav att de hade utsatts för våld. Störst andel utsatta fanns i gruppen som arbetade i någon form av ingripande verksamhet. Den i särklass vanligaste konsekvensen, oavsett typ av otillåten påverkan, var att den utsatta förändrade sitt beteende i privatlivet. I andra hand kom konsekvensen att den anställda hade bytt eller lämnat sitt uppdrag, i tredje hand tvekat inför en åtgärd, och nästan lika vanligt var att de hade undvikit en arbetsuppgift. Oavsett typ av otillåten påverkan uppgav dock majoriteten som utsatts att de inte hade haft något stödbehov (57–64 procent).

Slutligen ska nämnas att Brottsförebyggande rådet sammanställt en kortanalys som utifrån Nationella trygghetsundersökningen år 2016 syftade till att beskriva karaktären och utvecklingen av olika yrkesrelaterade brott mot person (Brå kortanalys 3/2018). Av sammanfattningen i denna kortanalys (a.a. s. 2 ff.) framgår att utsattheten då var störst för anställda inom bevakning och säkerhet (21 procent), socialt arbete (14 procent) samt hälso- och sjukvård (6 procent). När övriga riskfaktorer hölls konstanta var det totalt sett bara anställning i ett högriskycke som tydligt ökade risken för yrkesrelaterad utsatthet. Det resultatet angavs stödja tidigare forskning som tyder på att arbetsuppgifter och arbetsförhållanden har större betydelse än de anställdas demografiska tillhörighet. Enligt denna kortanalys polis-

anmäls inte de flesta brott som sker i yrkessammanhang, förutom rån som anmäls i betydligt större utsträckning. Anmälningens benägenheten var störst bland anställda inom bevakning och säkerhet, och minst inom hälso- och sjukvården. I sammanfattningen anges vidare att andelen utsatta ökat under perioden 2008–2016. Det ansågs kunna bero på att utsattheten rent faktiskt ökat, men det kunde inte utelutas att det också kunde bero på andra faktorer.

Undersökningar av Polisförbundet och Polismyndigheten

I syfte att stärka Polismyndighetens medarbetarskydd tillsattes i januari 2018 Projekt Medarbetarskydd på myndigheten. Inom ramen för det projektet genomfördes under våren 2018 en enkätundersökning av polisanställdas utsatthet för otillåten påverkan, otillbörlig påverkan, trakasseri och självcensur. Med otillåten påverkan (påverkansbrott) avses här en handling som utgör brott och som riktas mot en polisanställd, eller en närstående, och som av den anställde uppfattats som ett försök att påverka hur han eller hon ska, eller inte ska utföra sina arbetsuppgifter. Därmed avses inte en handling, t.ex. våldsam motstånd eller våld mot tjänsteman, som skett i en ingripandesituation och som enligt den polisanställdes uppfattning endast syftade till att förhindra eller försvåra ingripandet i den aktuella situationen. Cirka 14 000 polisanställda besvarade enkäten. Enligt enkätresultaten (såsom det redovisas i projektets rapport, daterad 12 juni 2019) utsattes sju av tio ingripandepoliser för minst ett påverkansförsök under en tolv månaders period. Utsattheten för områdespoliser låg på nästan samma höga nivå och även arrestantvakter låg på en hög nivå. Av de anställda som angett att de utsatts för otillbörlig påverkan (påverkansbrott) angav 68 procent att de upplevt rädsla eller obehag efter att de utsatts. Hela 43 procent av de som angett att de utsatts för otillbörlig påverkan uppgav att händelsen haft effekt/inverkan på deras arbete eller beteende och 19 procent av dessa hade tvekat att genomföra någon av sina arbetsuppgifter, 18 procent hade ändrat på sina dagliga rutiner efter arbetstid och 12 procent hade övervägt att byta arbetsuppgifter. Enligt rapporten hade 62 procent av de som utsatts för otillåten påverkan inte vid något enda tillfälle anmält brottet eller brotten, endast 14 procent anmälde varje brott. Bland de som inte anmälde att de blivit utsatta för påverkansbrott

var den vanligaste orsaken att försöket upplevts som en småsak eller bagatell (47 procent). Cirka 42 procent anmälde inte därför att de trodde att anmälan inte skulle leda till en fällande dom.

På uppdrag av Polisförbundet genomförde Novus Opinion under våren 2019 en medlemsundersökning om bland annat polisers syn på hot och våld i arbetet. Undersökningen innefattade webbintervjuer med 2 943 av Polisförbundets medlemmar i yrkesverksam ålder. Resultaten presenterades i rapporten *När de som ska skyddas attackeras*. Enligt rapporten hade poliserna angivna utsatthet för hot, våld och annan otillbörlig påverkan ökat med två procent sedan 2017, från 40 procent till 42 procent. I ingripandeverksamheten hade den angivna utsattheten ökat med fyra procent, från 68 procent till 72 procent. Ställda inför konkreta exempel på hot eller våld uppgav varannan polis (50 procent) att de hade utsatts. Verbala hot var vanligast (73 procent), följt av våldsamt motstånd (69 procent) och spott, sparkar och slag (24–25 procent). Vid den här typen av frågor angav 84 procent av ingripandepoliserna att de hade utsatts. Närmare två av tre poliser i undersökningen (63 procent) angav att de upplevde att hot och våld mot poliser ökat under de senaste två åren. Ingen upplevde att det hade minskat. Sett över en femårsperiod ansågs våldet ha blivit grövre (52 procent), mer utstuderat (37 procent) och skedde oftare (32 procent). Utvecklingen för hot uppfattades på samma sätt; att de blivit grövre (50 procent), mer utstuderade (39 procent) och skedde oftare (37 procent). Få poliser uppgav att de anmälde allt de utsattes för. Bara 22 procent uppgav att de anmälde 90–100 procent av alla incidenter, 23 procent uppgav att de anmälde så lite som 0–9 procent av allt de utsattes för. Enligt rapporten angav flera att de inte ansåg att det var någon idé att anmäla eftersom det ändå inte ledde till någonting och dessutom sällan resulterade i kränkingsersättning. Flera gav också bilden av att de inte kände sig uppbackade av samhället när de utsattes för hot och våld. De hade låg tilltro till domstolarna när det kom till möjligheten att få upprättelse för något de utsattes för i sin yrkesutövning.

7.4.3 Synpunkter som lämnats till utredningen

Den bild som de ovan redovisade undersökningarna och analyserna förmedlar har i många delar bekräftats vid våra möten med myndigheter och andra organisationer. Den generella uppfattningen är att samhällsklimatet har hårdnat och att utsattheten på olika sätt har ökat för många yrkesgrupper. Flera företrädare beskriver vidare att man upplever att hoten blivit fler och att det har blivit vanligare med angrepp som riktar sig mot den privata sfären. Sådana angrepp upplevs som särskilt problematiska eftersom de går bortom yrkesrollen och många gånger påverkar den enskilda individen på ett djupare plan, både privat och på arbetet.

Flera fackförbund, t.ex. Vårdförbundet, Lärarnas Riksförbund, Transportarbetarförbundet och SEKO, har särskilt påpekat att den omständigheten att personer i en yrkesgrupp i högre grad än andra utsätts för brott i sin yrkesutövning inte nödvändigtvis innebär att personer inom den yrkesgruppen har någon särskild eller bättre beredskap för vissa brottsliga angrepp.

En del yrkesgrupper (poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården) har i förarbetena pekats ut som sådana som i praktiken har anledning att räkna med att mötas av vissa mindre grova angrepp i arbetet och de har också ansetts ha en bättre beredskap för detta. Företrädare för dessa yrkesgrupper har vid våra samtal uppgett att det inte är fel att tala om att det finns en viss beredskap för angrepp inom yrkeskåren. De understryker dock att en sådan beredskap främst finns i rena ingripandesituationer och då främst för verbala smädelser och hot utan anspelning på den privata personen. Även visst fysiskt motstånd kan det finnas en beredskap för, däremot normalt inte för medvetna våldsamma fysiska angrepp. Den gemensamma uppfattningen i dessa yrkesgrupper är att det är allt för svårt att få kränkingsersättning när man utsätts för brott i tjänsten. Många uppfattar det som orättvist att de ska behöva "tåla mer" än andra brottsoffer när de utför arbetsuppgifter som de är skyldiga att utföra och inte kan avstå ifrån. Det talas också om att det finns ett stort signalvärde i detta; dvs. i det förhållandet att det i vissa situationer krävs mer för att exempelvis en polis ska få kränkingsersättning och att det sänder fel signaler till gärningspersonerna. Det upplevs rimma illa med det förhållandet

att det i många situationer finns ett förstärkt straffrättsligt skydd för dessa yrkesgrupper.

En gemensam uppfattning hos i stort sett alla företrädare som vi talat med är vidare att en väldigt stor andel av de angrepp som äger rum, både verbala och fysiska, inte anmäls. Skälen för detta kan vara olika. Det finns t.ex. en utbredd uppfattning om att det inte är någon idé att anmäla eftersom det ändå inte leder till något. Många talar här om att anmälningarna ändå inte utreds eller leder till åtal, utan utredningarna läggs ner av olika skäl. Andra hänvisar till att domstolarna ändå inte dömer ut några skadestånd. Det finns också en föreställning om att det – för det fall man tilldöms ett skadestånd – är både svårt och tidskrävande att få betalt. Det förekommer även att händelser inte anmäls därför att den angripne måste fortsätta ha någon form av kontakt med angriparen, därför att den angripne inte får tillräckligt med hjälp och stöd från sin arbetsgivare eller därför att den angripne inte vill framträda som part i en rättsprocess.

7.5 Våra överväganden och förslag

7.5.1 Ett par utgångspunkter för våra överväganden

Vår bedömning: Kravet på allvarlig kränkning ska ligga kvar då en polis eller en person inom någon annan yrkesgrupp med särskild beredskap har utsatts för brott i tjänsten. Fler angrepp mot poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap bör dock kunna ge rätt till kränkingsersättning.

Kravet på allvarlig kränkning ska ligga kvar

En förutsättning för att en skadelidande ska ha rätt till kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen är att han eller hon har blivit utsatt för en allvarlig kränkning. Grundförutsättningen att det ska vara fråga om en allvarlig kränkning gäller också då den skadelidande är t.ex. en polis eller en ordningsvakt som har utsatts för brott i tjänsten. Det bör gälla även i framtiden. Detta innebär bland annat att kränkingsersättning aldrig kan utgå vid sådana angrepp som normalt inte anses innefatta en allvarlig kränkning (se avsnitt 4.2.2 under Allvarlighetsbedömningen).

Enligt direktiven bör utgångspunkten för vårt arbete också vara att det är motiverat att bibehålla en viss ”särbehandling” av poliser och vissa andra yrkesgrupper vid bedömningen av om de utsatts för en allvarlig kränkning. Detta förklaras med att dessa yrkesgrupper, åtminstone i vissa situationer, måste antas ha en högre tröskel för att drabbas av sådana känslor som kränkingsersättningen är avsedd att ersätta än en privatperson. Det understryks dock att det behöver säkerställas att denna särbehandling inte sträcker sig längre än vad som är motiverat utifrån sakliga skillnader när det gäller hur ett brottsligt angrepp typiskt sett drabbar en sådan person i tjänsten jämfört med en privatperson. Det anges vidare att det är viktigt att regleringen om kränkingsersättning tillämpas på ett sätt som innebär en rimlig avgränsning och att avgränsningen upplevs som tydlig och rättvis. Vi återkommer i det fortsatta till hur direktiven i denna fråga bör få genomslag.

Det handlar om yrkesgrupper med en särskild beredskap

I direktiven talar man om *särskilt utsatta yrkesgrupper*. Det uttrycket används även i förarbetena (prop. 2000/01:68 s. 50 och 66) och på olika håll i rättstillämpningen. Det finns dock en rad yrkesgrupper som upplever att det finns en påtaglig risk för dem att utsättas för brottsliga angrepp inom ramen för yrkesutövningen. Upplevelsen hos många är också att utsattheten har ökat under senare år. Flera av dessa yrkesgrupper kan typiskt sett inte antas ha en högre tröskel för att drabbas av sådana känslor som rädsla, förnedring, skam eller liknande som kränkingsersättningen syftar till att kompensera. Anledningen till att man brukar tala om att vissa yrkesgrupper har en högre tröskel för detta är emellertid inte det förhållandet att de är särskilt utsatta för angrepp i sin yrkesutövning eller att de löper en högre risk än andra för att bli angripna, utan avgörande är den beredskap för vissa typer av angrepp som dessa yrkesgrupper har. Det kan därför leda till missuppfattningar att tala om ”särskilt utsatta” yrkesgrupper. Det har vid våra kontakter med olika aktörer också varit tydligt att många yrkesgrupper känt sig träffade av detta uttryckssätt samtidigt som man på inget sätt ansett sig ha någon beredskap för att hantera denna utsatthet och de angrepp som den kan innebära. Man kan även i rättstillämpningen se exempel på att uttryckssättet

fått till följd att man inom ramen för bedömningen av skadeståndsfrågan argumenterat kring i vilken grad personer inom en viss yrkesgrupp löper risk att bli utsatta för brott i tjänsten. För att undvika den typen av missförstånd har vi valt att använda ett annat uttryck när vi talat om de berörda yrkesgrupperna; vi har talat om *yrkesgrupper med särskild beredskap*. Uttrycket är valt för att tydligt markera att det är eventuell beredskap för vissa typer av angrepp som i detta sammanhang kan påverka bedömningen av om ett angrepp inneburit en allvarlig kränkning. Det är också detta begrepp som vi kommer att använda i den fortsatta framställningen.

Den som blivit allvarligt kränkt bör få kränkingsersättning

När det gäller personer som tillhör vissa yrkesgrupper som ofta utsätts för brott i tjänsten har det i förarbeten och praxis uttalats att dessa personer många gånger har anledning att räkna med att mötas med vissa mindre grova angrepp i arbetet och att det är rimligt att anta att personer i dessa yrkesgrupper i praktiken också har en större beredskap för att de kan bli angripna. I vissa fall krävs det därför mer för att poliser och personer inom vissa andra yrkesgrupper ska anses ha utsatts för en allvarlig kränkning när de utsätts för brott i tjänsten än vad som krävs när en privatperson utsätts för brott.

Det som beskrivs ovan uttrycks ofta som att poliser och personer i andra yrkesgrupper med särskild beredskap måste tåla mer eller som att de särbehandlas. Skadeståndsrätten syftar dock inte till att slå fast vad personer inom vissa yrkesgrupper behöver tåla. Det är närmast självklart att t.ex. poliser och ordningsvakter inte alls ska behöva tåla att utsättas för brott eller annan kränkande behandling. För flera av de yrkeskategorier som vi nu talar om finns t.ex. ett i många avseenden starkare straffrättsligt skydd än för vanliga privatpersoner. En stor del av angreppen som dessa personer utsätts för i tjänsten lagförs enligt 17 kap. brottsbalken och anses utgöra brott mot allmän verksamhet. Våld och hot mot tjänsteman i 17 kap. 1 § brottsbalken och förgripelse mot tjänsteman i 17 kap. 2 § brottsbalken är s.k. målsägandebrott. Dessa brott utgör kvalificeringar av brott enligt 3 och 4 kap. brottsbalken, till exempel misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken och olaga hot enligt 4 kap. 5 § brottsbalken, som dock till skillnad från hot mot tjänsteman uppställer ett krav på

att hotet ska vara ägnat att på visst sätt framkalla allvarlig rädsla hos den hotade. Ett brott enligt 17 kap. brottsbalken som kvalificerar ett brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken anses regelmässigt vara allvarligare, eftersom brottet har begåtts mot en tjänsteman med bäring på dennes myndighetsutövning. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att brottet är avsett att skydda såväl enskilda som allmänna skyddsintressen. När våld eller hot om våld ingår som moment i sådan brottslighet sker alltså straffvärdebedömningen som utgångspunkt med beaktande av både allvaret i våldet eller hotet mot den enskilde och det allmänna intresse som överträts. Den skadeståndsrättsliga bedömningen enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska endast ske med utgångspunkt i hur ett angrepp typiskt sett drabbat den enskilde (dvs. den skadelidande). Det handlar i detta avseende inte om att skydda eller reparera den skada som samhället, dvs. det allmänna intresset, drabbats av till följd av angreppet.

Den skadeståndsrättsliga bedömningen handlar alltså inte om att avgöra vilken grad av klander som gärningspersonen förtjänar, utan om att avgöra ifall kränkningen av den enskilda skadelidanden är av sådan kvalificerad art att den kan bedömas som allvarlig och därmed skadeståndsgrundande. Vi anser därför att det för tanken fel att diskutera i termer av vad någon ska behöva tåla i det här sammanhanget. Det antyder att rätten till skadestånd vid allvarliga kränkningar på grund av brott inte skulle gälla även för yrkesgrupper som ofta utsatts för brott i tjänsten. Det gör den.

Var och en som utsatts för ett angrepp mot sin person, frihet, frid eller ära har rätt till en noggrann prövning av om de därigenom har utsatts för en allvarlig kränkning. Bedömningen bör alltid ske på ett nyanserat sätt och utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det innefattar såväl omständigheter hänförliga till gärningen som omständigheter hänförliga till skadevällaren och den skadelidande. Detta innebär, som vi redan varit inne på, att allvarlighetsbedömningen vid vissa angrepp kan falla olika ut beroende på om det är en vanlig privatperson eller en person som vid tillfället tjänstgör inom en yrkesgrupp med särskild beredskap som utsatts för angreppet. På samma sätt kan allvarlighetsbedömningen också falla olika ut beroende på om den som utsatts för angreppet är en frisk vuxen person eller någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet, t.ex. ett litet barn, en åldring eller en person med en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning (jfr 5 kap. 6 § första stycket 3 skade-

ståndslagen). Det handlar enligt vår mening om att det ska göras en bedömning enligt vanliga skadeståndsrättsliga principer av om rekvisitet ”allvarlig kränkning” är uppfyllt. Att tala om särbehandling i det sammanhanget leder alltså tanken fel (jfr Högsta domstolens uttalande i NJA 1994 s. 395 där det uttryckligen anges att någon särbehandling inte har förutsatts av lagstiftaren).

Det finns dock omständigheter som talar för att den praktiska tillämpningen av bestämmelsen om allvarlig kränkning i dessa fall har kommit att utvecklas på ett sådant sätt att det kan uppfattas som en särbehandling. Vid våra möten med berörda aktörer har vi också fått höra att de upplever det så. Detta beror sannolikt mycket på att domstolarnas bedömningar av den här frågan många gånger är kortfattade i domen och framstår som rutinmässiga. Det leder i sin tur till att bedömningarna lätt blir onyanserade och det har som vi uppfattar dagens rättstillämpning medfört att en rätt till kränkingsersättning anses föreligga i färre fall än vad som redan enligt nuvarande ordning borde vara möjligt. Blåljusutredningen var inne på detta i sitt betänkande när man konstaterade att de förarbetsuttalanden som gjorts kan uppfattas som att det finns utrymme för en mer generös hållning än vad som följer av praxis (SOU 2018:75 s. 148). Vi vill nu flytta fram positionerna så att fler angrepp mot poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap ger rätt till kränkingsersättning. Vår uppfattning är att det finns utrymme för en sådan utveckling utan att kravet på att angreppet ska ha inneburit en allvarlig kränkning frångås. Det handlar i stället om att i möjligaste mån säkerställa att de som blir allvarligt kränkta också får rätt till kränkingsersättning. Hur man enligt vår mening bör åstadkomma en sådan förändring utvecklas närmare nedan.

7.5.2 Tydligare riktlinjer för allvarlighetsbedömningen i dessa fall

Vår bedömning: Det bör tydliggöras vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det förelegat en allvarlig kränkning i situationer då någon utsatts för brott i tjänsten.

Skälen för vår bedömning

Blåljusutredningen gjorde bedömningen att det i praxis finns förhållandevis tydliga kriterier för hur kränkingsersättning för personer inom yrkesgrupper med särskild beredskap ska bedömas (SOU 2018:75 s. 146 ff.). Vi instämmer i allt väsentligt i den bedömningen.

Det är dock inte ovanligt att domskälen är kortfattade och allmänt utformade när det gäller de skadeståndsrättsliga frågorna i brottmål. Det skulle kunna bero på att bedömningen sker relativt rutinmässigt och därmed tenderar att bli onyanserad. I vart fall kan det uppfattas på det viset. Kortfattade domskäl kan också göra det svårt för parterna att fullt ut att förstå utgången i målet. Att domskälen i vissa fall är kortfattade noterades också av Blåljusutredningen i deras analys av nuvarande rättstillämpning. Blåljusutredningen redovisade också att det vid deras kontakter med bland andra Polisförbundet hade kommit fram att man inom polisen hade svårt att se en enhetlig linje för när ersättning beviljades respektive nekades. Vi har fått liknande signaler vid våra kontakter med olika myndigheter och fackförbund. Det har också framförts att poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap anser att de i allt för stor utsträckning nekas kränkingsersättning eftersom de krav som ställs i rättstillämpningen är för höga. Vid våra diskussioner med berörda aktörer har det några gånger också framstått som att det finns en föreställning om att gällande praxis är hårdare än vad den faktiskt är. Vi har t.ex. flera gånger fått höra att det är vanligt att kränkingsersättning inte döms ut när någon blir bespottad. Det är inte den bild som vi har fått när vi tagit del av praxis.

Om den skadeståndsrättsliga regleringen och den närmare tillämpningen av allvarlighetskriteriet i 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska framstå som begriplig och rättvis, är det viktigt att bedömningarna görs på ett nyanserat sätt och att de inte redovisas alltför rutinmäs-

sigt. Bedömningarna behöver alltså redovisas tydligt i domstolarnas domskäl och det bör alltid ske med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet.

Tydligare riktlinjer för hur allvarlighetsbedömningen ska göras skulle kunna bidra till att systemet upplevs som mer tydligt, förutsebart och rättvist (jfr SOU 2018:75 s. 151 f.). Genom att det tydliggörs vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det förelegat en allvarlig kränkning i situationer då någon utsatts för brott i tjänsten skulle också domstolarna ges tydligare stöd för sina bedömningar. Det är vår övertygelse att sådana riktlinjer även skulle leda till att man i fler fall än tidigare skulle komma fram till att det förelegat en allvarlig kränkning. Vidare kan det tydliggöras i lag i vilka avseenden som rätten till kränkningsersättning för poliser och personer i andra yrkesgrupper med särskild beredskap bör utvidgas jämfört med i dag. Vi anser att det finns skäl för en sådan utvidgning. Detta utvecklas närmare i följande avsnitt.

7.5.3 En ny lagregel ska ge fler rätt till kränkningsersättning

Vårt förslag: Rätten till kränkningsersättning för poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap utvidgas. När den som utsätts för brott i tjänsten får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet, ska det vid bedömningen av om kränkningen var allvarlig särskilt beaktas om angreppet riktat sig mot den skadelidandes privata sfär, eller om det var fråga om ett fysiskt angrepp. En bestämmelse med detta innehåll införs i 2 kap. 3 § andra stycket skadeståndslagen.

Fler fall bör ge rätt till ersättning

De yrkesgrupper som vi nu diskuterar har många gånger en utsatt situation. I deras arbetsuppgifter ingår att i olika situationer konfrontera och bemöta personer som kan bli våldsamma eller hotfulla. Många upplever också att utsattheten har ökat genom åren och att angreppen har blivit fler och kommit allt mer riktade mot den privata sfären.

Från flera håll har det framförts att det finns en förståelse för att alla angrepp inte kan ge rätt till kränkingsersättning. Det är också många händelser som aldrig föranleder någon anmälan från den angripnes sida. Samtidigt uttrycker många en frustration över upplevelsen att inte ha samma rätt till kränkingsersättning som andra brottsoffer när de utsätts för angrepp i tjänsten. Det uppfattas som ologiskt och svårbegripligt. Man talar också i termer av att det sänder fel signaler till såväl de utsatta som gärningspersonerna.

Det är vår uppfattning att inte varje brottsligt angrepp som t.ex. en polis utsätts för i en ingripandesituation utgör en allvarlig kränkning och inte varje brottsligt utåtagerande beteende som en patient med en psykisk störning utsätter en anställd inom den psykiatriska vården för utgör en allvarlig kränkning. Vi anser dock att den nuvarande gränsdragningen i vissa fall framstår som väl hård och ologisk. Det kan, som påtalades av Blåljusutredningen, till exempel uppfattas som ologiskt att det bedöms utgöra en allvarlig kränkning om en polis blir spottad i ansiktet, medan en polis som blir klöst och riven i ansiktet inte alltid anses ha blivit allvarligt kränkt (SOU 2018:75 s. 151 f. med vidare hänvisning till Schultz, Kränkning och andra ”särskilda yrkesgrupper”, SvJT 2013 s. 314).

Det finns många exempel på avgöranden när poliser och personer inom andra yrkesgrupper som utsatts för fysiskt våld inte har ansetts blivit allvarligt kränkta. I rättsfallet NJA 2012 s. 711 utsattes en ordningsvakt för fysiskt våld genom att den person som var föremål för ingripandet slog och rev ordningsvakten i ansiktet samt utropade att han skulle döda honom. I ett annat fall blev en polis angripen med ett knytnävsslag mot ansiktet i samband med att denne stannat en person som cyklat mot rött ljus (se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 26 januari 2009 i mål nr B 3192-09; jfr även t.ex. Svea hovrätts dom den 9 mars 2017 i mål nr B 9370-16). En person som gjorde sig skyldig till försök till grov misshandel när denne försökte köra på två poliser med bil behövde inte heller betala kränkingsersättning (se Göta hovrätts dom den 18 oktober 2012 i mål nr B 1670-12). Det finns också exempel på att kränkingsersättning inte utgått efter ett bett mot skulderbladet så att blodvite uppstått (se Hovrätten för Övre Norrlands dom den 28 februari 2018 i mål nr T 645-17), skullning mot ansiktet/huvudet (se t.ex. Kalmar tingsrätts dom den 25 augusti 2016 i mål nr B 213-16 och Södertörns tingsrätts dom den 24 januari 2018 i mål nr B 12711-17), kraftigt drag i håret så att hårtussar

lossnade (se t.ex. Svea hovrätts dom den 4 februari 2015 i mål nr B 2007-14) samt spark mot huvud och skrev (se Göta hovrätts dom den 5 december 2013 i mål nr T 1707-13 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 februari 2020 i mål nr B 1337-19).

Rättsutvecklingen under senare år visar att synen på skyddet av den personliga integriteten har förändrats och att detta intresse numera betonas starkare än tidigare. Det framgår av den allmänna utvecklingen inom såväl skadeståndsrätten som straffrätten. En viktig del av skyddet för den personliga integriteten är värnandet av den kroppsliga integriteten. Detta bör även avspeglats på detta område. Det finns enligt vår mening därför skäl att se mer allvarligt än tidigare på situationer då poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap utsätts för brottsliga angrepp i tjänsten som innefattar någon form av fysiskt angrepp av inte allt för lindrigt slag. Som vanligt gäller dock att detta fortfarande måste ske med beaktande av under vilka närmare omständigheter som våldet utdelats. Angrepp som i vanliga fall inte brukar innebära en allvarlig kränkning ska inte heller anses göra det i fall av detta slag (t.ex. vid fysiskt våld som närmast är att jämföra med ofredande eller ringa miss-handel). Angrepp mot den privata sfären utgör många gånger också angrepp mot den personliga integriteten. Sådana angrepp bedöms redan i dag normalt ge rätt till kränkingsersättning (jfr dock t.ex. Hovrätten för Övre Norrlands dom den 9 maj 2019 i mål nr 170-19). Det finns dock skäl att även fortsättningsvis framhålla detta särskilt för att säkerställa denna ordning.

Det är sammantaget vår uppfattning att det finns goda skäl att utvidga polisens och vissa andra yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning på ett sådant sätt att fler fall bör bedömas innebära en allvarlig kränkning av den angripne och alltså ge rätt till ersättning. Det gäller särskilt i fråga om fysiska angrepp. Vår bedömning är att detta bör kunna ske utan att det påverkar hur 2 kap. 3 § skadeståndslagen tillämpas i andra situationer.

En lagregel om allvarlighetsbedömningen i dessa fall

Inledning

Vi har tidigare redogjort för vår bedömning att det är viktigt att allvarlighetsbedömningen görs på ett nyanserat sätt med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och att det finns goda skäl att utvidga poliser och andra utsatta yrkesgruppers rätt kränkingsersättning så att fler fall än tidigare ger rätt till ersättning. Vi vill helt enkelt se till att det utgår kränkingsersättning i samtliga fall då den skadelidande vid beaktande av samtliga relevanta omständigheter har blivit allvarligt kränkt. För att säkerställa en sådan utveckling krävs enligt vår bedömning en ny bestämmelse i lag.

Det bör vara fråga om brott som någon utsätts för i tjänsten

Utgångspunkten är att det i vissa fall fortfarande ska krävas något mer än annars för att en polis eller en person i någon annan yrkesgrupp med särskild beredskap ska anses ha blivit allvarligt kränkt när han eller hon utsätts för brott i tjänsten. Det gäller dock inte när en sådan person utsätts för brott utanför tjänsten. På fritiden har inte heller personer i dessa yrkesgrupper någon beredskap för att bli angripna. En polis har en rätt och i vissa fall en skyldighet att ingripa även under ledig tid. Först då en polis i ett sådant fall vidtar en aktiv åtgärd för att ingripa kan han eller hon anses agera i tjänsten. Det bör alltså vara fråga om brottsliga angrepp i samband med tjänsteutövningen för att den angripnes yrkesroll ska kunna få betydelse vid bedömningen av om han eller hon har utsätts för en allvarlig kränkning. Den särskilda bedömning som gäller i sådana fall bör således inte tillämpas när den skadelidande under ledig tid eller i övrigt utanför sina tjänsteuppgifter utsätts för ett brott. I dessa fall bör den angripnes yrkestillhörighet inte beaktas vid den allvarlighetsbedömningen som alltid ska göras enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen.

Det är viktigt att understryka att den särskilda bedömning som gäller för vissa personer när de utsätts för brott i tjänsten inte bör tillämpas i samtliga fall då den angripne utsätts för brott i sitt arbete. Enligt nuvarande ordning är en grundförutsättning för att det ska påverka allvarlighetsbedömningen i dessa fall att den skadelidande haft en särskild beredskap för angreppet. Det bör gälla även fortsätt-

ningsvis. Vad som närmare bör avses med begreppet särskild beredskap behandlas i följande avsnitt.

Det bör finnas en särskild beredskap för angreppet

Förutsättningen att den angripne får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet har två sidor. Det handlar dels om vilket yrke den skadelidande har, dels om vilken situation angreppet skedde i och om den angripne i den aktuella situationen hade skäl för en ökad mental beredskap på att mötas av våld, hot eller annat kränkande beteende.

De yrkesgrupper som i vissa fall får anses ha en särskild beredskap är sådana för vilka det ingår i de normala arbetsuppgifterna att på olika sätt hantera våldsamma, stökiga eller hotfulla personer. Det gäller personer som i tjänsten har en skyldighet att ingripa i olika situationer och som har lagstadgade befogenheter att använda visst våld eller tvång i samband med det. Bedömningen av vilken beredskap en person får anses ha i tjänsten bör också påverkas av vilken relevant utbildning som typiskt sett ingår i utbildningen för den aktuella tjänsten. Inom ramen för t.ex. polisutbildningen, den mer omfattande varianten av kriminalvårdsutbildningen, Tullverkets grundutbildning för kontrollavdelningen och grundutbildningen för ordningsvakter får sådana inslag anses förekomma. Även anställda inom den psykiatriska vården har normalt någon form av utbildning av relevant slag. Bedömningen bör vidare kunna påverkas av vilken utrustning som en person med en viss tjänst har tillgång till vid utförandet av sina arbetsuppgifter.

Sammanfattningsvis är det i den här delen alltså främst faktorerna utbildning, befogenheter och arbetsuppgifter som bör avgöra om en viss yrkesgrupp typiskt sett får anses ha en särskild beredskap för vissa angrepp. Det handlar framför allt om poliser, ordningsvakter, vissa anställda inom Kriminalvården, Tullverket och den psykiatriska vården samt troligen även vissa anställda på olika former av behandlingshem (jfr RH 1995:151). Uppräkningen av yrkesgrupper bör dock inte ses som uttömmande, utan även andra yrkesgrupper som uppfyller de beskrivna kriterierna bör bedömas ha särskild beredskap för vissa angrepp. Det sagda innebär dock att t.ex. lärare och socialsekreterare inte bör anses ha någon särskild beredskap i det här avseendet. Enligt vår uppfattning innebär det också, i vissa fall till skillnad från vad Kommittén om ideell skada ansåg, att andra yrkesgrupper

som t.ex. parkeringsvakter, vissa anställda hos Kronofogdemyndigheten och en stor del av vårdpersonalen inte har någon särskild beredskap på att bli angripna. Dessa yrkesgrupper har arbetsuppgifter som innebär att de löper en högre risk än många andra att möta personer som på olika sätt kan vara missnöjda med ett besked som lämnas eller en åtgärd som vidtas. Enbart det förhållandet att man inom en yrkesgrupp har arbetsuppgifter som kan föranleda missnöje hos andra vilket typiskt sett kan sägas öka risken för angrepp betyder inte att man inom yrkesgruppen har en särskild beredskap för vissa former av angrepp. Det är flera omständigheter som påverkar den bedömningen. Exempelvis bör det, som angetts ovan, också beaktas vilken utbildning man typiskt sett har inom yrkesgruppen samt vilka befogenheter och vilken utrustning som finns i olika situationer.

Vid bedömningen av om den skadelidande får anses ha haft särskild beredskap bör det också beaktas i vilken situation angreppet skedde och om den angripne i den aktuella situationen utifrån ett objektivt synsätt hade skäl för en ökad mental beredskap på att mötas av våld, hot eller annat kränkande beteende. När det gäller situationen som sådan kan det till exempel ha betydelse om angreppet skedde i en ingripandesituation eller vid någon annan direkt tjänsteåtgärd. När det inte är fråga om en ingripandesituation eller direkt tjänsteåtgärd har den angripne ofta inte samma anledning att förvänta sig ett angrepp. En polis eller ordningsvakt kan t.ex. normalt inte anses ha någon särskild beredskap i samband med en måltids-paus eller annan liknande situation. På liknande sätt kan det vara när den som är föremål för ett ingripande eller någon annan tjänsteåtgärd inledningsvis är helt lugn och inte visar några tecken på aggressivitet, men sedan plötsligt blir aggressiv och hotfull eller våldsam. I vissa situationer bör den skadelidande vidare bedömas ha haft en ökad mental beredskap på att bli utsatt för våld eller hot till följd av till exempel information som lämnats inför ett ingripande eller annan kännedom som den skadelidande hade när han eller hon gick in i situationen. Vilken form av utrustning och andra hjälpmedel som den skadelidande hade tillgång till vid angreppet bör som angetts ovan också kunna påverka bedömningen av dennes beredskap.

I slutändan handlar det alltid om att göra en samlad bedömning av de relevanta omständigheterna. Här avses alltså dels de mer yrkes-generella omständigheterna som vilken utbildning, befogenheter och arbetsuppgifter som man typiskt sett har i yrket, dels de mer situa-

tionsspecifika omständigheterna som beskrivits ovan i form av situationens karaktär, förhandsinformation och tillgång till utrustning. Utgångspunkten är som alltid att bedömningen ska göras objektivt. Man bör fråga sig vilken kränkning som typiskt sett kan antas ha uppkommit genom angreppet. Samtidigt bör som tidigare hänsyn i särskilda fall kunna tas till intensiteten i den skadelidandes upplevelser av kränkningen. I sådana fall kan avsteg behöva göras från den mer schablonartade bedömningen (jfr prop. 2000/01:68 s. 51).

Angrepp som riktar sig mot den privata sfären

Redan nu gäller att rätt till kränkingsersättning normalt föreligger även i dessa fall då det är fråga om en brottslig handling som direkt angriper den privata sfären (prop. 2000/01:68 s. 50 och 66). Det bör gälla även fortsättningsvis och detta bör tydliggöras så att det inte råder någon tveksamhet. Det är en sak att bli angripen i sin egenskap av yrkesperson och en annan att få ett angrepp av mer personlig karaktär. Sådana angrepp går många gånger ”igenom uniformen”. Den beredskap som vissa yrkesgrupper får anses ha för vissa angrepp kan därför inte sägas ta sikte på angrepp mot den privata sfären. Sådan beredskap kan man typiskt sett inte förvänta sig att någon ska ha. Enligt vår uppfattning finns det därför skäl att särskilt framhålla denna omständighet i den nya bestämmelsen. Det bör ske genom att det anges att det vid bedömningen av om den angripne blivit allvarligt kränkt särskilt ska beaktas om angreppet riktat sig mot den skadelidandes privata sfär.

Den typ av angrepp som vi nu talar om verkar tyvärr ha blivit vanligare när personer i yrkesgrupper med särskild beredskap utsätts för brott i tjänsten. Det är i vart fall den tydliga signal som vi har fått vid våra kontakter med berörda myndigheter och andra organisationer. Det handlar t.ex. om hot inriktade på den angripnes familj eller andra närstående. Hoten kan vara mer eller mindre direkta, men anspelningen på den privata sfären är många gånger tydlig. Även andra former av angrepp av mer personlig karaktär kan vara att betrakta som angrepp på den privata sfären. Som exempel på sådana angrepp kan nämnas rasistiska, sexistiska eller liknande tillmälen.

Fysiska angrepp

Det finns, av tidigare redovisade skäl, anledning att se mer allvarligt än tidigare på situationer då poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap i tjänsten utsätts för någon form av fysiskt och samtidigt brottsligt angrepp. Detta bör därför framhållas i den nya bestämmelsen genom att det anges att det vid bedömningen av om den angripne blivit allvarligt kränkt särskilt ska beaktas om det är fråga om ett fysiskt angrepp.

Med fysiskt angrepp avses här t.ex. slag, sparkar, bett, rivningar och bespottning. Utgångspunkten är att det finns anledning att se allvarligare på fysiska angrepp än på verbala angrepp. Det innebär dock inte att verbala angrepp aldrig kan utgöra en allvarlig kränkning (se t.ex. föregående avsnitt) och det innebär inte heller att alla fysiska angrepp utgör en allvarlig kränkning. Det måste alltid ske en samlad bedömning av situationen i vilken angreppet skedde. Som en del i den bedömningen ingår t.ex. att beakta vilken typ av ingripande eller tjänsteåtgärd det var fråga om, vad den angripne hade anledning att förvänta sig när han eller hon gick in i situationen och i vilket sammanhang angreppet skedde. Det är inte ovanligt att situationen är sådan att den eller de som genomför ett ingripande eller någon annan tjänsteåtgärd har anledning att förvänta sig ett visst verbalt och fysiskt motstånd. Lindrigare fysiska angrepp som utgör rena försök att undkomma eller försvåra ingripandet bör därför lika lite som tidigare normalt anses utgöra allvarliga kränkningar i skadeståndsrättslig mening. Däremot bör medvetet riktade och uppsåtliga fysiska angrepp i många fall leda till bedömningen att det föreligger en allvarlig kränkning. Detsamma gäller angrepp med någon form av vapen eller annat tillhygge.

Ytterligare ledning bör fortfarande hämtas från uppräkningslagen i 5 kap. 6 § skadeståndslagen

Även vid angrepp mot någon i tjänsten bör man liksom tidigare hämta viss ledning för allvarlighetsbedömningen av den uppräknings som görs i 5 kap. 6 § skadeståndslagen rörande de faktorer som påverkar skadeståndets bestämmande. Det följer av att bestämmelsen i nuvarande 2 kap. 3 § skadeståndslagen även fortsättningsvis kommer

att vara tillämplig på de nu aktuella fallen och det behöver enligt vår mening inte förtydligas ytterligare genom någon form av hänvisning.

Bestämmelsen i 5 kap. 6 § har behandlats närmare i avsnitt 4.2.4. Här kan dock särskilt nämnas den andra punkten vilken gäller angrepp som varit ägnade att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Det som avses är allvarligare våldsbrott och allvarligare hot som har utförts med betydande hänsynslöshet eller grymhet. Allvarliga våldsbrott som t.ex. försök till mord eller dråp, synnerligen grov misshandel och grov misshandel bör enligt vår uppfattning regelmässigt anses utgöra en allvarlig kränkning även då de riktar sig mot någon som tjänstgör i en yrkesgrupp som har särskild beredskap för vissa angrepp. Detsamma gäller för allvarligare hot med t.ex. vapen eller något annat farligt föremål. Vid allvarliga hot kan det dock finnas anledning att i större omfattning låta graden av beredskap påverka allvarlighetsbedömningen. Här får t.ex. en person i en särskild insatsstyrka antas ha beredskap för vissa typer av hot som en vanlig ingripandepolis eller kriminalvårdare inte kan antas ha beredskap för. Då hotet manifesterar sig i att ett vapen avlossas eller att en person gör rena utfall med en kniv eller liknande bör det dock regelmässigt anses föreligga en allvarlig kränkning. Det finns också anledning att förtydliga att situationer då ett angrepp gett upphov till en objektivt sett befogad rädsla för att ha blivit smittad av en allvarlig sjukdom omfattas av den andra punkten i 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Den situationen fångas dessutom i vart fall delvis upp av vad som angetts i fråga om fysiska angrepp i föregående avsnitt.

Även våra förslag till nya omständigheter i 5 kap. 6 § som redovisats i avsnitt 6.4 är relevanta. Det är främst den punkt som avser handlingar vilka innefattar hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital som kan antas få betydelse i detta sammanhang. Denna omständighet är sådan att den typiskt sett påverkar graden av kränkning även i fall då den angripne är en polis eller en person i någon annan yrkesgrupp med särskild beredskap som utsatts för ett angrepp i tjänsten.

Den nya bestämmelsens placering

Vi föreslår inga förändringar i den grundläggande bestämmelsen om kränkingsersättning. Det betyder att det fortfarande finns ett krav på att den skadelidande för att ha rätt till kränkingsersättning ska ha blivit utsatt för en allvarlig kränkning. Detta krav framgår i dag av 2 kap. 3 § skadeståndslagen. När det gäller angrepp i tjänsten mot poliser och personer i andra yrkesgrupper med särskild beredskap menar vi dock att fler angrepp än tidigare bör anses utgöra en allvarlig kränkning. Vi har vidare kommit fram till att en sådan förändring bör ske genom att det införs en ny bestämmelse i lag. En sådan bestämmelse bör av naturliga skäl placeras i skadeståndslagen. Då finns det som vi ser på saken egentligen tre möjliga lösningar. Antingen inför man ett nytt stycke i 2 kap. 3 § eller i 5 kap. 6 § skadeståndslagen alternativt så inför man en helt ny bestämmelse någonstans i skadeståndslagen.

Det systematiskt mest lämpliga är enligt vår uppfattning att den nya bestämmelsen förs in som ett nytt andra stycke i 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Detta eftersom det är enligt denna paragraf som rätten till ersättning ska prövas och det är i denna paragraf som kravet på allvarlig kränkning uppställs. Det vi bland annat vill åstadkomma är ju att det görs mer nyanserade allvarlighetsbedömningar i dessa situationer.

I förarbetena till den nuvarande bestämmelsen anges att man vid bedömningen av om det föreläggat en allvarlig kränkning kan hämta viss ledning av den uppräknade som görs i 5 kap. 6 § rörande de faktorer som påverkar skadeståndets bestämmande (prop. 2000/01:68 s. 65). De omständigheter som räknas upp har alltså betydelse vid bedömningen av vad som ska anses utgöra en allvarlig kränkning. Därmed kan man argumentera för att den nya bestämmelsen borde placeras där. Rent systematiskt framstår det dock som mindre lämpligt att placera en bestämmelse som enbart avser frågan om skadeståndsansvar alls föreligger i en bestämmelse som primärt reglerar frågan om hur skadeståndets storlek ska bestämmas. En sådan placering skulle också kunna innebära en risk för att bestämmelsen påverkar bedömningen av skadeståndets storlek i de fall som omfattas av dess tillämpningsområde. Om man kommer fram till att en polis eller en person i en annan yrkesgrupp med särskild beredskap som blivit angripen i tjänsten har blivit allvarligt kränkt genom angreppet,

ska den skadelidande ha rätt till samma kränkingsersättning som andra brottsoffer. Avsikten med utredningens förslag är inte att ändra på denna ordning. Den nya bestämmelsen bör därför inte placeras i 5 kap. 6 § skadeståndslagen.

Det tredje alternativet är att införa en ny paragraf i skadeståndslagen med den föreslagna bestämmelsen. Enligt utredningens uppfattning finns det dock inte någon riktigt naturlig placering för en sådan paragraf. Det enda rimliga alternativet vore i sådana fall att bestämmelsen infördes i 2 kap. skadeståndslagen i direkt anslutning till 3 §. Eftersom det även i de fall som nu är aktuella fortfarande handlar om att göra en bedömning av om rekvisitet *allvarlig kränkning* i 2 kap. 3 § skadeståndslagen är uppfyllt anser vi dock att det är lämpligare att införa bestämmelsen som ett nytt andra stycke i 2 kap. 3 §. Även utifrån hur kapitel 2 i övrigt är uppbyggt framstår det som den bästa lösningen.

7.5.4 Brottskadeersättning kan betalas vid allvarliga kränkningar

Vår bedömning: Det krävs inte några ändringar i 5 § brottsskadelagen för att vårt förslag om ändring i 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska få genomslag i Brottsoffermyndighetens bedömningar.

Skälen för vår bedömning

Brottskadeersättning enligt 5 § brottsskadelagen betalas för den skada det innebär att någon allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet eller frid eller genom grovt förtal enligt 5 kap. 2 § brottsbalken (kränkning).

När skadeståndslagens bestämmelse om kränkingsersättning utformades som en egen ansvarsregel anpassades bestämmelsen om rätt till brottsskadeersättning för kränkning till de ändringar som skedde i skadeståndslagen. Brottskadeersättning för kränkning gjordes till en särskild ersättningstyp. I förarbetena angavs att brottsskadeersättning för kränkning genom brott ska betalas enligt väsentligen samma principer som skadestånd för sådan kränkning (prop. 2000/01:68

s. 57). En skillnad är att vissa ärekränkingsbrott (främst förtal) inte ger rätt till brottsskadeersättning för kränkning.

Av lagtexten i 5 § brottsskadelagen framgår att en grundförutsättning för sådan ersättning är att den skadelidande utsatts för en allvarlig kränkning. Rekvisitet är detsamma som i 2 kap. 3 § skadeståndslagen och det tillämpas på samma sätt i Brottsoffermyndighetens verksamhet. Man brukar tala om att ersättningen vilar på skadeståndsrättslig grund. Kravet på allvarlig kränkning gäller och ska även fortsättningsvis gälla också när poliser och personer inom andra yrkesgrupper med särskild beredskap utsatts för brott i tjänsten. Genom den bestämmelse som vi föreslår tydliggörs endast i vilka situationer det bör krävas något mer än normalt för att en allvarlig kränkning ska konstateras och det pekas ut två omständigheter som särskilt ska beaktas vid allvarlighetsbedömningen.

Vi gör mot denna bakgrund bedömningen att vårt förslag om ändring i skadeståndslagen inte kräver någon ändring i 5 § brottsskadelagen för att det ska få genomslag i Brottsoffermyndighetens bedömningar, vilket det enligt vår uppfattning bör få. Rekvisitet allvarlig kränkning i brottsskadelagen ska alltså även fortsättningsvis ha samma innebörd som i skadeståndslagen.

8 Stärkt rätt till ideell ersättning för efterlevande anhöriga

8.1 Inledning

Inte bara brottsoffer drabbas hårt av brott. Även den som är anhörig till någon som utsatts för ett brott kan drabbas av detta på olika sätt. Det gäller särskilt när brottet lett till att brottsoffret mist livet. Nära anhöriga till någon som har dödats genom en skadeståndsgrundande handling har rätt till skadestånd för personskada som åsamkats dem till följd av dödsfallet (se mer om det nedan). Med personskada avses då främst psykiskt lidande av övergående natur, s.k. sveda och värk. Det är en form av ideell skada som normalt ersätts med vissa schablonbelopp. Regleringen har varit föremål för diskussion och kritik i den allmänna debatten, särskilt har det hävdats att den ideella ersättning som efterlevande anhöriga har rätt till är för låg. Vi har därför fått i uppdrag att ta ställning till hur efterlevande anhörigas rätt till ideellt skadestånd kan stärkas.

I detta kapitel redovisas bland annat vilken rätt till skadestånd som efterlevande anhöriga har enligt nuvarande ordning. Det finns också en redogörelse för vad som ur ett skadeståndsrättsligt perspektiv gäller i övriga nordiska länder för efterlevande anhöriga. Med avstamp i vad som anges i direktiven redovisas slutligen våra överväganden och förslag i den här delen.

8.2 Nuvarande ordning

8.2.1 Inledning

Enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ska – om en personskada lett till döden – ersättning betalas för begravningskostnad och, i skälig omfattning, annan kostnad till följd av dödsfallet, förlust av underhåll, samt personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

Vårt uppdrag i den här delen handlar primärt om rätten till ideell ersättning vid en nära anhörigs död. För att ge en mer fullständig bild av den ersättning som en efterlevande anhörig kan ha rätt till kommer dock även den anhöriges rätt till annan form av ersättning enligt skadeståndslagen beskrivas översiktligt i avsnitt 8.2.2 nedan. Detta avsnitt bygger i huvudsak på vad som anges i Bengtsson och Strömbäck, Skadeståndslagen, kommentaren till 5 kap. 2 §, JUNO version 7.

Om grunden för ett skadestånd är ett brott, kan anhöriga i vissa fall även ha rätt till brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen om gärningspersonen är okänd eller inte har förmåga att betala ett utdömt skadestånd. Sådan ersättning kan dock jämkas under vissa förutsättningar. Även detta beskrivs närmare nedan. Efterlevande anhöriga kan också ha rätt till försäkringsersättning. Försäkringsersättningen ska i sådana fall avräknas från eventuell brottsskadeersättning.

8.2.2 Anhörigas rätt till ersättning för begravningskostnader och förlust av underhåll

Om en personskada har lett till döden, ska ersättning betalas för bland annat begravningskostnad och, i skälig omfattning, annan kostnad till följd av dödsfallet, samt förlust av underhåll. Av 5 kap. 2 § andra stycket skadeståndslagen framgår att ersättning för förlust av underhåll tillkommer efterlevande som enligt lag hade rätt till underhåll av den avlidne eller som på annat sätt var beroende av honom eller henne för sin försörjning, om underhåll utgick vid tiden för dödsfallet eller om det kan antas att underhåll skulle ha kommit att utgå inom en nära framtid därefter. Förlusten ersätts i den omfattning som är skälig med hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller annars, på annat sätt än ge-

nom förmån som avses i 3 §, själv bidra till sin försörjning. Med underhåll likställs värdet av den avlidnes hushållsarbete i hemmet.

Rätten till ersättning för *begravningskostnader* tillkommer den som har svarat för kostnaden. Här finns inget krav på att denne ska ha ställning av efterlevande. Det finns inte heller något uttryckligt krav att kostnaderna ska vara skäligen för att kunna ersättas, men ett sådant krav upprätthålls ändå i tillämpningen. Skäligheten bedöms mera med hänsyn till den totala kostnadsnivån än till de enskilda posterna, och inom denna ram ersätts praktiskt taget alla utgifter som brukar höra samman med en begravning. Vad som däremot inte ersätts skadeståndsvägen är kostnad för framtida vård av gravplats samt boupptecknings- och boutredningskostnader.

Annan kostnad till följd av dödsfallet avser bland annat ersättning till dödsbodelägarna för sorgkläder och resor i samband med begravningen. Lagtexten ger här utrymme för en skälighetsbedömning. Inkomstförlust i samband med begravningen ersätts i viss utsträckning.

Den krets av efterlevande som kan ha rätt till ersättning för *förlust av underhåll* omfattar dels de som har en lagstadgad rätt till underhåll, dels de som annars var beroende av den avlidne för sin försörjning. För att ersättning ska utges för förlust av underhåll i det förstnämnda fallet krävs det att den efterlevande hade haft rätt till sådant underhåll av den avlidne enligt familjerättsliga regler. Den andra delen av den ersättningsberättigade kretsen bestäms utifrån i vilken grad de varit beroende av den avlidne för sin försörjning – oavsett om det funnits en underhållsplikt. I första hand handlar det om sambor, men även andra situationer kan bli aktuella.

En generell förutsättning för att ersättning för förlust av underhåll ska betalas är att underhåll utgick vid tiden för dödsfallet, eller kunde förväntas utgå i en nära framtid därefter. Det finns alltså ett aktualitetskrav. Genom förutsättningen att den efterlevande ska ha varit beroende av den avlidne för sin försörjning framgår även ett varaktighetskrav och ett krav på att det förelegat ett faktiskt behov. Utgångspunkten för skadeståndets omfattning är full kompensation, vilket innebär att den efterlevande ska kunna bibehålla samma levnadsstandard som innan den anhöriges död. Med andra ord, som om dödsfallet inte hade inträffat. Förlusten ersätts som mest till det belopp som skulle ha betalats som underhåll, men påverkas av vad som är skäligt med hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller annars själv bidra till sin försörjning.

Hänsyn ska således tas till den efterlevandes förvärvsförmåga, för att undvika överkompensation. Det är inte bara ekonomiskt underhåll som omfattas av bestämmelsen, utan även värdet av den avlidnes hushållsarbete.

8.2.3 Anhörigas rätt till ersättning för personskada

Praxis som blir till lag

Högsta domstolen tog under 1990-talet i fyra avgöranden ställning till frågan i vilken omfattning det fanns en rätt till skadestånd för psykiska besvär som någon drabbats av till följd av att en nära anhörig dödats eller skadats allvarligt ("Anhörigersättning vid mord I och II" NJA 1993 s. 41 I och II, "Anhörigersättning vid grov vårdslöshet" NJA 1996 s. 377 och "Anhörigersättning vid vållande till annans död" NJA 1999 s. 632). Rättsläget var efter det att det fanns en rätt till skadestånd för psykiska besvär i form av en personskada som orsakats av att en nära anhörig dödats, ifall dödandet skett uppsåtligen eller av grov oaktsamhet som legat mycket nära ett uppsåtligt handlande. Däremot hade anhöriga ingen rätt till ersättning för psykiska besvär, om dödandet orsakats av ett enbart oaktsamt eller annat skadeståndsgrundande handlande (strikt ansvar).

I samband med 2002 års ändringar i skadeståndslagen infördes den särskilda lagbestämmelse som nu återfinns i 5 kap. 2 § första stycket 3. Bestämmelsen innebär att rätten till skadestånd utvidgades till att omfatta personskador som till följd av dödsfallet drabbat särskilt närstående till den som dödats genom en *skadeståndsgrundande handling* eller underlåtenhet. Det uppställdes således inte något krav på att dödandet skulle ha skett med uppsåt eller någon särskild grad av oaktsamhet. Efter lagändringen kan alltså även den som orsakat ett dödsfall genom normal oaktsamhet, eller rent av den som orsakat ett dödsfall utan att ha varit oaktsam men som bär ett strikt skadeståndsansvar, göras ansvarig (prop. 2000/01:68 s. 34 och 71).

Det bör i sammanhanget också nämnas, vilket även framgår av justitierådet Mattssons särskilda tillägg i "Särborna" (Högsta domstolens dom den 26 februari 2021 i mål nr T 1848-20), att den lagstadgade rätten till anhörigersättning för personskada i 5 kap. 2 § skadeståndslagen kompletterar men begränsar inte den rätt till ersättning för personskada i form av t.ex. psykiska besvär som i det

enskilda fallet kan föreligga enligt det allmänna ansvarsstadgandet i 2 kap. 1 § skadeståndslagen. För att en efterlevande anhörig ska ha rätt till skadestånd på den grunden måste han eller hon dock på vanligt sätt bevisa sin skada samt att förhållandena i det aktuella fallet är sådana att de psykiska besvären är en så typisk och närliggande följd av den skadegörande handlingen att de är ersättningsgilla.

Ersättning för personskada

Enligt bestämmelsen i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen gäller att om personskada lett till döden ska ersättning betalas för *personskada* som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära. Genom att det anges att den närstående ”åsamkats” skadan tydliggörs att skadan kan ha uppkommit mera indirekt (prop. 2000/01:68 s. 71). Det är här fråga om en följdskada av att någon annan tillfogats en personskada som lett till döden. I doktrin har även termen oegentlig tredjemansskada använts för att beskriva dessa skador (se t.ex. Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten, 1997, s. 22). Personskadan för den anhörige består i dessa fall nästan regelmässigt av en psykisk chock eller andra psykiska besvär. Högsta domstolen har slagit fast att det som kan ersättas enligt bestämmelsen i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen är psykiska besvär som går utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall brukar medföra för nära anhöriga (se t.ex. rättsfallen ”Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande” NJA 2004 s. 26 och ”Schablonersättning vid grov vårdslöshet” NJA 2006 s. 738). Ett skadestånd för personskada bestäms enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen. Det gäller också vid sådan personskada som drabbar efterlevande anhöriga. Skadeståndet omfattar alltså både ersättning för ekonomiska skador som t.ex. kostnader och inkomstförlust och ersättning för ideella personskador till följd av dödsfallet. Ideella personskador är fysiskt eller psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk) eller av bestående art (lyte eller annat stadigvarande men). I förekommande fall kan även ersättning för särskilda olägenheter betalas.

Den ersättningsberättigade kretsen

Ersättningsberättigade är de som *stod den avlidne särskilt nära*. Regleringen tar främst sikte på make/maka, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. Här avses främst medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne (prop. 2000/01:68 s. 72). Syskon med hushållsgemenskap med den avlidne nämns inte särskilt i förarbetena, men bör kunna betraktas som särskilt närstående. I förarbetena utesluts inte att även andra personer någon gång kan komma i fråga för ersättning, och i det sammanhanget nämns som exempel syskon som inte sammanbodde med den avlidne (prop. 2000/01:68 s. 72).

Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 2005 s. 237 ansett att en person som haft ett fast förhållande med den avlidne och även haft barn med denne stått den avlidne särskilt nära. Den efterlevande och den avlidne hade under en kort tid bott i samma bostad. Vid tiden för dödsfallet delade de inte bostad, men planerade för en gemensam framtid. Barnet föddes efter dödsfallet. För att de som har en parrelation men inte bor tillsammans ska anses ha stått varandra särskilt nära måste det enligt praxis i princip krävas att det i det enskilda fallet föreligger något ytterligare och speciellt förhållande som motiverar att den efterlevande betraktas som särskilt närstående i den aktuella bestämmelsens mening (se rättsfallet ”Särborna”, Högsta domstolens dom den 26 februari 2021 i mål nr T 1848-20, p. 10). I ”Särborna” hade den efterlevande och den avlidne, som båda var i 60 års åldern, sedan ett par år haft en kärleksrelation och regelbundet träffats och bott hos varandra. Relationen hade dock inte varit sådan att den kunde jämföras med den som normalt finns mellan samboende personer. Inte heller annars hade det framkommit något speciellt förhållande kring relationen. Högsta domstolen ansåg därför att den efterlevande sörbon inte ingick i den ersättningsberättigade kretsen enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen.

En bevislättnad

För att besvären ska anses som en personskada krävs, liksom annars, att de är medicinskt påvisbara. Efterlevande anhöriga har dock i de nu aktuella fallen en bevislättnad på så sätt att det normalt inte krävs läkarintyg eller liknande utredning för att styrka att de psykiska besvären är att hänföra till en personskada (prop. 2000/01:68 s. 36 f. och

71 samt rättsfallet ”De presumerade psykiska besvären” NJA 2000 s. 521). Om ersättning av något skäl yrkas med högre belopp än normalt, kan dock särskild bevisning behövas. På detta sätt har det skapats en schabloniserad ersättning för sveda och värk – lika för alla – där man inte behöver utreda och värdera skadans storlek i det enskilda fallet. Samtidigt har man gett de som drabbats osedvanligt hårt av att en nära anhörig blivit dödad en möjlighet att föra bevisning om sin skada och därigenom få en högre ersättning. Särskild bevisning krävs också om den efterlevande vill ha ersättning för bestående men eller särskilda olägenheter. Även beträffande de ekonomiska skadorna brukar det krävas att utredning presenteras för att ersättning ska dömas ut.

Ersättningsnivåerna

Storleken på skadeståndet enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen ska som utgångspunkt bestämmas med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Grundtanken är att den skadelidande ska få full ersättning för sin skada.

Den del av personskadeersättningen som avser fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (s.k. sveda och värk) och i förekommande fall bestående följder (s.k. lyte och annat stadigvarande men) bestäms dock normalt med ledning av tabeller som upprättats av Trafikskadenämnden. För den s.k. anhörigersättningen har det utifrån de tabeller som avser ersättning för sveda och värk i praxis antagits vissa schablonbelopp. Enligt Högsta domstolens avgörande ”Den schabloniserade anhörigersättningen” NJA 2017 s. 1208 bör de ersättningsberättigade schablonmässigt ha rätt till ersättning för sveda och värk motsvarande ett års akut sjuktid med annan vård än sjukhusvård, ett dubbelt så högt belopp bör utgå vid uppsåtligt dödande eller då dödsfallet orsakats av grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande. Detta innebär att de schabloniserade beloppen för närvarande ligger på 30 000 kronor respektive 60 000 kronor.

Genom ”Den schabloniserade anhörigersättningen” bekräftade Högsta domstolen de tidigare uttalanden som domstolen gjort i rättsfallen ”Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande” NJA 2004 s. 26 och ”Schablonersättning vid grov vårdslöshet” NJA 2006 s. 738

om hur schablonersättningen bör bestämmas. Vidare bekräftades kopplingen till beloppsnivåerna i Trafikskadenämndens hjälptabeller för sveda och värk och tanken på mer fristående schabloner avfärdades. Skälet till det var att lagstiftaren valt att reglera efterlevandes skadestånd för psykiska besvär som en ersättning för personskada i form av primärt sveda och värk.

Eftersom ersättningen avser att ersätta den närståendes egen personskada, och inte utgör en ersättning för förlusten eller saknaden av den avlidne, har det inte ansetts påverka ersättningsbeloppets storlek om någon samtidigt förlorat flera närstående (se rättsfallen ”Schablonersättning vid grov vårdslöshet” NJA 2006 s. 738 och ”Schablonersättning vid förlust av flera anhöriga” NJA 2007 s. 953). Högsta domstolen betonade i 2006 års rättsfall att det inte är fråga om ersättning för sorg och saknad (se även prop. 2000/01:68 s. 37), och att det därför saknades skäl att tillämpa en särskild schablon för förlust av flera anhöriga. Eftersom det saknades utredning om huruvida de psykiska besvären gått utöver vad som täcktes av schablonen, utdömdes det sedvanliga schablonbeloppet.

Inte heller den som bevittnat ett mord på en nära anhörig anses ha rätt till en högre ersättning (se rättsfallet ”Anhörigersättning vid bevittnande av mord” Högsta domstolens dom den 29 december 2020 i mål nr T 3132-20). I rättsfallet uttalade Högsta domstolen att ett viktigt syfte med schablonerna är att underlätta för den skadelidande men också att rättstillämpningen ska förenklas. Dessa syften skulle enligt domstolen motverkas om många olika schabloner tillämpas vid sidan av varandra beroende på förhållandena i de enskilda fallen. Skilda schabloner måste därför kunna motiveras utifrån generella antaganden om hur olika förhållanden inverkar på de psykiska besvärens karaktär och omfattning (se p. 12 i domskälen). Högsta domstolen ansåg att det var svårt att finna ett tillräckligt underlag för utgångspunkten att den som bevittnar ett uppsåtligt dödande av en närstående i allmänhet drabbas hårdare psykiskt än den som enbart får besked om vad som inträffat (p. 17). Domstolen ansåg visserligen att det fanns ett tydligare stöd för att barn drabbas särskilt hårt av att bevittna våld mot närstående, men de negativa effekterna kan variera med hänsyn till barnets ålder och utveckling. Därmed ansågs det inte möjligt att i någon del göra några sådana generella antaganden som skulle kunna motivera en särskild schablon (p. 18).

Det finns exempel från underrätterna på fall då schablonen av olika skäl har frångåtts. Med hänsyn till bland annat Högsta domstolens avgöranden ”Den schabloniserade anhörigersättningen” NJA 2017 s. 1208 och ”Anhörigersättning vid bevittnande av mord” (dom den 29 december 2020 i mål nr T 3132-20) finns det dock inte någon anledning att närmare redovisa dessa. Här ska endast nämnas att Svea hovrätt dömde ut 100 000 kronor till en far vars dotter dödades vid terroristattentatet den 7 april 2017 på Drottninggatan i Stockholm (dom den 17 januari 2019 i mål nr T 6549-18). Hovrätten ansåg det genom bevisning presenterad av fadern bevisat att han fortfarande led av ersättningsgilla psykiska besvär drygt ett och ett halvt år efter dotterns död. I detta fall höjdes alltså ersättningen därför att fadern hade presenterat utredning som visade att de psykiska besvären var mer omfattande än vad som täcktes av schablonen.

8.2.4 Samordning av skadestånd

När det gäller ersättningsposterna inkomstförlust och förlust av underhåll bör nämnas att det finns en samordningsregel i 5 kap. 3 § skadeståndslagen. När skadeståndet bestäms i denna del ska en rad förmåner från annat håll beaktas. Huvudprincipen är att det ska ske samordning mellan socialförsäkringsförmåner eller anställningsförmåner och skadestånd om de avser samma förlust. Samordningen innebär att skadeståndet i princip ska minskas med den andra förmånen till dess värde vid den tidpunkt då skadeståndet fastställs (den s.k. nettometoden). Skadeståndet bestäms alltså till det netto som återstår sedan samordningsförmånen eller förmånerna avräknats. Detta innebär att staten – genom socialförsäkringssystemet – tar en stor del av de kostnader som annars skulle kunna belasta skadevällaren i form av ett skadestånd för inkomstförlust eller förlust av underhåll.

Om en förmån inte tillhör de i paragrafen uppräknade och inte heller är förenad med regressrätt för utgivaren påverkas inte den skadelidandes rätt till skadestånd. I dessa fall får således förmånen läggas ihop med skadeståndet.

8.2.5 Hänvisningar i andra lagar

Skadeståndslagens regler om ersättning för personskada och anhörig-ersättning tillämpas också i fråga om t.ex. trafikskadeersättning och brottsskadeersättning (9 § trafikskadelagen, 1975:1410, respektive 4 § brottsskadelagen). Hänvisningar till bland annat bestämmelserna om beräkning av ersättning för personskada och anhörigersättning i skadeståndslagen finns även i 8 § patientskadelagen (1996:799) och flera andra lagar.

Enligt brottsskadelagen kan det även utgå brottsskadeersättning för den skada det innebär att någon allvarligt kränker någon annan genom brott (se 5 §). I trafikskadelagen, patientskadelagen och de andra lagar enligt vilka skadeståndslagens regler om ersättning för personskada ska tillämpas finns inte någon hänvisning till reglerna om kränkingsersättning. Sådan ersättning utgår alltså inte enligt dessa lagar.

8.2.6 Jämkningsregeln i brottsskadelagen

Efterlevande anhöriga kan, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda, få brottsskadeersättning för den personskada som anhörigersättningen är avsedd att ersätta (se 4 § brottsskadelagen). Bestämmelser om jämkning av brottsskadeersättning finns i 12 § brottsskadelagen. Där anges att brottsskadeersättning får jämkas, om det är skäligt med hänsyn till att den skadelidande eller, om skadan har lett till döden, den avlidne genom sitt uppträdande i samband med brottet eller på annat liknande sätt uppsåtligen eller av oaktsamhet har ökat skaderisken. Jämkningsbestämmelsen är tillämplig på all form av brottsskadeersättning, dvs. även på sådan ersättning som utgår till efterlevande anhöriga.

Möjligheten till jämkning av brottsskadeersättning är större än möjligheterna att jämka ett skadestånd. Som skäl för denna ordning har bland annat anförts att brottsskadeersättning är en offentlig-rättslig ersättning som ska betalas till dem som mest behöver den (prop. 2013/14:94 s. 60). Det har inte ansetts rimligt att t.ex. de som deltar i kriminell verksamhet – och på grund av detta drabbas av brott – ska få samma ersättning som ett helt oskyldigt brottsoffer. Ur ett brottsofferperspektiv har en sådan ordning ansetts kunna framstå som stötande.

För jämkning krävs normalt att den skadelidandes beteende har föranlett en ökning av risken för att skadan skulle uppkomma, t.ex. genom att den skadelidande ger sig in i en situation som innebär en risk för att utsättas för brott (prop. 2013/14:94 s. 80 samt även prop. 1977/78:126 s. 49 och 101). Typfall för jämkning enligt Brottsoffermyndighetens praxis är när den skadelidande har uppträtt provocerande eller att skadan har inträffat vid en uppgörelse i kriminella kretsar eller i samband med narkotikabrottslighet. Av samma skäl kan också anhöriga till en avliden person få sin brottskadeersättning avseende bland annat personskada jämkad. Det innebär att om dödsfallet inträffat vid t.ex. en uppgörelse i kriminella kretsar kan de efterlevande anhörigas brottskadeersättning jämkas.

När Brottsoffermyndigheten jämkar brottskadeersättning sker det alltid helt (dvs. till noll) eller till hälften. Några andra kvotdelar förekommer inte. Det vanligaste är att ersättningen jämkas helt.

8.3 Något om vad som skadeståndsrättsligt gäller i andra nordiska länder

8.3.1 Danmark

I Danmark är det lov om erstatningsansvar (erstatningsansvarsloven) som reglerar skadeståndsrättsliga frågor. Ersättning för ekonomisk skada benämns här ”erstatning”, medan ersättning för ideell skada benämns ”godtgørelse”. Bestämmelser om ersättning till efterlevande anhöriga finns i 12–14 a § och 26 a §.

Ekonomiska skador

Enligt 12 § erstatningsansvarsloven är den som är ansvarig för en annans död skyldig att utge ersättning för skäligena begravningsutgifter och förlust av underhåll.

Rätten till ersättning för förlust av underhåll är särskilt reglerad på ett ganska detaljerat sätt i 13 § (makar och sambor) och 14 § (barn). I andra fall bestäms ersättningen skönsmässigt.

Ersättningen för efterlevande makar och sambor utgör enligt 13 § ett belopp motsvarande 30 procent av den ersättning som den avlidne skulle ha uppburit vid total förlust av förvärvsförmågan enligt

reglerna i lagens 5–8 §§. Enligt nu gällande lag ska ersättningen uppgå till minst 644 000 danska kronor, om det inte föreligger särskilda omständigheter (nu gällande belopp är dock i praktiken högre eftersom årlig justering ska ske enligt 15 §). Särskilda omständigheter kan t.ex. vara att det inte har förekommit någon försörjning eller att försörjningen varit av mindre betydelse (SOU 1995:33 s. 202). I sådana fall fastställs ersättningen i stället skönsmässigt.

Ersättningen till barn bestäms till ett belopp som svarar mot summan av de bidrag till barnets underhåll som den avlidne vid skadetillfället skulle kunnat åläggas att utge om han eller hon hade varit bidragspliktig. Om den avlidne var ensam försörjare höjs beloppet med 100 procent.

Beträffande äkta makar och sambor finns i 14 a § också en bestämmelse som anger att dessa har rätt till ett övergångsbelopp som uppgår till 108 000 danska kronor (även detta belopp justeras enligt 15 §). Om den avlidne inte efterlämnar någon efterlevande make/maka eller sambo kan beloppet tillerkännas någon annan person, om det föreligger särskilda omständigheter. Den som får ett övergångsbelopp kan inte också få ersättning för begravningskostnader.

För det fall rätt ersättning för personskada anses föreligga finns en viss rätt till ersättning för ekonomiska skador även i den delen. Det gäller bland annat vissa kostnader och inkomstförlust (se mer om detta nedan).

Ideella skador

I Danmark finns sedan år 2003 en rätt till ersättning för ideell skada för efterlevande (dvs. gottgörelse). Av 26 a § erstatningsansvarsloven framgår att den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet orsakar en annan persons död kan förpliktas att betala ersättning för gottgörelse till efterlevande som stod den avlidne särskilt nära. Vid bedömningen av om skadevällaren ska betala sådan ersättning och vid bestämmandet av ersättningens storlek ska särskilt beaktas skadevällarens handling (dvs. gärningen) och det lidande eller den kränkning (kränkelse) som den eller de efterlevande kan antas ha drabbats ha.

Regeln är i första hand tänkt att gälla för äkta makar och sambor samt i förhållandet mellan föräldrar och hemmaboende eller minderåriga barn. I andra fall måste det föreligga en särskild koppling

eller något särskilt förhållande mellan den avlidne och den efterlevande som motiverar att ersättning ska utgå. När regeln infördes uttalades att den högsta ersättningsnivån borde ligga i storleksordningen 100 000 danska kronor.

I Danmark finns inte någon lagreglerad rätt till ersättning för personskada (psykisk skada) för efterlevande anhöriga. Mot bakgrund av ett par avgöranden från Højesteret finns dock visst utrymme för att döma ut sådan ersättning i fall då det psykiska lidandet sträcker sig längre än den sorg och saknad som normalt kan uppstå (se dom från den 23 mars 2007, refererad i UfR 2007, s. 1562, och dom från den 14 maj 2014, mål 179/2013). I det senare av dessa mål fick en mamma ersättning för personskada efter att barnens far dömts för att uppsåtligt ha dödat deras två gemensamma döttrar. Mamman var inte närvarande vid händelsen utan underrättades om den senare. Mamman fick även 200 000 danska kronor i gottgörelseersättning.

Den grundläggande bestämmelsen om ersättning för personskada finns i 1 § erstatningsansvarsloven. Ersättning kan i dessa fall utgå för inkomstförlust, vissa kostnader, sveda och värk samt varaktigt men. Regler om beräkningen av vissa av dessa poster finns i efterföljande bestämmelser. När det gäller ersättningen för sveda och värk kan noteras att denna utgår med visst belopp för varje dag som den skadelidande är sjuk (130 danska kronor/dag). I lagens bestämmelse finns också ett maxbelopp angivet, 50 000 danska kronor. Även dessa belopp är i praktiken högre i dag eftersom de ska justeras enligt 15 §.

8.3.2 Finland

Den finska skadeståndslagen är från år 1974. En rätt för efterlevande anhöriga till rent ideell ersättning för lidande infördes år 1999 och i samband med en större reform år 2006 ändrades lagens bestämmelser om personskada, förlust av underhåll och lidande. Bestämmelser om ersättning till efterlevande anhöriga finns i 5 kap. 2 d–4 b §§.

Ekonomiska skador

Enligt 5 kap. 3 § i den finska skadeståndslagen har den som skött om begravningen av någon som har omkommit rätt till skälig ersättning för begravningskostnaderna. Föräldrar, barn och make till den som

har omkommit samt andra med dem jämförbara personer som stått den omkomne särskilt nära har dessutom rätt till skälig ersättning för kostnader som orsakats dem i samband med begravningen. Bestämmelsen tillämpas sannolikt i huvudsak på samma sätt som motsvarande bestämmelse i den svenska skadeståndslagen (SOU 1995:33 s. 213).

Om en person som var underhållsskyldig eller som annars försörjde någon annan har omkommit, har den som var berättigad till underhåll eller underhållsbidrag, eller som annars för sin försörjning var beroende av den omkomne, rätt till ersättning för förlust av underhåll (5 kap. 4 §). Ersättningen bestäms med beaktande av vad den som har rätt till ersättning sannolikt hade fått i underhåll av den omkomne och vad den som har rätt till ersättning skäligen behöver för sin försörjning med hänsyn till sina möjligheter att själv försörja sig genom förvärvsarbete och till övriga omständigheter. Med underhåll kan vid synnerliga skäl jämföras värdet av hushållsarbete i hemmet.

Slutligen framgår av 5 kap. 4 b § att om någons död har orsakats uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, har dennes föräldrar, barn och make samt andra med dem jämförbara personer som stått den omkomne särskilt nära rätt till ersättning för sådana nödvändiga sjukvårdskostnader och andra nödvändiga utgifter samt för sådan inkomstförlust som beror på personskada som dödsfallet orsakat. Här finns alltså en rätt till ersättning för ekonomiska skador hänförliga till en personskada.

Av förarbetena framgår att de ersättningar som fastställs enligt 4 b § ska beaktas när ersättningen för lidande enligt 4 a § prövas. Ett av skälen till att den sistnämnda paragrafen infördes var nämligen att en närstående till den omkomne med den ersättning som han eller hon fick för lidande skulle kunna täcka kostnaderna för sakkunnig hjälp samt finansiera extra ledighet från förvärvsarbetet. Eftersom t.ex. terapikostnader och inkomstförlust till följd av personskadan nu ska ersättas enligt 4 b §, behöver den närstående inte längre bekosta dem med de ersättningar som fastställs för lidande (RP 167/2003 s. 51).

Ideella skador

Enligt 5 kap. 4 a § i den finska skadeståndslagen gäller att föräldrar, barn och make till den som har omkommit samt andra med dem jämförbara personer som stått den omkomne särskilt nära har rätt till

ersättning för det lidande som dödsfallet orsakat, om personens död vållats uppsåtligen eller av grov oaktsamhet och dömande av ersättning bedöms skäligt med beaktande av det nära förhållandet mellan den omkomne och den som yrkar ersättning, gärningens art samt övriga omständigheter.

Bestämmelsen infördes år 1999 och syftet med ersättningen angavs i förarbetena vara att gottgöra de personer som stod den omkomne särskilt nära för det lidande som åsamkats dem till följd av dödsfallet (RP 116/1998 rd, s. 8). Av förarbetena framgår att skälighetsbedömningen omfattar en bedömning av såväl ersättningsansvar som ersättningsbelopp (RP 116/1998 rd, s. 11). Vidare anges att ersättningsbeloppets storlek alltid ska fastställas särskilt i varje enskilt fall, men att detta ska ske utifrån ett huvudsakligen objektiva förhållningssätt. Beloppet av den ersättning som dömdes ut med stöd av den föreslagna paragrafen angavs dock inte böra överstiga maximibeloppen för de ersättningar som brukade betalas ut för sveda och värk, vilket vid den tiden var runt 100 000 finska mark.

Vid bestämmandet av ersättningsnivåerna på olika typer av skadestånd har rättstillämpningen i Finland tillgång till rekommendationer som Delegationen för personskadeärenden har utarbetat utifrån rättspraxis. Rekommendationerna är inte bindande, men domstolarna följer dem i allmänhet. När det gäller ersättning till anhöriga för lidande anges att skillnaderna mellan fallen kan vara avsevärda och spridningen mellan de utdömda ersättningarna kan vara synnerligen stor. Därför är rekommendationerna i den här delen relativt allmänt hållna. Fallen klassificeras utifrån arten av förhållandet mellan den omkomne och den som yrkar ersättning och i rekommendationen anges sedan en variationsbredd. Som normalintervall vid ersättning som döms ut till en förälder för det lidande som ett barns död orsakat anges t.ex. 3 000–12 000 euro och vid ersättning som döms ut till ett barn för det lidande som en förälders död orsakat 3 000–15 000 euro. Om flera faktorer som höjer ersättningen förekommer samtidigt i ett enskilt fall anges att det kan vara befogat att ersättningen överstiger rekommendationen.

Som exempel från praxis kan nämnas ett fall där en person dömdes för dråp och ålades att som ersättning för lidande betala 5 000 euro till en syster till offret och 3 000 euro till fadern (KKO 2002:124). Målet handlade även om gränsdragningen mellan vårdslöst och uppsåtligt dödande. Systemen hade stått brottsoffret mycket nära och fick

därför en högre ersättning än fadern. Offret hade inte längre bott hemma hos fadern utan på ett särskilt boende, men hon hade regelbunden kontakt med sin far. I ett annat fall som avsåg mord (en man hade dödat sin fru genom att skjuta henne i huvudet med ett hagelgevär) ansågs ersättningen för lidande böra uppgå till 10 000 euro för offrets dotter och 4 000 euro för offrets mor (KKO 2009:56). Målet gällde frågan om ersättningskyldigheten skulle jämkas med hänvisning till att gärningspersonen var otillräckelig (se 2 kap. 3 § i den finska skadeståndslagen). De belopp som angetts här är inte jämkade.

Bestämmelsen om ersättning för lidande till efterlevande anhöriga ansågs vid dess införande inte hindra att en närstående också begärde ersättning för personskada, om personen drabbats av en medicinskt påvisbar psykisk rubbning (RP 116/1998 rd, s. 12). Det finns dock inte någon i lag fastslagen rätt för efterlevande anhöriga till ersättning för sveda och värk eller andra tillfälliga men eller för bestående men. Om situationen är sådan att en skada eller ett dödsfall orsakats i syfte att tillfoga någon annan person lidande och gärningen således egentligen får anses rikta sig direkt mot denne ska dock personskadan bedömas enligt de vanliga reglerna om personskada (RP 167/2003 s. 29).

8.3.3 Island

När ett brottsoffer avlider till följd av ett fysiskt övergrepp kan nära släktingar få viss ersättning enligt isländsk rätt. De anhöriga som har en sådan rätt är föräldrar, makar och barn. Ersättning utgår för såväl ekonomiska som ideella skador. De ekonomiska skador som ersätts är begravningskostnader och förlust av underhåll till barn. Ersättning för den psykiska chocken av att förlora en nära anhörig utgår i form av s.k. tort. Det finns inga specifika belopp eller instruktioner om hur denna ersättning ska fastställas, beloppen är i stället helt baserade på rättspraxis och förändras över tid.

8.3.4 Norge

I Norge är det lov om skadeerstatning (skadeerstatningsloven) som reglerar dessa frågor.

Även i Norge finns det en rätt till ersättning för både ekonomisk skada och ideell skada. I fråga om ideell skada skiljer lagen mellan ménerstatning (långvariga skador) och oppreisning. Till skillnad från vad som gäller i övriga nordiska länder ersätts inte sveda och värk som en särskild post. I ersättningen för oppreisning ingår dock åtminstone delvis ersättning för sådant som vi skulle hänföra till sveda och värk (NOU 2011:16 s. 338).

Rent allmänt kan vidare sägas att skadeståndets preventiva funktion är mer framträdande i Norge än vad den är i Sverige. Det gäller särskilt oppreisningsersättningen som har en uttalat dubbel funktion, den anses både utgöra en form av straff för skadevällaren och en kompensation för den skadelidande.

Ekonomiska skador

Enligt § 3–4 skadeerstatningsloven finns det en rätt för vissa efterlevande anhöriga till ersättning för begravningskostnader och andra utgifter med anledning av ett dödsfall. Här avses främst vanliga kostnader för själva begravningen, men också kostnader för resor i samband med begravningen, för flyttning från t.ex. tjänstebostad eller juridiskt biträde i samband med arvskifte m.m. Kostnaden ska dock anses rimlig. Ersättning utgår också normalt endast till nära anhöriga eller andra som haft rimliga skäl att ta på sig utgiften (SOU 1995:33 s. 237).

Även en rätt till ersättning för förlust av underhåll följer av den angivna bestämmelsen. Här gäller principen att den skadelidande är berättigad till full ersättning för sin skada (SOU 1995:33 s. 237). Det som ska ersättas är förlusten av underhåll. Ersättning förutsätter att den avlidne vid tidpunkten för dödsfallet – helt eller delvis – bidrog till den efterlevandes försörjning eller kunde förväntas komma att göra det inom en snar framtid. Ersättningens storlek bestäms med hänsyn till försörjningens omfattning och till den efterlevandes möjligheter att själv bidra till sin försörjning.

Möjligheterna för efterlevande anhöriga att få ersättning för egen personskada i form av psykiskt lidande är begränsade i Norge (om

man bortser från vad som innefattas i oppreisningsersättningen). I praxis verkar dock sådan ersättning bland annat ha utgått i fall då dödsbudet förmedlats på ett upprivande sätt. En sådan rätt kan också uppkomma om den anhörige bevittnat dödsfallet (SOU 1995:33 s. 239 för vidare hänvisningar). Den som lider en personskada anses vad gäller ekonomiska skador ha rätt till ersättning för kostnader och inkomstförlust. Här skiljer man på uppkommen skada och framtida skada.

En statlig utredning har föreslagit att det införs regler om omstillingserstatning (NOU 2011:16). Vissa efterlevande anhöriga föreslås kunna få rätt till omstillingserstatningen. Denna ersättningsform kan närmast jämföras med det övergångsbelopp som nära anhöriga har rätt till i Danmark. Utredningens förslag i dessa delar har ännu inte lett till någon lagstiftning.

Ideella skador

När någon uppsåtligen eller av grov oaktsamhet vållat en annan persons död kan ersättning för oppreisning betalas till nära anhöriga till den avlidne (§ 3–5 skadeerstatningsloven). Ersättningen syftar till att kompensera den sorg, saknad och förtvivlan som typiskt sett drabbar nära anhöriga till den som blivit dödad och ska fastställas efter en skälighetsbedömning. En rätt till sådan ersättning finns för efterlevande makar, sambor, barn och föräldrar, däremot inte t.ex. syskon.

Oppreisningsersättningen bestäms i de flesta fallen utifrån ett schablonbelopp. Om det föreligger särskilda omständigheter kan dock såväl högre som lägre ersättning bli aktuell. En stark utgångspunkt (klar hovedregel) är dock att det i ersättningshänseende inte ska göras någon skillnad mellan olika anhöriga (Rt-2018-1014). Ett av skälen till den ståndpunkten är att man vill undvika obehagliga processer för de anhöriga. Schablonersättningen till anhöriga vid uppsåtligt dödande ligger i skrivande stund på 200 000 norska kronor (Rt-2010-1203) och vid grovt oaktsamt dödande på 125 000 norska kronor (Rt-2014-892). Som en jämförelse kan nämnas att normalbeloppet på oppreisningsersättningen vid våldtäkt verkar ligga på 150 000 norska kronor (Rt-2011-743) och vid grovt oaktsam våldtäkt på 90 000 norska kronor (Rt-2012-201).

Den tidigare omnämnda statliga utredningen har föreslagit att det införs regler om smerteerstatning (NOU 2011:16). Smerteerstatningen

är tänkt att fungera ungefär som vår ersättning för sveda och värk och den ska inte vara begränsad till fall där den skadeståndsgrundande handlingen är uppsåtlig eller grovt oaktsam. Den är dock inte tänkt att generellt tillämpas för efterlevande anhöriga, utan endast i de fall då en personskada kan anses visad. Förslaget har ännu inte lett till någon lagstiftning.

8.4 Våra överväganden och förslag

8.4.1 Inledning

Nära anhöriga till den som dödats genom en skadeståndsgrundande handling har genom 2002 års lagstiftning fått en lagreglerad rätt till skadestånd för personskada, främst psykiska besvär, som åsamkats dem till följd av dödsfallet. Däremot har det inte införts någon särskild ersättningspost för sorg och saknad, och utrymme för särskild kränkingsersättning har inte ansetts finnas eftersom brottet normalt riktar sig mot den avlidne och inte mot de anhöriga. I fall då själva syftet med dödandet varit att hämnas på, straffa eller skada en anhörig kan det dock finnas utrymme för efterlevande anhöriga att få kränkingsersättning (jfr Brottsoffermyndighetens beslut i dnr 5937/2015).

Utredningens uppdrag i den här delen är bland annat att överväga och ta ställning till om den schabloniserade ersättningen för sveda och värk till efterlevande (den s.k. anhörigersättningen) bör höjas, och i så fall på vilket sätt detta bör åstadkommas samt att överväga och ta ställning till om det i stället, eller därutöver, bör införas en särskild rätt till kränkingsersättning eller en ersättningspost för sorg och saknad för efterlevande anhöriga.

8.4.2 Personskadeersättningen bör inte förändras

Vår bedömning: Den nuvarande ordningen med en schabloniserad ersättning för sveda och värk bör inte förändras.

Skälen för vår bedömning

Den nuvarande bestämmelsen om anhörigas rätt till ersättning för personskada har sin grund i praxis som dessförinnan hade utvecklats av Högsta domstolen under 1990-talet. I sina avgöranden från den tiden tillämpade och tolkade Högsta domstolen den allmänna bestämmelsen om ersättning för personskada i 5 kap. 1 § skadeståndslagen. Den bestämmelsen ansågs alltså i sig ge vissa efterlevande anhöriga rätt till ersättning för personskada. Bestämmelsen i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen kopplar också till 5 kap. 1 § eftersom det är i 1 § det framgår vad skadestånd för personskada omfattar. Detta medför att det utan ändringar i 5 kap. 1 § skulle vara svårt att åstadkomma en förändring när det gäller efterlevande anhörigas rätt till ersättning för personskada. Bestämmelsen om ersättning för personskada är central för i stort sett all personskadereglering i Sverige. Det kan därför få stora och svåröverblickbara konsekvenser om man gör ändringar i den bestämmelsen. Vi anser redan av den anledningen att det inte är lämpligt att föreslå några ändringar i den grundläggande bestämmelsen om ersättning för personskada.

Frågan är dock om det finns skäl att ändra den schabloniserade ersättningen som utgår till efterlevande anhöriga. Det förhållandet att anhörigersättningen i den här delen utgör en ersättning för personskada medför enligt förarbeten och praxis att de normer som allmänt tillämpas vid bestämmande av sådan ersättning bör tas till utgångspunkt när det gäller vilket belopp som schablonmässigt ska dömas ut. Schablonerna bygger på att det handlar om ersättning för en personskada i form av psykiskt lidande (sveda och värk). Enligt Trafikskadenämndens tabeller bestäms ersättningen för sådan skada med utgångspunkt i ett grundbelopp per månad, som varierar med hänsyn till vårdformen, skadans art och vårdtidens längd. Ersättningen är således tänkt att bestämmas utifrån subjektiva förhållanden i det enskilda fallet. Det betyder att man brukar kräva bevisning i form av t.ex. medicinsk utredning till stöd för ett påstående om viss vårdform,

skada och akut sjuktid. Som framgått i avsnitt 8.2.3 så har efterlevande anhöriga en bevislättning i detta avseende. Viss skada och sjuktid presumeras helt enkelt. Den som anser sig ha rätt till mer ersättning än den schablon som normalt tillämpas måste föra bevisning om sin skada. Motsvarande ordning gäller för ersättning av personskada i form av sveda och värk vid olika former av sexuella övergrepp. Den hjälptabell som då brukar tillämpas är den som avser annan vård än sjukhusvård. Storleken på den schablon som tillämpas i olika typer av fall grundar sig sedan på ett antagande om att den akuta sjuktiden är olika lång beroende på vad den skadelidande varit med om. Ett högre ersättningsbelopp svarar mot en antagen längre akut sjuktid.

När det gäller anhörigersättningen har Högsta domstolen i sin praxis bekräftat kopplingen till beloppsnivåerna i Trafikskadenämndens hjälptabeller för sveda och värk och avfärdat tanken på mer fristående schabloner (se t.ex. "Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande" NJA 2004 s. 26 och "Den schabloniserade anhörigersättningen" NJA 2017 s. 1208). Högsta domstolen har inte heller velat tillskapa någon särskild schablon för fall då den efterlevande förlorat flera anhöriga eller fall då den efterlevande bevittnat brottet (se "Schablonersättning vid grov vårdslöshet" NJA 2006 s. 738, "Schablonersättning vid förlust av flera anhöriga" NJA 2007 s. 953 och "Anhörigersättningen vid bevittnande av mord" Högsta domstolens dom den 29 december 2020 i mål nr T 3132-20). I "Anhörigersättningen vid bevittnande av mord" anförde Högsta domstolen att skilda schabloner måste kunna motiveras utifrån generella antaganden om hur olika förhållanden inverkar på de psykiska besvärens karaktär och omfattning. Domstolen har därför varit mycket restriktiv när det gäller att utöka antalet schabloner. Det finns som vi ser på saken goda skäl för detta förhållningssätt.

Jämfört med den ersättning som utgår för sveda och värk i många andra fall är de schabloner som tillämpas vid ersättning till efterlevande anhöriga redan nu förhållandevis höga (60 000 kronor vid uppsåtligt dödande eller då dödsfallet orsakats av grov vårdslöshet som ligger mycket nära uppsåtligt dödande). Som exempel kan nämnas att det schablonbelopp som tillämpas vid våldtäkt för närvarande uppgår till 15 000 kronor, vilket är tänkt att motsvara en akut sjuktid med hel sjukskrivning på omkring sex månader. När det gäller oaktsam våldtäkt har Högsta domstolen i rättsfallet "Skadestånd efter övernattningen" NJA 2019 s. 1064 fastställt schablonersättningen

för sveda och värk till 10 000 kronor. Vid våldtäkt mot barn tillämpas i regel samma belopp som för vuxna, alltså 15 000 kronor. Vid upprepade fall av grova sexualbrott mot barn bestäms ersättningen för sveda och värk normalt till 30 000 kronor (se rättsfallet NJA 2005 s. 919). Vid mycket grova sexuella övergrepp under lång tid brukar Brottsoffermyndigheten besluta om ersättning för sveda och värk med 50 000 kronor utan närmare medicinsk utredning.

Att bygga på detta system med nya schabloner framstår inte som lämpligt. Om det skapas för många särskilda schabloner för olika situationer blir systemet svårare att tillämpa och inte lika förutsebart. Det ligger inte heller i linje med den restriktivitet som iakttagits av Högsta domstolen. Principen att den skadelidande ska ha full ersättning för sin skada ställer vissa krav på att de normer som tillämpas för ersättningens bestämmande är ändamålsenliga. Man kan så klart fråga sig hur ändamålsenligt det är att i allt för hög utsträckning tillämpa den typ av standardiserade normer och presumtioner som beskrivits här för att fastställa storleken på en personskada bestående av ett psykiskt lidande. Den svenska ersättningsrätten och skaderegleringen i stort när det gäller personskador bygger dock på en hög grad av schablonisering. Det gör systemet mer förutsebart och effektivt. Det underlättar också för den skadelidande som begär ersättning. Om systemet ska behålla sin legitimitet måste det dock framstå som någorlunda logiskt och rättvist. Det finns således en risk för att det uppstår problem om man, utan att se över hela systemet, kraftigt höjer eller ändrar schablonen för en viss grupp av skadelidande.

Vi anser därför att den schabloniserade ersättningen för sveda och värk till efterlevande anhöriga (den s.k. anhörigersättningen) inte bör ändras. En sådan ändring bör inte göras utan att det sker en allmän översyn av de schabloner som tillämpas vid bestämmande av ersättning för sveda och värk i olika typer av fall.

8.4.3 En rent ideell ersättningsform för efterlevande anhöriga bör införas

Vår bedömning: Det finns skäl att införa en rent ideell ersättningsform för efterlevande anhöriga, s.k. särskild anhängersättning.

Skälen för vår bedömning

I samband med att bestämmelsen om anhängersättning för personskada infördes övervägdes det om det också borde införas en särskild rätt till ersättning för kränkning för efterlevande till den som dödats genom brott. Lagstiftaren ansåg att det, utöver det utrymme som redan kunde finnas, inte borde införas någon särskild rätt till kränkingsersättning och inte heller någon särskild ersättningspost för sorg och saknad för efterlevande.

Kommittén om ideell skada ansåg inte att en rätt till skadestånd för kränkning för efterlevande borde införas dels därför att den ”kränkning” som någon kan utsättas för genom att en nära anhörig har dödats genom t.ex. ett våldsbrott i regel är av ett annat slag än den som avses i 2 kap. 3 § skadeståndslagen, dels därför att en särskild rätt till ersättning för kränkning för efterlevande skulle kunna medföra en betydande kostnadsbörda för staten och försäkringskollektivet (SOU 1995:33 s. 392 f.). När det gällde frågan om att införa en rätt till skadestånd för sorg och saknad anförde kommittén att det i och för sig hade kunnat övervägas att införa en sådan rätt i stället för en rätt till skadestånd för de psykiska besvären (dvs. för personskada). Kommittén ansåg dock inte att man borde upphäva den möjlighet att få skadestånd för personskada som hade slagits fast av Högsta domstolen och den rätt till ersättning för personskada som förordades av kommittén utgjorde enligt dem en tillräcklig kompensation för de efterlevande. Det ansågs av dessa skäl och av samhälls-ekonomiska skäl inte finnas anledning att även införa en möjlighet till skadestånd för sorg och saknad (SOU 1995:33 s. 394).

Enligt regeringen talade flera omständigheter emot en särskild rätt till ersättning för sorg och saknad till anhöriga. Det angavs att en sådan rätt för det första skulle vara en principiell nyhet i svensk skadeståndsrätt, och enligt regeringen borde en seriös bedömning av frågan därmed åtföljas av överväganden om en motsvarande eller lik-

nande rätt borde finnas även i andra sammanhang. Här nämndes som exempel att man i sådana fall kunde fråga sig om det borde finnas en rätt till ersättning för de känslor av ledsnad och bedrövelse som normalt följer med att ett barn blir skadat eller med förlusten av alla ägodelar i en brand. Regeringen tillade också att det allvarligt kunde ifrågasättas om skadeståndsrätten över huvud taget var ett ändamålsenligt instrument för att ge ersättning för känslor som sorg och saknad. För det andra sammanhänge frågan enligt regeringen i stor utsträckning med bevisproblemen. Det bedömdes dock i praktiken inte vara någon större skillnad mellan en rätt till ersättning för psykiska besvär som normalt inte behöver styrkas med läkarintyg eller liknande utredning och en rätt till ersättning för sorg och saknad. De praktiska konsekvenserna av att ersättningen avsåg psykiska besvär och inte sorg och saknad borde enligt regeringen främst visa sig i att en rätt till ersättning utöver ett schablonbelopp skulle kräva särskild utredning som visade på förekomsten av ovanligt omfattande psykiska besvär (prop. 2000/01:68 s. 37).

Sedan lagregleringen år 2002 har andra ersättningar avseende rent ideell skada tillkommit och ersättningsnivåerna har stigit i takt med att värderingen av sådana skador uppmärksammats allt mer. Det har fått till följd att ersättningsnivån på den s.k. anhörigersättningen kommit att uppfattas som låg, särskilt i fall då det varit fråga om ett uppsåtligt eller grovt oaktsamt dödande. Att ersättningsnivån inte har utvecklats så mycket över tid är dock, som Högsta domstolen konstaterat i flera fall, en följd av att lagstiftaren valt att reglera skadestånd för psykiska besvär till efterlevande anhöriga som en ersättning för personskada i form av sveda och värk (se t.ex. rättsfallen ”Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande” NJA 2004 s. 26 och ”Den schabloniserade anhörigersättningen” NJA 2017 s. 1208; jfr även justitierådet Bengtssons tillägg i ”Anhörigersättning vid mord II” NJA 1993 s. 41 II). Man kan alltså hävda att anhörigersättningens nuvarande konstruktion håller tillbaka utvecklingen på ersättningsnivåerna. Införandet av en ny rent ideell ersättningsform skulle dock, som angavs i samband med 2002 års reform, innebära en principiell nyhet i skadeståndslagen. En sådan förändring bör inte motiveras enbart med att man anser att den nuvarande nivån på anhörigersättningen är för låg.

Det finns emellertid även andra skäl som talar för att det bör införas en rätt till ersättning för rent ideella skador för efterlevande

anhöriga. Det framstår till att börja med som allt svårare att motivera varför efterlevande anhöriga i vissa fall inte skulle ha rätt till sådan ersättning. Vid sidan av kränkingsersättningen till brottsoffer har det införts rent ideella ersättningsformer på allt fler rättsområden. Till det kan läggas att det i samtliga andra nordiska länder finns en rätt till rent ideell ersättning för efterlevande anhöriga. Vidare kan de skäl som i samband med 2002 års reform anfördes emot införandet av en särskild rätt till ersättning för sorg och saknad ifrågasättas. Det uppkommer givetvis negativa känslor när ett barn blir skadat eller vid förlusten av alla ägodelar i en brand. Typiskt sett måste det dock ändå anses vara en upplevelse av ett annat slag att plötsligt förlora en nära anhörig genom en brottslig och många gånger våldsam händelse. De negativa och chockartade känslor som en sådan händelse momentant kan ge upphov till måste i många avseenden anses gå utöver eller i vart fall utgöra något annat än det psykiska lidande som sedan följer och som nu ersätts i form av en personskada. Det förekommer dessutom redan på flera andra håll inom skadeståndsrätten att man genom en rätt till ideell ersättning försöker ge kompensation för negativa känslor och upplevelser av olika slag. Ersättningen blir ett sätt att bekräfta och ge upprättelse för den många gånger hemska upplevelse som den skadelidande varit med om. Att införa en särskild rätt till rent ideell ersättning för efterlevande anhöriga framstår mot denna bakgrund inte som något helt främmande i svensk skadeståndsrätt. Vår uppfattning är också att ett sådant förslag står i samklang med det allmänna rättsmedvetandet. Sedan är det en annan sak att man genom skadeståndet – såsom alltid är fallet vid rent ideell ersättning – försöker ersätta något som i egentlig mening inte går att värdera i pengar.

Sammantaget är det därför vår bedömning att det nu bör införas en rätt till rent ideell ersättning för efterlevande anhöriga. Vi anser dock inte att den nya ersättningsformen bör anges avse eller kallas för sorg och saknad. Alla som förlorar en nära anhörig känner sorg och saknad, men alla bör inte ha rätt till den nya ersättningen. Syftet med ersättningen är inte heller att ersätta ”vanlig” sorg och saknad, utan att bekräfta och ge upprättelse för de chockartade känslor som typiskt sett får antas uppstå när någon plötsligt förlorar en nära anhörig genom en brottslig och kanske mycket våldsam händelse. Vi föreslår därför att den nya ersättningsformen i stället kallas för det mer neutrala *särskild anhörigersättning*.

Hur en sådan särskild anhörigersättning närmare bör utformas behandlas i följande avsnitt.

8.4.4 Vårt förslag om särskild anhörigersättning

Vårt förslag: Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakat en annan persons död, ska betala särskild anhörigersättning till de som stått den avlidne särskilt nära. Detta ska dock inte gälla om det är uppenbart oskäligt.

Rätten till ersättning bör gälla vid uppsåtligt och grovt oaktsamt dödande genom brott

I övriga nordiska länder finns en rätt till rent ideell ersättning för efterlevande anhöriga vid fall av uppsåtligt och grovt oaktsamt dödande. Även i Sverige har vi i personskadehänseende sett mer allvarligt på hur efterlevande anhöriga drabbas vid uppsåtligt respektive grovt oaktsamt dödande som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande (se t.ex. rättsfallen ”Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande” NJA 2004 s. 26 och ”Schablonersättning vid grov vårdslöshet” NJA 2006 s. 738). Det har antagits att de psykiska besvären i allmänhet blir allvarligare vid uppsåtliga brott än när den som orsakat skadan endast varit vårdslös eller svarar för skadan på annan grund. Det ligger alltså i sakens natur att gärningens beskaffenhet kan vara av betydelse för personskadans intensitet och varaktighet. Det är ett fullt rimligt antagande och det har också sin betydelse i detta sammanhang.

När det gäller personskadeersättningen utgår man ifrån att varaktigheten av det psykiska lidandet påverkas av hur dödsfallet orsakats. Motsvarande får förmodas gälla den mer momentana upplevelse som en nära anhörig har i samband med att han eller hon får vetskap om dödsfallet. Ett plötsligt dödsbesked är alltid en svår upplevelse för en anhörig, men att få vetskap om att dödsfallet orsakats avsiktligt eller i det närmaste avsiktligt genom en brottslig handling måste typiskt sett göra den upplevelsen ännu mer traumatisk. För den som utsatts för ett brott fyller rätten till ekonomisk ersättning flera viktiga funktioner. En av dessa är att ersättningen kan bidra till en känsla av upprättelse för den kränkning som brottet inneburit. En rätt till kom-

pensation kan medverka till att brottsoffret känner att hans eller hennes upplevelser till följd av händelsen bekräftas och tas på allvar. Detta kan i sin tur underlätta brottsoffrets känslomässiga hantering av den kränkande handlingen. Detsamma kan enligt vår mening sägas för personer som förlorar en nära anhörig genom en allvarlig brottslig handling.

Det bör därför införas en rätt till särskild anhörigersättning i fall då någon uppsåtligt eller av grov oaktsamhet genom brott orsakat en annan persons död. Med en sådan avgränsning blir också de samhällsekonomiska konsekvenserna av ersättningsrättens införande mer begränsade och rimligare att hantera.

Den särskilda anhörigersättningen bör ersätta en skada som inte ersätts enligt nuvarande ordning

Utgångspunkten bör vara att den särskilda anhörigersättningen ska ersätta rent ideella skador som inte ersätts som en personskada enligt nuvarande ordning. Genom personskadeersättningen ersätts det lidande och det obehag som skadan fört med sig under en akut sjukdomstid efter skadetillfället, dvs. följdverkningarna. Den särskilda anhörigersättningens syfte bör vara att – likt kränkingsersättningen – ersätta de mer initiala och momentana känslor av chock, förtvivlan, ilska, frustration, maktlöshet och liknande som typiskt sett kan antas uppstå hos en person med anledning av att denne förlorat en nära anhörig till följd av ett allvarligt brott.

Det är givetvis svårt att dra någon skarp gräns mellan det som nu ersätts som en personskada och det som är avsett att ersättas genom den särskilda anhörigersättningen. Det som bör ersättas är dock något som går utöver ”vanlig” sorg och saknad och något annat än det sjukdomsliknande tillstånd som ersätts genom reglerna om ersättning för personskada. Här kan närmast jämföras med begreppet annan ideell skada i 3 kap. 4 § första stycket 2 skadeståndslagen som anges avse skada som inte ersätts som personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada eller skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § (prop. 2017/18:7 s. 31 f. och 58). När den skadetypen infördes uttalade regeringen beträffande förhållandet till kränkingsersättningen att det inte gick att bortse från att de två ersättningslagen bar tydliga likheter i fråga om vad som skulle ersättas. Utgångspunkten angavs vara att ersättningslaget annan ideell skada

i huvudsak skulle ersätta sådana negativa upplevelser som vid vissa brott i stället kunde ersättas genom kränkingsersättning, dvs. de upplevelser som kompenseras kunde alltså vara snarlika även om orsakerna till de negativa upplevelserna skiljde sig åt vid de olika ersättningsposterna (prop. 2017/18:7 s. 32).

Den särskilda anhörigersättningen skulle också utgöra en ny typ av rent ideellt skadestånd och den bör utgå vid sidan av ersättningen för personskada. Skadan blir närmast att betrakta som en direkt skada för den anhörige och inte som en följdskada till den avlidnes personskada (jfr 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen). Det bör därför inte ske någon samordning med den ideella personskadeersättning som kan utgå till efterlevande anhöriga.

Anhöriga som stått den avlidne särskilt nära bör ha rätt till särskild anhörigersättning

Enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen har *den som stod den avlidne särskilt nära* rätt till ersättning för personskada som åsamkats honom eller henne till följd av dödsfallet. När Kommittén om ideell skada föreslog den aktuella avgränsningen motiverades den bland annat med att den gav utrymme för en nyanserad bedömning med hänsyn till de särskilda omständigheter som kunde föreligga i det enskilda fallet (SOU 1995:33 s. 391 f.). Att i lagen räkna upp vissa personkategorier som ersättningsberättigade ansågs vara en allt för stelbent lösning och det angavs få bli en uppgift för rättstillämpningen att närmare precisera när omständigheterna var sådana att detta krav för rätt till skadestånd var uppfyllt. Regeringen instämde i den bedömningen (prop. 2000/01:68 s. 21).

Det har i vissa sammanhang framförts kritik mot hur man i rättstillämpningen tolkat det aktuella närståendebegreppet. Det är möjligt naturligt med tanke på hur avgränsningen är utformad. Rekvisitetet är öppet formulerat, men det framgår av förarbetena att kretsen av särskilt närstående ska tolkas relativt snävt och främst avse personer i samma etablerade hushållsgemenskap. Det öppnar för vissa tolkningssvårigheter, men också för kritik mot hur det tillämpas. Den ersättningsberättigade kretsen och hur man ska avgränsa den klargörs dock allteftersom Högsta domstolen och skadenämnderna (t.ex. Trafikskadenämnden och Ansvarsförsäkringens Personskadenämnd)

utvecklar sin praxis. Denna praxis kan redan nu anses ge relativt tydliga riktlinjer för tolkningen.

Enligt vår uppfattning finns det klara fördelar med ett begrepp som ger utrymme för nyanserade bedömningar och som kan utvecklas över tid. Den avgränsning av den ersättningsberättigade kretsen som gäller enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen har dessutom med tiden kommit att bli relativt etablerad och vi anser att den utgör en rimlig avgränsning även av den krets av anhöriga som bör ges rätt till särskild anhörigersättning. En sådan lösning innebär dock, som antytts ovan, att den ersättningsberättigade kretsen blir relativt begränsad. Det vore emellertid ologiskt att ge en vidare krets av anhöriga än de som omfattas av bestämmelsen om s.k. anhörigersättning rätt till särskild anhörigersättning och det framstår vare sig som rättvist eller följdriktigt att göra kretsen snävare. Vi anser därför att de anhöriga som stod den avlidne särskilt nära i den mening som avses i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen också bör ha rätt till särskild anhörigersättning givet att förutsättningarna i övrigt för sådan ersättning är uppfyllda.

Ersättning bör inte utgå om det är uppenbart oskäligt

Något bör slutligen sägas om den situationen att en anhörig i ett straffrättsligt relevant avseende på något sätt medverkat till dödsfallet. I ett sådant fall borde den anhörige sannolikt redan på grund av allmänna skadeståndsrättsliga principer inte ha rätt till något skadestånd. En allmän förutsättning för skadeståndsskyldighet är t.ex. att skadan ska ha drabbat någon annan än den skadeståndsskyldige själv. Samtycke till egen skada är också en klassisk grund för bortfall av skadeståndsansvar. För att det inte ska råda någon tvekan om att det finns utrymme att neka ersättning i ett sådant fall är det dock vår uppfattning att bestämmelsen om särskild anhörigersättning bör innehålla en säkerhetsventil för fall då det skulle framstå som direkt stötande om sådan ersättning dömdes ut till någon eller några anhöriga. Vi anser därför att det bör anges i bestämmelsen att rätten till särskild anhörigersättning inte gäller om det skulle vara uppenbart oskäligt.

Det kan inte uteslutas att det även finns andra situationer än den ovan beskrivna då en annars ersättningsberättigad anhörig haft en så

nära koppling till den händelse vid vilken dödsfallet inträffade att det kan finnas skäl att tillämpa ventilen. Det bör emellertid överlämnas till rättstillämpningen att närmare klargöra i vilka situationer som det vore uppenbart oskäligt att en i övrigt ersättningsberättigad anhörig fick särskild anhörigersättning. Utgångspunkten bör dock vara att säkerhetsventilen ska tillämpas restriktivt.

8.4.5 Principer för bestämmande av den särskilda anhörigersättningen

Vårt förslag: Särskild anhörigersättning ska bestämmas oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet till ett skäligt belopp som är lika stort för var och en av de ersättningsberättigade.

Ersättningen bör bestämmas på ett helt schablonmässigt sätt till ett lika stort belopp för varje ersättningsberättigad anhörig

Till att börja är det vår uppfattning att varje dödsfall bör betraktas som en färdig skada. Det betyder att det bör utgå en särskild anhörigersättning för varje person som en efterlevande anhörig förlorat på ett sådant sätt att rätt till ersättning föreligger. Frågan är dock hur denna ersättning ska bestämmas.

I vissa av de andra nordiska länderna anges i lag vissa faktorer som ska beaktas vid bestämmandet av den rent ideella ersättningens storlek. Det kan t.ex. handla om gärningens (dvs. brottets) art, graden av lidande som gärningen gett upphov till och relationen mellan den avlidne och den efterlevande. Även i Norge där motsvarande ersättningsform fastställs med en hög grad av schablonisering görs det t.ex. skillnad på om det varit fråga om ett uppsåtligt dödande eller ett grovt oaktsamt handlande.

Det är i praktiken omöjligt att i pengar värdera en nära anhörigs bortgång. Det är också en närmast omöjlig uppgift att försöka differentiera ersättningsnivåerna på ett värdigt och rättvist sätt. Den särskilda anhörigersättningens främsta syfte bör i stället vara att bekräfta den anhöriges upplevelse och bidra till viss upprättelse. I likhet med vad som gäller för många andra former av rent ideella skadestånd så bör utgångspunkten vara att bedömningen av ersättningens storlek ska

ske efter skälighet. Ersättningen behöver nämligen kunna utvecklas över tid. Det kan t.ex. handla om att ersättningsnivån bör justeras med hänsyn till penningvärdesförändringar, den allmänna utvecklingen på ersättningsnivåerna för andra ideella skadestånd eller en allmänt förändrad syn i samhället på hur den här typen av skador bör ersättas. En skälighetsbedömning möjliggör att den typen av hänsyn kan tas. Andra former av differentiering av ersättnings storlek skulle dock enligt vår bedömning inte bidra till att syftet med ersättningen kunde uppnås i någon högre utsträckning. Den uppfattningen har bekräftats vid våra kontakter med externa aktörer. Det som efterfrågas är snarare schabloniserade ersättningsbelopp. En sådan ordning skulle – i detta avseende – bidra till enklare och mer förutsebara processer för de anhöriga. Det beror dels på att det handlar om att värdera saker som i grunden inte kan värderas i pengar, dels på att det finns en risk för mer betungande och ovärdiga processer för det fall många olika omständigheter tillåts påverka bestämmandet av ersättnings storlek i det enskilda fallet. Det senare gäller särskilt om man skulle låta en bedömning av närheten i relationen mellan den avlidne och den efterlevande påverka ersättningsnivån. Vår uppfattning är därför att den särskilda anhörigersättningen bör bestämmas på ett helt schablonmässigt sätt oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet och till ett lika stort belopp för varje ersättningsberättigad anhörig.

Ersättnings storlek

Nästa fråga är på vilken nivå den särskilda anhörigersättningen bör ligga vid införandet. Det främsta syftet med ersättningen bör som sagt vara att den ska ge en form av bekräftelse och upprättelse till personer som förlorat en nära anhörig till följd av ett allvarligt brott. Om ersättningen ska uppfattas på det sättet kan den inte ligga på en allt för låg nivå. En för låg ersättning skulle närmast riskera att ge motsatt effekt.

I sammanhanget bör dock beaktas att den personskadeersättning som också kommer att betalas till de efterlevande anhöriga som vi föreslår bör få rätt till särskild anhörigersättning är förhållandevis hög. Vi föreslår inte några ändringar i det avseendet. Nivån på den särskilda anhörigersättningen bör därför bestämmas på ett sådant sätt att också den samlade ersättningsnivån framstår som rimlig.

Eftersom det handlar om en rent ideell ersättning som skulle betalas med anledning av att någon begått ett mycket allvarligt brott framstår det vidare som naturligt att i någon mån beakta och förhålla sig till de belopp som döms ut i kränkingsersättning.

Vi anser alltså att ersättningens storlek inte bör sättas så lågt att den riskerar att motverka sitt syfte, men inte heller så högt att den jämfört med de belopp som döms ut i kränkingsersättning framstår som svårförståelig. Vidare bör den samlade ersättningen för den ideella personskadan (dvs. för närvarande normalt 60 000 kronor) och den särskilda anhörigersättningen hamna på en rimlig nivå.

Utifrån dessa utgångspunkter och med beaktande av att de ökade offentligfinansiella kostnader som förslaget kan förväntas leda till måste kunna finansieras är det vår uppfattning att 50 000 kronor skulle kunna utgöra en rimlig ersättningsnivå på den särskilda anhörigersättningen när denna införs. Det innebär en sammanlagd schabloniserad ersättning på drygt 100 000 kronor till efterlevande anhöriga som förlorat en närstående till följd av ett uppsåtligt eller grovt oaktsamt brott.

Någon möjlighet till jämkning bör inte införas

I skadeståndslagen finns det en möjlighet att jämka ett skadestånd avseende sak- och personskada eller ren förmögenhetsskada på grund av medvällande (6 kap. 1 § skadeståndslagen). Om en skadelidande genom vållande har medverkat till en sakskada eller ren förmögenhetsskada, kan ersättningen sättas ner eller jämkas. Detsamma gäller om en skadelidande uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har medverkat till den egna personskadan. Har personskada lett till döden, kan sådant skadestånd som avses i 5 kap. 2 § också jämkas, om den avlidne uppsåtligen har medverkat till dödsfallet. Sådan jämkning förekommer dock i praktiken sällan (prop. 2000/01:68 s. 76). Jämknings av skadestånd enligt 6 kap. 1 § sker efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt.

Jämknings av skadestånd för personskada vid någon annans dödsfall kan vidare aktualiseras på grund av den efterlevande anhöriges medverkan. Enligt bestämmelsen ska ju jämkning ske om den skadelidande – dvs. den anhöriga – har medverkat till sin skada uppsåtligen

eller genom grov oaktsamhet (prop. 2000/01:68 s. 76). Även sådan jämkning torde dock relativt sällan komma i fråga.

Bestämmelsen om jämkning gäller inte för kränkingsersättning eller för annan ideell skada vid överträdelse av Europakonventionen. Utgångspunkten i dessa fall är i stället att den skadelidandes eget beteende ska påverka skadebedömningen, dvs. om han eller hon alls har utsatts för en ersättningsgill kränkning, och hur ersättningens storlek bestäms (prop. 2000/01:68 s. 50 f. och prop. 2017/18:7 s. 41 f.).

Vår bedömning är att den rent ideella skada som är avsedd att ersättas genom den särskilda anhörigersättningen bör hanteras på ett liknande sätt som andra rent ideella skadestånd. Det finns här utrymme att låta den skadelidandes eget agerande påverka skadebedömningen, men däremot inte hur ersättningens storlek bestäms. Det handlar vid skadebedömningen om fall när den föreslagna ventilen skulle kunna anses tillämplig, dvs. fall då det skulle framstå som uppenbart oskäligt att särskild anhörigersättning dömdes ut. Den särskilda anhörigersättningens storlek är däremot tänkt att bestämmas helt schablonmässigt, i den delen bör den skadelidandes eget agerande alltså inte kunna beaktas.

8.4.6 Andra ändringar i skadeståndslagen

Vårt förslag: Det föreslås en rad andra ändringar i skadeståndslagen. Innebörden av dessa är att vissa bestämmelser görs tillämpliga på den nya ersättningsformen särskild anhörigersättning.

Skälen för våra förslag

I 2 kap. 4 och 5 §§ skadeståndslagen finns självständiga skadeståndsbestämmelser som lindrar det skadeståndsansvar som följer av 1–3 §§ i samma kapitel. Bestämmelserna är tillämpliga på barn och ungdomar under 18 år (4 §) och personer med psykisk störning (5 §). I praktiken blir det sällan aktuellt att tillämpa dessa bestämmelser vid sådana brott som krävs för att särskild anhörigersättning ska dömas ut (jfr dock t.ex. rättsfallet NJA 1999 s. 441). För systematikens skull bör dock bestämmelserna bli tillämpliga även på det skadeståndsansvar som följer av vårt förslag om särskild anhörigersättning.

På motsvarande sätt bör bestämmelserna i 3 kap. skadeståndslagen om skadeståndsansvar för annans vållande och det allmänna ändras i relevanta delar så att de omfattar den nya ersättningsform som vi nu föreslår. De bestämmelser som berörs är 3 kap. 1, 2, 4 och 5 §§.

En fordran på skadestånd för ideell skada kan ärvas, om ett ersättningskrav har framställts före den skadelidandes död (6 kap. 3 § skadeståndslagen). Rätten till särskild anhörigersättning bör när det gäller rätten till arv hanteras på samma som andra skadestånd för ideell skada enligt skadeståndslagen. Detta föranleder en ändring i 6 kap. 3 § skadeståndslagen.

I 6 kap. 6 § skadeståndslagen finns slutligen en bestämmelse som behandlar brottsoffers ansvar för rättegångskostnader. Den innebär en viss begränsning i den skadelidandes skyldighet att ersätta motpartens kostnader i förhållande till rättegångsbalkens regler (se särskilt 18 kap. 1 § och 18 kap. 15 §). Bestämmelsens första stycke avser skadelidande som fått ersättning för kränkning medan andra stycket gäller personskador av ideellt slag. De närmare övervägandena bakom bestämmelsen finns i prop. 1999/2000:47. Enligt vår mening bör den särskilda anhörigersättningen i rättegångskostnadshänseende behandlas på samma sätt som ersättning för kränkning. Det är i båda fallen fråga om en rent ideell ersättningsform som syftar till att bekräfta och ge upprättelse för en hemsk upplevelse och en psykisk påfrestning.

8.4.7 Ändringar i brottsskadelagen

Vårt förslag: Det ska gå att få brottsskadeersättning för den skada som ersätts enligt den föreslagna bestämmelsen om särskild anhörigersättning. Det införs en bestämmelse i brottsskadelagen med denna innebörd. Vidare införs följdändringar i ett par bestämmelser i lagen.

Skälen för våra förslag

Om gärningspersonen inte kan betala ett skadestånd och det inte heller finns någon försäkring som täcker hela skadan, kan den skadelidande ha rätt till brottsskadeersättning från staten. Brottsskadeersättning betalas i första hand för personskada och för kränkning

(4 och 5 §§ brottsskadelagen). Vidare betalas i vissa fall ersättning för sakskada och ren förmögenhetsskada (6–8 §§) och beträffande händelser som inträffat före den 1 juli 2021 till barn som bevittnat brott (tidigare 9 §).

Vårt förslag om särskild anhörigersättning innebär att det införs en ny ansvarsregel i skadeståndslagen. Ersättningsansvar enligt den nya bestämmelsen kommer endast att aktualiseras vid mycket allvarliga brott. Brottsskadeersättningen utgör en central del i samhällets arbete med att minska skadeverkningarna av brott. Regeringen anförde också vid införandet av den nya brottsskadelagen att strävan bör vara att brottsskadeersättning så långt som möjligt ska täcka brottsoffers skador (prop. 2013/14:94 s. 32). Vi anser därför att brottsskadeersättning fullt ut bör kunna utgå även för sådan skada som är tänkt att ersättas genom den särskilda anhörigersättningen.

Eftersom det är fråga om en rent ideell ersättningsform som inte är helt olik kränkningserättningen bör regeln utformas på väsentligen samma sätt som den som gäller brottsskadeersättning för kränkning (5 §). Rätten till brottsskadeersättning i nu aktuellt avseende är dock tänkt att ha samma omfattning som rätten till särskild anhörigersättning enligt skadeståndslagen. Detta bör komma till tydligt uttryck i den nya bestämmelse som föreslås i brottsskadelagen. Vidare bör brottsskadeersättning för särskild anhörigersättning bestämmas enligt skadeståndslagen. I den utsträckning en domstol har prövat ett yrkande om särskild anhörigersättning i sak, ska Brottsoffermyndigheten som huvudregel inte få bestämma brottsskadeersättningen i den delen till ett lägre belopp än vad som följer av domstolens avgörande. Eftersom den särskilda anhörigersättningen är tänkt att vara helt schabloniserad borde det dock inte bli särskilt vanligt att avvikande belopp döms ut av domstolarna. Detta bör ju endast ske som en del i en praxisutveckling där beloppet höjs för alla skadelidande anhöriga. Inte heller bör det införas någon beloppsgräns av det slag som gäller för t.ex. personskada (se 14 § brottsskadelagen). Det beror främst på att det är fråga om en skadetyp som i hög grad motiverar full kompensation (jfr prop. 2013/14:94 s. 33 f.). Eftersom det inte kommer att handla om så många fall eller så stora belopp motiveras inte heller en begränsningsregel av offentligfinansiella skäl.

Följdändringar bör vidare göras i 17 och 32 §§ brottsskadelagen så att bestämmelserna blir tillämpliga på den brottsskadeersättning

som betalas för den skada som ersätts enligt bestämmelsen om särskild anhörigersättning. Paragraferna reglerar verkan av en skadelidandes död (17 §) och förutsättningarna för utmätning av brottskadeersättning (32 §).

Den allmänna jämkningsregeln i 12 § första stycket brottskadelagen är enligt nuvarande ordning tillämplig på all form av brottskadeersättning (prop. 1977/78:126 s. 49, prop. 2013/14:94 s. 80 och Dereborg och Lindeblad, Brottskadelagen, 2014:322, kommentaren till 12 §, JUNO version 1). Det bör inte ändras i och med att det blir möjligt att få brottskadeersättning för den skada som ersätts genom den särskilda anhörigersättningen. Regeln bör redan i sin nuvarande utformning bli tillämplig på sådan brottskadeersättning. Några ändringar i 12 § föreslås därför inte. Regeln – som motiveras av andra skäl än de skadeståndsrättsliga reglerna – har beskrivits närmare i avsnitt 8.2.6.

8.4.8 Ingen ändring i trafikskadelagen m.m.

Vår bedömning: Det bör inte göras några ändringar i trafikskadelagens bestämmelser. Det finns inte heller anledning att göra någon ändring i andra lagar.

Skälen för vår bedömning

I trafikskadelagen finns bestämmelser om ersättning för trafikskador och regler om obligatorisk trafikförsäkring. Lagen bygger på s.k. no-fault-principer, dvs. att ersättning för trafikskador – med undantag för s.k. kollisionsskador – ska utgå oberoende av vållande, alltså på strikt grund. De skador som ersätts enligt lagen är person- eller sakskador (se 9 § trafikskadelagen). Det betyder bland annat att kränkingsersättning inte kan utgå enligt trafikskadelagen vid brott som begås genom användande av ett motordrivet fordon. Inte heller kan annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § första stycket 2 skadeståndslagen komma i fråga som trafikskadeersättning.

Ersättningsformer av rent ideellt slag omfattas alltså inte av trafikskadelagens regler. Enligt vår mening finns det inte skäl att göra någon annan bedömning när det gäller den särskilda anhörigersättning som

nu föreslås. Den utgör en rent ideell ersättningsform som i detta avseende närmast är att jämföra med kränkingsersättning och ersättning för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § skadeståndslagen. Vi föreslår därför inte någon ändring i trafikskadelagens bestämmelser.

Även patientskadelagen innehåller hänvisningar till bland annat bestämmelserna om beräkning av ersättning för personskada och anhörigersättning i skadeståndslagen (8 §). Inte heller i denna lag finns någon hänvisning till bestämmelserna om kränkingsersättning. Det bör därför – i linje med resonemanget gällande trafikskadelagen – inte göras några ändringar i patientskadelagen med anledning av att en rätt till särskild anhörigersättning införs.

Utöver detta regleras i ett antal andra lagar en rätt till ersättning för främst person- och sakskada som många gånger ska beräknas enligt skadeståndslagens regler. Dessa lagar påverkas inte av de ändringar som nu föreslås. Det bör inte heller göras några ändringar i dessa lagar med anledning av våra förslag.

9 Utvidgade utmätningmöjligheter till förmån för brottsoffer

9.1 Inledning

En annan fråga som berör brottsoffers rätt till skadestånd handlar om möjligheten för ett brottsoffer att få sitt skadestånd betalt av gärningspersonen. Enligt nu gällande rätt finns det ett förbud mot att utmäta vissa typer av skadestånd. Det betyder att de pengar som en person i dessa fall får inte mot den personens vilja kan användas till betalning av hans eller hennes skulder. Regleringen om utmätningförbudet har under senare år kommit att kritiseras i vissa delar. En av de ersättningsformer som inte får utmätas är skadestånd som betalats av staten med anledning av ett frihetsberövande, dvs. främst ersättning enligt den s.k. frihetsberövandelagen (se avsnitt 5.6). Kritiken har handlat om att personer som får sådan ersättning i vissa fall har skulder till brottsoffer och att pengarna då inte kan tas i anspråk för betalning till brottsoffret. Det har gjorts gällande att det vore rimligt om ersättningen i vart fall kunde utmätas för betalning av skulder till brottsoffer. Vi har därför fått i uppdrag att ta ställning till hur reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd för ett frihetsberövande bör ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer.

En annan fråga som vi uppmärksammat under utredningens gång är företrädesordningen vid utmätning av lön m.m. Löneutmätning är nämligen en väldigt effektiv verkställighetsform, ungefär en tredjedel av de belopp som Kronofogdemyndigheten årligen driver in kommer från löneutmätning. Om löneutmätning sker för flera skulder samtidigt ska de pengar som kommer in fördelas mellan skulderna enligt en särskild företrädesordning som framgår av lag. Enligt denna ordning har bland annat fordringar avseende underhållsbidrag och vissa statliga skatter och avgifter företräde och är prioriterade

framför andra fordringar. Fordringar avseende skadestånd på grund av brott har inte något företräde i detta sammanhang utan de har lika rätt som andra oprioriterade fordringar. Ytterligare ett sätt att i större utsträckning möjliggöra att brottsoffer får sina skadestånd betalda skulle kunna vara att ge fordringar som avser skadestånd på grund av brott företräde vid löneutmätning. En sådan ordning skulle också bidra till att finansiera våra förslag om bland annat höjda nivåer på kränkingsersättningen och särskild anhängersättning.

I detta kapitel behandlas bland annat frågan om betalning av skadestånd och utmätning för betalning av skadestånd översiktligt. Vidare beskrivs det aktuella förbudet mot utmätning, skyddet mot olagliga frihetsberövanden och löneutmätningensinstitutet mer utförligt och slutligen konstateras det att brottsoffrens ställning har stärkts genom åren. Med avstamp i detta och i uppgifter som Kronofogdemyndigheten tagit fram presenteras våra överväganden och förslag i den här delen.

9.2 Nuvarande ordning m.m.

9.2.1 Betalning av fastställt skadestånd

När en domstol har fastställt att gärningspersonen ska betala ett visst skadestånd till brottsoffret är det möjligt för gärningspersonen och brottsoffret att själva komma överens om betalningen. Något inbetalningskort som gäller skadeståndet skickas dock inte ut. Om gärningspersonen inte betalar självmant kan brottsoffret, målsäganden, få hjälp av Kronofogdemyndigheten med att driva in skadeståndet.

När en brottmålsdom innehåller en förpliktelse att betala skadestånd till en fysisk person, skickar domstolen domen direkt till Kronofogdemyndigheten efter att domen har vunnit laga kraft (25 § första stycket förordningen, 1990:893, om underrättelse om dom i vissa brottmål m.m.). Godkända strafförelägganden som innehåller förordnanden om brottskadestånd till en fysisk person skickas till Kronofogdemyndigheten av Åklagarmyndigheten (12 § strafföreläggandekungörelsen, 1970:60). En dom på skadeståndsskyldighet är visserligen under vissa förutsättningar verkställbar redan innan den vunnit laga kraft, men denna möjlighet används sällan av brottsoffer (se t.ex. SOU 2010:1 s. 44).

Efter att en kopia av domen eller strafföreläggandet kommit in till Kronofogdemyndigheten, skickar myndigheten ut en förfrågan

till var och en av de fysiska brottsoffren om de vill ha hjälp att driva in skadeståndet. Till en sådan förfrågan bifogas en blankett för ansökan om verkställighet och ett informationsblad som beskriver vad brottsoffret kan göra i nästa steg om inte den skadeståndsskyldige betalar. De brottsoffer som vill ha hjälp med verkställighet uppmanas att fylla i blanketten för ansökan om verkställighet och att skicka in den till Kronofogdemyndigheten. Brottsoffret informeras också om att en ansökan om verkställighet kan göras vid ett besök hos något av Kronofogdemyndighetens kontor. Ett brottsoffer som söker verkställighet av en dom som gäller brottsskadestånd behöver normalt inte betala några avgifter för detta förfarande (15 § förordningen, 1992:1094, om avgifter vid Kronofogdemyndigheten).

Juridiska personer som tilldömts skadestånd på grund av brott får på eget initiativ vända sig till Kronofogdemyndigheten, om de vill ansöka om verkställighet.

9.2.2 Allmänt om ansökan om verkställighet och utmätning för betalning av skadestånd m.m.

När ett brottsoffer ansöker om verkställighet hos Kronofogdemyndigheten brukar han eller hon kallas för sökande eller borgenär i det förfarandet. Den som verkställigheten söks mot, dvs. den som är skyldig att betala skadeståndet, kallas i verkställighetsförfarandet för gäldenär. När en ansökan om verkställighet kommer in, registreras den i utsöknings- och indrivningsdatabasen, INIT. Det läggs upp ett utsökningsmål för varje gäldenär. Därefter skickas det ut en under rättelse om utsökningsmålet till gäldenären så att han eller hon ska få tillfälle att ta till vara sin rätt (4 kap. 12 § utsökningsbalken, UB). Gäldenären får på så sätt en tidsfrist om 15 dagar (avitiden) att betala skulden innan det vidtas verkställighetsåtgärder.

Om gäldenären inte betalar frivilligt, utreder Kronofogdemyndigheten vilka tillgångar gäldenären har. Myndigheten kan sedan besluta att viss egendom eller pengar som gäldenären äger ska användas för att betala skulden (s.k. utmätning). Allmänna regler om utmätning finns i 4 kap. UB. Av 4 kap. 2 § framgår att egendom får tas i anspråk genom utmätning såvida den inte är undantagen på grund av en bestämmelse i UB eller på grund av en särskild föreskrift. Frågan om i vilken omfattning egendom ska vara undantagen från utmätning behandlas i 5 kap. medan 6 kap. rör säkerställande av utmätning.

I 7 kap. finns bestämmelser om utmätning av lön och andra periodiska utbetalningar som t.ex. pension och sjukersättning (se avsnitt 9.2.6).

Även om det inte finns något hinder mot utmätning av viss egendom enligt de allmänna förutsättningarna i främst 4 kap. UB, kan egendomen alltså vara undantagen från utmätning enligt särskilda bestämmelser. Dessa undantag är av två olika typer. Den ena gruppen avser undantag som har uppställts med hänsyn till gäldenärens och hans eller hennes familjs behov, ofta kallade beneficieregler (5 kap. 1–4 §§ UB). Den andra gruppen omfattar fall i vilka förbudet mot utmätning har sin grund i egendomens särskilda beskaffenhet eller i sociala skäl (5 kap. 5–12 §§ UB samt en rad bestämmelser i andra lagar). Bestämmelserna om utmätningsfrihet ska beaktas självmant av Kronofogdemyndigheten.

Det är inte ovanligt att det finns flera ansökningar om verkställighet mot samma person (gäldenär). Om viss egendom utmäts, ska den utmätas för samtliga sökande samtidigt. Det framgår av 4 kap. 11 § första stycket UB. Undantag från detta gäller bara om utmätning för någon av fordringarna därigenom fördröjs oskäligt. Bestämmelsen hänger samman med att förmånsrätt på grund av utmätning räknas från det att utmätning sker och inte från ansökningen. Lagstiftaren har ansett att ingen sökande bör gynnas genom att han eller hon får utmätning för sin fordran före den andre (prop. 1980/81:8 s. 390).

9.2.3 Undantag från utmätning är resultatet av en intresseavvägning

Gemensamt för alla regler om undantag från utmätning är att de är resultatet av en intresseavvägning. Borgenärens intresse av att få sin fordran betald har vägts mot något annat intresse som lagstiftaren, i de fall förbud mot utmätning gäller, ansett vara mer beaktansvärt.

Bestämmelserna i 5 kap. 1–4 §§ UB (de s.k. beneficieregler) och 7 kap. 4 § UB (se avsnitt 9.2.6) syftar till att undanta det gäldenären behöver för sin försörjning och även ge honom eller henne ett visst skydd för hem och personliga tillgångar m.m. Frågan vad som bör undantas från utmätning ska, när gäldenären har familj, bedömas med skäligt beaktande av även de övriga familjemedlemmarnas behov. Likvida medel och fordringar på t.ex. skadestånd ska enligt dessa regler undantas från utmätning i den mån inte annat är föreskrivet

och tillgången skäligen behövs för underhåll åt gäldenären under den närmaste tiden, dock inte utan synnerliga skäl för längre tid än en månad (5 kap. 1 § 7 UB). Syftet med regeln i 5 kap. 1 § 7 UB är alltså att gäldenären ska få ”skydd för skäligt behov av underhåll” under en kortare tid.

Utsökningsutredningen har föreslagit att rekvisitet synnerliga skäl i 5 kap. 1 § 7 ska ändras till särskilda skäl. Det skulle innebära en ökad möjlighet att kunna ta hänsyn till den enskildes ekonomiska situation och att undanta pengar m.m. från utmätning för längre tid än en månad (se vidare SOU 2016:81, del 1, s. 392 ff.).

Beneficiereglerna i 5 kap. hindrar alltså inte utmätning av egendomen på grund av dess särskilda beskaffenhet. I grunden handlar det normalt om utmätning av egendom, men gäldenärens behov av t.ex. viss egendom eller försörjning kan ändå hindra utmätning. Det betyder att i den mån det är fråga om delbar egendom (som t.ex. ett banktillgodohavande) så kan en del av egendomen utmätas och en del undantas från utmätning.

Vid sidan av beneficiereglerna finns som nämnts ovan flera andra utmätningförbud som grundas på delvis olika skäl. Förbuden har i många fall sin grund i gäldenärens intresse av att inte behöva avstå specifik egendom men är i vissa fall motiverade av hänsyn till tredje man eller av mera allmänna intressen. Dessa förbud innebär många gånger – men inte alltid – att den aktuella egendomen helt undantas från utmätning.

9.2.4 Förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande m.m.

Skadestånd på grund av en kränkning av den personliga integriteten är med hänsyn till sin personliga karaktär i stor utsträckning skyddade mot utmätning (5 kap. 7 § UB). Utmätningförbudet gäller skadestånd med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal, ärekränkning eller annat sådant. Egendom som gäldenären köpt för skadestånd som omfattas av bestämmelsen kan också omfattas av utmätningförbudet (se rättsfallet ”Suzukin” NJA 2018 s. 966). Regeln tillkom i väsentliga delar vid ändringarna i utsökningslagen 1968. Då infördes ett generellt förbud mot att utmäta skadestånd av de angivna slagen innan skadeståndet betalats ut. Rättsläget hade dessförinnan varit oklart. Skälet för förbudet var att de aktuella skade-

stånden ansågs vara av en sådan personlig natur att de inte borde få tas i anspråk av borgenärerna (prop. 1968:130 s. 150 f.).

När bestämmelsen infördes angavs att det som avsågs med ”annat dylikt” var brott mot person som var jämförligt med någon av de särskilt uppräknade kränkningarna (SOU 1964:57 s. 246). Rekviritet har nu ändrats till ”annat sådant” men någon ändring i sak har inte skett. Det är främst kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen som avses med ”annat sådant”. Det anses dock inte vara ett krav att den skadeståndsgrundande handlingen är kriminaliserad (Walin m.fl., Utsökningsbalken, kommentaren till 5 kap. 7 §, JUNO version 5). Utsökningsutredningen har föreslagit att ”annat sådant” ska ersättas med ”annan kränkning av den personliga integriteten”. Någon ändring i sak är dock inte avsedd (SOU 2016:81, del 1, s. 396 och del 2, s. 300).

När frihetsberövandelagen infördes uttalades att det förutsattes att ersättning enligt den nya lagen skulle omfattas av utmätningfriheten enligt den då gällande bestämmelsen i utsökningslagen (prop. 1974:97 s. 92). Under beredningen inför införandet av UB påtalade Lagrådet att bestämmelsen gav utrymme för viss tvekan om utmätningfrihetens omfattning (prop. 1980/81:8 s. 1125). Det gjordes dock inte några närmare förtydliganden i detta avseende när bestämmelsen fördes över till UB. Detta motiverades främst med att bestämmelserna verkade tillgodose det behov som föranledde dem och att det inte hade kommit fram att deras utformning orsakat några tillämpningssvårigheter (prop. 1980/81:8 s. 1217).

I rättsfallet NJA 2001 s. 823 kom Högsta domstolen fram till att allmänt skadestånd enligt 38 § LAS föll utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Det motiverades med att många av de allmänna skadestånd som utgår enligt 38 § LAS saknar den starkt personliga karaktär som angetts utgöra skälet för utmätningfrihet enligt bestämmelsen. Att göra en prövning i varje enskilt fall av utmätning framstod enligt Högsta domstolen som olämpligt och i många fall svårtillämpat.

Utmätningsskyddet enligt bestämmelsen gäller till förmån för den som genom det inträffade fått ett självständigt ersättningsanspråk, även efterlevande som mist försörjare. Däremot gäller det inte för härledda eller överlåtna skadeståndsanspråk. Sådana fordringar anses ha förlorat sin personliga karaktär och hinder mot utmätning föreligger då inte (SOU 1964:57 s. 247).

När det gäller skadestånd för frihetsberövanden skiljer bestämmelsen varken mellan ekonomiskt skadestånd och ideellt skadestånd eller mellan de olika situationer då skadeståndsansvar kan inträda. Bestämmelsen omfattar alltså såväl ersättning enligt frihetsberövandelagen som skadestånd med anledning av ett frihetsberövande utdömt med stöd av skadeståndslagen. Med tanke på vad som anfördes om rekvisitet "annat dylikt" när bestämmelsen infördes går det inte heller att utesluta att skadestånd med anledning av frihetsberövande även skulle kunna omfatta kränkningersättning till följd av att skadevällaren gjort sig skyldig till t.ex. olaga frihetsberövande.

Utmätning av den här typen av skadestånd får ske tidigast dagen efter utbetalning av skadeståndet (5 kap. 12 § UB). Skadeståndet är dock i viss utsträckning skyddat mot utmätning även efter utbetalning (5 kap. 7 § andra stycket UB). En grundläggande förutsättning för att det även fortsättningsvis ska vara skyddat är dock att beloppet hålls avskilt. I övrigt är utmätningskyddet beroende på om det är avsett att skadeståndet ska tillgodose ett försörjningsbehov eller om så inte är förhållandet. I det förra fallet gäller förbud mot utmätning av skadeståndet (i dess helhet) så länge försörjningsbehovet kvarstår, medan skadeståndet i det senare fallet – t.ex. vid ideella ersättningar av olika slag – är fredat från utmätning under en tid av två år från utbetalningen.

Genom hänvisningar i annan lagstiftning gäller förbudet även i fråga om vissa andra närbesläktade ersättningsformer som anses ha en starkt personlig prägel. Det gäller t.ex. brottsskadeersättning för personskada och kränkning genom brott (5 kap. 10 § UB och 32 § brottsskadelagen) samt trafikskadeersättning med anledning av personskada (5 kap. 10 § UB och 32 § trafikskadelagen).

9.2.5 Skyddet mot olagliga frihetsberövanden

Var och en är enligt 2 kap. 8 § regeringsformen gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövanden. Den som är svensk medborgare är även i övrigt tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna det. Rörelsefriheten hör dock till de fri- och rättigheter som kan inskränkas (jfr 2 kap. 20 § första stycket 3 regeringsformen). Att var och en är skyddad mot frihetsberövanden innebär alltså inte

att frihetsberövanden är otillåtna men däremot att frihetsberövanden alltid måste ha stöd i lag.

Rörelsefriheten är också skyddad genom Europakonventionen. Artikel 5 i Europakonventionen reglerar rätten till personlig frihet. Artikeln bygger på principen att varje frihetsberövande måste ha stöd i lag och att det måste falla inom någon av de kategorier som räknas upp i artikel 5.1. Uppräkningen är uttömmande, vilket innebär att frihetsberövanden i andra situationer än de i artikel 5.1 angivna strider mot konventionen. Det kan tilläggas att det här liksom i fråga om andra bestämmelser i konventionen gäller ett krav på proportionalitet. Ett frihetsberövande får alltså inte ske om det framstår som oproportionerligt i förhållande till syftet med åtgärden.

Den som berövats friheten ska vidare åtnjuta de rättssäkerhetsgarantier som anges i punkterna 2, 3, 4 och 5 i artikel 5. Han eller hon ska alltså skyndsamt få kännedom om skälen till frihetsberövandet (artikel 5.2) och, när detta grundar sig på misstanke om brott, skyndsamt ställas inför domare och åtalas eller frigges inom skälig tid (artikel 5.3). Den som berövats friheten ska också ha rätt att få lagligheten av frihetsberövandet prövad av domstol (artikel 5.4) och ha rätt till skadestånd om frihetsberövandet skett i strid med konventionen (artikel 5.5).

Vid frihetsberövanden kan det även förekomma överträdelser av andra konventionsartiklar. Det skulle t.ex. kunna gälla artikel 6 (som bland annat innefattar rätten till en rättvis rättegång och rätten att betraktas som oskyldig) och artikel 3 (förbud mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning).

Enligt konventionen är Sverige skyldigt att tillhandahålla nationella effektiva rättsmedel för att enskilda ska kunna få sina rimligt grundade påståenden om konventionsöverträdelser prövade (artikel 13 i konventionen). I de fall en överträdelse har skett ska den enskilde också kunna få gottgörelse. I fråga om vissa konventionsrättigheter framgår, antingen uttryckligen i konventionstexten eller genom Europadomstolens praxis, att möjligheten att föra en skadeståndstalan för att därigenom få en överträdelse gottgjord ska finnas med bland de effektiva rättsmedel som erbjuds. Vid felaktiga frihetsberövanden ska t.ex. den enskilde uttryckligen vara berättigad till skadestånd (artikel 5.5).

Rätten till skadestånd vid oriktiga frihetsberövanden, som behandlas i artikel 5.5, grundas på att ett frihetsberövande ägt rum i

strid med bestämmelserna i artikel 5. Det måste alltså föreligga ett brott mot någon av de föregående bestämmelserna i artikel 5. Framför allt kan man här tänka sig fall då någon varit berövad friheten i strid med artikel 5.1. Viktigt att komma ihåg är dock att den som avtjänar ett frihetsstraff enligt en dom som senare upphävs eller den som hålls i häkte för ett brott för vilket inget åtal väcks eller väckt åtal ogillas av domstol inte nödvändigtvis har utsatts för ett konventionsstridigt frihetsberövande (Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, JUNO version 5, s. 155). Att ett häktningsbeslut upphävs eller undanröjs, t.ex. efter överklagande, innebär alltså inte i och för sig att det frihetsberövande som ägt rum med stöd av beslutet stått i strid med artikel 5.1.

Förutom i skadeståndslagen finns det i speciallagstiftning flera exempel på ersättningsmöjligheter som kan utgöra effektiva rättsmedel vid överträdelser av Europakonventionens rättigheter. Ett sådant exempel är såklart möjligheten till ersättning enligt frihetsberövandelagen. Reglerna i frihetsberövandelagen vilar dock till stor del på ett strikt ansvar vilket innebär att det i de allra flesta fallen då ersättning utgår inte föreligger någon överträdelse av vare sig Europakonvention eller regeringsformen.

I detta sammanhang bör slutligen nämnas Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, också kallad rättighetsstadgan. Rättighetsstadgan kan åberopas mot EU:s institutioner och gentemot dessa är stadgan i princip alltid tillämplig. Stadgan riktar sig dock också mot medlemsstaterna, men ”endast när dessa tillämpar unionsrätten”. Även enligt rättighetsstadgan skyddas rätten till frihet och säkerhet (artikel 6). Denna rättighet är inte absolut, utan den kan begränsas i förhållande till olika syften, bland annat i förhållande till straffrättskipning och olika slags säkerhetsåtgärder. Syftet med artikel 6 i rättighetsstadgan är att ge ett skydd motsvarande det skydd som finns under artikel 5 i Europakonventionen. Rätten till ett effektivt rättsmedel och till en opartisk domstol regleras i artikel 47.

9.2.6 Om utmätning av lön m.m.

Allmänt

Utmätning av lön innebär att Kronofogdemyndigheten beslutar att gäldenärens arbetsgivare ska innehålla en viss del av gäldenärens lön och redovisa innehållet belopp direkt till myndigheten (angående arbetsgivarens skyldigheter, se 7 kap. 20–22 §§ UB). Som namnet anger kan löneutmätning ske av gäldenärens lön, dvs. ersättning för utfört arbete. Men löneutmätning kan också ske av andra liknande ersättningar, t.ex. pension, livränta, sjukpenning, arbetslöshetsersättning m.fl. (7 kap. 1–2 §§ UB). Den här typen av utmätning kan ske för betalning av alla slags fordringar. Vissa fordringar, som det anses särskilt angeläget att driva in, har emellertid företräde framför fordringar i allmänhet (se mer om det nedan).

Precis som vid annan utmätning gäller att lön eller annan liknande ersättning bara ska utmätas om det är försvarligt med hänsyn till det belopp som beräknas flyta in (7 kap. 3 § andra stycket UB). Vidare får lön eller annan ersättning bara tas i anspråk till den del lönen eller ersättningen överstiger det belopp som gäldenären behöver för sitt och familjens underhåll (det s.k. förbehållsbeloppet) samt för betalning av fordran som har bättre rätt än den för vilken utmätning sker (7 kap. 4 § UB). Gäldenärens förbehållsbelopp är det belopp som gäldenären behöver för sin dagliga försörjning. Beloppet räknas fram med ledning av ett s.k. normalbelopp som Kronofogdemyndigheten årligen fastställer (senast KFMFS 2020:1).

I princip gäller att gäldenärens månatliga bruttolön ska minskas med avdrag för preliminär skatt och gäldenärens förbehållsbelopp (7 kap. 5 och 16 §§ UB). Det belopp som sedan återstår, det s.k. utmätningsbeloppet, kan utmätas.

Förfarandet vid löneutmätning är närmare reglerat i 7 kap. 7–12 §§ UB. Ett löneutmättningsbeslut innebär att även framtida löneutbetalningar omfattas av beslutet och arbetsgivarens skyldigheter. Kronofogdemyndigheten behöver därför inte meddela ett särskilt utmätningsbeslut för varje gång en lön förfaller till betalning. Löneutmättningsbeslutet är alltså normalt inte tidsbegränsat. För att ett beslut om löneutmätning ska kunna ändras behöver inte alltid överklagande ske. Kronofogdemyndigheten kan själv ändra sitt beslut, dock endast i fråga om den fortsatta verkställigheten (7 kap. 10 § första stycket UB). Ändring kan göras såväl till gäldenärens förmån som

till hans eller hennes nackdel. Kronofogdemyndigheten ska självmant ändra beslutet, när det finns anledning till det.

Företrädesordningen

Tidigare fanns det två former av löneexekution; införsel och utmätning av lön. De överensstämde med varandra i sina grunddrag. Olikheterna mellan de båda verkställighetsformerna bestod främst i att införsel bara fick ske för vissa typer av fordringar vars indrivning anses särskilt angelägen (underhållsbidrag, skatter och allmänna avgifter samt böter och viten), att löneutmätning endast fick äga rum under sex månader per år, medan införsel fick ske utan särskild tidsbegränsning, och att det belopp som skulle förbehållas gäldenären var något större vid löneutmätning än vid införsel. Införsel hade vidare företräde framför löneutmätning. De båda verkställighetsformerna sammanfördes genom en lagändring år 1996 och bildade det nuvarande löneutmätning sinstitutet. Inom ramen för det nya systemet behölls mer eller mindre den företrädesrätt som tidigare funnits för fordringar som fick tas ut genom införsel.

Om löneutmätning sker i flera mål samtidigt ska pengarna därför fördelas på det sätt som framgår av 7 kap. 14 § UB. Först ska underhållsbidrag enligt äktenskapsbalken och föräldrabalken betalas (*punkten 1*), därefter konkursbos fordran på gäldenärens lön enligt 3 kap. 4 § konkurslagen (1987:672) om lönen innehållits under konkursen (*punkten 2*), sedan fordringar som avses i 2 § lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m. (fordringar avseende bland annat böter, viten, vissa skatter och avgifter, *punkten 3*) samt till sist övriga fordringar med lika rätt. Fordringar avseende skadestånd på grund av brott har således inte något företräde, utan de har lika rätt som andra oprioriterade fordringar.

Mer om redovisning och fördelning av pengar

I många fall finns det mer än en sökande som gör anspråk på betalning vid löneutmätning. Då måste Kronofogdemyndigheten fördela pengarna som kommer in genom löneutmätningen mellan sökandena. För denna fördelning är i första hand den ovan beskrivna företrädesordningen styrande. Därutöver kan det dock också finnas behov

av att fördela pengar mellan olika fordringar med samma företrädesrätt.

I 7 kap. 16 § UB behandlas konkurrens mellan olika fordringar som avses i 14 § första stycket punkten 1 (underhållsbidrag). För statliga fordringar som avses under punkten 3 (skatter m.m.) finns ingen särskild fördelningsregel. Staten har rätt att själv bestämma på vilken skuld som avräkning ska ske. Avräkning brukar dock normalt ske på det äldsta beloppet.

När löneutmätning har beslutats för flera fordringar utan företrädesrätt så har dessa lika rätt till framtida förfallande belopp. Vid fördelningen tillämpas då proportioneringsprincipen, dvs. respektive sökande får betalt i förhållande till skuldbeloppets storlek. Det är alltså på detta sätt som fordringar avseende skadestånd på grund av brott hanteras.

Pengar som har kommit in till Kronofogdemyndigheten i mål om utmätning ska enligt huvudregeln betalas ut till sökandena så snart som möjligt. Vid utmätning för ett underhållsbidrag som inte har förfallit till betalning får dock sådan redovisning ske tidigast i nära anslutning till den tidpunkt då bidraget förfaller till betalning. (13 kap. 1 § UB.)

Enligt gällande ordning upprättar inte Kronofogdemyndigheten några formella fördelnings- eller utbetalningsbeslut i utsökningsmålen. Rent faktiskt sker dock ett ställningstagande i dessa frågor varje gång t.ex. en arbetsgivare redovisar ett utmätningsbelopp till myndigheten. Sådana ställningstaganden görs alltså löpande, varvid hänsyn tas till bland annat hur stora belopp som kommer in till myndigheten och till förändringar på sökandesidan.

9.3 Brottsoffrens ställning har stärkts

När t.ex. förbudet mot utmätning av vissa former av skadestånd infördes och fick sin nuvarande utformning var den kriminalpolitiska debatten mer fokuserad på gärningspersonen, och hans eller hennes rehabilitering, än på brottsoffret (se t.ex. SOU 2012:26 s. 55 f.). Den allmänna debatten och genomförda lagstiftningsåtgärder har dock, som vi varit inne på tidigare i detta betänkande, från 1980-talet och framåt fått ett allt större fokus på brottsoffret. Det har vidtagits en

lång rad åtgärder i syfte att förbättra och stärka brottsoffers situation och ställning.

Som exempel kan nämnas att lagen (1988:609) om målsägandebitråde och lagen (1988:688) om besöksförbud (numera lagen om kontaktförbud) infördes under slutet av 1980-talet. Dessa lagar har genom åren dessutom utvecklats och fått ett utökat tillämpningsområde. Även de förslag som lämnades av Kommittén om ideell skada i betänkandet *Ersättning för kränkning genom brott* (SOU 1992:84) syftade i stora delar till att stärka brottsoffrens ställning i skadeståndshänseende (förslagen ledde till lagstiftning år 2002). Brottsoffers rätt till olika former av stöd och information från myndigheter har också successivt förbättrats. År 1994 inrättades Brottsoffermyndigheten och Brottsofferfonden. Brottsoffermyndigheten har till uppgift att främja brottsoffers rättigheter, behov och intressen. Brottsofferfonden finansierar forskning och projekt för att öka kunskapen om brottsoffer och för att ge bättre bemötande och stöd till brottsoffer.

Från senare tid kan t.ex. nämnas att det år 2014 infördes en ny brottsskadelag (2014:322). Syftet med de förändringar som genomfördes då var bland annat att stärka brottsoffrens ställning, skärpa gärningspersonernas ansvar och förbättra systemet med brottsskadeersättning (se vidare prop. 2013/14:94). Ekonomisk ersättning till brottsdrabbade angavs vara en viktig del i arbetet med att minska skadeverkningarna av brott och att hjälpa brottsdrabbade (a. prop. s. 17). I samband med införandet av den nya brottsskadelagen utvidgades också skyddet mot utmätning av brottsskadeersättning för att förbättra skuldsatta brottsoffers möjligheter att få behålla sin brottskadeersättning (32 § och a. prop. s. 47 f.).

9.4 Våra överväganden och förslag angående förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande

9.4.1 Inledning

Förbudet mot att under vissa förutsättningar utmäta skadestånd med anledning av ett frihetsberövande gäller både ersättning enligt frihetsberövandelagen och skadestånd enligt skadeståndslagen. Bestäm-

melsen gör inte heller någon skillnad på om det är fråga om ekonomiskt skadestånd eller ideellt skadestånd. Slutligen saknar det betydelse för utmätningsförbudets tillämplighet vilken typ av fordran det är som ligger till grund för en ansökan om utmätning.

Vi har fått i uppdrag att överväga hur reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer. Inom ramen för dessa överväganden ska vi enligt direktiven även ta ställning till om det finns skäl att bedöma ett sådant skadestånds ekonomiska och ideella delar på olika sätt samt om det bör ha någon betydelse om ersättningen är avsedd att tillgodose ett kvarstående försörjningsbehov. En annan fråga som ska övervägas är om förbudet bör inskränkas bara beträffande sådan utmätning för skadestånd på grund av brott som begärs av brottsoffret själv eller om det bör inskränkas även vid Brottsoffermyndighetens regresskrav (återkrav) enligt brottsskadelagen. Ytterligare en fråga som ska övervägas är om utmätningsförbudet bör inskränkas för alla typer av skadestånd på grund av brott eller om det är motiverat att göra en begränsning i det avseendet.

9.4.2 Vi föreslår endast ändringar för skadestånd med anledning av frihetsberövanden

Vår bedömning: Vi anser att det finns skäl att göra förändringar när det gäller förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av frihetsberövanden. När det gäller andra former av skadestånd som omfattas av bestämmelsen i 5 kap. 7 § UB bör eventuella förändringar föregås av en mer allmän översyn av bestämmelserna om undantag från utmätning.

Skälen för vår bedömning

I direktiven har det angetts att vår översyn även får avse annan ersättning som omfattas av utmätningsförbudet, om bedömningen görs att det är nödvändigt eller lämpligt för att åstadkomma en konsekvent och ändamålsenlig reglering. Redan här kan dock redovisas att vi har stannat vid att endast föreslå ändringar i den del av förbudet

som avser skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. Det utgör en avgränsad del av utmätningförbudet och därmed blir också konsekvenserna av en förändring mer överblickbara. Vi har under arbetets gång inte heller fått uppfattningen att det är nödvändigt med en större förändring för att åstadkomma en konsekvent och i tillräcklig grad ändamålsenlig reglering.

Vid dessa överväganden har vi särskilt funderat på om någon form av skadestånd på grund av brott borde omfattas av vår översyn. Detta särskilt mot bakgrund av den kvittningsregel som numera finns i 34 § brottsskadelagen. Brottsoffermyndigheten ska enligt den bestämmelsen som huvudregel helt eller delvis kvitta en fordran på brottsskadeersättning mot en skuld avseende tidigare betalad brottsskadeersättning. Bestämmelsen infördes därför att det ansågs kunna uppfattas som stötande om en skadevållare fritt kunde få brottsskadeersättning samtidigt som han eller hon hade en stor skuld till staten på grund av tidigare allvarlig brottslighet (prop. 2013/14:94 s. 55). Motsvarande resonemang skulle kunna föras gällande utdömda skadestånd på grund av brott. Skadestånd på grund av brott kan dock dömas ut i många olika situationer, beträffande olika typer av skador och till olika typer av brottsoffer. Att ändra omfattningen av utmätningförbudet gällande sådana skadestånd skulle därför – beroende på hur förändringen genomfördes – i enskilda fall kunna leda till stötande resultat. Konsekvenserna av en sådan förändring skulle också vara svåra att överblicka. Kvittningsregeln i brottsskadelagen medger dessutom att Brottsoffermyndigheten – trots huvudregeln om kvittning – får betala ut brottsskadeersättning till någon som har en skuld avseende tidigare betalad brottsskadeersättning i den utsträckning som det bedöms skäligt. Det finns alltså en ventil som gör att man kan undvika stötande resultat. Om förändringar ska göras när det gäller utmätningförbudet för vissa former av skadestånd på grund av brott bör det, enligt vår mening, ske efter en mer allmän översyn av bestämmelserna om undantag från utmätning. Den fortsatta framställningen kommer därför enbart att beröra ändringar av utmätningförbudet gällande skadestånd med anledning av frihetsberövanden.

Utifrån dessa utgångspunkter redovisas våra överväganden och förslag till lösning i följande avsnitt.

9.4.3 Förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör inte upphävas helt

Vår bedömning: Det finns inte skäl att helt upphäva förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. En sådan lösning skulle i allt för hög grad sätta det allmänna borgenärsintresset framför de aktuella gäldenärernas intresse av att få tillgodogöra sig skadeståndet.

Skälen för vår bedömning

Det finns i grunden goda skäl för förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. En av de mest integritetskränkande åtgärder som en enskild person kan utsättas för är en frihetsinskränkning. Normalt är det bara det allmänna som har rätt att utsätta individer för sådana inskränkningar. Med rättigheten att inskränka friheten följer också skyldigheten att ta ansvar i de fall frihetsinskränkningen varit oberättigad. Vid vissa former av frihetsberövanden sker detta genom det strikta ansvar som följer av frihetsberövandelagen. Även skadestånd enligt skadeståndslagen kan aktualiseras, vid t.ex. fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller överträdelse av Europakonventionen. Med stöd av skadeståndslagen kan exempelvis överträdelse av förbudet mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (artikel 3), rätten till frihet och personlig säkerhet (artikel 5), rätten till en rättvis rättegång (artikel 6) och rätten till skydd för privat- och familjeliv (artikel 8) i samband med ett frihetsberövande ge rätt till skadestånd. Det är alltså viktiga rättssäkerhetsprinciper som i vissa fall ligger till grund för rätten till skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. Det allmänna borgenärsintresset – alltså oavsett vem det är som vill ha betalt och vad skulden avser – kan enligt vår mening inte anses väga tyngre än en persons intresse av att få tillgodogöra sig ett sådant skadestånd. Mot den bakgrunden är det inte motiverat att helt ta bort utmätningförbudet för dessa skadestånd.

Dessutom kan det inte uteslutas att skadestånd med anledning av ett frihetsberövande i den mening som avses 5 kap. 7 § första stycket UB även kan omfatta utdömd kränkingsersättning med anledning av att någon utsatts för t.ex. ett olaga frihetsberövande (se av-

snitt 9.2.4). Förbudet mot utmätning av sådana skadestånd bör i linje med vad som angetts i föregående avsnitt om skadestånd på grund av brott inte ändras.

9.4.4 Det är vanligt att personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen har skulder som avser skadestånd på grund av brott

Vår bedömning: En betydande andel av de personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen har samtidigt skulder som avser skadestånd på grund av brott.

Utbetald ersättning enligt frihetsberövandelagen

Ersättning från staten för ett frihetsberövande kan lämnas dels enligt frihetsberövandelagen, dels enligt skadeståndslagen. Regelverken gäller parallellt och den enskilde kan åberopa de bestämmelser som i det enskilda fallet är mest fördelaktigt för honom eller henne. Frihetsberövandelagen bygger till stor del på ett slags strikt skadeståndsansvar, medan skadeståndslagens regler i detta avseende förutsätter fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller en överträdelse av Europakonventionen. Justitiekanslern handlägger anspråk mot staten enligt båda regelverken och har möjlighet att på frivillig väg reglera sådana anspråk. Om den enskilde inte är nöjd med Justitiekanslerns bedömning kan han eller hon väcka talan vid allmän domstol. Den absolut övervägande delen av de skadestånd som betalas ut av staten med anledning av frihetsberövanden sker med stöd av bestämmelserna i frihetsberövandelagen.

Justitiekanslern betalar ut ersättning enligt frihetsberövandelagen i ett stort antal ärenden varje år. Under år 2020 avgjordes 2 122 sådana ärenden och ersättning beviljades helt eller delvis i närmare 90 procent av fallen. Totalt betalade Justitiekanslern under 2020 ut drygt 72,8 miljoner kronor (inklusive ombudskostnader och ränta) i ersättning enligt frihetsberövandelagen. Utbetalningar av belopp överstigande 100 000 kronor skedde i 117 ärenden och i 26 av dessa ärenden översteg ersättningen 200 000 kronor. I tabellen nedan redovisas antal ärenden och totala ersättningsbelopp m.m. för de tre senaste åren.

Tabell 9.1 Ärenden om ersättning enligt frihetsberövandelagen

	2020	2019	2018
Avslutade ärenden	2 122	2 310	1 972
Ärenden där ersättning betalats ut	1 879	2 060	1 754
Utbetalt belopp tkr	72 818	83 171	82 859
Varav ombudskostnader tkr	2 049	2 326	2 024

Källa: Justitiekanslerns årsredovisning 2020.

Var femte person som fick ersättning hade obetalda krav som avsåg skadestånd på grund av brott

Med hjälp av Kronofogdemyndigheten har vi undersökt hur vanligt det är att personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen samtidigt har obetalda skulder som avser skadestånd på grund av brott. Vi har hämtat in uppgifter från Justitiekanslern avseende samtliga ärenden enligt frihetsberövandelagen inkomna under 2018 och 2019 i vilka ersättning hade beviljats per den 5 maj 2020. Det handlade om totalt 3 554 ärenden. Utifrån de inhämtade uppgifterna har Kronofogdemyndigheten kunnat analysera förekomsten av skadeståndsskulder hos 3 253 personer.

Gällande den övergripande skuldbilden kunde konstateras att 1 425 personer i urvalet hade skulder registrerade hos Kronofogdemyndigheten. Det totala skuldbeloppet uppgick till cirka 231 miljoner kronor, varav cirka 87 miljoner kronor avsåg skadestånd på grund av brott. Kronofogdemyndighetens fortsatta analys visade att 721 personer (med reservation för att några personer kunde ha fått frihetsberövandeersättning vid flera tillfällen) hade skulder som avsåg skadestånd på grund av brott hos Kronofogdemyndigheten innan tidpunkten för Justitiekanslerns beslut om ersättning. Sammanlagt rörde det sig om 3 734 skadeståndsmål. Av dessa var 2 488 mål krav från fysiska brottsoffer och 1 246 mål krav från Brottsoffermyndigheten (skadeståndskrav som kommer från juridiska personer har inte tagits med i analysen, enligt uppgift från Kronofogdemyndigheten är det dock en väldigt liten andel av alla krav). Skadeståndskraven från fysiska brottsoffer uppgick till cirka 76,2 miljoner kronor och kraven från Brottsoffermyndigheten till cirka 23,7 miljoner kronor.

Sammanfattningsvis innebar resultatet av analysen att drygt var femte person (cirka 22 procent) av de som fick ersättning enligt fri-

hetsberövandelagen från Justitiekanslern (och som omfattades av analysen) hade obetalda skulder avseende skadestånd på grund av brott registrerade hos Kronofogdemyndigheten vid tidpunkten för beslutet om ersättning. Det finns därför anledning att anta att en betydande andel av de personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen samtidigt har skulder som avser skadestånd på grund av brott.

9.4.5 Möjligheten till utmätning bör utökas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott

Vår bedömning: Möjligheterna att utmäta skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör utökas i fall då utmätningssfordringen avser skadestånd på grund av brott.

Skälen för vår bedömning

Det som förenar de olika typer av skadestånd som omfattas av det utmätningförbud som nu diskuteras är att de anses ha en starkt personlig prägel. Med andra ord handlar det om skadestånd som gälde-nären fått därför att han eller hon personligen utsatts för någon form av skada eller kränkning. I dessa fall har lagstiftaren ansett att det är viktigt att de som är skadelidande får möjlighet att tillgodogöra sig sina skadestånd. Deras intresse av detta ansågs vid förbudets införande helt enkelt väga tyngre än borgenärernas intresse av att få betalt. Det finns också goda skäl för den intresseavvägningen. I samband med att utmätningförbudet lagreglerades och utökades fördes det dock inte någon närmare diskussion om den intressekonflikt som kan uppkomma då en person som får ett sådant skadestånd samtidigt har skulder till någon annan avseende ett skadestånd av liknande slag.

Sedan utmätningförbudet fick sin nuvarande utformning på 1980-talet har det samhällsliga intresset för brottsoffers situation ökat och det har genomförts en lång rad reformer för att stärka brottsoffers rättigheter. Samhällets stöd till brottsoffer syftar i mångt och mycket till att minska skadeverkningarna av brott. Ett led i detta kan vara att underlätta för brottsoffer att få sina skadestånd betalda. Det finns därför anledning att överväga om inte brottsoffers intresse

av att få sina skadestånd betalda principiellt bör anses väga tyngre än en del andra borgenärers intresse av att få sina fordringar betalda.

En annan aspekt värd att beakta i sammanhanget är tanken att gärningspersoner i så hög utsträckning som möjligt bör ansvara för de skador som de orsakar när de begår brott (jfr t.ex. prop. 2013/14:94 s. 48 f.). Det är i linje med de tankar som ligger bakom kvittningsregeln i den nya brottsskadelagen (34 §), se avsnitt 9.4.2. Utmätningförbudet som gäller för vissa anspråk på brottsskadeersättning ansågs inte utgöra något hinder mot en sådan ordning. Detta motiverades bland annat med att det ur rehabiliteringssynpunkt var något i grunden positivt för gärningspersonen att hans eller hennes skuld till staten minskade genom kvittningen (a. prop. s. 55). Ett liknande resonemang kan föras gällande någon som får skadestånd från det allmänna med anledning av ett frihetsberövande samtidigt som han eller hon har skulder som uppkommit till följd av egen brottslighet. Av den undersökning som Kronofogdemyndigheten hjälpt oss med framgår att det är vanligt att personer som får ersättning enligt frihetsberövandelagen har obetalda skulder avseende skadestånd på grund av brott.

Målet för verkställighet genom utmätning är att borgenären ska få betalt för sin redan fastställda fordran. Indrivning av berättigade krav anses bidra till att upprätthålla betalningsmoralen och till ett väl fungerande samhälle för enskilda och företag. En utgångspunkt är därför att utsköningsförfarandet måste vara effektivt. I detta ligger att förfarandet ska vara snabbt och verkningsfullt. En del i att skapa ett verkningsfullt system kan också vara att – när detta är motiverat – i större utsträckning möjliggöra utmätning. Om regelverket blir för krångligt att tillämpa riskerar man dock att tappa i snabbhet och därmed också effektivitet.

Sammantaget anser vi därför att det finns goda skäl att i högre utsträckning prioritera brottsoffers intresse av att få sina skadestånd betalda och att utöka möjligheterna att utmäta skadestånd med anledning av ett frihetsberövande i fall då utmätningsfordringen avser skadestånd på grund av brott. En sådan ändring bör dock endast göras beträffande skadestånd som betalas av det allmänna. Det bör vidare ske på ett sådant sätt att den nya ordningen inte blir svår att tillämpa och så att riskerna för stötande resultat begränsas i rimlig utsträckning.

9.4.6 Ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen bör kunna utmätas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott.

Vårt förslag: Ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen ska kunna utmätas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott.

Om det finns flera sökande som har fordringar avseende brottskadestånd, ska utmätning som huvudregel ske samtidigt för dessa sökande.

Inledning

Nästa fråga blir hur en förändring av det slag som vi beskrivit ovan bör se ut. Den frågan kan utifrån våra direktiv delas upp i flera frågeställningar. Bör det bli möjligt att utmäta alla former av skadestånd från det allmänna med anledning av ett frihetsberövande? Bör det bli möjligt att utmäta både ekonomiskt skadestånd och ideellt skadestånd? Bör utmätningförbudet upphävas för alla typer av skadestånd på grund av brott? Bör förbudet inskränkas bara för sådan utmätning som begärs av brottsoffret själv eller även för regresskrav från Brottsoffermyndigheten och försäkringsbolag? Dessa frågor behandlas i följande avsnitt.

Den ändrade ordningen bör endast gälla för ersättning enligt 2–4 § frihetsberövelagen

Frihetsberövelagen bygger huvudsakligen på ett strikt ansvar för staten. Det gäller i fall då ersättning utgår med stöd av 2–4 §§ i lagen, vilket är den absolut övervägande andelen av ärendena i vilka ersättning utgår. I dessa fall krävs inte att den skadelidande visar att det förelegat någon form av vårdslöshet, fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller en överträdelse av Europakonventionen. De allra flesta som suttit frihetsberövade men sedan inte döms för brott med anledning av de misstankar som föranlett frihetsberövandet har därmed rätt till sådan ersättning (se dock 6 § frihetsberövelagen). Det vanliga är också att frihetsberövandet inte föranletts av något

vårdslöst agerande, fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller inneburet någon överträdelse av Europakonventionen.

En ny ordning som innebar att utmätningsförbudet fick vara kvar för ersättning som betalas ut med stöd av 2–4 §§ frihetsberövandelagen skulle i praktiken inte bidra till att brottsoffer fick sina skadestånd betalda i någon större utsträckning. Om våra förslag ska få önskad effekt bör alltså det aktuella utmätningsförbudet upphävas för ersättningar enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen. Med hänsyn till vad som anförts i avsnitt 9.4.4 och 9.4.5 anser vi också att en sådan ändring är motiverad.

När det gäller andra skadestånd från det allmänna med anledning av ett frihetsberövande förhåller det sig lite annorlunda. Det handlar då främst om skadestånd som grundar sig på bestämmelser i skadeståndslagen. Även ersättningar enligt 5 § frihetsberövandelagen bör dock nämnas i sammanhanget. Skadeståndslagens regler om skadeståndsansvar för det allmänna förutsätter fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller en överträdelse av Europakonventionen. Det är den skadelidande som ska visa att det finns grund för ett sådant skadestånd. Bestämmelsen i 5 § frihetsberövandelagen innehåller regler om skadeståndsansvar för staten vid såväl judiciella som administrativa frihetsberövanden som inte ersätts enligt 2–4 §§. För att det ska uppstå en ersättningsskyldighet enligt 5 § krävs dock att frihetsberövandet ägt rum till följd av beslut vid myndighetsutövning som vilat på felaktiga grunder och därför var oriktigt. Det krävs att en efterhandskontroll klart visar att beslutet med hänsyn till de omständigheter som då har blivit kända inte borde ha fattats om omständigheterna hade varit kända vid beslutstillfället. Bestämmelsen är avsedd enbart för helt klara fall där grunden för åtgärden på ett iögonenfallande sätt framstår som felaktig. Som utgångspunkt är det den skadelidande som ska bevisa de omständigheter som gör att åtgärden ska anses oriktig (jfr prop. 1997/98:105 s. 53).

Antalet fall årligen då skadestånd med anledning av ett frihetsberövande betalas ut med stöd av skadeståndslagen eller 5 § frihetsberövandelagen är lågt. Det är vidare svårt att förutsäga vilken typ av situationer som i de enskilda fallen ersätts med stöd av dessa regler. Det finns dock anledning att tro att allvarlighetsgraden kan variera i ganska hög grad. De potentiella ansvarsobjekten är också fler. Primärt handlar det om staten, men det kan även vara t.ex. en region eller en kommun. Andra ansvarsobjekt kan inte heller uteslutas

(jfr 3 kap. 1 § skadeståndslagen). Det är inte lika tydligt att ett brottsoffers intresse av att få sitt skadestånd betalt i dessa fall alltid bör anses väga tyngre än gärningspersonens intresse av att få tillgodogöra sig skadeståndet för ett frihetsberövande, som i dessa fall skett felaktigt. Eftersom det kan röra sig om relativt skilda situationer är det inte heller givet att ett brottsoffers intresse av att få betalt alltid bör stå tillbaka när ett skadestånd grundar sig på dessa regler. En ordning som innebär att man måste göra en intresseavvägning i varje enskilt fall är dock svårtillämpad och därför olämplig (jfr Högsta domstolens uttalande i rättsfallet NJA 2001 s. 823 om olämpligheten i att införa en sådan ordning för allmänna skadestånd enligt LAS). Den nya ordningen bör vara lätt att tillämpa, men stötande resultat bör också undvikas i den mån man kan se beaktansvärda risker för sådana. Enligt vår mening är det svårt att helt överblicka konsekvenserna av att ta bort utmätningförbudet såvitt det avser skadestånd med anledning av ett frihetsberövande som fastställts med stöd av skadeståndslagen och ersättning enligt 5 § frihetsberövelagen. Vi anser också att det med en sådan ändring finns en risk för att det i enskilda fall skulle kunna uppstå stötande resultat.

Det är därför vår uppfattning att den ändrade ordningen endast bör gälla för ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen. Det kan i sammanhanget noteras att den ersättning som en sökande kan få för ombudskostnader i ett ärende om ersättning enligt frihetsberövelagen inte betalas ut med stöd av någon bestämmelse i frihetsberövelagen utan med stöd av 14 § i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten.

Det bör inte göras någon skillnad på ersättning för ekonomisk skada och ideell skada

Enligt frihetsberövelagen ersätts vissa ekonomiska skador (utgifter, förlorad arbetsförtjänst och intrång i näringsverksamhet) och ideell skada i form av lidande.

Det ekonomiska skadeståndets främsta syfte är att tillgodose ett försörjningsbehov eller att ersätta en faktisk kostnad som den skadelidande haft. Vid utmätning skyddas gäldenärens försörjningsbehov alltid i viss utsträckning genom de allmänna reglerna om utmätningsskydd i 5 kap. 1–2 §§ UB (beneficiereglerna). Dessa regler berörs inte av de ändringar som vi föreslår. Den ideella ersättningen är avsedd

att kompensera för obehagliga känslor som rädsla, förnedring, skam och liknande reaktioner, som har orsakats av frihetsberövandet.

Vi anser inte att det finns anledning att göra någon skillnad på de olika ersättningstyperna. Ur den enskildes perspektiv är det till att börja med tveksamt om denna skillnad spelar någon större roll. Det ekonomiska skadeståndet syftar många gånger till att ersätta sådan förlorad inkomst som, om den inte hade gått förlorad, till del hade kunnat tas i anspråk genom löneutmätning. Det aktuella utmätningsförbudet har historiskt sett motiverats med att det handlar om skadestånd av ”personlig natur”. Det kan hävdas att ersättning enligt frihetsberövelagen som avser inkomstförluster inte har en mera personlig prägel än en fordran på inestående lön. Inte heller ersättning för kostnader och andra utgifter kan anses vara av någon framträdande personlig natur. Därmed finns det inte skäl att nu undanta den typen av ersättning från utmätning. Vid en jämförelse är den ersättning som avser lidande – dvs. en rent ideell skada – klart mer personlig till sin natur. Det skulle kunna tala för att sådan ersättning inte borde kunna utmätas ens för betalning av brottskadestånd. I avsnitt 9.4.5 har vi dock konstaterat att det nu finns skäl att i högre utsträckning prioritera brottsoffrets intresse av att få sina skadestånd betalda och att utöka möjligheterna att utmäta skadestånd med anledning av ett frihetsberövande. Även brottsoffrets skadeståndsfordringar avser i stor utsträckning ideella skador. Utifrån utgångspunkten att brottsoffrets intresse av att få sina skadestånd betalda bör prioriteras i högre utsträckning finns det enligt vår mening inte anledning att undanta lidandeersättningen från utmätning för betalning av brottskadestånd. En reform som undantar den ideella delen av frihetsberövandeersättningen skulle dessutom i praktiken bli verkningslös. En mycket liten andel av de pengar som betalas ut med stöd av 2–4 §§ frihetsberövelagen avser ekonomiska skador.

Vi anser alltså att om den som får ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen har skadeståndsskulder till ett brottsoffer bör brottsoffrets intresse av att få betalt principiellt anses väga tyngre än den frihetsberövades intresse av att få använda sin ersättning. Det bör gälla oavsett om ersättningen avser ekonomisk skada eller ideell skada. Det bör även gälla när ersättningen är avsedd att tillgodose ett kvarstående försörjningsbehov. Försörjningsbehovet får i dessa fall anses i tillräcklig grad skyddat genom gällande beneficieregler. Prak-

tiska skäl talar också för en sådan ordning, eftersom de nya reglerna då blir enklare att tillämpa.

Förbudet mot utmätning av ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen bör upphävas för alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott

Skadestånd på grund av brott kan utgå för en rad olika typer av skador och till olika former av brottsoffer. Vid den intresseavvägning som måste ligga till grund för utformningen av de regler som vi nu behandlar kan det möjligen framstå som tveksamt att sätta likhets-tecken mellan alla skadetyper och alla brottsoffer. Det finns naturligtvis skillnader mellan den stora butikskedjan som har krav på skadestånd med anledning av ett butikstillgrepp och det fysiska brottsoffer som har skadeståndskrav på grund av att gärningspersonen utsatt honom eller henne för ett vålds- eller sexualbrott. Ur principiell synvinkel skulle man därför kunna argumentera för att det finns anledning att göra skillnad på olika skadeståndskrav. Samtidigt är det viktigt att den nya ordningen blir lätt att tillämpa. Det innebär bland annat att gränsdragningsproblem bör undvikas så långt det är möjligt och motiverat. Förslaget omfattar dessutom endast förändringar i en mindre del av utmätningförbudet. Vi anser därför att den ändrade ordningen bör gälla alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott. Det bör alltså inte spela någon roll vilken typ av skada som skadeståndet avser. Inte heller ska det spela någon roll om brottsoffret är en fysisk eller en juridisk person.

Det kan också finnas andra fall då själva grunden för ett skadestånd är en brottslig gärning. Ett exempel på det är vårdnadshavares ansvar enligt 3 kap. 5 § skadeståndslagen för skador som barnet orsakat genom brott. Även en vårdnadshavares ansvar för sådan skada bör i detta sammanhang anses utgöra ett skadestånd på grund av brott.

Den ändrade ordningen bör gälla även när Brottsövermyndigheten eller ett försäkringsbolag utövar sin regressrätt (återkravsrett)

Nästa fråga är om den nya ordningen bara bör gälla när det är brottsoffret själv som ansöker om verkställighet. En del i att minska skadeverkningarna av brott är som nämnts tidigare att ge dem som drabbats

av brott ekonomisk kompensation och upprättelse. Många brottsdrabbade kan dock inte få någon ekonomisk kompensation från den som utsatt dem för brottet eftersom gärningspersonen saknar förmåga att betala. Brottsoffer kan då få ersättning på annat sätt. Det sker genom olika former av försäkringsersättningar eller genom att brottsoffret får brottsskadeersättning.

När Brottsoffermyndigheten betalar ut brottsskadeersättning tar myndigheten över brottsoffrets rätt till skadestånd upp till det belopp som brottsoffret har fått i brottsskadeersättning och på beloppet löpande ränta (28 § första stycket brottsskadelagen). Detta kallas för att Brottsoffermyndigheten får regressrätt (återkravs rätt) mot gärningspersonen. Även försäkringsbolag kan i vissa fall få regressrätt vid utbetalning av försäkringsersättning. När Brottsoffermyndigheten, eller i förekommande fall ett försäkringsbolag, utövar sin regressrätt handlar det alltså också om indrivning av ett skadestånd på grund av brott.

När den nya brottsskadelagen infördes angavs i anslutning till att regressrätten diskuterades att utgångspunkten var att gärningspersonen inte ska hamna i ett bättre läge när Brottsoffermyndigheten betalar brottsskadeersättning till brottsoffret (prop. 2013/14:94 s. 49). En motsatt ordning (dvs. en ordning som inte innebar att staten som huvudregel krävde in skadeståndet från gärningspersonen) riskerade enligt regeringen leda till att gärningspersoner i större utsträckning medvetet höll sig undan att betala skadeståndet i syfte att lättare och snabbare komma ifrån sin skadeståndsskyldighet. Utövan det av regressrätten ansågs därför vara viktigt, både ur ett ekonomiskt perspektiv och av rättviseskäl. Mot denna bakgrund skulle det framstå som motsägelsefullt om utmätningsförbudet upprätthölls i förhållande till återkrav från Brottsoffermyndigheten. Brottsoffermyndighetens regressverksamhet ska dessutom enligt lagen endast utövas om det inte är olämpligt. Vid den lämplighetsbedömningen är det främst gärningspersonens situation som ska beaktas. Gärningspersonens intressen och behov beaktas alltså i viss utsträckning innan ett återkrav från Brottsoffermyndigheten lämnas över till Kronofogdemyndigheten för indrivning. Det finns i undantagsfall till och med en möjlighet för Brottsoffermyndigheten att helt eller delvis efterge statens regressfordran. Vi anser därför att även Brottsoffermyndighetens återkrav på brottsskadeersättning bör omfattas av den nya

ordningen. Det bidrar till att kostnaderna för brottsskador i större utsträckning slutligt bärs av de som är ansvariga för skadorna.

Det saknas enligt vår mening också skäl att göra någon annan bedömning när det gäller försäkringsbolags eventuella regresskrav mot gärningspersoner. Eftersom försäkringsbolagen inte har någon regressrätt vid s.k. summaförsäkringar (se avsnitt 3.2.2) är det dock inte så vanligt förekommande att försäkringsbolagen har sådana krav.

Förslaget innebär att det bör göras en ändring i 4 kap. 11 § utsökningsbalken

Av 4 kap. 2 § UB framgår att egendom får tas i anspråk genom utmätning såvida den inte är undantagen på grund av bestämmelse i UB eller på grund av särskild föreskrift. Förbudet mot utmätning i t.ex. 5 kap. 7 § UB utgör ett sådant undantag. Sådant egendom får under de förutsättningar som anges i bestämmelsen inte alls tas i anspråk genom utmätning.

Om viss egendom kan utmätas så ska den som huvudregel utmätas för samtliga sökande samtidigt. Det framgår av 4 kap. 11 § första stycket UB. Bestämmelsen hänger samman med att förmånsrätt på grund av utmätning räknas från det att utmätning sker och inte från ansökningen (8 § och 9 § fjärde stycket förmånsrättslagen). Det vi föreslår är att viss egendom som annars omfattas av ett utmätningförbud ska få utmätas, men endast till förmån för en viss typ av anspråk (dvs. vissa sökande). Eftersom detta utgör ett avsteg från vad som nu anges i 4 kap. 11 § UB bör det regleras. Då ersättning enligt frihetsberövandelagen utmätts för betalning av skadestånd på grund av brott bör dock samma princip gälla. Om det finns flera sökande som har fordringar på gäldenären avseende brottsskadestånd, bör utmätning som huvudregel ske samtidigt för samtliga dessa sökande.

Det vi här föreslår är alltså något av en principiell nyhet i UB. Normalt skiljer man på egendom som får utmätas och egendom som (helt eller delvis) inte får utmätas. Det kan också vara så att vissa borgenärer har rätt att få betalt före andra borgenärer ur viss egendom. Däremot finns det inte någon bestämmelse som medger rätt till utmätning av viss egendom endast för en viss typ av fordringar.

Det aktuella utmätningförbudet har som beskrivits i bland annat avsnitt 9.4.3 goda skäl för sig. Vi vill därför inte göra ett större undantag från förbudet än vad som är motiverat. Alternativet hade kunnat

vara att helt upphäva förbudet mot utmätning av ersättning enligt frihetsberövelagen. Vi anser dock, som framgått, inte att det finns skäl för en så omfattande förändring. Vi har därför landat i det förslag som nu läggs fram. Det förhållandet att förslaget kan sägas utgöra ett avsteg från vad som annars gäller enligt UB utgör enligt vår mening inte ett tillräckligt skäl att avstå från att lägga fram förslaget. Det handlar om ett begränsat och väl motiverat avsteg. Samtidigt kan det inte uteslutas att ett sådant avsteg kan leda till att det i framtiden framställs krav på andra liknande förändringar. Blir avstegen för många eller för omfattande finns det en risk för att regelverket blir svårtillämpat och svårförståeligt.

9.4.7 En underrättelseskyldighet bör införas för Justitiekanslern

Vårt förslag: En underrättelseskyldighet ska införas för Justitiekanslern i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. Underrättelseskyldigheten införs i en ny paragraf, 10 a §. Underrättelseskyldigheten innebär att Justitiekanslern skyndsamt ska informera Kronofogdemyndigheten när ett beslut om ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen har meddelats.

Skälen för vårt förslag

Vårt lagförslag innebär att ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelagen ska kunna utmätas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott. För att Kronofogdemyndigheten på ett effektivt sätt ska kunna utmäta den ersättning som någon fått med stöd av frihetsberövelagen krävs ett informationsutbyte mellan Justitiekanslern – som tar emot ansökan och fattar beslut om frihetsberövelagens ersättning – och Kronofogdemyndigheten som ska verkställa utmätningen.

En avsaknad av samverkan och informationsutbyte mellan Justitiekanslern och Kronofogdemyndigheten skulle riskera att medföra att vårt förslag inte skulle få avsedd effekt. För det fall Kronofogdemyndigheten inte informeras om att gäldenären fått utmätning kommer ersättningen inte kunna identifieras för utmät-

ning. Även om ersättningen skulle kunna identifieras finns det en risk att den utmättningsbara ersättningen skulle omsättas kort efter att ha betalats ut till gäldenären. För att minska skadeverkningarna av brott och underlätta möjligheten för Kronofogdemyndigheten att utmäta skadestånd till förmån för brottsoffer bör därför en undermålsbeskydd införas för Justitiekanslern.

Underrättelseskyldigheten föreslås vara utformad på ett sätt som innebär att Justitiekanslern skyndsamt ska underrätta Kronofogdemyndigheten när ett beslut om ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövelsen meddelats.

En underrättelseskyldighet för Justitiekanslern innebär att personuppgifter kommer behöva överföras från Justitiekanslern till Kronofogdemyndigheten. En sådan personuppgiftsbehandling måste vara förenlig med rådande dataskyddsreglering. Det är vår uppfattning att de inskränkningar i integritetsskyddet som denna underrättelseskyldighet kan innebära står i rimlig proportion till de fördelar som personuppgiftsbehandlingen bidrar med till det motstående brottsofferintresset. Personuppgiftsbehandlingen bedöms vara nödvändig för att uppnå det avsedda ändamålet. För att behandlingen ska vara laglig bedömer vi att det bland annat krävs att myndigheternas underrättelseskyldighet regleras genom författning (jfr artikel 6.1 c och e samt artikel 6.3 andra stycket dataskyddsförordningen). Justitiekanslerns underrättelseskyldighet bör därför regleras genom författning.

Det föreslås att underrättelseskyldigheten införs genom en ny paragraf (10 a §) i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. Det är lämpligt att Justitiekanslern och Kronofogdemyndigheten själva får närmare avgöra vilka uppgifter som uppgiftsskyldigheten behöver omfatta och på vilket sätt denna bör fullgöras för att det avsedda ändamålet med underrättelseskyldigheten ska uppnås.

9.4.8 Förslaget är förenligt med Europakonventionen m.m.

Vår bedömning: Vårt förslag om att ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen ska kunna utmätas för betalning av vissa fordringar påverkar inte den enskildes rätt till sådan ersättning. Däremot kan det i vissa fall påverka vad ersättningen får användas till. En sådan ordning är dock förenlig med Sveriges skyldigheter enligt Europakonventionen och strider inte mot regeringsformen eller EU:s rättighetsstadga.

Skälen för vår bedömning

Det finns ett skydd mot olagliga frihetsberövanden i både regeringsformen, Europakonventionen och EU:s rättighetsstadga. Detta skydd innebär inte ett skydd mot alla frihetsberövanden utan det innefattar ett krav på att alla frihetsberövanden måste ha stöd i lag och endast får ske för vissa syften. Vid frihetsberövanden kan det också förekomma överträdelser av andra rättigheter.

Det förhållandet att en person har rätt till ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen förutsätter inte att den personens rättigheter har överträtts. Tvärtom är det vanliga att så inte har skett. Ansvaret enligt frihetsberövandelagen är i denna del strikt och kopplat till att den frihetsberövade inte har blivit dömd för brott i relevant utsträckning. I undantagsfall kan det dock vara så att den som får ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen också har utsatts för en rättighetsöverträdelse. Enligt Europakonventionen är Sverige då skyldigt att tillhandahålla nationella effektiva rättsmedel för att enskilda ska kunna få sina rimligt grundade påståenden om konventionsöverträdelser prövade (artikel 13). Vid felaktiga frihetsberövanden ska den enskilde uttryckligen vara berättigad till skadestånd (artikel 5.5).

Vårt förslag om att ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen ska kunna utmätas för fordringar som avser skadestånd på grund av brott påverkar dock inte den enskildes rätt till ersättning i sig. Däremot innebär förslaget att ersättningen i vissa fall måste användas för betalning av skulder som avser skadestånd på grund av brott. Därigenom minskar den enskildes skuldbörda. Förslaget kan därmed inte – även om en rättighetsöverträdelse ägt rum i samband med frihetsberövandet – anses strida mot Sveriges förpliktelser enligt Europa-

konventionen. Förslaget kan inte heller anses oförenligt med regeringsformen eller EU:s rättighetsstadga.

9.5 Våra överväganden och förslag angående en ändrad företrädesordning vid löneutmätning

9.5.1 Inledning

I detta betänkande föreslås ändringar som kommer att leda till ökade offentligfinansiella kostnader. Vi måste därför lämna förslag till finansiering av de kostnader som bedöms sakna täckning i redan anvisade anslag. Det väckte en tanke om att lämna ett finansieringsförslag som – i linje med det övergripande syftet med vårt uppdrag – också skulle bidra till att stärka brottsoffers ställning och till att minska skadeverkningarna av brott. Ett sätt att åstadkomma det skulle kunna vara att ge fordringar avseende skadestånd på grund av brott visst företräde vid löneutmätning. Detta är inte en helt ny tankegång, även om det var en tid sedan frågan övervägdes.

9.5.2 Frågan har diskuterats förr

Tidigare fanns det som beskrivits i avsnitt 9.2.6 två former av löneexekution; införsel och utmätning av lön. Införsel hade företräde framför utmätning av lön och fick ske utan särskild tidsbegränsning.

Införselinstitutet tillkom ursprungligen därför att det behövdes en exekutionsform för uttagande av familjerättsliga underhållsbidrag. Senare kom det att även omfatta skatter och allmänna avgifter samt böter och viten. Som en del av en större reform på utskökningsrättens område genomfördes under 1960-talet en översyn av de dåvarande reglerna om införsel och utmätning av lön m.m. Under lagstiftningsarbetet diskuterades bland annat om införselinstitutet borde utvidgas till att omfatta ytterligare fordringstyper. Lagberedningen redovisade att frågan om införsel borde kunna ske för indrivning av skadestånd i anledning av brott hade uppmärksamrats i olika sammanhang (SOU 1964:57 s. 62 ff.). Beredningen förde sedan en diskussion kring detta, men lade inte fram något sådant förslag. Som skäl för det anfördes bland annat att det fanns ett omfattande försäkringsskydd på området och att en sådan ordning skulle kunna försvåra arbetet

med att återanpassa de dömda i samhället (SOU 1964:57 s. 74 ff.). Departementschefen gjorde ingen annan bedömning (prop. 1968:130 s. 93 f.). Skadeståndsfordringar kom således inte att i något avseende omfattas av den nya införsellagen. I ett avseende fick dock sådana fordringar en särställning vid utmätning av lön. Enligt huvudregeln skulle sådan utmätning inte få ske under mer än tre månader under ett och samma kalenderår. Den tiden kunde dock utsträckas till sex månader om *fordringens art* gav särskild anledning till det. En sådan privilegierad ställning ansågs i första hand böra ges till ersättning för person- eller egendomsskada på grund av brott (prop. 1968:130 s. 106).

När UB infördes i början av 1980-talet togs reglerna om utmätning av lön m.m. in i 7 kap. och reglerna om införsel i 15 kap. Det ansågs då inte föreligga några skäl att ompröva de ståndpunkter som intagits på 1960-talet gällande införselinstitutet och skadeståndsfordringar, särskilt skadestånd på grund av brott (prop. 1980/81:8 s. 734). Detta motiverades bland annat med att regeringen samtidigt lade fram förslag som skulle göra löneutmätningen mer effektiv och att det hade föreslagits att möjligheten att få ersättning av staten (dvs. brottsskadeersättning) skulle utökas. En av ändringarna som berörde löneutmätningen innebar att maximitiden för sådan utmätning förlängdes till sex månader per kalenderår. Därmed ansågs det inte längre finnas anledning att göra någon skillnad mellan olika fordringar med anledning av deras art (prop. 1980/81:8 s. 547). Samma maximitid gällde därefter för alla fordringar.

När de båda verkställighetsformerna sammanfördes år 1996 behölls mer eller mindre den företrädesrätt som tidigare funnits för fordringar som fick tas ut genom införsel inom ramen för det nya löneutmätninginstitutet. Samtidigt avskaffades reglerna om att löneutmätning endast kunde pågå under en begränsad tid. Regeringen diskuterade frågan om skatter och allmänna avgifter m.m. skulle ha företräde framför privata fordringar, men ansåg inte att det var motiverat att ändra på företrädesordningen för skatter och andra statliga fordringar enbart därför att man – inom ramen för en i huvudsak teknisk översyn av löneexekutionen – avskaffade begreppet införsel och införde ett enhetligt löneexekutivt institut. Skadeståndsfordringarna berördes inte vid detta tillfälle (prop. 1994/95:49 s. 56 ff.).

Efter reformen år 1996 har företrädesordningen bara ändrats vid ett tillfälle. Fordringar som avser återbetalningsskyldighet till staten av underhållsstöd hade tidigare samma företrädesrätt som en fordran

på underhållsbidrag. Sedan den 1 januari 2005 har sådana fordringar samma företrädesrätt som andra statliga fordringar med företrädare, dvs. enligt 7 kap. 14 § första stycket 3 UB. Det ansågs principiellt lämpligare att jämställa sådana statliga fordringar med statens andra fordringar (prop. 2003/04:96 s. 23 f.).

Utsökningsutredningen påtalade att företrädare för borgenärs-kollektivet gett uttryck för att de ansåg att företrädet för vissa statliga fordringar bygger på ett ålderdomligt synsätt med förhållandevis oklara motiv (SOU 2016:81, del 1, s. 471 ff.). Frågan hade tidigare övervägts av Förmånsrättskommittén som föreslagit att företrädesrätten skulle tas bort (SOU 1999:1 s. 193). Regeringens bedömning då var dock att statens företrädare för skatter och avgifter vid löneutmätning borde behållas (se vidare prop. 2002/03:49 s. 75). Utsökningsutredningen ansåg dock att det fanns skäl att överväga om dagens företrädesordning vid löneutmätning bör upprätthållas och uttalade att regeringen borde överväga att låta en utredning i särskild ordning analysera om det fanns behov av ändringar i företrädesordningen (SOU 2016:81, del 1, s. 471 ff.). Inte heller i detta sammanhang berördes skadeståndsfordringarna.

9.5.3 Löneutmätning och skadestånd på grund av brott

Vår bedömning: Om fordringar avseende skadestånd på grund av brott ges företrädare framför andra oprioriterade fordringar vid löneutmätning kommer betydligt mer pengar gå till betalning av sådana fordringar. Övriga borgenärer med fordringar utan företrädesrätt kommer att påverkas av detta, men denna påverkan är begränsad sett till det totala skuldbeloppet.

Skälen för vår bedömning

Löneutmätning är den mest förekommande verkställighetsformen hos gäldenärer som är fysiska personer. Den står också för ungefär en tredjedel av Kronofogdemyndighetens totalt indrivna belopp årligen. År 2020 drev myndigheten in 4,38 miljarder kronor genom löneutmätning (av totalt 12,26 miljarder kronor).

Under år 2020 var det totalt cirka 105 000 mål (fördelat på cirka 9 400 gäldenärer) som fick pengar från löneutmätning där minst en kreditering avsåg ett skadeståndsmål. Med skadeståndsmål avses här ett mål där fordran avser ett i domstol utdömt skadestånd på grund av brott (och det inkluderar sådana anspråk övertagna av t.ex. Brottsoffermyndigheten efter utbetald brottsskadeersättning). Av de cirka 105 000 krav som fick betalt genom löneutmätning år 2020 avsåg knappt 24 000 krav skadeståndsmål, varav drygt 7 000 mål avsåg återkrav från Brottsoffermyndigheten. Totalt betalade gäldenärer med skadeståndsmål 255,7 miljoner kronor under år 2020 genom löneutmätning. Det beloppet fördelades enligt nedanstående tabell.

Tabell 9.2 Faktiskt utfall från löneutmätning 2020 för gäldenärer med skadeståndsmål

Skuldtyp	Belopp (mnkr)
Skadestånd (brottsoffer)	71,4
A-mål med högre företrädesordning	31,8
E-mål med samma företrädesordning	140,3
A-mål med samma företrädesordning	12,2

Källa: Kronofogdemyndigheten.

Av de pengar som gick till betalning av fordringar utan företräde gick alltså 71,4 miljoner kronor till betalning av krav som avsåg skadestånd på grund av brott, 140,3 miljoner kronor till betalning av andra enskilda mål (dvs. främst enskilda personer och företag samt återkrav från myndigheter) och 12,2 miljoner kronor till allmänna mål (dvs. till stat och kommun).

Av de 71,4 miljoner kronor som under 2020 drevs in via löneutmätning till skadeståndsmål gick omkring 51 miljoner kronor till fysiska sökande, 15,3 miljoner kronor till mål där Brottsoffermyndigheten var sökande och cirka 5 miljoner kronor till andra sökande. Bland övriga enskilda mål med samma företrädesordning var inkassobolagen de största och mest förekommande fordringsägarna. Vid sidan av dessa förekom bland annat Trafikförsäkringsföreningen (cirka 11,9 miljoner kronor), CSN (cirka 2,8 miljoner kronor) och Försäkringskassan (cirka 1,7 miljoner kronor). De allmänna mål som inte har företräde avser främst återbetalning av studielån till CSN och den tidigare radio- och tv-avgiften.

Kronofogdemyndigheten har beräknat vilka konsekvenser en högre företrädesordning för skadeståndsmål skulle medföra. Beräkningarna har gjorts utifrån antagandet att skadeståndsmålen ges företräde framför andra oprioriterade fordringar, men fortfarande får betalt efter de fordringar som redan i dag har företräde enligt 7 kap. 14 § UB. Beräkningen har skett på så sätt att det gjorts en simulering för hela år 2020 med en ny fördelning av pengarna. Detta har gjorts separat för varje gäldenär med skadeståndsmål och vid varje tillfälle när en transaktion har skett på de målen. Simuleringen löpte från årets början till den 31 december och den gav det utfall för år 2020 som redovisas i tabellen nedan.

Tabell 9.3 Simulerat utfall med ändrad företrädesordning

Skuldtyp	Belopp (mkr)
Skadestånd (brottsoffer)	137,2
A-mål med högre företrädesordning	31,8
E-mål med samma företrädesordning	79,8
A-mål med samma företrädesordning	6,9

Källa: Kronofogdemyndigheten.

Simuleringen visar att om skadeståndsmål hade haft företräde framför andra oprioriterade fordringar skulle under år 2020 ytterligare cirka 65,8 miljoner kronor kunnat krediteras i skadeståndsmålen på bekostnad av kreditering hos allmänna och enskilda mål utan företrädesrätt. Att det omfördelade beloppet inte blir större än 65,8 miljoner kronor av det tillgängliga beloppet på 152,5 miljoner kronor beror på att många skadeståndsmål är på relativt låga belopp och därför ganska snabbt skulle bli fullbetalda om företrädesordningen ändrades. I dag krediteras dessa mål med mindre belopp som i vissa fall inte ens täcker den årliga grundavgiften. Det minskade beloppet för övriga enskilda mål (60,5 miljoner kronor) påverkar främst inkassobolagen och deras kunder men även, som beskrivits ovan, vissa myndigheter (CSN och Försäkringskassan). Minskningen utgör dock bara cirka 1,9 procent av det totala beloppet om cirka 3,26 miljarder kronor som drevs in genom löneutmätning avseende enskilda mål under 2020. För allmänna mål utan företräde minskade betalningarna med 5,3 miljoner kronor i simuleringen.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att om fordringar avseende skadestånd på grund av brott ges företräde framför andra oprioriterade fordringar vid löneutmätning kommer betydligt mer pengar gå till betalning av brottsskadestånd. Övriga borgenärer utan företrädesrätt kommer oundvikligen att påverkas av detta. Denna påverkan är dock begränsad sett till det totala skuldbeloppet.

9.5.4 Det finns skäl att ge fordringar avseende skadestånd på grund av brott företräde framför andra oprioriterade fordringar

Vår bedömning: Företrädesordningen vid löneutmätning bör ändras så att fordringar som avser skadestånd på grund av brott ges företräde framför andra oprioriterade fordringar. En sådan ändring skulle innebära att gärningspersoner med betalningsförmåga fick vara med och bidra till att finansiera förslag som syftar till att ytterligare stärka brottsoffrens ställning. Brottsoffer skulle också snabbare få betalt. De negativa konsekvenser som en sådan ändring skulle innebära för andra borgenärer är av en sådan begränsad omfattning att skälen för en ändrad företrädesordning väger tyngre.

Skälen för vår bedömning

Utmätning av lön är en effektiv verkställighetsform. Kronofogdemyndigheten driver årligen in miljardbelopp genom sådan utmätning.

Statens företrädesrätt för vissa fordringar avseende bland annat skatter och avgifter har visserligen ifrågasatts i olika sammanhang, men en omfattande ändring av företrädesordningen kräver ingående överväganden om bland annat ekonomiska konsekvenser. Att ge fordringar som avser skadestånd på grund av brott företräde framför andra oprioriterade fordringar skulle dock utgöra en mer begränsad förändring som det vore lättare att överblicka och bedöma konsekvenserna av. Det skulle också ligga i linje med den stärkta ställning som brottsoffren fått över tid och som i många avseenden satt sin prägel på olika reformer genom åren (se t.ex. avsnitt 9.3).

Skadestånd på grund av brott utgör en viktig del i strävandena att minska skadeverkningarna av brott. Att bidra till ökade möjligheter att få betalt från gärningspersonen är betydelsefullt sett ur ett ekonomiskt perspektiv, men även av rättviseskäl för brottsoffret samt som en signal och en reaktion från samhället. Det är viktigt att gärningspersoner i så stor utsträckning som möjligt betalar för skadorna som de orsakar och att det sker så snabbt som möjligt.

Redan i dag sker viss betalning av fordringar avseende skadestånd på grund av brott genom löneutmätning. Om fordringar som avser skadestånd på grund av brott gavs företräde framför andra oprioriterade fordringar skulle dock utmätning till förmån för brottsoffer möjliggöras i klart större utsträckning än i dag. Det skulle betyda att fordringar som avser skadestånd på grund av brott i högre grad och snabbare än i dag skulle bli betalda av gärningspersonerna. En följd av detta borde också kunna bli att färre brottsoffer behöver vända sig till Brottsoffermyndigheten för att få betalt genom den statliga brotts-skadeersättningen och det skulle innebära att skadeverkningarna av brott minskades.

Ett av skälen för att inte prioritera den här typen av fordringar har tidigare angetts vara att det skulle kunna äventyra gärningspersonernas återanpassning i samhället. Det argumentet har inte längre samma tyngd. Det beror bland annat på att regelverket ser annorlunda ut nu än vad det gjorde när den diskussionen senast fördes. En ändrad företrädesordning skulle inte belasta gärningspersonens ekonomiska situation ytterligare, det skulle endast påverka hur de pengar som kommer in (dvs. utmätningens belopp) fördelas mellan olika fordringsägare. Dessutom har, som framgått på flera ställen i detta betänkande, fokus i den kriminalpolitiska debatten skiftat från gärningspersonen till brottsoffret. Även det försäkringsargument som tidigare anfördes mot att skadestånd på grund av brott skulle ges företräde har tappat bärkraft. Ersättningssystemet för brottsoffer ser annorlunda ut i dag, bland annat har de ideella skadornas betydelse växt kraftigt. För den typen av skador ser också försäkringsskyddet annorlunda ut och är i många avseenden mer begränsat.

En ändrad företrädesordning skulle dock innebära att andra fordringar utan företräde får mindre betalt så länge gäldenären har skulder som avser skadestånd på grund av brott. De som främst skulle drabbas av detta är inkassobolagen, men i viss mån även staten. Enligt den simulering som Kronofogdemyndigheten gjort skulle dock

minskningen vara begränsad till enstaka procent av det totala belopp som drivs in genom löneutmätning i enskilda mål. Många skulder som avser skadestånd på grund av brott är dessutom på relativt låga belopp, vilket betyder att de ganska snabbt blir fullbetalda om företrädesordningen ändras. När de är fullbetalda kommer de inte heller att fortsätta öka gäldenärens skuldbörda med den årliga grundavgift som ska betalas av gäldenären för sådana fordringar.

Sammantaget skulle alltså en ändrad företrädesordning som ger fordringar som avser skadestånd på grund av brott företräde framför andra oprioriterade fordringar innebära att gärningspersoner med betalningsförmåga fick vara med och bidra till att finansiera förslag som syftar till att ytterligare stärka brottsoffrens ställning. Det skulle också bidra till att minska skadeverkningarna av brott genom att brottsoffer får betalt snabbare. De skäl som tidigare anförts mot att ge den här typen av fordringar företräde kan inte längre anses ha samma tyngd. Andra oprioriterade borgenärer skulle dock få något mindre betalt genom löneutmätning. De negativa konsekvenserna för övriga oprioriterade borgenärer är emellertid av en sådan begränsad omfattning att skälen för en ändrad företrädesordning enligt vår mening väger tyngre. Vi anser därför att det finns goda skäl att ändra företrädesordningen vid löneutmätning på så sätt att fordringar som avser skadestånd på grund av brott förs in i företrädesordningen före andra fordringar utan företrädesrätt.

9.5.5 En ny punkt i 7 kap. 14 § utsökningsbalken

Vårt förslag: Företrädesordningen ändras genom att det förs in en fjärde punkt i 7 kap. 14 § UB som anger att fordringar som avser skadestånd på grund av brott har företräde framför andra fordringsanspråk vid utmätning av lön m.m.

Vår bedömning: Den ändrade ordningen bör gälla för alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott. Om det finns mer än en sökande som har en fordran som avser skadestånd på grund av brott, bör sökandena ha lika rätt till betalning ur utmätningsbeloppet. Det behövs därmed inte någon särskild fördelningsregel.

Skälen för vår bedömning och vårt förslag

Vi anser alltså att fordringar som avser skadestånd på grund av brott bör ges företräde framför andra fordringar som inte har företräde vid utmätning av lön m.m. Lagtekniskt kan detta enkelt åstadkommas genom att det förs in en ny fjärde punkt i 7 kap. 14 § UB.

I våra överväganden gällande förändringar av förbudet mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande har vi kommit fram till att förbudet såvitt avser viss ersättning enligt frihetsberövandelagen bör upphävas för alla typer av fordringar som avser skadestånd på grund av brott (se avsnitt 9.4.6). Samma överväganden gör sig enligt vår mening gällande här. Även om det inte går att sätta likhetstecken mellan alla skadetyper och alla former av brottsoffer är det viktigt att den nya ordningen blir lätt att tillämpa. Med hänsyn till det och till vad som sagts om den kriminalpolitiska debattens utveckling över tid samt till vikten av att gärningspersoner tar ansvar för de skador som de orsakar bör den ändrade ordningen gälla för alla fordringar som avser skadestånd på grund av brott. Det betyder att den även kommer att gälla för bland annat Brottsoffermyndighetens återkrav på brottsskadeersättning.

I vissa fall kommer det att finnas ett behov av att fördela indrivna pengar mellan olika skadeståndsfordringar med samma företräde. När det gäller underhållsbidragsfordringar finns en särskild bestämmelse som reglerar hur denna fördelning ska göras (7 kap. 16 § UB). För statliga fordringar och för fordringar utan företrädesrätt finns inte någon sådan bestämmelse. Det beror på att staten anses ha rätt att själv bestämma på vilken fordran avräkning ska ske. Fordringar utan företrädesrätt anses ha lika rätt till framtida förfallande belopp. När pengar ska fördelas mellan sådana fordringar tillämpas därför proportioneringsprincipen, dvs. respektive skuld får betalt i förhållande till skuldbeloppets storlek.

Vi anser att fordringar som avser skadestånd på grund av brott bör behandlas på samma sätt som fordringar utan företrädesrätt, dvs. att de bör ha lika rätt. Så kommer de också att hanteras om det inte införs någon särskild fördelningsregel. Någon sådan regel föreslås därför inte.

10 Ett fungerande ersättningssystem

10.1 Flera har ett ansvar för att ersättningssystemet ska fungera

När någon blir utsatt för ett brott finns det en rätt till ersättning. Vi föreslår en stärkt rätt till ersättning för brottsoffer genom höjda ersättningsnivåer för kränkning, en stärkt rätt till ersättning för personer i vissa yrkesgrupper, införandet av en rätt till särskild anhörigerättning och en utvidgning av möjligheterna för brottsoffer att få sin ersättning genom utmätning. För att våra förslag ska få full effekt krävs att hela ersättningssystemet i alla dess led fungerar – från det att en polisanmälan om brott görs till att ersättningen betalas ut.

10.1.1 Förundersökningar som läggs ner

För att ett brottsoffer ska kunna få ersättning – genom skadestånd, försäkring eller brottsskadeersättning – krävs att ett brott har begåtts. Frågan om ett brottsoffer har rätt till ersättning är till stor del beroende av utfallet i den förundersökning som inleds gällande brottet. Att det första ledet – uppkläringen av brottet – fungerar är många gånger helt avgörande för att resten av ersättningssystemet ska fungera. Flera av de aktörer som vi varit i kontakt med har upplevt att förundersökningar ofta läggs ner och att rätten till ersättning i många fall därför helt uteblir redan i det första ledet. Samma aktörer har uppfattat detta som ett större problem än att t.ex. ersättningsnivåerna för brottsoffer och anhöriga upplevts som låga. Att ett brott inte klaras upp kan i en del fall innebära att den som blivit utsatt för brott inte blir kompenserad eller får upprättelse genom den ersättning som i vanliga fall hade betalats ut om förundersökningen hade lett till åtal och fällande dom. Brottsskadeersättning betalas t.ex. normalt inte ut när det finns en utpekad gärningsperson som inte

döms för brottet. När gärningspersonen är okänd är det däremot möjligt att få brottsskadeersättning trots att förundersökningen har lagts ner. En nedlagd förundersökning innebär alltså att möjligheterna att få ut ersättning blir mer begränsade.

10.1.2 Brottsoffer måste ges stöd och tydlig information

Rätten till ersättning är till för alla som utsatts för brott – inte endast de som känner till att möjligheten till ersättning finns. För att enskilda brottsoffer inte ska gå miste om denna rätt kan de behöva få information om att ersättningen finns och att den kan fås på olika sätt – genom skadestånd, försäkring och brottsskadeersättning.

Brottsoffer ska under förundersökningen få viss information om rätten till skadestånd och brottsskadeersättning av den som håller i förundersökningen (se 13 § a förundersökningskungörelsen, 1947:948). En trygghetsundersökning har visat att endast 34 procent av de brottsoffer som har anmält ett brott varit nöjda med Polismyndighetens information om det egna ärendet (Brå, Nationella trygghetsundersökningen 2020, s. 16). Riksrevisionen har granskat effektiviteten i Polismyndighetens arbete med information till brottsoffer och kommit fram till att det finns flera brister i Polismyndighetens arbete med information till brottsoffer (RIR 2021:21 s. 56 ff.).

Brottsoffermyndigheten, olika brottsofferstödande verksamheter och målsägandebiträden fyller också viktiga roller i informationsarbetet kring brottsoffers rättigheter. Eftersom ersättningen kan betalas ut i tre olika former kan det sannolikt finnas en del svårigheter för de som inte arbetar med ersättningssystemet att ta till sig vilken ersättning det är som aktualiseras och när den ska sökas. Av detta skäl är det viktigt att brottsoffer får tydlig och korrekt information om ersättningssystemet.

I våra kontakter med aktörer som ibland kommer i kontakt med brottsoffer har det framkommit att det finns en del missförstånd kring ersättningssystemet. Ett vanligt missförstånd är att Brottsoffermyndigheten kan sänka den ersättning som domstolen dömer ut för kränkning. Det är sedan en reform år 2014 inte möjligt för Brottsoffermyndigheten att sätta ner en av domstolen i sak prövad ersättning för kränkning (se 5 § tredje stycket brottsskadelagen). Vi har även vid flera tillfällen fått höra att skadestånd för kränkning inte

brukar utgå när t.ex. poliser blir bespottade. Detta är dock inte en bild som vi fått när vi tagit del av praxis. Flera aktörer har även framhållit att det är svårt att ansöka om brottsskadeersättning via Brottsoffermyndigheten. I våra kontakter med Brottsoffermyndigheten har det framkommit att Brottsoffermyndigheten kan hjälpa till med ansökan om brottsskadeersättning. När vi under våren 2021 själva undersökte den information om ersättningsystemet som Brottsoffermyndigheten hade på sin hemsida ansåg vi att informationen framstod som tydlig. Brottsoffermyndigheten har dessutom fått i uppdrag av regeringen att se över sin information om ersättning vid brott och att erbjuda brottsoffer individualiserad information genom att utveckla en ersättningsguide. Ersättningsguiden ska innefatta skadestånd, försäkringsersättning och brottsskadeersättning samt hänvisa till de aktörer som hanterar de olika ersättningsarna. Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 30 september 2021 (Regeringsbeslut den 17 december 2021, Ju2020/04577 och Ju2020/01672).

Det är viktigt att den information som brottsoffer får kring ersättningsystemet är tydlig och korrekt. Om felaktig information sprids om ersättningsystemet – att ersättningen brukar sättas ner, att ersättning inte brukar utgå eller att det är svårt att ansöka om den – finns en risk att brottsoffer betraktar ersättningsystemet som orättvist och komplicerat med följderna att de avstår från att ansöka om ersättning. För att undvika missförstånd kring rätten till ersättning är det viktigt att de aktörer som möter och stöttar brottsoffer ger brottsoffren tydlig och korrekt information. Även andra aktörer än de som har skyldighet att ge information kan bidra till att underlätta för brottsoffer – det gäller t.ex. fackförbund och arbetsgivare.

10.1.3 Utbetalningen av ersättningen

Skadestånd döms i de allra flesta fall ut av domstol i samband med att ett brottmål avgörs, men det förekommer även att skadestånd prövas som ett enskilt tvistemål av domstol eller att det, vid fall som avser kränkning, godkänns av gärningspersonen genom ett strafföreläggande utfärdat av en åklagare. Den gärningsperson som frivilligt vill betala skadeståndet måste som regleringen ser ut i dag själva ta initiativ till betalningen genom att till exempel kontakta det brottsoffer som är berättigad till skadeståndet (SOU 2010:1 s. 33).

Några av de aktörer som vi varit i kontakt med har haft invändningar mot en sådan ordning, bland annat då det kan framstå som stötande att brottsoffret kan komma att bli kontaktad av gärningspersonen. Flera av de politiska företrädare som ingått i denna utredning har också lyft invändningar mot den nuvarande ordningen. I betänkandet Lätt att göra rätt (SOU 2010:1) utreddes denna fråga. Utredningen föreslog bland annat att den som dömts att betala skadestånd till ett brottsoffer under en begränsad tid skulle ha möjlighet att fullgöra sin skadeståndsskyldighet genom betalning till ett betalningsförmedlande organ. Utredningens förslag ledde dock inte till någon lagstiftning.

När gärningspersonen inte betalat skadeståndet på frivillig väg kan brottsoffret få hjälp av Kronofogdemyndigheten att genom verkställighet få skadeståndet utbetalt via utmätning. För att Kronofogdemyndigheten ska verkställa utmätningen krävs det att brottsoffret ansöker om verkställighet. Om Kronofogdemyndigheten inte lyckas verkställa utmätningen kan brottsoffret gå vidare och försöka få ersättning från staten genom Brottsoffermyndigheten. Där inleds ett nytt ansökningsförfarande. Eftersom brottsoffret då också måste ha undersökt andra möjligheter till ersättning måste i många fall även försäkringsbolaget kontaktas. Det krävs alltså viss aktivitet från brottsoffret för att ersättningen ska betalas ut.

Den nuvarande ordningen innebär att brottsoffret kan behöva göra flera ansökningar hos olika instanser i syfte att få ut den ersättning som han eller hon fått rätt till av domstol. Det kan troligen upplevas som påfrestande för ett brottsoffer att i flera olika instanser försöka få ut sin ersättning. I en del länder är ersättningsystemet för brottsskador utformat utan någon koppling till skadeståndsrätten och är därför mer att likna vid ett offentligt bidragssystem. Den tidigare regeringen ansåg att ett sådant system skulle medföra flera nackdelar. Det ansågs t.ex. att den kriminalpolitiska ambitionen om att skadevällaren slutligt ska ersätta uppkomna skador skulle kunna bli svårare att uppfylla eller riskerade att bli osynliggjord (dir 2010:84 s. 5).

I riksdagen har det vid flera tillfällen lagts fram motioner som gått ut på att effektivisera utbetalningarna av den ersättning som brottsoffer tillerkänts (se t.ex. 2009/10:Ju345, 2018/19:1212, 2019/20:142, 2020/21:3096 och 2020/21:3298). Några av motionerna går bland annat ut på att staten borde betala ut brottsskadeersättning direkt.

Frågan om staten ska betala ut brottsskadeersättning när domen fått laga kraft, dvs. en form av förskott på skadeståndet, har utretts i närtid. Utredningen kom fram till att någon brottsskadeersättning inte borde betalas ut direkt av staten när domen fått laga kraft (SOU 2012:26 s. 175 ff.). Enligt utredningen skulle en ändring av någon del av systemet kunna ge återverkningar i hela ersättnings-systemet. Utredningen ansåg att det fanns flera nackdelar med en ordning där staten betalar ut ersättningen direkt. Det konstaterades att ersättningsystemet bygger på en samverkan mellan skadeståndsrätten, försäkringsbolagens försäkringsersättningar och den offentligrättsliga brottsskadeersättningen. Om man ändrar i någon del av systemet får det återverkningar i hela systemet. Det bedömdes att en lösning där staten betalar ut ersättningen direkt efter en lagakraftvunnen dom skulle få stora konsekvenser för systemet med brottsskadeersättning, främst genom påverkan på försäkringsskyddet. Försäkringsbolagens förhållande till sina kunder skulle tunnas ut, och många bolag skulle sannolikt ta bort överfallsskyddet ur sina försäkringar. Förutom att samspelet mellan försäkringsbolagens skadeprövningsnämnder, domstolarna och Brottsoffermyndigheten skulle förändras bedömdes en sådan lösning få stora statsfinansiella konsekvenser. En sådan konstruktion skulle enligt utredningen också få konsekvenser för Brottsoffermyndighetens arbete där ärendemängden kraftigt skulle öka. Om Brottsoffermyndigheten – i stället för som nu Kronofogdemyndigheten – skulle få ta emot alla domar med skadeståndsförordnanden skulle också Brottsoffermyndigheten behöva gå igenom alla domar och bedöma om aktuella brott kan ge brottsskadeersättning. Alla andra domar, och domar där skadeståndsförordnandets belopp är högre än vad som kan utgå i brottsskadeersättning, skulle få vidarebefordras till Kronofogdemyndigheten. Kronofogdemyndigheten skulle alltså få hantera en del av ärendena ändå, fast senare i processen. Regeringen gjorde i huvudsak samma bedömning som utredningen och lämnade inget förslag i denna del (prop. 2013/14:94 s. 20 f.).

För att stödet till brottsoffer ska förbättras reellt krävs det att samtliga led i ersättningsystemet fungerar. För att ersättningsystemet ska betraktas som tillfredsställande räcker det inte, som vi tidigare framhållit, med höjda ersättningsnivåer eller att stärka rätten till ersättning. Även det sista ledet i ersättningsystemet – utbetalningen av ersättningen – måste fungera på ett effektivt sätt. Det ligger inte

inom ramen för våra direktiv att föreslå några ändringar kopplade till utbetalningen av ersättningen. Vi kan dock konstatera att flera aktörer som möter brottsoffer och politiska företrädare anser att det finns brister kopplade till utbetalningen av ersättningen.

11 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

11.1 Ändringarna i skadeståndslagen

Vårt förslag: Förslagen ska träda i kraft den 1 juli 2022.

Vår bedömning: Det behövs inte några övergångsbestämmelser.

11.1.1 Ikraftträdande

Vi anser att lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det ligger i brottsoffrens intresse att de ändringar som vi föreslår i skadeståndslagen får ett snabbt genomslag. De återstående leden i lagstiftningsprocessen kan dock väntas ta viss tid i anspråk. Även det förhållandet att det tar försäkringsbolagen minst ett år att ställa om och ändra villkoren för samtliga sina försäkringsavtal talar ur ett offentligfinansiellt perspektiv för att det inte bör bestämmas ett allt för tidigt ikraftträdande. Vi anser emellertid att intresset av ett snabbt ikraftträdande väger tyngre. Mot den bakgrunden framstår ett ikraftträdande den 1 juli 2022 som en lämplig avvägning.

11.1.2 Övergångsbestämmelser

Bakgrund

Enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer tillämpas nya skadestandsregler endast på skadefall som har inträffat efter ikraftträdandet, såvida inte annat följer av en övergångsbestämmelse (SOU 1992:84 s. 281 med hänvisningar). Kommittén om ideell skada konstaterade att de bestämmelser som föreslogs av dem inte innehöll några egent-

liga sakliga nyheter. Eftersom ett av syftena med bestämmelserna var att bidra till en höjning av ersättningsnivån i vissa fall ansågs det emellertid angeläget att denna höjning kunde komma till stånd även beträffande sådana äldre skadefall som skulle regleras slutligt först efter ikraftträdandet. Kommittén föreslog därför en särskild övergångsbestämmelse med detta innehåll (SOU 1992:84 s. 281). Regeringen valde att inte föreslå någon övergångsbestämmelse utan ansåg att allmänna skadeståndsrättsliga principer skulle tillämpas (prop. 2000/01:68 s. 62). Regeringen konstaterade vidare att ersättningsnivåerna efter kommitténs betänkande hade utvecklats på ett sådant sätt att det inte fanns anledning att ingripa med lagstiftning i den delen (a. prop. s. 55 f.). Den höjning av ersättningsnivåerna som kommittén förespråkade hade redan fått genomslag i praxis.

Enligt praxis gäller att kränkningersättning som utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gäller vid tiden för fastställande av ersättningen, dvs. vid domstillfället (se rättsfallet ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938). Frågan i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” var om kränkningersättningen skulle bestämmas enligt det synsätt som kommit till uttryck i NJA 1997 s. 315 – dvs. att den skulle bestämmas med utgångspunkt i de vid domstillfället tillämpade schablonnivåerna – eller om den skulle bestämmas med utgångspunkt i de vid skadetillfället tillämpade schablonnivåerna (se p. 8 i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna”). Högsta domstolen kom fram till att det inte fanns anledning att frånga det synsätt som kommit till uttryck i 1997 års avgörande (se p. 11 i avgörandet). Domstolen motiverade detta bland annat med att kränkningersättningen skiljer sig från annat skadestånd genom att det inte handlar om en konkret skada som kan frigöras från den värdering av gärningen som sker vid bedömningstillfället. Kränkningersättningen ansågs därför inte kunna fylla sin avsedda funktion om den frikopplades från de etiska och sociala värderingar och de förhållanden som gäller vid fastställandet av ersättningen (p. 9 i avgörandet).

Ändringar som berör kränkningersättningen

Syftet med de av våra förslag som berör kränkningersättningen är att åstadkomma en höjning av dagens ersättningsnivåer och att stärka vissa yrkesgruppers rätt till kränkningersättning. De grund-

läggande förutsättningarna för att en rätt till kränkningsersättning ska föreligga ändras dock inte. Ur ett brottsofferperspektiv vore det givetvis angeläget om ändringarna kunde få genomslag så snart som möjligt och komma så många som möjligt till del. Det talar för en särskild övergångsbestämmelse liknande den som Kommittén om ideell skada föreslog. En sådan lösning skulle också ligga i linje med Högsta domstolens resonemang i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938.

Den allmänna skadeståndsrättsliga principen har dock goda skäl för sig och den bör enligt vår mening inte frångås utan att det finns starka argument som talar för en annan lösning. Ett av skälen bakom principen är nämligen att en person i förväg ska kunna bedöma eller ta reda på de potentiella konsekvenserna av ett handlande eller en underlåtenhet. En övergångsbestämmelse av det slag som Kommittén om ideell skada föreslog skulle innebära att två skadevällare som vid samma tidpunkt har gjort sig skyldiga till brott av samma slag med samma effekter för de drabbade skulle kunna bli skyldiga att utge beloppsmässigt olika ersättningar. På samma sätt skulle två personer som drabbats av liknande brott under samma dag kunna erhålla olika hög ersättning beroende på när prövningen sker (eller – om man skulle välja att exempelvis låta tiden för framställande av ett krav vara avgörande – beroende på när kraven framställts).

Liknande konsekvenser kan visserligen uppstå även i nuläget eftersom ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” innebär att kränkingsersättningen normalt ska bestämmas med utgångspunkt i de vid domstillfället tillämpade schablonnivåerna. Rättsfallet berör dock frågan om hur man ska bestämma kränkingsersättningens storlek när ersättningsnivåerna höjts inom ramen för gällande lagstiftning i tiden efter skadans inträffande men före domstillfället. Antalet fall då konsekvenser av det slaget kan bli aktuella blir därmed betydligt mer begränsat. Det vi nu föreslår kommer att innebära en förändring av principerna för kränkingsersättningens bestämmande i samtliga fall. Förändringen åstadkoms genom ny lagstiftning och inte enbart genom ändrade schabloner. I en sådan situation framstår det som mest rimligt och rättvist att de nya reglerna (i enlighet med den allmänna principen) endast blir tillämpliga på skadefall som inträffat efter ikraftträdandet. Enligt vår uppfattning kan detta inte heller anses oförenligt med Högsta domstolens bedömning i ”De hänskjutna ersättningsfrågorna”.

Det är dessutom svårt att bedöma vilka konsekvenser det får i rättstillämpningen om man föreslår en övergångsbestämmelse. Med en lösning liknande den som Kommittén om ideell skada föreslog skulle t.ex. de nya reglerna bli tillämpliga på fall som redan prövats men där avgörandet ännu inte vunnit laga kraft. Under en övergångsperiod skulle man vidare få räkna med betydligt större ekonomiska konsekvenser i form av ökade offentligfinansiella kostnader om de nya ersättningsnivåerna skulle börja tillämpas i någon omfattning på skadefall som inträffat före ikraftträdandet.

Vår samlade bedömning är därför att någon övergångsbestämmelse inte bör införas.

Den särskilda anhörigersättningen

Den rätt till särskild anhörigersättning som föreslås i betänkandet utgör en ny ersättningsform. Den skada som ersätts genom den särskilda anhörigersättningen är en typ av skada som inte tidigare har ersatts enligt skadeståndslagen. Eftersom det är fråga om en helt ny form av skadestånd bör reglerna bara tillämpas på skadefall som inträffat efter ikraftträdandet. Någon övergångsbestämmelse behövs därmed inte, detta följer redan av allmänna skadeståndsrättsliga principer.

11.2 Ändringarna i utsökningsbalken

Vårt förslag: Förslagen ska träda i kraft den 1 juli 2022.

Vår bedömning: Det behövs inte några övergångsbestämmelser.

11.2.1 Ikraftträdande

Det är – inte minst ur ett brottsofferperspektiv – angeläget att de ändringar som föreslås i den här delen träder i kraft så snart som möjligt. Våra förslag förutsätter dock vissa praktiska förberedelser hos Kronofogdemyndigheten och Justitiekanslern. När sådant arbete kan vara slutfört är svårt att bedöma i dagsläget. Enligt vår uppfattning bör man dock eftersträva att de nya reglerna kan träda i kraft samtidigt som ändringarna i skadeståndslagen, dvs. den 1 juli 2022.

11.2.2 Övergångsbestämmelser

Reglerna om utmätningsförbud m.m.

Det är angeläget att de nya bestämmelserna börjar tillämpas fullt ut så snart som möjligt, dvs. redan vid ikraftträdandet. Det finns därför inte något behov av övergångsbestämmelser för de lagförslag som lämnas i den här delen.

Ändringarna i företrädesordningen vid löneutmätning

Kronofogdemyndighetens hantering underlättas av att samma regler gäller för samtliga pågående ärenden om löneutmätning. Det är också ur ett brottsofferperspektiv angeläget att våra förslag får genomslag så snart som möjligt. Den nya företrädesordningen bör därför tillämpas även i mål som redan är anhängiggjorda hos myndigheten vid tiden för ikraftträdandet. Eftersom Kronofogdemyndigheten löpande tar ställning till fördelningen av medel inför varje utbetalningstillfälle gör vi bedömningen att det inte behövs av någon övergångsbestämmelse för att den nya regeln ska kunna tillämpas vid fördelning av medel som sker efter att ändringen trätt i kraft.

11.3 Ändringarna i brottsskadelagen

Vårt förslag: Förslagen ska träda i kraft den 1 juli 2022.

Vår bedömning: Det behövs inte några övergångsbestämmelser.

11.3.1 Ikraftträdande

Lagändringarna bör träda i kraft samtidigt som ändringarna i skadeståndslagen. Det betyder att de bör träda i kraft den 1 juli 2022.

11.3.2 Övergångsbestämmelser

Höjda ersättningsnivåer för kränkning

De av våra förslag som syftar till att åstadkomma en höjning av nivåerna på kränkningersättning och stärka vissa yrkesgruppers rätt till kränkningersättning (ändringarna i 2 kap. 3 § och 5 kap. 6 § skadeståndslagen) föranleder endast en mindre ändring i 5 § brottsskadelagen. Ändringen föranleds av att punktlistan i 5 kap. 6 § skadeståndslagen föreslås hamna i paragrafens andra stycke.

Brottsskadeersättning för kränkning genom brott bestäms enligt väsentligen samma principer som gäller för kränkningersättning och som kommer till uttryck genom vid var tid gällande regler i skadeståndslagen med tillhörande övergångsbestämmelser. Det innebär att Brottsoffermyndigheten i sina beslut om brottsskadeersättning för kränkning genom brott i relevanta delar ska tillämpa 5 kap. 6 § skadeståndslagen i dess nya lydelse på skadefall som inträffat efter ikraftträdandet. Det finns därför inte något behov av någon övergångsbestämmelse.

Rätt till brottsskadeersättning för särskild anhörigersättning

De ändringar som vi föreslår i brottsskadelagen innebär att det införs en rätt till brottsskadeersättning för sådan skada som ersätts enligt den nya bestämmelsen om särskild anhörigersättning. De nya reglerna bör – om ingen övergångsbestämmelse införs – enligt vår bedömning endast bli tillämpliga på skadefall som inträffat efter ikraftträdandet (jfr Lagrådets uttalande i prop. 1977/78:126 s. 104, prop. 1987/88:92 s. 12 som hänvisar tillbaka till Lagrådets uttalande och prop. 2000/01:68 s. 62). Eftersom detta är vad som föreslås gälla för de skadeståndsrättsliga reglerna om särskild anhörigersättning bör samma ordning gälla för ändringarna i brottsskadelagen. Någon övergångsbestämmelse föreslås därför inte.

12 Konsekvensbeskrivning

12.1 Inledning

Vi lämnar i detta betänkande en rad förslag som syftar till att stärka brottsoffers ställning och att minska skadeverkningarna av brott. I det här kapitlet ska vi bedöma de övriga konsekvenserna av våra överväganden och förslag. Vi kommer att utgå från de bestämmelser om kostnadsberäkningar och andra konsekvensbeskrivningar som finns i kommittéförordningen (1998:1474) och förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning (2007:1244). I enlighet med direktiven ska vi bedöma och redogöra för förslagens ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda och det allmänna. Det gäller bland annat de ekonomiska konsekvenser som höjda ersättningsnivåer kan få för det allmänna i form av ökade kostnader för brottskadeersättning, för försäkringstagarkollektivet i form av högre försäkringspremier och för samhället i övrigt. De offentlig-finansiella effekterna av våra förslag och påverkan på statens inkomster och utgifter ska beräknas. Förslag till finansiering ska lämnas för förslag som innebär offentligfinansiella kostnader. Om förslagen har betydelse för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen ska detta redovisas, liksom om förslagen har betydelse för brottsligheten eller det brottsförebyggande arbetet. Vidare ska det redovisas vilka konsekvenser de förslag som lämnas har ur ett barnrättsperspektiv. Om förslagen inte bedöms ha någon betydelse för jämställdheten mellan kvinnor och män, ska detta motiveras.

Enligt 6 § 2 i förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning (2007:1244) ska en konsekvensutredning innehålla en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd. Vi har valt att löpande i betänkandet beskriva alternativa lösningar

till de förslag som lämnas och motivera varför vi valt det föreslagna alternativet.

12.2 Ekonomiska konsekvenser

Vår bedömning: Förutsatt att försäkringsbolagen ändrar sina villkor så att nivåerna på försäkringsersättningen hamnar i nivå med de skadeståndsrättsliga nivåerna bör våra förslag om höjda ersättningsnivåer vara finansierade genom det framtida beräknade brottsskadeanslaget.

Övriga förslag som kommer att innebära ökade offentligfinansiella kostnader bör vara finansierade genom våra förslag om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer.

Kronofogdemyndigheten kommer att få engångsvisa införandekostnader med anledning av våra förslag. Dessa bör finansieras genom att det engångsvis tas medel från brottsskadeanslaget.

12.2.1 Inledning

Det bör inledningsvis framhållas att de förslag som vi lämnar i fråga om höjda nivåer på kränkingsersättning, en utvidgad rätt till kränkingsersättning för vissa yrkesgrupper och särskild anhörigersättning alla vilar på skadeståndsrättslig grund. De skadeståndsrättsliga förslagen kommer, om de blir verklighet, att leda till att fler gärningspersoner döms att betala högre skadestånd. Det förhållandet att förslagen också kommer att leda till ökade offentligfinansiella kostnader är dock inte kopplat till ändringarna i de skadeståndsrättsliga reglerna utan det följer av hur systemet för brottsskadeersättning är reglerat.

Med detta sagt så lämnar vi nu förslag som, med beaktande av hur hela ersättningssystemet ser ut, kommer att innebära kostnadsökningar för staten. Vi lämnar också förslag som bör innebära intäktsökningar och besparingar för staten, men som kommer att föranleda vissa engångsvisa införandekostnader. Samtliga förslag får vidare antas medföra vissa andra samhällsekonomiska konsekvenser. Dessa konsekvenser är dock svåra att bedöma. Förslagen kan även förväntas leda till konsekvenser för vissa enskilda fysiska och juridiska personer.

I avsnitt 12.2.2–12.2.5 nedan redovisas de olika förslagen och dess ekonomiska konsekvenser, inklusive vilka ökade respektive minskade intäkter till staten samt engångsvisa införandekostnader dessa förväntas medföra. I avsnitt 12.2.6 redovisar vi hur förslagen kan finansieras. Denna del avslutas sedan med ett avsnitt där vi återkommer till och utvecklar att det finns flera faktorer som kan påverka hur det verkliga utfallet blir, vilket medför att våra bedömningar av de ekonomiska konsekvenserna måste värderas med viss försiktighet.

12.2.2 Förslaget om höjda ersättningsnivåer

Vi föreslår kraftigt höjda nivåer på kränkingsersättning. Förslagen kommer innebära att statens kostnader för brottsskadeersättning ökar. Hur stor kostnadsökningen kommer att bli är svårt att förutspå eftersom det beror på en rad olika faktorer.

Statens kostnader för brottsskadeersättning påverkas av hur stor andel av utdömda kränkingsersättningar som täcks av annan ersättning som den skadelidande har rätt till på grund av skadan. Om nivåerna på kränkingsersättningen höjs kan det leda till att färre gärningspersoner själva har förmåga att betala skadeståndet. Från brottsskadeersättningen ska vidare eventuell utbetalad eller tillkommande försäkringsersättning avräknas. Om försäkringsbolagen inte ändrar sina försäkringsvillkor och höjer sina ersättningsnivåer så kommer alltså belastningen på brottsskadeanslaget att öka ytterligare.

Det är enligt vår mening rimligt att tro att förslaget om höjda ersättningsnivåer för kränkning kan leda till att något färre gärningspersoner kommer att kunna betala sina skadestånd och i förlängningen kanske också andra skulder. Detta får så klart samhällsekonomiska konsekvenser och det påverkar hur mycket brottsskadeersättning som staten behöver betala ut. Å andra sidan borde det också innebära positiva samhällsekonomiska konsekvenser att ersättningsnivåerna till brottsoffer höjs. Alla dessa effekter är emellertid svåra att med någon rimlig grad av säkerhet beräkna eller ens uppskatta.

I dagsläget har uppskattningsvis närmare 97 procent av befolkningen i Sverige en hemförsäkring. Denna innefattar som regel ett överfallsskydd. För skadeförsäkringar uppgick försäkringsbolagens premieinkomster år 2019 till sammanlagt drygt 92 miljarder kronor, varav knappt 20 miljarder kronor betalades av företagen och drygt

72 miljarder betalades av hushållen. De sammanlagda premieinkomsterna för skadeförsäkringsföretagen under 2019 uppgick till knappt 88 miljarder kronor. Sammanlagt betalade försäkringsföretagen ut drygt 68 miljarder kronor i skadeersättningar under 2019. Den största delen av de utbetalda ersättningarna år 2019 var för skador kopplade till trafikförsäkringen och motorfordonsförsäkringar (27 procent). Därefter kom skador kopplade till hem- och villaförsäkringar (15 procent). (Uppgifter hämtade från Svensk Försäkrings rapport *Försäkringar i Sverige 2010–2019*).

Försäkringsbranschen har uppgett att man för närvarande betalar ut cirka 120 miljoner kronor årligen i försäkringsersättning för den nu aktuella typen av skador via sina hemförsäkringar (alltså inom ramen för överfallsskyddet). Om försäkringsbranschen skulle höja sina ersättningsnivåer i linje med våra förslag skulle dessa utbetalningar uppskattningsvis kunna öka till cirka 200–250 miljoner kronor. Det är en mycket liten förändring sett till det totala belopp som betalas ut i skadeersättningar varje år. Kostnaden är därmed inte större än att man bör kunna anta att det finns goda skäl för försäkringsbolagen att ändra sina ersättningsnivåer för att även i fortsättningen följa de skadeståndsrättsliga ersättningsnivåerna. Det har fram till nu funnits en sådan ambition i branschen och det har inte framkommit något som talar för att den ambitionen skulle komma att ändras. Om försäkringsbolagen justerar sina villkor så att ersättning utgår i nivå med våra förslag kommer kostnaderna för överfallsskyddet att öka. Vår bedömning är dock att detta inte borde leda till någon egentlig ökning av försäkringspremierna.

Brottsoffermyndigheten har gjort uppskattningar av hur den årliga utbetalda brottsskadeersättningens storlek skulle påverkas av höjda ersättningsnivåer enligt våra förslag under åren efter ikraftträdandet. Uppskattningarna tar inte höjd för att antalet ärenden i vilka ersättning betalas ut skulle öka i någon större utsträckning. Beräkningar har gjorts både utifrån utgångspunkten att försäkringsbolagen successivt ändrar sina villkor så att ersättningsnivåerna följer de skadeståndsrättsliga bedömningarna och utifrån att försäkringsbolagen inte ändrar sina villkor. Brottsoffermyndigheten har vidare uppskattat att avräkning för utbetald försäkringsersättning sker i ungefär 25 procent av fallen då brottsskadeersättning betalas ut.

Enligt Brottsoffermyndighetens uppskattningar skulle de nya ersättningsnivåerna vara tillämpliga i 20 procent av de ärenden i vilka

brottsskadeersättning betalas ut under första året efter ikraftträdandet. Under detta år räknar myndigheten med att försäkringsbolagen inte i någon omfattning kommer att ha hunnit ändra sina villkor. Utifrån dessa förutsättningar gör Brottsoffermyndigheten bedömningen att man under första året efter ikraftträdandet kommer att betala ut totalt cirka 130–150 miljoner kronor i brottsskadeersättning. Vad gäller åren som följer därefter har det antagits att utvecklingen kommer vara att allt fler av de ärenden som hanteras av myndigheten avser fall i vilka de nya ersättningsnivåerna ska tillämpas. Vidare har man utgått ifrån att försäkringsbolagen i allt större utsträckning kommer att ha justerat sina försäkringsvillkor. Detta ger en uppskattad utveckling över tid som innebär att det totala belopp som årligen betalas ut i brottsskadeersättning ökar successivt enligt tabellen nedan för att sedan sjunka något och stabilisera sig på omkring 180–200 miljoner kronor under det sjätte året efter ikraftträdandet. I tabellen nedan anges även Brottsoffermyndighetens uppskattning av hur utvecklingen skulle se ut om försäkringsbolagen inte ändrar sina villkor i någon utsträckning. Med ”andel nya skador” i tabellen avses den andel av antalet ärenden som uppskattas avse skador som ska ersättas enligt de nya ersättningsnivåerna.

Tabell 12.1 Beräknad årlig utbetald brottsskadeersättning åren efter ikraftträdandet

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5	År 6 och framåt
Andel nya skador	20 %	60 %	75 %	90 %	100 %	100 %
Försäkringsbolagen ändrar sina villkor (mnkr)	130–150	180–200	190–210	195–215	190–210	180–200
Försäkringsbolagen ändrar inte sina villkor (mnkr)	130–150	185–205	210–230	240–260	250–270	250–270

Källa: Uppskattningar gjorda av Brottsoffermyndigheten.

Brottsoffermyndighetens beräkningar framstår som genomtänkta och välgrundade. Vi gör bedömningen att det inte är möjligt att med en rimlig arbetsinsats göra en bättre uppskattning av hur de föreslagna ersättningsnivåerna kommer att påverka kostnaden för utbe-

tald brottsskadeersättning. Det finns dock en rad osäkra faktorer som kan påverka vilka ekonomiska konsekvenser våra förslag i den här delen får (se avsnitt 12.2.7).

12.2.3 Förslaget om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för yrkesgrupper med särskild beredskap

Våra förslag om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för yrkesgrupper med särskild beredskap kommer att leda till ökade kostnader för staten. I första hand beror detta på att staten kommer att få ökade kostnader i form av utbetald brottsskadeersättning. Det är svårt att bedöma hur stora dessa kostnader kommer att bli. Det är dock rimligt att anta att det främst är i samband med åtal för våld och hot mot tjänsteman som våra förslag kommer att innebära en utvidgad rätt till kränkingsersättning för personer i yrkesgrupper med särskild beredskap. Och då handlar det främst om brott som kan tänkas ge rätt till kränkingsersättning på de lägre ersättningsnivåerna. Vid allvarligare brott utgår kränkingsersättning i de flesta fallen redan enligt nuvarande ordning. År 2020 uppgick antalet lagföringsbeslut för våld eller hot mot tjänsteman till 1 194 beslut (218 avsåg kvinnor och 976 män). Jämfört med år 2019 var det en minskning med 39 beslut. Under år 2019 uppgick antalet lagföringsbeslut för våld eller hot mot tjänsteman till 1 233 beslut. Jämfört med år 2018 var det en minskning med 71 beslut, eller fem procent. Redan i dag dömer domstolarna ut kränkingsersättning i en del av de fall då den misstänkte döms för våld och hot mot tjänsteman. Om vårt förslag skulle genomföras får man dock utgå ifrån att den andelen ökar. Som ett räkneexempel kan anges att om det skulle fastställas kränkingsersättning om 10 000 kronor per fall i 25 procent av fallen så skulle det motsvara ungefär tre miljoner kronor. Det talar för att den ökade kostnaden för det allmänna borde bli begränsad.

En stor osäkerhetsfaktor i den här delen är dock hur ett genomförande av vårt förslag skulle påverka anmälnings- och utredningsbenägenheten. I dag anmäls av olika skäl långt ifrån alla angrepp i tjänsten mot personer i yrkesgrupper med särskild beredskap. Om rätten till kränkingsersättning utvidgas och ersättningsnivåerna höjs på det sätt som vi föreslår ökar sannolikt incitamenten att anmäla brottsliga angrepp. Det kan leda till en ökad belastning på rättsväsendet och till att fler begär kränkingsersättning i den här typen

av situationer. Det är emellertid svårt att uppskatta hur stor denna påverkan kan bli. Sammantaget är det vår bedömning att reformen skulle kunna föranleda en ökning av de årliga offentligfinansiella kostnaderna med omkring fem miljoner kronor.

12.2.4 Förslaget om särskild anhörigersättning

Vi föreslår att vissa nära anhöriga ska få rätt till särskild anhörigersättning vid dödsfall orsakade genom ett uppsåtligt eller grovt oaktsamt brott. Ersättningen är avsedd att vara helt schabloniserad och vi har resonerat kring ett tänkt schablonbelopp om 50 000 kronor. Vi föreslår vidare att det ska gå att få brottsskadeersättning för denna skada.

I den officiella statistiken över konstaterade fall av dödligt våld ingår samtliga fall som polisanmälts som mord, dråp, barnadråp samt vållande till annans död genom misshandel och terroristbrott under ett kalenderår, där det kan konstateras att dödligt våld sannolikt är dödsorsaken. Med antalet fall avses antalet offer. Statistiken har tagits fram sedan år 2002, i syfte att redovisa tillförlitliga uppgifter om nivån och utvecklingen av det anmälda dödliga våldet i Sverige. År 2020 konstaterades 124 fall av dödligt våld i Sverige, vilket är det högsta antalet sedan mätningens start år 2002. Jämfört med år 2019 var det en ökning med 13 fall. Av de konstaterade fallen av dödligt våld år 2020 var offret en kvinna eller flicka i 25 fall (lika många som 2019), och en man eller pojke i 99 fall, vilket var 13 fall fler jämfört med 2019. De senaste sex åren (2015–2020) har antalet fall av dödligt våld varierat mellan 106 och 124 fall per år. Det är en högre nivå jämfört med tidigare år (2002–2014), som utmärks av större variationer, kring en nivå mellan 68 och 111 fall per år. (Uppgifterna är hämtade från Brå:s publikation *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av anmält dödligt våld 2020*.)

Statistiken över konstaterade fall av dödligt våld omfattar merparten av de dödsfall som skulle kunna ge rätt till särskild anhörigersättning. Statistiken omfattar dock inte dödsfall på grund av uppsåtliga och grovt oaktsamma brott i trafiken. Även en del andra fall av vållande till annans död torde falla utanför statistiken. Antalet sådana dödsfall som inte omfattas av statistiken över konstaterade fall av dödligt våld borde dock inte vara särskilt högt. Under år 2020 lag-

fördes t.ex. bara 24 fall av vållande till annans död och elva fall av vållande till annans död, grovt brott. Motsvarande siffror för år 2019 var 28 respektive 14 fall. En rimlig utgångspunkt är därför att det normalt inte bör handla om mer än cirka 150 dödsfall per år som skulle kunna ge rätt till särskild anhörigersättning om förslaget genomförs.

Antalet ersättningsberättigade anhöriga per dödsfall kommer av naturliga skäl att variera från fall till fall. I våra diskussioner med såväl försäkringsbranschen som Brottsoffermyndigheten har cirka tre ersättningsberättigade per dödsfall diskuterats som en rimlig genomsnittlig siffra. Denna siffra framstår även som rimlig mot bakgrund av uppgifter som vi fått från Trafikförsäkringsföreningen gällande skadefall i trafiken vilka lett till dödsfall som föreningen reglerat under år 2019 och 2020. Trafikförsäkringsföreningen reglerar dock bara skador i fall då det inte finns något försäkringsbolag som kan betala ut ersättning. Deras underlag är därför begränsat.

Om man antar att det i genomsnitt finns tre ersättningsberättigade anhöriga för varje dödsfall orsakat genom ett uppsåtligt eller grovt oaktsamt brott och att det normalt handlar om 150 fall på ett år så skulle den årliga kostnaden för den särskilda anhörigersättningen, vid en ersättning på 50 000 kronor, uppgå till 22,5 miljoner kronor. Detta kan jämföras med att Brottsoffermyndigheten uppskattat att kostnaden skulle uppgå till cirka sex miljoner kronor utifrån det nuvarande antalet avgjorda brottsskadeärenden avseende mord, dråp eller vållande till annans död som resulterat i bifall. Vissa efterlevande ansöker dock inte om brottsskadeersättning eftersom de kan ha blivit kompenserade genom t.ex. en försäkring. Dessutom förekommer det inte allt för sällan att Brottsoffermyndigheten med stöd 12 § brottsskadelagen jämkar brottsskadeersättningen till noll i ärenden av detta slag. Typfall för jämkning enligt Brottsoffermyndighetens praxis är när den skadelidande har uppträtt provocerande eller att skadan har inträffat vid en uppgörelse i kriminella kretsar eller i samband med narkotikabrottslighet. Jämkningsregeln kommer att vara tillämplig även i fall då anhöriga till en avliden person begär brottsskadeersättning för sådan skada som ersätts enligt den föreslagna bestämmelsen om särskild anhörigersättning.

Vid den typ av mycket allvarliga brott som det handlar om i dessa fall får man räkna med att gärningspersonen normalt har en begränsad förmåga att betala utdömda skadestånd. Eftersom det handlar

om en helt ny ersättningsform anser vi inte heller att man kan räkna med att någon del av ersättningen kommer att täckas genom försäkringar. Om förslaget genomförs kan därför en stor del av kostnaden för den särskilda anhörigersättningen komma att belasta staten. Det betyder också att man får anta att antalet brottsskadeärenden i vilka ersättning betalas till efterlevande anhöriga kommer att bli större än tidigare. En begränsande faktor när det gäller statens kostnader i den här delen är dock den beskrivna jämningsregeln i brottsskadelagen.

Enligt vår bedömning är det rimligt att räkna med att den offentliga finansiella kostnaden för att genomföra vårt förslag om särskild anhörigersättning skulle uppgå till omkring 15 miljoner kronor årligen.

12.2.5 Förslagen om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer

Ändringar av förbudet mot utmätning av ersättning enligt frihetsberövandelagen

Vi föreslår att ersättning enligt 2–4 §§ frihetsberövandelagen ska kunna utmätas för betalning av fordringar som avser skadestånd på grund av brott. Förslaget kommer att leda till ökade intäkter för staten eftersom utmätning även kommer att kunna ske för fordringar som avser återkrav från Brottsoffermyndigheten.

Under år 2020 betalade Justitiekanslern ut totalt drygt 70,7 miljoner kronor (exklusive ombudskostnader) i ersättning enligt frihetsberövandelagen. Motsvarande siffra för de två föregående åren översteg 80 miljoner kronor.

Den undersökning som Kronofogdemyndigheten genomfört åt utredningen visade på att omkring en femtedel (cirka 22 procent) av de som fick ersättning enligt frihetsberövandelagen under en viss period samtidigt hade skulder som avsåg skadestånd på grund av brott. Ungefär hälften av kraven kom från brottsoffer och den andra hälften avsåg återkrav från Brottsoffermyndigheten. Beloppsmässigt uppgick skadeståndskraven till cirka 100 miljoner kronor, varav kraven från Brottsoffermyndigheten uppgick till cirka 23,7 miljoner kronor.

En femtedel av den utbetalda frihetsberövandeersättningen under år 2020 motsvarar drygt 14,1 miljoner kronor (en femtedel av 80 miljoner kronor motsvarar 16 miljoner kronor). De belopp som betalas ut av Justitiekanslern i ärenden enligt frihetsberövandelagen kan

dock variera kraftigt. Under 2020 var det lägsta beloppet som betalades ut i ersättning för lidande 1 000 kronor och det högsta två miljoner kronor. Totalt betalades det ut drygt 54,2 miljoner kronor fördelat på 1 861 utbetalningar. Om man tar bort utbetalningen på två miljoner kronor så blir det genomsnittliga beloppet knappt 28 000 kronor per utbetalning (beräkningen omfattar enbart ersättning för lidande). En femtedel av totalbeloppet exklusive den stora utbetalning på två miljoner kronor motsvarar lite drygt tio miljoner kronor. Mer än hälften av ärendena omfattar dock utbetalningar upp till 20 000 kronor. Om man skulle räkna på en genomsnittlig ersättningsnivå på 20 000 kronor blir motsvarande belopp drygt 7,4 miljoner kronor.

Vid sidan av ersättning för lidande kan man enligt frihetsberövdandelagen även ha rätt till ersättning för förlorad arbetsförtjänst och utgifter. Sådan ersättning betalas dock inte i alla ärenden. Enligt de underlag som vi tagit del av betalades det endast ut ersättning för förlorad arbetsförtjänst genom 153 utbetalningar under år 2020 och för utgifter genom 52 utbetalningar. De allra flesta av dessa utbetalningar var dessutom på relativt små belopp.

En femtedel av utbetalda medel enligt frihetsberövandelagen motsvarar alltså cirka 15 miljoner kronor. Oavsett vilket belopp som man genom denna reform bedömer skulle kunna bli tillgängligt för utmätning till förmån för betalning av skadestånd på grund av brott måste man i detta sammanhang vidare beakta att ungefär hälften av kraven kommer från enskilda brottsoffer och den andra hälften avser återkrav från Brottsoffermyndigheten. Vi gör mot denna bakgrund försiktigtvis bedömningen att vårt förslag borde kunna innebära att statens utgifter i slutändan minskar med åtminstone fem miljoner kronor genom att en del av den statliga frihetsberövandeersättning som betalas ut, utmäts för betalning av skulder som tagits över av staten genom Brottsoffermyndigheten. Vid denna bedömning har vi beaktat de ändrade regler angående häktningstider m.m. som beslutats av riksdagen och som trädde i kraft den 1 juli 2021 (bet. 2020/21:JuU43).

En ändrad företrädesordning vid löneutmätning

Vi förslår att företrädesordningen vid löneutmätningen ändras så att fordringar som avser skadestånd på grund av brott får företräde framför andra oprioriterade fordringar. År 2020 drev Kronofogdemyndigheten in 4,38 miljarder kronor genom löneutmätning. Av de pengar som gick till betalning av fordringar utan företräde gick cirka 71,4 miljoner kronor till betalning av skadeståndsmål. Med skadeståndsmål avses mål där fordran avser ett i domstol utdömt skadestånd på grund av brott (vilket inkluderar sådana anspråk övertagna av t.ex. Brottsoffermyndigheten efter utbetald brottskadeersättning).

Enligt den undersökning som Kronofogdemyndigheten gjort skulle ytterligare cirka 65,8 miljoner kronor ha gått till betalning av skadeståndsmål under 2020 om dessa hade haft företräde framför andra oprioriterade fordringar. Den andel av detta belopp som skulle ha gått till betalning av återkrav till Brottsoffermyndigheten skulle enligt uppgift från Kronofogdemyndigheten troligen vara ungefär densamma som den är vid betalningar enligt dagens ordning (dvs. cirka 20 procent). Det skulle innebära att totalt cirka 27,4 miljoner kronor skulle ha gått till Brottsoffermyndigheten. Det är cirka 12 miljoner kronor mer än vad som gick till Brottsoffermyndigheten under år 2020. Här måste dock beaktas att staten också skulle ha gått miste om drygt fem miljoner kronor i betalning på andra fordringar utan företräde.

Om vårt förslag om höjda nivåer på kränkingsersättning genomförs får man dock räkna med att skadeståndsfordringarnas storlek kommer att öka. Det borde på sikt medföra att mer pengar skulle gå till betalning av fordringar som avser skadestånd på grund av brott vid löneutmätning. Hur mycket mer är dock svårt att uppskatta. Det finns vidare anledning att anta att en ändrad företrädesordning i enlighet med vårt förslag skulle medföra att fler brottsoffer får sina skadestånd betalda direkt av gärningspersonen och därmed inte behöver vända sig till Brottsoffermyndigheten för att ansöka om brottskadeersättning. Det skulle innebära en minskad belastning på brottskadeanslaget.

Vår bedömning givet alla dessa faktorer är att statens ökade intäkter och minskade kostnader med anledning av förslaget sammantaget borde medföra att statskassan tillförs omkring 15 miljoner kronor årligen.

En ändrad företrädesordning skulle vidare innebära att övriga fordringar utan företräde får mindre betalt så länge gäldenären har skulder som avser skadestånd på grund av brott. De som främst skulle drabbas av detta är inkassobolagen samt i viss mån även staten. Minskningen blir dock begränsad och skulle stanna vid enstaka procent av det totala belopp som i dagsläget drivs in genom löneutmätning för betalning av sådana fordringar. Många skulder som avser skadestånd på grund av brott är dessutom på relativt låga belopp vilket betyder att de ganska snabbt blir fullbetalda om företrädesordningen ändras. I dag krediteras dessa mål många gånger med så små belopp att det inte ens täcker den årliga grundavgiften som i dessa fall belastar gäldenären.

Det bör slutligen noteras att regeringen överlämnat en proposition till riksdagen innehållande bland annat förslag till höjda förbehållsbelopp för barnfamiljer vid utmätning av lön m.m. (Regeringens proposition 2020/21:161 – *Löneutmätning och digitala ansökningar i utsökningsförfarandet*). Förslaget innebär enligt Utsökningsutredningens beräkningar att normalbeloppen skulle öka med sammanlagt cirka 25 miljoner kronor per månad eller cirka 300 miljoner kronor per år. Det medför i sin tur att berörda gäldenärers betalningsutrymme kommer att minska något.

Engångsvisa införandekostnader

Kronofogdemyndigheten har uppgett att man kommer att få engångsvisa införandekostnader med anledning av våra förslag om ändrade utmättningsregler. Förslagen kommer enligt myndigheten att föranleda utgifter för utveckling av befintligt it-stöd, utbildning och uppdatering av intern och extern information. Den sammanlagda kostnaden för detta beräknas av myndigheten uppgå till cirka 1,5 miljoner kronor.

Justitiekanslern har gjort bedömningen att eventuella kostnader som engångsvis kan uppstå med anledning av att myndigheten får en underrättelseskyldighet gentemot Kronofogdemyndigheten bör kunna hanteras inom ramen för befintliga anslag och en redan nu pågående översyn av myndighetens it-stöd.

12.2.6 Finansiering av förslagen

Våra förslag om höjda nivåer på kränkingsersättning, en utvidgad rätt till kränkingsersättning för yrkesgrupper med särskild beredskap och särskild anhörigersättning kommer att leda ökade kostnader för staten. Förslagen om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer kommer att leda till ökade intäkter eller minskade utgifter för staten.

De höjda ersättningsnivåerna kommer att leda till ökade kostnader för utbetald brottsskadeersättning. Om försäkringsbolagen ändrar sina villkor så att nivåerna på försäkringsersättningen hamnar i nivå med de skadeståndsrättsliga nivåerna är bedömningen att det totala belopp som årligen betalas ut i brottsskadeersättning successivt kommer att öka enligt vad som framgår av tabellen i avsnitt 12.2.2 för att sedan sjunka något och stabilisera sig på omkring 180–200 miljoner kronor under det sjätte året efter ikraftträdandet. Med anledning av vår översyn av nivåerna på kränkingsersättning till brottsoffer har regeringen beräknat anslag 1:11 (dvs. anslaget som får användas till utgifter för ersättningar för skador på grund av brott i enlighet med bestämmelserna i brottsskadelagen) för år 2022 och 2023 till 201 953 000 kronor (prop. 2020/21:1 Utgiftsområde 4, avsnitt 2.10.11). Det är en ökning med 80 miljoner kronor jämfört med tidigare år. Förutsatt att den anslagsnivån bibehålls över tid och att försäkringsbolagen ändrar sina villkor så att nivåerna på försäkringsersättningen hamnar i nivå med de skadeståndsrättsliga nivåerna bör alltså våra förslag om höjda ersättningsnivåer vara finansierade genom dessa anslag.

När det gäller vårt förslag om en utvidgad rätt till kränkingsersättning för yrkesgrupper med särskild beredskap har vi gjort bedömningen att reformen kan föranleda en ökning av de offentlig-finansiella kostnaderna med fem miljoner kronor per år. Kostnaden för att genomföra vårt förslag om särskild anhörigersättning beräknas uppgå till omkring 15 miljoner kronor årligen. Brottsskadeanslaget måste alltså tillföras ytterligare cirka 20 miljoner kronor. Vår bedömning är dock att dessa förslag fullt ut bör kunna finansieras av de ökade offentlig-finansiella intäkter och minskade kostnader som förslagen om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer skulle innebära.

När det slutligen gäller de engångsvisa införandekostnaderna för Kronofogdemyndigheten anser vi att dessa bör finansieras genom att det tas medel från Brottsoffermyndighetens beräknade anslag enligt ovan för år 2022. Det beräknade anslaget för år 2022 kommer inte att i sin helhet behöva tas i anspråk med anledning av våra förslag om höjda nivåer på kränkningersättning (se avsnitt 12.2.2).

12.2.7 Många osäkra faktorer kan påverka utfallet

Redovisningen av kostnader, intäkter och besparingar till följd av våra förslag grundar sig till stor del på uppskattningar och uppgifter som vi fått ifrån bland annat Brottsoffermyndigheten och Kronofogdemyndigheten. Samtliga beräkningar och uppskattningar rymmer dock ett stort mått av osäkerhet. Det beror bland annat på att det i många fall inte är möjligt att bedöma hur förslagen kommer att påverka beteendet hos de som berörs av dessa. Bedömningen av de ekonomiska konsekvenserna måste därför värderas med viss försiktighet.

När det gäller förslagen om höjda nivåer på kränkningersättning är det t.ex. osäkert hur förslagen kommer att påverka gärningspersonernas egen betalningsförmåga. Det kan i sin tur påverka Brottsoffermyndighetens kostnader för brottsskadeersättning. De ekonomiska konsekvenserna i den här delen är vidare i hög grad kopplade till hur försäkringsbranschen kommer att agera om våra förslag blir verklighet.

Både förslaget om höjda ersättningsnivåer för kränkning och förslaget om en utvidgad rätt till kränkningersättning för vissa yrkesgrupper bedöms vidare kunna ha en påverkan på anmälningsbenägenheten hos vissa brottsoffer. Det kan leda till en ökad belastning på rättsväsendet som är svår att uppskatta.

Det förhållandet att fler får kränkningersättning och att ersättningsnivåerna höjs kan vidare medföra att fler ansöker om brottsskadeersättning. Våra beräkningar är baserade på ett i huvudsak oförändrat antal ansökningar. Även i det här avseendet får det sannolikt stor betydelse för det faktiska utfallet hur försäkringsbranschen väljer att agera.

Slutligen bör nämnas att det finns anledning att anta att våra förslag om utvidgade utmätningsmöjligheter till förmån för brottsoffer skulle kunna medföra en något minskad belastning på brottsskade-

anslaget eftersom fler brottsoffer skulle få betalt direkt från gärningspersonen. Vårt förslag gällande ändringar av förbudet mot utmätning av ersättning enligt frihetsberövdelaen skulle dock också kunna leda till att vissa personer som har skulder avseende brottskadestånd avstår från att begära ersättning enligt frihetsberövdelaen. Det skulle i sådana fall innebära att mindre pengar gick till betalning av skadestånd på grund av brott men också att statens kostnader för frihetsberövandeersättningen minskade i motsvarande mån.

12.3 Konsekvenser för brottsligheten eller det brottsförebyggande arbetet

Vår bedömning: Förslagen om höjda nivåer på kränkningersättning skulle kunna försvåra det brottsförebyggande arbetet.

Skälen för vår bedömning

En höjning av ersättningsnivåerna för kränkning kommer som vi har beskrivit i avsnitt 6.6.2 innebära en ytterligare belastning på gärningspersonens ekonomi. De höjningar som föreslås är i vissa fall betydande och en följd av detta kommer sannolikt bli att fler gärningspersoner inte kan betala det utdömda skadeståndet. I avsnitt 6.6.2 har vi konstaterat att detta på ett negativt sätt kan påverka gärningspersonens möjligheter till återanpassning i samhället och att det i förlängningen kan leda till att gärningspersonen återfaller i brottslighet. Därmed kan det inte uteslutas att de skadeståndsrättsliga förslagen om bland annat höjda ersättningsnivåer skulle kunna försvåra det brottsförebyggande arbetet. Ett sätt att lindra konsekvenserna av detta skulle kunna vara att se över möjligheterna till skuldsanering när gäldenären har skulder som avser brottskadestånd.

12.4 Övriga konsekvenser

Vår bedömning: Våra förslag bedöms ha vissa positiva konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män. De bedöms också i viss mån stärka barnrättsperspektivet i lagstiftningen.

Förslagen kommer inte i övrigt medföra några konsekvenser av det slag som anges i 15 § kommittéförordningen.

Förslagen påverkar inte Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen.

Skälen för vår bedömning

Utöver de konsekvenser som redovisats tidigare i detta kapitel ska enligt 15 § kommittéförordningen också redovisas om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män samt för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Enligt våra direktiv ska vi också redovisa vilka konsekvenser som de förslag som lämnas har ur ett barnrättsperspektiv. Vidare ska enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

Våra förslag bedöms inte ha någon betydelse för den kommunala självstyrelsen eller för den lokala demokratin. Detsamma gäller för sysselsättningen, offentlig service i olika delar av landet och för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags.

Våra förslag är könsneutrala på så sätt att de påverkar kvinnor och män lika. Vårt förslag om att det vid kränkingsersättningsens bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till tar dock särskilt sikte på bland annat mäns våld mot kvinnor. Förslaget syftar till att ytterligare stärka sådana brottsoffers rätt till skadestånd. Detta bedöms kunna påverka jämställdheten mellan kvinnor och män på ett positivt sätt. Våra förslag bedöms i

övrigt inte ha några konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslagen bedöms inte ha några konsekvenser för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

Vi bedömer att barnrättsperspektivet i lagstiftningen stärks något genom våra förslag. Som exempel kan nämnas att vi anser att det nya upprättelsemoment som föreslås i vissa fall bör få större genomslag när gärningen riktar sig mot ett barn (se t.ex. 6.5.2 under rubriken *Sexualbrott*). Vårt förslag om att det vid kränkingsersättnings bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen riktat som mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till bedöms också stärka barnrättsperspektivet.

Slutligen bedömer vi inte att våra förslag kommer att påverka Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i utsökningsbalken

4 kap. Utmätning

11 §

Har två eller flera sökt utmätning mot samma gäldenär, *ska* utmätning för fordringarna ske samtidigt, om *inte* utmätning för någon av fordringarna därigenom fördröjs oskäligt.

Om utmätningen avser ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder gäller första stycket endast för sökande med fordringar som avser skadestånd på grund av brott.

Bestämmelserna i 7 kap. 17 § första stycket om jämkning av underhållsbidrag vid utmätning av lön tillämpas även vid annan utmätning.

Ändringen har behandlats i avsnitt 9.4.6.

Paragrafens första stycke innehåller en bestämmelse som reglerar vad som gäller när flera borgenärer sökt utmätning mot samma gäldenär. Paragrafens andra stycke är nytt. Det nya tredje stycket motsvarar det tidigare andra stycket.

Om viss egendom kan utmätas, ska den som huvudregel utmätas för samtliga sökande samtidigt. I 5 kap. 7 § tredje stycket införs ett avsteg från den principen, eftersom den bestämmelsen endast tillåter utmätning för en viss typ av fordringar. Därför förs det in ett nytt *andra stycke* i denna paragraf. Innebörden av den nya bestämmelsen är att i fall som avses i 5 kap. 7 § tredje stycket – dvs. vid utmätning av ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder – ska endast sökande vars fordringar avser skadestånd på grund av brott ha samtidig rätt till utmätning. Övriga sökande har inte rätt till utmätning i dessa fall (se 5 kap. 7 §).

Uttrycket *skadestånd på grund av brott* omfattar alla typer av skadestånd som en person förpliktats att betala på grund av att han eller hon har gjort sig skyldig till brott. Det kan även finnas andra fall då själva grunden för ett skadestånd är en brottslig gärning. Ett exempel på det är vårdnadshavares ansvar enligt 3 kap. 5 § skadeståndslagen för skador som barnet orsakat genom brott. Även vårdnadshavarens ansvar är i detta sammanhang ett skadestånd på grund av brott. Bestämmelsen gäller vidare oavsett om det är brottsoffret själv som är sökande eller om det är Brottsoffermyndigheten eller ett försäkringsbolag som utövar sin återkravs rätt (regressrätt) efter utbetald brottsskadeersättning eller försäkringsersättning. Sökanden måste i dessa fall kunna visa att denne inträtt i brottsoffrets rätt till skadestånd upp till det belopp som verkställighet söks för.

Det *tredje stycket* motsvarar det tidigare andra stycket i paragrafen.

5 kap. Undantag från utmätning

7 §

Skadestånd, som tillkommer gäldenären med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal, ärekränkning eller annat sådant, får *inte* utmätas medan skadeståndet inestår hos den som *ska betala* det. Om skadeståndet *har* bestämts att *betalas* som livränta, gäller *det* som har sagts nu rätten till livräntan.

När skadeståndet har betalats ut, får *det* som hålls avskilt *inte* utmätas, om skadeståndet *ska* tillgodose ett försörjningsbehov som *fortfarande finns kvar* eller, i annat fall, om mindre än två år har gått från det att *pengarna* betalades ut.

Om utmätningsofordringen avser skadestånd på grund av brott, gäller första och andra styckena inte i fråga om ersättning enligt 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

Genom paragrafen undantas vissa skadestånd från utmätning. Paragrafens tredje stycke är nytt. Ändringen har behandlats i avsnitt 9.4.6.

Förbudet mot utmätning av vissa typer av skadestånd som framgår av paragrafens första och andra stycke gäller för bland annat ersättning enligt lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (prop. 1974:97 s. 92). I det nya *tredje stycket* har det tagits in en bestämmelse som anger att undantaget från utmätning för sådan ersättning inte gäller, om ersättning betalats ut med stöd

av 2–4 §§ i den lagen och utmätningensfordringen samtidigt avser skadestånd på grund av brott. I sådana fall ska borgenärens intresse av att få betalt prioriteras framför gäldenärens intresse av att få tillgoda sig ersättningen. Gäldenären har dock fortfarande ett grundläggande skydd genom de allmänna reglerna om undantag från utmätning i 5 kap. 1–2 §§ (beneficiereglerna).

Bestämmelsen i det nya tredje stycket gäller alltså sådan ersättning som betalas ut med stöd av 2–4 §§ lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder. Det spelar ingen roll vilken typ av skada ersättningen avser. Både ersättning för ekonomisk skada och ersättning för ideell skada omfattas av den nya bestämmelsen.

Uttrycket *skadestånd på grund av brott* omfattar alla typer av skadestånd som en person förpliktats att betala på grund av att han eller hon har gjort sig skyldig till brott. Se vidare kommentaren till 4 kap. 11 §.

7 kap. Utmätning av lön m.m.

14 §

Vid utmätning av lön har följande fordringar i nämnd ordning företräde framför andra fordringsanspråk:

1. fordran som avser underhållsbidrag enligt äktenskapsbalken och föräldrabalken,

2. konkursbos fordran på gäldenärens lön enligt 3 kap. 4 § konkurslagen (1987:672), om lönen innehållits under konkursen,

3. fordran som avses i 2 § lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m.,

4. *fordran som avser skadestånd på grund av brott.*

Företrädesrätten enligt första stycket 1 gäller även sådant utländskt underhållsbidrag som får verkställas i Sverige, om bidragsfordringen vid verkställighetstillfället inte är äldre än fem år.

Fjärde punkten i paragrafens första stycke är ny. Ändringen har behandlats i avsnitt 9.5.4 och 9.5.5.

Paragrafen reglerar vilka fordringar som har företräde framför andra vid utmätning av lön m.m. I första stycket har det tagits in en ny *fjärde punkt* som anger att fordran som avser skadestånd på grund av brott ska ha sådant företräde. Fordringar som avser skadestånd på

grund av brott ska alltså få betalt efter sådana fordringar som anges i punkterna 1–3, men före andra fordringsanspråk.

Uttrycket *skadestånd på grund av brott* har här samma betydelse som det har enligt de förslagna ändringarna i 4 kap. 11 § och 5 kap. 7 §. Se vidare kommentaren till 4 kap. 11 §.

När pengar ska fördelas mellan flera fordringar som avser skadestånd på grund av brott, har dessa lika rätt till betalning. Utmätningssbeloppet ska alltså fördelas på samma sätt som det skulle ha fördelats mellan flera fordringar utan företräde. Det betyder att respektive fordringsägare ska få betalt i förhållande till skuldbeloppets storlek.

13.2 Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

2 kap. Skadeståndsansvar på grund av eget vållande

3 §

Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ska ersätta den skada som kränkningen innebär.

När den som utsätts för brott i tjänsten får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet, ska det vid bedömningen av om kränkningen är allvarlig särskilt beaktas om

1. angreppet riktar sig mot den skadelidandes privata sfär, eller
2. det är fråga om ett fysiskt angrepp.

Paragrafen anger vad som krävs för att en rätt till kränkningssättning ska föreligga. Det införs ett nytt stycke i paragrafen. Ändringen har behandlats i avsnitt 7.5.3. I det nya stycket har det tagits in en bestämmelse som anger vad som särskilt ska beaktas när den skadelidande är en person som har utsatts för brott i tjänsten.

För rätt till kränkningssättning krävs enligt den grundläggande regeln i bestämmelsens första stycke att den skadelidande utsatts för en allvarlig kränkning genom brottet. I förarbeten och praxis som utvecklats i anslutning till den bestämmelsen har det uttalats att personer som tillhör vissa yrkesgrupper har anledning att räkna med att mötas med vissa mindre grova angrepp i arbetet och har också i praktiken en större beredskap för detta. Det har därför ansetts ligga i sakens natur att det då krävs något mer än normalt för att en allvarlig kränk-

ning ska kunna konstateras (se t.ex. prop. 2000/01:68 s. 50 och 66 samt rättsfallen NJA 2005 s. 738 och NJA 2012 s. 711). Det betyder att allvarlighetsbedömningen vid vissa angrepp kan falla olika ut beroende på om det är en privatperson eller en person som vid tillfället tjänstgör inom en yrkesgrupp med särskild beredskap som angrips. Att allvarlighetsbedömningen kan falla olika ut beroende på vilka de inblandade är gäller även i andra fall. Allvarlighetsbedömningen påverkas till exempel av om den som utsatts för angreppet är en frisk vuxen person eller någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet, t.ex. ett litet barn, en åldring eller en person med en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning (jfr 5 kap. 6 § första stycket 3; andra stycket 3 enligt vårt förslag). Den nu föreslagna bestämmelsen innebär inte någon förändring i det avseendet.

Att det förelegat en allvarlig kränkning gäller alltså även fortsättningsvis som grundförutsättning för att en rätt till kränkingsersättning ska föreligga när den skadelidande har utsatts för ett brott i tjänsten. Det betyder att angrepp som inte ger ersättning i andra fall inte heller ska ge ersättning i de fall som nu avses. Genom det nya andra stycket tydliggörs dock i vilka situationer det bör krävas något mer än normalt för att en allvarlig kränkning ska kunna konstateras; den skadelidande ska ha utsatts för ett brott i tjänsten och han eller hon ska anses ha haft en särskild beredskap för angreppet. Båda dessa förutsättningar ska alltså vara uppfyllda. Vidare anges två faktorer som i sådana situationer – dvs. då den skadelidande utsatts för ett brott i tjänsten och får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet – typiskt sett är ägnade att påverka bedömningen av om det förelegat en allvarlig kränkning. Det handlar om situationer då angreppet riktat sig mot den skadelidandes privata sfär eller då det varit fråga om ett fysiskt angrepp.

Genom uttrycket *i tjänsten* tydliggörs att det endast är när den skadelidande utsatts för brott under eller i samband med sin tjänsteutövning som dennes yrkesroll kan ha betydelse vid bedömningen av om han eller hon utsatts för en allvarlig kränkning. Bestämmelserna ska alltså inte tillämpas om den skadelidande under ledig tid eller i övrigt utanför sina tjänsteuppgifter utsatts för ett brott.

Många yrkesgrupper löper en mer eller mindre stor risk för att bli utsatta för brottsliga angrepp inom ramen för sin yrkesutövning. Flera av dessa yrkesgrupper kan typiskt sett inte antas ha en högre tröskel för att drabbas av sådana känslor som rädsla, förnedring, skam eller

liknande som kränkningersättningen syftar till att kompensera. Avgörande vid bedömningen av om en yrkesgrupp objektivt sett får antas ha en något högre tröskel för detta är därför inte att de löper en större eller mindre risk för att bli utsatta för angrepp i sin yrkesutövning, utan i stället den beredskap för vissa typer av angrepp som en del yrkesgrupper kan sägas ha. En grundförutsättning för att det ska påverka allvarlighetsbedömningen att någon utsatts för brott i tjänsten är därför att den skadelidande får anses ha haft en *särskild beredskap för angreppet*. Med detta avses för det första att det bör beaktas vilken yrkesgrupp den skadelidande tillhör. De yrkesgrupper som i vissa fall får anses ha en särskild beredskap är sådana för vilka det ingår i de normala arbetsuppgifterna att på olika sätt hantera våldsamma, stökiga eller hotfulla personer. De har i tjänsten också normalt en skyldighet att ingripa i olika situationer och de har lagstadgade befogenheter att använda visst våld eller tvång i samband med det. Många gånger finns det också ett förstärkt straffrättsligt skydd mot hot och våld. Det handlar alltså främst om poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom Kriminalvården, Tullverket och den psykiatriska vården samt sannolikt också vissa anställda på behandlingshem (jfr rättsfallet RH 1995:151). Bedömningen av vilken beredskap en person får anses ha i tjänsten påverkas också av vilka relevanta utbildningsinslag som normalt ingår i utbildningen för den aktuella tjänsten, t.ex. polisutbildningen, kriminalvårdsutbildningen, grundutbildningen för ordningsvakter och grundutbildningen för Tullverkets kontrollavdelning. Detta innebär att till exempel lärare, socialsekreterare, parkeringsvakter och en stor del av den övriga personalen inom vård och omsorg inte kan anses ha någon särskild beredskap i det här avseendet.

Vid bedömningen av om den skadelidande får anses ha haft särskild beredskap ska det vidare beaktas i vilken situation angreppet skedde och om den angripne i den aktuella situationen hade skäl för en ökad mental beredskap på att mötas av våld, hot eller annat kränkande beteende. När det gäller situationen som sådan har det t.ex. betydelse om angreppet skedde i en ingripandesituation eller vid någon annan direkt tjänsteåtgärd. När det inte är fråga om en ingripandesituation eller direkt tjänsteåtgärd, har den skadelidande ofta inte samma anledning att förvänta sig ett angrepp. En polis eller ordningsvakt får t.ex. normalt inte anses ha någon särskild beredskap i samband med en måltidspaus eller annan liknande situation. På liknande

sätt kan det vara när den som är föremål för ett ingripande eller någon annan tjänsteåtgärd inledningsvis är helt lugn och inte visar några tecken på aggressivitet. Ibland får den skadelidande anses ha haft en ökad mental beredskap för att bli utsatt för våld eller hot t.ex. till följd av information som lämnats inför ett ingripande eller annan kännedom som den skadelidande hade när han eller hon gick in i situationen. Vilken form av utrustning och andra hjälpmedel som den skadelidande hade tillgång till vid angreppet kan också påverka bedömningen av vilken beredskap den skadelidande objektivt sett haft (det kan t.ex. handla om särskilda insatsgrupper inom polis och kriminalvård).

Om det är fråga om en situation då den skadelidande utsatts för ett brott i tjänsten och han eller hon får anses ha haft en särskild beredskap för angreppet, ska två omständigheter särskilt beaktas vid bedömningen av om den skadelidande har utsatts för en allvarlig kränkning.

I den första punkten berörs *angrepp som är riktade mot den skadelidandes privata sfär*. Det som avses är angrepp av mer personlig karaktär som riktar sig mot den angripnes privata sfär och inte mot denne i egenskap av yrkesperson. Den beredskap som vissa yrkesgrupper får anses ha för vissa angrepp tar inte sikte på angrepp mot den privata sfären. Som exempel på angrepp mot den privata sfären kan nämnas rasistiska, sexistiska eller liknande tillmälen och hot som anspelar på den angripnes familj eller närstående. Sådana angrepp bör normalt anses innebära en allvarlig kränkning för den som utsätts.

Den andra punkten anger att det ska beaktas om det varit fråga om ett *fysiskt angrepp*. Med fysiskt angrepp som kan motivera kränkningssättning avses till exempel slag, sparkar, bett, rivning och bespottning. Utgångspunkten är att det finns anledning att se allvarigare på fysiska angrepp än på verbala angrepp. Det innebär dock inte att verbala angrepp aldrig kan anses utgöra en allvarlig kränkning och det innebär inte heller att alla fysiska angrepp utgör en allvarlig kränkning. Det ska göras en samlad bedömning av situationen i vilket angreppet skedde. Som en del i den bedömningen ingår t.ex. att beakta vilken typ av ingripande eller tjänsteåtgärd det var fråga om, vad den angripne hade anledning att förvänta sig när han eller hon gick in i situationen och i vilket sammanhang angreppet skedde. Det är inte ovanligt att situationen är sådan att den eller de som genomför ett ingripande eller någon annan tjänsteåtgärd har anledning att förvänta sig ett visst verbalt och fysiskt motstånd. Lindrigare fysiska angrepp

som utgör rena försök att undkomma eller försvåra ingripandet bör lika lite som tidigare normalt anses utgöra allvarliga kränkningar i skadeståndsrättslig mening. Medvetet riktade och uppsåtliga fysiska angrepp i form av t.ex. knytnävsslag i ansiktet, sparkar mot känsliga delar av kroppen, bett på oskyddade kroppsdelar, klös i ansiktet eller på andra oskyddade delar av kroppen och liknande bör däremot i många fall leda till bedömningen att det föreligger en allvarlig kränkning. Detsamma gäller angrepp med någon form av vapen eller annat tillhygge. Även andra typer av fysiska angrepp som t.ex. bespottning i ansiktet eller andra angrepp som för den skadelidande leder till att han eller hon får någon form av kroppsvätska på huden eller nära sina slemhinnor bör också normalt anses ge upphov till en allvarlig kränkning. Denna typ av angrepp kan dels ge upphov till en objektivt sett befogad oro för smitta, dels vara förnedrande för den skadelidande.

I slutändan handlar allvarlighetsbedömningen alltid om att det ska göras en samlad bedömning av de relevanta omständigheterna i det enskilda fallet. Det betyder att man, även vid angrepp mot någon i tjänsten, som tidigare kan hämta viss ledning för allvarlighetsbedömningen av den uppräknade som görs i 5 kap. 6 § rörande de faktorer som påverkar skadeståndets bestämmande (prop. 2000/01:68 s. 65). I det här sammanhanget kan särskilt nämnas den andra punkten som gäller angrepp som varit ägnade att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Det som avses i den punkten är allvarligare våldsbrott och allvarligare hot som har utförts med betydande hänsynslöshet eller grymhet. Allvarliga våldsbrott som till exempel försök till mord eller dråp, synnerligen grov misshandel, grov misshandel och allvarligare hot innebär i regel en allvarlig kränkning även då de riktar sig mot någon som tjänstgör i en yrkesgrupp med särskild beredskap. Att bli beskjutet i tjänsten är t.ex. något som även för en specialtränad polisman i insatsstyrkan regelmässigt får anses utgöra en allvarlig kränkning. Det gäller även situationer då angreppet gett upphov till en objektivt sett befogad rädsla för att ha blivit smittad av en allvarlig sjukdom. Slutligen kan man också anta att den nya sjunde punkten i 5 kap. 6 § som avser handlingar som innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital kan komma att aktualiseras i vissa av de fall som omfattas av den nya bestämmelsen i 2 kap. 3 § andra stycket.

Om det konstateras att en skadelidande som utsatts för brott i tjänsten, enligt den mer objektiva bedömning som alltid ska göras, har blivit allvarligt kränkt, ska skadevållaren liksom tidigare ersätta skadan fullt ut.

3 a §

Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakar en annan persons död, ska betala särskild anhörigersättning till den som stod den avlidne särskilt nära. Detta gäller dock inte om det är uppenbart oskäligt.

Paragrafen är ny och den anger förutsättningarna för särskild anhörigersättning. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.4.

Enligt paragrafen ska den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakat en annan persons död betala särskild anhörigersättning till den som stod den avlidne särskilt nära. Ersättningsformen är ny och kallas alltså för *särskild anhörigersättning*. I 5 kap. 6 a § anges hur ersättningen ska bestämmas.

För att rätt till särskild anhörigersättning ska föreligga krävs att skadevållaren *uppsåtligen eller av grov oaktsamhet genom brott orsakat en annan persons död*. Ersättning aktualiseras därmed främst i fall då någon gjort sig skyldig till en gärning som innefattar mord, dråp eller vållande till annans död, grovt brott. Att dödsfallet ska ha orsakats genom brott innebär vidare att rätt till särskild anhörigersättning inte föreligger i fall då skadevållaren är fri från ansvar t.ex. därför att han eller hon agerat i nödvärn. Det utesluter däremot inte fall då skadevållaren vid tiden för gärningen var under 15 år (se 1 kap. 6 § brottsbalken).

Berättigade till särskild anhörigersättning är de som *stod den avlidne särskilt nära*. Den ersättningsberättigade kretsen är alltså densamma som enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 och begreppet ska tillämpas på samma sätt vid bedömningen av om det föreligger en rätt till särskild anhörigersättning. Begreppets närmare innebörd framgår dels av förarbetena till bestämmelsen i 5 kap. 2 § första stycket 3 (prop. 2000/01:68 s. 21, 37 och 72), dels av praxis från domstolarna och skadeprövningsnämnderna (se t.ex. rättsfallen NJA 2005 s. 237 och ”Särborna” Högsta domstolens dom den 26 februari 2021 mål nr T 1848-20).

Den särskilda anhörigersättningen är avsedd att kompensera den rent ideella skada som kan antas uppstå då en nära anhörig blir dödad genom ett allvarligt brott och som inte ersätts som en personskada enligt nuvarande ordning. Ersättningens syfte är därför att – likt kränkningsersättningen – ersätta de momentana känslor av chock, förtvivlan, ilska, frustration, maktlöshet och liknande som typiskt sett kan antas uppstå hos en person med anledning av att denne får veta att den förlorat en nära anhörig genom ett allvarligt brott.

Av bestämmelsens ordalydelse framgår att varje dödsfall är att betrakta som en separat skada. Det innebär att om någon skadelidande förlorat mer än en nära anhörig ska han eller hon, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda, ha rätt till en särskild anhörigersättning för varje avliden anhörig.

Av paragrafens andra mening framgår att ersättning inte ska utgå om det är *uppenbart oskäligt*. Bestämmelsen utgör en säkerhetsventil för fall då det skulle framstå som direkt stötande om särskild anhörigersättning utgick till någon eller några anhöriga. Det skulle t.ex. kunna vara fallet om den anhörige i ett straffrättsligt relevant avseende på något sätt medverkat till dödsfallet. Det kan inte uteslutas att det även finns andra situationer då den efterlevande måste anses ha en så nära koppling till den händelse vid vilken dödsfallet inträffade att det skulle framstå som uppenbart oskäligt om ersättning utgick. Säkerhetsventilen ska dock tillämpas restriktivt.

Den särskilda anhörigersättningen utgör en ny typ av rent ideellt skadestånd och den ska utgå vid sidan av ersättning för personskada enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 utan att påverka personskadeersättningen.

4 §

Den som i fall som avses i 1–3 a §§ vållar skada innan han *eller hon* har fyllt arton år ska ersätta skadan i den *utsträckning* det är skäligt med hänsyn till hans *eller hennes* ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller en regel som lindrar det skadeståndsansvar som följer av huvudregeln om ansvar för vållande. Den avser ansvaret

för barn och ungdomar under 18 år. Paragrafen blir tillämplig om skadevållaren inte har fyllt 18 år när skadan vållades. Tanken är dock inte att skadeståndet utan vidare ska sättas ned för ungdomar i åldern 15–17 år. Som huvudregel ska dessa i stället bära fullt skadeståndsansvar; möjligheten att sätta ned skadeståndet bör i dessa fall användas restriktivt (prop. 1972:5 s. 169 och 461).

Bestämmelsen har ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörigersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att bestämmelsen blir tillämplig även på särskild anhörigersättning.

5 §

Den som i fall som avses i 1–3 a §§ vållar skada under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller av någon annan psykisk störning som inte är självförvållad och tillfällig ska ersätta skadan i den *utsträckning* det är skäligt med hänsyn till hans *eller hennes* sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller en regel som lindrar det skadeståndsansvar som följer av huvudregeln om ansvar för vållande. Förutsättningen för att ansvaret ska kunna lindras enligt paragrafen är att skada vållats under påverkan av en psykisk störning som, när den inte är allvarlig, inte får vara självförvållad och tillfällig. Tillämpningen av bestämmelsen bör vara restriktiv, men nedsättning kan ske med hänsyn till arten och graden av den psykiska störningen och det sätt varpå störningen påverkat skadevållarens handlande (prop. 1972:5 s. 463 ff. och t.ex. rättsfallet NJA 1999 s. 441).

Bestämmelsen har ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörigersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att bestämmelsen blir tillämplig även på särskild anhörigersättning.

3 kap. Skadeståndsansvar för annans vållande och för det allmänna

1 §

Den som har arbetstagare i sin tjänst ska ersätta

1. personskada eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten,

2. ren förmögenhetsskada som arbetstagaren i tjänsten vållar genom brott,

3. skada på grund av att arbetstagaren kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse i tjänsten, *och*

4. *skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § och som arbetstagaren orsakar genom fel eller försummelse i tjänsten.*

I fråga om skadeståndsansvar för staten eller en kommun gäller även det som sägs nedan i detta kapitel. Det som där sägs om en kommun gäller också en region och ett kommunalförbund.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller den centrala regleringen av det s.k. principalansvaret, arbetsgivares ansvar för skada vållad av arbetstagare. Bestämmelsen har ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhängersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att arbetsgivaransvaret också omfattar särskild anhängersättning. Skadeståndsansvaret förutsätter då både fel och försummelse i tjänsten och ersättningsansvar enligt 2 kap. 3 a §.

2 §

Staten eller en kommun *ska* ersätta

1. personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar,

2. skada på grund av att någon annan kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning, *och*

3. *skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § och som orsakas genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning.*

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller den centrala regleringen av det allmänna – dvs. statens eller kommuners – ansvar för skada. Bestämmelsen har

ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörig-ersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att ansvaret för staten och kommunerna också omfattar särskild anhörig-ersättning. Skadeståndsansvaret förutsätter då både fel och försummelse vid myndighetsutövning och ersättningsansvar enligt 2 kap. 3 a §.

4 §

Staten eller en kommun ska ersätta

1. personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada, skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § och skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a §, om skadan uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har överträtts från statens eller kommunens sida, och

2. annan ideell skada som uppkommit till följd av en sådan rättighetsöverträdelse.

Skadestånd enligt första stycket ska endast *betalas* i den utsträckning det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller bestämmelser om staten och kommunernas skadeståndsansvar gentemot enskilda vid överträdelser av den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Bestämmelsen har ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörig-ersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att ansvaret för staten och kommunerna vid överträdelser av Europakonventionen även omfattar särskild anhörig-ersättning.

5 §

En förälder som har vårdnaden om ett barn ska ersätta

1. personskada eller sakskada som barnet vållar genom brott,

2. skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §, och

3. skada som barnet orsakar och som ersätts enligt 2 kap. 3 a §.

Föräldrarnas ansvar enligt första stycket är för varje skadehändelse begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ social-

försäkringsbalken som gäller för det år då skadehändelsen inträffade. Står barnet under vårdnad av två föräldrar, gäller begränsningen för dem gemensamt.

Om beloppet som anges i andra stycket inte räcker till full ersättning åt flera som lidit skada till följd av skadehändelsen, ska ersättningen sättas ned med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innehåller regler om föräldrar som är vårdnadshavares ansvar för skador som barnet orsakar genom brott. Bestämmelsen har ändrats till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörig-ersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att föräldransvaret enligt bestämmelsen även omfattar särskild anhörigersättning.

5 kap. Skadeståndets bestämmande

6 §

Skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. *Skadeståndet ska vid skälighetsbedömningen bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet.*

Det ska vid bedömningen enligt första stycket särskilt beaktas om handlingen

1. haft förnedrande eller skändliga inslag,
2. varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa,
3. riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet,
4. inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande eller riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till,
5. varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet eller tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel under förhållanden som inneburit risk för att upptagningen sprids,
6. utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande, eller
7. innefattat hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller en liknande brottslig gärning eller som annars är skadeståndsskyldig med anledning av ett sådant brott kan på yrkande av den kränkte i ett mål om gärningen efter

omständigheterna *förpliktas* att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av *domen* i målet.

Ändringarna har behandlats i kapitel 6.

I paragrafen anges riktlinjerna för hur skadestånd för kränkning enligt 2 kap. 3 § ska bestämmas. I paragrafens första stycke har en ny mening lagts till. Den nya meningen syftar till att stärka upprättelseaspekten i kränkingsersättningens funktion. Paragrafens punktlista har placerats i bestämmelsens andra stycke och utökats med fyra nya omständigheter som ska beaktas särskilt vid bestämmandet av kränkingsersättningens storlek. Det som tidigare fanns angivet i bestämmelsens andra stycke har genomgått vissa språkliga ändringar och placerats i ett nytt tredje stycke.

Första stycket

Skadeståndet ska bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. Skadeståndets storlek ska vid denna skälighetsbedömning fortsättningsvis bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet. Tillägget innebär att skadeståndet ska uppgå till ett belopp som kan anses tillgodose den skadelidandes behov av upprättelse.

Bedömningen av hur stort den skadelidandes behov av upprättelse är ska göras objektivt utifrån graden av kränkning. Ju allvarligare kränkning angreppet inneburit, desto större får behovet av upprättelse antas vara. Graden av kränkning avgörs med ledning av de omständigheter som finns angivna i 5 kap. 6 § och utifrån andra relevanta omständigheter i det enskilda fallet. Det är främst omständigheter hänförliga till det brottsliga angreppet som ska beaktas. Även omständigheter som utgör direkta följder av det brottsliga angreppet kan beaktas, t.ex. att den skadelidande på grund av de skador angreppet medfört behövt ändra sitt sätt att leva. Typiskt sett får behovet av upprättelse antas vara större i de fall då skadelidande fått allvarliga skador som t.ex. frakturer, omfattande smärta, sårskador som krävt akut sjukvård, vävnadsförlust, förlust av kroppsdel eller liknande. Andra omständigheter som påverkar behovet av upprättelse ska också beaktas. Det kan t.ex. handla om att den skadelidande agerat på ett sätt som gör att det går att ifrågasätta om denna värnat sin egen integritet. Det som ersätts är de negativa känslor som upplevs vid

tidpunkten för det brottsliga angreppet. Detta innebär bland annat att bedömningen av den skadelidandes objektiva behov av upprättelse inte ska påverkas av att det t.ex. förflutit lång tid sedan det brottsliga angreppet.

Det stärkta upprättelsemomentet ska beaktas vid samtliga brottsliga angrepp. Upprättelsemomentet innebär inte någon förändring av de grundläggande normer som gäller vid ersättningsbestämmande. Upprättelsemomentet ska inte betraktas som något påslag, utan som en del i den sedvanliga prövningen av nivån på kränkningen. En skälighetsbedömning ska även fortsättningsvis göras och vilket belopp skadeståndet slutligt ska uppgå till avgörs utifrån samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Upprättelsemomentet kan ha ett särskilt framträdande genomslag beträffande vissa typer av brott. Kränkningar som innefattar fysisk *våldsanvändning* är till sin karaktär allvarliga och normalt får behovet av upprättelse antas vara större när fysiskt våld har använts. Det ska därför som utgångspunkt göras en åtskillnad mellan brott som innefattat fysiskt våld och brott som inte innefattat fysiskt våld. Detta innebär att integritetskränkningen och behovet av upprättelse typiskt sett är större vid en misshandel jämfört med ett hot om att begå en misshandel.

De allvarligaste formerna av *sexualbrott* hör till de mest integritetskränkande brott någon kan utsättas för. Skyddet för den sexuella integriteten är starkt och behovet av upprättelse är därför typiskt sett stort vid sexualbrott. Barn som utsätts för sexualbrott har sällan en förmåga att freda sin sexuella integritet och kan ta särskilt allvarlig skada av angreppen. Behovet av upprättelse får normalt anses vara större när det är ett barn som har utsatts för ett sexualbrott.

Den skadelidandes behov av upprättelse får normalt sett också anses vara stort vid *rånbrott*. Den skadelidande hamnar i direkt konfrontation med angriparen och tvingas med hot eller våld till underkastelse. Det finns en förnedring i att känna sig tvungen att lämna ifrån sig egendom som man har i sin besittning. Ett rån kan även skada den känsla av trygghet som den utsatte tidigare kan ha känt. Även om användningen av våld och hot kan skilja sig åt mellan olika rån försätts den skadelidande normalt i en skrämmande situation även i de mindre allvarliga fallen.

I allmänmotiven redogörs närmare för vilka ersättningsnivåer som kan vara rimliga i olika situationer (se avsnitt 6.5.2).

Punktlistan i andra stycket

Punkten 4

Den nya omständigheten som införs i punkten 4 innebär att det vid ersättningens bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen riktats mot någon som har eller tidigare har haft ett nära förhållande till den skadeståndsskyldige. Tillägget i denna punkt syftar till att skydda personer i den skadeståndsskyldiges närhet.

Vad som kan utgöra ett *nära förhållande* måste bedömas utifrån samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet. Vid denna bedömning ska det bland annat beaktas om parterna bor eller tidigare har bott tillsammans, hur starkt parternas känslomässiga band är eller tidigare har varit, hur ofta de har kontakt med varandra och den tid som förflutit sedan de senast hade kontakt med varandra. Även om det kan skilja sig åt mellan enskilda fall är det normala att den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till sin nuvarande eller före detta partner samt sina föräldrar, fosterföräldrar, syskon, egna barn och sin partners barn. Släktingar som t.ex. mor- och farföräldrar, mosttrar, morbröder, fastrar och farbröder kan i situationer då förhållandet bedömts vara nära också omfattas av bestämmelsen.

Lindriga och närmast bagatellartade gärningar som till sin karaktär inte framstår som förtroendeskadliga ska inte omfattas av denna punkt. Det kan t.ex. handla om vissa fall av ofredanden, olaga hot eller förolämpningar som har begåtts i en upprörd situation mellan vuxna.

Punkten 5

Den nya omständigheten som införs i punkten 5 tar främst sikte på den risk för spridning som kan uppkomma när det brottsliga angreppet t.ex. har filmats med hjälp av ett tekniskt hjälpmedel. Någon spridning av upptagningen behöver inte ha skett, redan risken för att upptagningen sprids är tillräcklig för att punkten ska bli tillämplig.

Med att den brottsliga handlingen *tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel* menas att det skett en bild- eller ljudupptagning av händelsen som kan spelas upp, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas med ett tekniskt hjälpmedel. När det gäller upptagningar som innehåller bild

omfattas både stillbilder, t.ex. fotografier, och rörliga bilder, t.ex. filmer och videogram, oavsett vilken teknik som används. När det gäller ljud faller alla former av ljudupptagningar med inspelningsapparater under bestämmelsen, oavsett vilken teknik som används.

Med *risk för att upptagningen sprids* avses sannolikheten för att upptagningen av det brottsliga angreppet mot skadelidande görs tillgänglig för fler än ett fåtal personer. Förhållandena ska vara sådana att risken för spridning inte ska vara försumbar. Det finns en presumtion för att brottsliga angrepp som har tagits upp med ett tekniskt hjälpmedel riskerar att spridas. Typiskt sett kan risken för att upptagningen sprids inte betraktas som försumbar om händelsen tagits upp av gärningspersonen själv eller personer som är bekanta till gärningspersonen eller den skadelidande. I en del situationer kan dock risken för spridning anses vara försumbar, t.ex. om en utomstående person dokumenterat händelsen i brottsbeivrande syfte.

Eftersom upptagningen inte behöver ha gjorts av gärningspersonen kan gärningspersonen även behöva ansvara för den risk för spridning som kan uppstå av att angreppet tagits upp av personer som inte deltagit i det brottsliga angreppet. Gärningspersonens skadeståndsrättsliga ansvar kan dock endast omfatta fall där det är påräkneligt att det finns en risk för att det görs en upptagning som sprids. Det kan t.ex. vara fallet om det brottsliga angreppet skett inför andra eller på en plats där det funnits mycket människor. Allt för avlägsna situationer som gärningspersonen inte kunnat räkna med ska gärningspersonen inte ansvara för. Det skulle t.ex. kunna handla om fall där ett brottsligt angrepp har filmats av någon i hemlighet när gärningspersonen inte kunnat räkna med att det skulle kunna ske med hänsyn till var och när det brottsliga angreppet ägt rum. En konstaterad risk för att upptagningen sprids behöver alltså inte alltid utgöra en påräknelig följd av det brottsliga angreppet.

Bedömningen av hur kränkande risken för att upptagningen sprids varit ska göras utifrån en helhetsbedömning, bland annat utifrån innehållet i det som riskerar att spridas och med hänsyn till vilka följder en spridning av det som tagits upp hade kunnat få för den skadelidande. Det får anses vara särskilt kränkande om det som riskerar att spridas är kopplat till den nakna kroppen eller varit av förnedringsliknande karaktär.

Punkten 6

Den nya omständigheten som införs i punkten 6 innebär att det vid ersättningsens bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen utförts av flera personer tillsammans mot den skadelidande. En förutsättning för att denna omständighet ska kunna beaktas i ersättningshöjande riktning är att de som deltagit i det brottsliga angreppet varit *flera* till antalet i förhållande till den skadelidande. Den skadelidande behöver inte nödvändigtvis ha varit ensam, även om sådana situationer kan vara särskilt kränkande.

För att ett angrepp ska anses vara utfört av flera personer *tillsammans* krävs att minst två gärningspersoner deltagit i angreppet mot den skadelidande. Ett angrepp ska betraktas som genomfört av flera personer tillsammans även i de fall då de som deltagit i angreppet inte varit lika aktiva, det räcker t.ex. att endast en av gärningspersonerna haft en central roll och att de andra på olika sätt medverkat i straffrättslig mening.

Denna punkt ska endast tillämpas i de fall då det kan antas att det numerära överläget påverkat graden av kränkning. Utgångspunkten är dock att graden av kränkning påverkas av att den skadelidande blivit angripen av flera personer. Om det är utrett att de andra gärningspersonernas delaktighet inte påverkat den skadelidande, ska emellertid denna omständighet inte beaktas. I en sådan situation kan det numerära överläget inte antas ha påverkat graden av kränkning.

Punkten 7

Den nya omständigheten som införs i punkten 7 innebär att det vid ersättningsens bestämmande särskilt ska beaktas om handlingen innefattat ett hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital. Angående denna nya omständighet hänvisas till vad som anförts i prop. 2015/16:113 s. 83 f. där samma lydelse förekommer som en kvalifikationsgrund vid brott.

Det som avses med *våldskapital* är en förmåga och beredskap inom en kriminell gruppering att begå allvarligare våldsbrott eller andra brott som kan medföra fara för liv och hälsa. En *anspelning* på ett våldskapital kan t.ex. bestå i en uttrycklig verbal hänvisning till en kriminell gruppering eller dess våldsamhet. Det kan också vara fråga om verbala budskap som i förtäckta ordalag underförstått hän-

visar till ett våldsbenäget kriminellt nätverk. Även budskap som inte är verbala och som har förmedlats på andra sätt kan omfattas, t.ex. bärandet av klädsel eller symboler med koppling till den kriminella grupperingen. En begränsning i vilka budskap som omfattas ligger i kravet på att hotet påtagligt ska ha förstärkts genom anspelningen.

Det våldskapital som anspelningen avser behöver inte vara ett faktiskt existerande våldskapital. Avgörande är att det framstår som att gärningspersonen tillhör eller backas upp av en gruppering som kan och är beredd att använda våld för att uppnå sina syften. Om det inte framstår som trovärdigt att gärningspersonen har den tillgång till ett våldskapital som påståtts eller antytts kan det inte sägas att hotet *påtagligt* har förstärkts genom anspelningen på våldskapitalet. Det behöver inte heller vara fråga om ett våldskapital som gärningsmannen själv disponerar. Alltså omfattas även fall då en utomstående profiterar på en kriminell grupperings rykte.

Tillämpligheten av denna punkt förutsätter inte att den skadeståndsskyldige i straffrättsligt hänseende dömts för ett brott där denna kvalifikationsgrund tillämpats. Om det i målet är utrett att handlingen innefattat ett hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital, ska detta beaktas vid den skadeståndsrättsliga prövningen.

Tredje stycket

Det som tidigare fanns angivet i bestämmelsens andra stycke har placerats i det nya tredje stycket. Ett par språkliga ändringar har gjorts i detta stycke.

6 a §

Särskild anhörigersättning bestäms oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet till ett skäligt belopp som är lika stort för var och en av de ersättningsberättigade.

Paragrafen, som är ny, anger förutsättningarna för bestämmande av särskild anhörigersättning. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.5.

Vid dödsfall kan efterlevande anhöriga i viss utsträckning få ersättning för ideell skada i form av ersättning för personskada (se 5 kap.

2 § första stycket 3). Den skada som avses i den här bestämmelsen är den rent ideella skada som kan uppstå vid en förlust av en nära anhörig genom ett allvarligt brott och som inte ersätts genom någon annan skadepost.

Liksom i fråga om andra typer av rent ideella ersättningsformer gäller att bedömningen ska göras utifrån ett objektivt synsätt. Den särskilda anhörigersättningen ska vidare bestämmas *oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet*. Det innebär att utgångspunkten är att ersättningen ska vara fullständigt schabloniserad. Den ska med andra ord alltid – oavsett omständigheterna i det enskilda fallet – bestämmas till ett lika stort belopp. Det spelar t.ex. inte någon roll om dödsfallet har orsakats genom ett uppsåtligt eller ett grovt oaktsamt brott. Inte heller ska närheten i relationen mellan den avlidne och den efterlevande påverka bestämmandet av den särskilda anhörigersättningen. Det framgår även av att det i lagtexten anges att beloppet ska vara *lika stort för var och en av de ersättningsberättigade*. Detta hindrar dock inte att skadevällarens ansvar lindras med stöd av bestämmelserna i 2 kap. 4 och 5 §§, om förutsättningarna för det är uppfyllda.

Eftersom det anges i bestämmelsen att ersättningen ska bestämmas till *ett skäligt belopp*, kan ersättningens storlek utvecklas över tid. Det kan t.ex. vara motiverat med hänsyn till penningvärdesförändringar, den allmänna utvecklingen på ersättningsnivåerna för andra ideella skadestånd eller en allmänt förändrad syn i samhället på hur den här typen av skador bör ersättas.

Ersättningsnivån bör inte sättas så lågt att den riskerar att motverka sitt syfte, men inte heller så högt att den jämfört med de belopp som döms ut i kränkingsersättning framstår som svårförståelig. Vidare bör den samlade ersättningen för den ideella personskadan och den särskilda anhörigersättningen hamna på en rimlig nivå.

Särskild anhörigersättning ska som utgångspunkt bestämmas efter de principer som gäller vid tiden för fastställandet av ersättningen (jfr rättsfallet ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938).

Liksom vad gäller för kränkingsersättning och ersättning för annan ideell skada vid överträdelser av Europakonventionen är lagens bestämmelser om jämkning på grund av medvållande inte tillämpliga på den särskilda anhörigersättningen (se 6 kap. 1 §). Däremot kan, som framgår av kommentaren till 2 kap. 3 a §, säkerhetsventilen tillämpas undantagsvis i fall då det skulle framstå som uppenbart oskäligt att ersättning utgick.

6 kap. Gemensamma bestämmelser

3 §

Rätten till ersättning för fysiskt och psykiskt lidande och för särskilda olägenheter faller bort, om den skadelidande avlider innan ett krav på sådan ersättning har framställts. Detsamma gäller rätten till

1. ersättning för kränkning,
2. särskild anhörigersättning, och
3. ersättning för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § första stycket 2.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen reglerar möjligheten att arva en skadeståndsfordran avseende ideell skada vid personskada eller kränkning och annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § och den förutsätter att ett ersättningskrav har framställts innan den skadelidande avlidit. Bestämmelsen ändras till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörigersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att bestämmelsen blir tillämplig även på särskild anhörigersättning. Rätten till särskild anhörigersättning faller alltså bort, om den skadelidande – dvs. den anhöriga – avlider innan ett krav på sådan ersättning har framställts.

6 §

En skadelidande som har tillerkänts skadestånd för kränkning *eller särskild anhörigersättning ska* inte förpliktas att ersätta den skadeståndsskyldiges rättegångskostnader i ett mål där skadestånd på grund av brottet prövas. Detta gäller dock inte om särskilda skäl föranleder annat.

Om det finns särskilda skäl gäller vad som sägs i första stycket första meningen också en skadelidande som har tillerkänts skadestånd för fysiskt och psykiskt lidande eller för särskilda olägenheter på grund av brott.

Undantag från vad som sägs i första och andra styckena får göras i fråga om sådana kostnader som den skadelidande har orsakat genom att uppträda på ett sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § eller 31 kap. 4 § rättegångsbalken.

Ändringen har behandlats i avsnitt 8.4.6.

Paragrafen innebär vissa undantag från rättegångsbalkens regler om ansvar för motpartens rättegångskostnader i fall då en skadelidande har tillerkänts skadestånd för kränkning. De närmare övervägandena bakom bestämmelsen finns i prop. 1999/2000:47. Bestämmelsen änd-

ras till följd av de ändringar i lagen som gäller särskild anhörigersättning (se 2 kap. 3 a § och 5 kap. 6 a §). Innebörden av ändringen är att en skadelidande som har tillerkänts särskild anhörigersättning enligt 2 kap. 3 a § som utgångspunkt inte ska förpliktas att ersätta den skadeståndsskyldiges rättegångskostnader i ett mål där skadestånd på grund av brottet prövas. Samma regler som gäller för en skadelidande som fått kränkingsersättning ska alltså gälla för en skadelidande som fått särskild anhörigersättning. Med tanke på den särskilda anhörigersättningens utformning kommer ändringen i praktiken få begränsad betydelse. Bestämmelsen kan dock aktualiseras i fall då den skadelidande vill begära en prövning av om det finns skäl att höja den schabloniserade ersättningens storlek.

13.3 Förslaget till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322)

5 §

Brottsskadeersättning betalas för den skada det innebär att någon allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet eller frid eller genom grovt förtal enligt 5 kap. 2 § brottsbalken (kränkning).

Brottsskadeersättning för kränkning bestäms enligt 5 kap. 6 § första och andra styckena skadeståndslagen (1972:207).

I den utsträckning en domstol i sak har prövat ett yrkande om skadestånd för kränkning får brottsskadeersättningen i denna del inte bestämmas till ett lägre belopp än vad som följer av domstolens avgörande, om inte annat följer av denna lag.

Paragrafen reglerar bland annat hur brottsskadeersättning för kränkning ska bestämmas. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.6. Bestämmelsen ändras till följd av de ändringar som gjorts i 5 kap. 6 § skadeståndslagen där punktlistan med omständigheter som ska beaktas särskilt utökats och flyttats från 5 kap. 6 § första stycket skadeståndslagen till paragrafens andra stycke. Innebörden av ändringen är att även 5 kap. 6 § andra stycket skadeståndslagen ska beaktas vid bestämmandet av brottsskadeersättningen.

5 a §

Brottsskadeersättning betalas för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen (1972:207). Sådan brottsskadeersättning bestäms enligt 5 kap. 6 a § samma lag.

I den utsträckning en domstol i sak har prövat ett yrkande om ersättning för skada enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen får brottsskadeersättningen i denna del inte bestämmas till ett lägre belopp än vad som följer av domstolens avgörande, om inte annat följer av denna lag.

Paragrafen innehåller bestämmelser om brottsskadeersättning för sådan skada som ska ersättas enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen, dvs. särskild anhörigersättning. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.7.

Enligt *första stycket* betalas brottsskadeersättning för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen. Sådan skada ersätts om någon uppsåtligen eller av grov oaktsamhet orsakat en annan persons död. Rätten till brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen har alltså samma omfattning som rätten till särskild anhörigersättning har enligt skadeståndslagen, se vidare kommentaren till 2 kap. 3 a § skadeståndslagen. Rätten till brottsskadeersättning kan dock begränsas av bland annat 10 § som anger förhållandet till annan ersättning och 12 § som anger när brottsskadeersättningen får jämkas. Dessa bestämmelser är fullt ut tillämpliga även på denna typ av brottsskadeersättning.

Denna typ av brottsskadeersättning ska bestämmas enligt 5 kap. 6 a § skadeståndslagen. För innebörden av den bestämmelsen hänvisas till författningskommentaren för 5 kap. 6 a § skadeståndslagen.

Andra stycket reglerar Brottsoffermyndighetens möjlighet att i förhållande till ett domstolsavgörande göra en egen skadeståndsrättslig bedömning. I stycket föreskrivs att om en domstol har prövat ett skadeståndsyrkande för särskild anhörigersättning i sak, får Brottsoffermyndigheten inte bestämma brottsskadeersättningen, såvitt gäller den särskilda anhörigersättningen, till ett lägre belopp än det belopp som domstolen har dömt ut i skadestånd. Brottsoffermyndigheten är däremot fri att bestämma ett högre belopp än vad domstolen har beslutat. Detta kan ske som en del i utvecklingen av ersättningsnivån vid den här typen av skada. För en kommentar till motsvarande stycke i 5 §, se prop. 2013/14:94 s. 76 f. Det som sägs där är i stora delar relevant även här.

17 §

Rätten till brottskadeersättning för personskada enligt 5 kap. 1 § första stycket 3 skadeståndslagen (1972:207), för kränkning *och för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen* faller bort om den skadelidande avlider innan en ansökan om brottskadeersättning har gjorts. Detta gäller dock inte om han eller hon dessförinnan har framställt krav på skadestånd för sådan skada.

Paragrafen reglerar verkan av den skadelidandes död. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.7.

Bestämmelsen ändras till följd av att brottskadeersättning nu ska kunna betalas för sådan skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen, dvs. särskild anhörigersättning (se 5 a §). Innebörden av ändringen är att bestämmelsen blir tillämplig även på sådan brottskadeersättning.

32 §

Ett anspråk på brottskadeersättning enligt 4, 5 *eller 5 a §* får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsökningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottskadeersättning enligt 4, 5 *eller 5 a §* har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsökningsbalken.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för utmätning av brottskadeersättning. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.7.

Bestämmelsen ändras till följd av att brottskadeersättning nu ska kunna betalas för sådan skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § skadeståndslagen, dvs. särskild anhörigersättning (se 5 a §). Innebörden av ändringen är att bestämmelsen blir tillämplig även på sådan brottskadeersättning.

Referenser

Propositioner

- Prop. 1968:130, *med förslag till införsellag m. m.*
- Prop. 1972:5, *med förslag till skadeståndslag m.m.*
- Prop. 1974:97, *med förslag till lag om ersättning vid frihetsinskränkning.*
- Prop. 1975:12, *med förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207), m.m.*
- Prop. 1977/78:126, *om ersättning för brottsskador.*
- Prop. 1980/81:8, *med förslag till utsökningsbalk.*
- Prop. 1987/88:92, *om ändring i brottsskadelagen (1978:413).*
- Prop. 1994/95:49, *Reformerad löneexekution och målhantering hos kronofogdemyndigheten.*
- Prop. 1997/98:44, *Personuppgiftslag.*
- Prop. 1997/98:55, *Kvinnofrid.*
- Prop. 1997/98:105, *Det allmännas skadeståndsansvar.*
- Prop. 1999/2000:47, *Brottsoffers ansvar för rättegångskostnader.*
- Prop. 2000/01:68, *Ersättning för ideell skada.*
- Prop. 2001/02:124, *Straffansvaret för människohandel.*
- Prop. 2002/03:49, *Nya förmånsrättsregler.*
- Prop. 2003/04:96, *Vissa socialförsäkringsfrågor.*
- Prop. 2003/04:150, *Ny försäkringsavtalslag.*
- Prop. 2005/06:166, *Barn som bevittnat våld.*
- Prop. 2007/08:95, *Ett starkare skydd mot diskriminering.*
- Prop. 2009/10:147, *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.*
- Prop. 2012/13:1, *Budgetpropositionen för 2013.*

- Prop. 2012/13:69, *Kränkande fotografering.*
- Prop. 2012/13:111, *En skärpt sexualbrottslagstiftning.*
- Prop. 2013/14:94, *En ny brottskadelaag.*
- Prop. 2014/15:77, *Genomförande av brottsofferdirektivet.*
- Prop. 2015/16:113, *Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet.*
- Prop. 2016/17:108, *Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott.*
- Prop. 2016/17:222, *Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.*
- Prop. 2017/18:7, *Skadestånd och Europakonventionen.*
- Prop. 2017/18:8, *Justering av den utvidgade fåmansföretagsdefinitionen.*
- Prop. 2017/18:177, *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.*
- Prop. 2018/19:81, *Stärkt ordning och säkerhet i domstol.*
- Prop. 2018/19:138, *Straffet för mord.*
- Prop. 2020/21:1, *Budgetpropositionen för 2021.*
- Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott.*
- Prop. 2020/21:161, *Löneutmätning och digitala ansökningar i utsökningsförfarandet.*

Departementsserien (Ds)

- Ds 2007:10, *Skadeståndsfrågor vid kränkning.*
- Ds 2021:17, *En reformerad arbetsrätt – för flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden.*

Statens offentliga utredningar (SOU)

- SOU 1964:57, *Utsökningsrätt III. Exekution i lön, beneficium m.m.*
- SOU 1972:12, *Skadestånd IV. Värdesäkring av skadeståndslivräntor.*
- SOU 1992:84, *Ersättning för kränkning genom brott.*
- SOU 1993:32, *Ny anställningsskyddslag.*
- SOU 1995:33, *Ersättning för ideell skada vid personskada.*

- SOU 1999:1, *Nya förmånsrättsregler.*
- SOU 2010:1, *Lätt att göra rätt – om förmedling av brottskadedestånd.*
- SOU 2010:87, *Skadedestånd och Europakonventionen.*
- SOU 2012:26, *En ny brottskadelag.*
- SOU 2016:81, *Ett modernare utsökningsförfarande – del 1.*
- SOU 2017:7, *Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål.*
- SOU 2017:39, *Ny dataskyddslag.*
- SOU 2018:75, *Vissa polisfrågor – säkerhet vid förhör samt kränkingsersättning.*
- SOU 2020:30, *En moderniserad arbetsrätt.*
- SOU 2020:44, *Grundlagsskadedestånd – ett rättighetsskydd för enskilda.*
- SOU 2020:57, *Ett särskilt hedersbrott.*
- SOU 2021:43, *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar.*

Kommittédirektiv

- Dir. 1988:76, *Ersättning för ideell skada i samband med personskada m.m.*
- Dir 2010:84, *En översyn av brottskadelagen.*
- Dir. 2017:131, *Tilläggsdirektiv till Blåljusutredningen (Ju 2016:23).*

Lagrådsremiss

- Lagrådsremissen *Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer* den 10 juni 2021.

Utskottsbetänkande

- Bet. 2015/16:JuU22.
- Bet. 2016/17:JuU18.
- Bet. 2016/17:JuU20.
- Bet. 2018/19:JuU1.

Bet. 2018/19:JuU10.

Bet. 2019/20:JuU8.

Bet. 2020/21:JuU1.

Motioner och riksdagsskrivelser

Motion, 2009/10:Ju345, *Utbetalning av skadestånd till brottsoffer m.m.*

Motion, 2018/19:1212, *Förskotterat skadestånd till brottsoffren.*

Motion, 2019/20:142, *Stärkta rättigheter för brottsoffer.*

Motion, 2020/21:3096, *Ersättning till brottsoffer.*

Motion, 2020/21:3298, *Stöd till brottsoffer.*

Riksdagsskrivelse 2018/19:73.

Riksdagsskrivelse 2018/19:191.

Riksdagsskrivelse 2019/20:43.

Riksdagsskrivelse 2016/17:223.

Regeringsbeslut

Regeringsbeslut den 17 december 2021, Ju2020/04577 och Ju2020/01672.

Litteratur

Andersson, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*, Iustus, Uppsala, 1997.

Bengtsson och Strömbäck, *Skadeståndslagen: En kommentar*, JUNO version 7, Norstedts juridik.

Dahlstrand, *Kränkning och upprättelse. En rättssociologisk studie av kränkningens ersättning till brottsoffer*, Diss. Lund, Lunds universitet, 2012.

Dahlstrand och Bergwall, *Kränkning och upprättelse. En replikation av en rättssociologisk enkätstudie*, Lunds universitet, 2021.

- Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, JUNO version 5, Norstedts juridik.
- Dereborg och Lindeblad, *Brottsskadelagen (2014:322): En kommentar*, JUNO version 1, Norstedts juridik.
- Friberg, *Kränkningens ersättning: skadestånd för kränkning genom brott*, Diss. Uppsala, Uppsala universitet, 2010.
- Gregow, Millqvist, Persson och Walin, *Utsökningsbalken: En kommentar*, JUNO version 5, Wolters Kluwer.
- Hellner och Radetzki, *Skadeståndsrätt*, JUNO version 10, Norstedts juridik.
- Lunning, Toijer och Lindblom, *Anställningskydd: En lagkommentar*, JUNO version 11A, Norstedts juridik.
- Mellqvist, *Processrätt – grunderna för domstolsprocessen*, JUNO, version 4, Iustus.
- Schultz, *Kränkning: studier i skadeståndsrättslig argumentation*, Jure, Stockholm, 2008.
- Schultz, *Kritik mot kränkningens begreppet*, SvJT 2008 s. 37–56.
- Schultz, *Kränkning och andra ”särskilda yrkesgrupper”*, SvJT 2013 s. 314–331.

Övrig litteratur

- Brå (2005), *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner: från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. Rapport 2005:18, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2009), *Polisens möte med organiserad brottslighet: en undersökning om otillåten påverkan*. Rapport 2009:7, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2016), *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner: en uppföljning*. Rapport 2016:13, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2018), *Yrkesrelaterat utsatthet för brott*. Kortanalys 3/2018, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2019), *Grov kvinnofridskränkning: brottets hantering och utveckling i rättskedjan 1998–2017*. Rapport 2019:8, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.

- Brå (2020), *Nationella trygghetsundersökningen 2020 – Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2020:8, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2020), *Brott i nära relationer bland unga*. Kortanalys 6/2020, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2021), *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av anmält dödligt våld 2020*. Kriminalstatistik, Stockholm, Brottsförebyggande rådet.
- Rir (2021), *Effektiviteten i Polismyndighetens arbete med information till brottsutsatta*. RIR 2021:20, Stockholm, Riksrevisionen.

Kommittédirektiv 2019:104

Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer

Beslut vid regeringssammanträde den 19 december 2019

Sammanfattning

En särskild utredare ska se över vissa regler som gäller brottsoffers rätt till skadestånd och möjlighet att få ut sådan ersättning. Syftet är att stärka brottsoffers ställning och minska skadeverkningarna av brott.

Utredaren ska bl.a.

- ta ställning till i vilken utsträckning nivåerna på kränkingsersättning bör höjas,
- ta ställning till i vilken utsträckning polisens och andra särskilt utsatta yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning bör utvidgas,
- ta ställning till hur efterlevande anhörigas rätt till ideellt skadestånd kan stärkas,
- ta ställning till hur reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer, och
- föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga.

En parlamentarisk referensgrupp ska tillsättas.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2021.

Utredningsuppdraget

Höjda ersättningsnivåer för kränkning

Gällande ordning

Den som utsätts för ett brott kan drabbas av olika slags skador som ger rätt till ersättning. Det kan vara fråga om sakskador eller personskador av ekonomisk natur, t.ex. sjukvårdskostnad och inkomstförlust. Ett brottsoffer kan även drabbas av personskador av ideellt slag, t.ex. fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (s.k. sveda och värk). Utmärkande för en ideell skada är att den inte låter sig mätas i pengar på samma sätt som en ekonomisk skada.

Vid sidan av ersättning för ekonomisk skada och personskada av ideellt slag kan ett brottsoffer ha rätt till s.k. kränkningersättning. Det rör sig om en särskild form av ideell ersättning. Kränkningersättning kan komma i fråga om någon allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära, t.ex. genom sexualbrott eller våldsbrott (2 kap. 3 § skadeståndslagen [1972:207]).

Den som har utsatts för ett brott ska i första hand begära skadestånd av den som har begått brottet, vilket vanligtvis görs i samband med rättegången i ett brottmål. Den skadelidande kan också ha rätt till ersättning via en försäkring. Om full kompensation inte kan fås från skadevällaren eller via försäkringen, kan ett brottsoffer ansöka om brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen (2014:322) hos Brottsoffermyndigheten. Det rör sig om en skattefinansierad statlig ersättning.

Brottsskadeersättning för kränkning bestäms efter samma kriterier som kränkningersättning enligt skadeståndslagen (5 § brottsskadelagen). Om brottsskadeersättning betalas ut, inträder staten i den skadelidandes rätt till skadestånd och har rätt att kräva gärningsmannen på beloppet (28 och 29 §§ brottsskadelagen).

Kränkningersättningen tar sikte på den kränkning som uppkommer just i samband med angreppet och syftar till att kompensera för den kränkning av den personliga integriteten som brottet har inneburit. Ersättningen avser att kompensera känslor som den kränkande handlingen har framkallat, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande och som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det är fråga om en personskada. Även om själva kränkningen inte kan suddas ut genom

ersättning i pengar, är ersättningen tänkt att bidra till att den drabbade får upprättelse för den förnedrande och kränkande handlingen och därmed också bidra till att återställa hans eller hennes självrespekt och självkänsla. (Se prop. 2000/01:68 s. 19 och 48.)

Skadeståndslagen anger inte med vilka belopp kränkningersättning ska betalas, men den innehåller vissa riktlinjer för hur ersättningen ska fastställas. Enligt 5 kap. 6 § bestäms kränkningersättning efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet, varvid vissa omständigheter särskilt ska beaktas. Sådana omständigheter är om handlingen haft förnedrande eller skändliga inslag eller om den varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Andra sådana omständigheter är om handlingen riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet eller om den inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande. Även det fallet att handlingen varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet räknas upp. De omständigheter som räknas upp i paragrafen har typiskt sett ansetts vara de viktigaste, men även andra omständigheter kan vara relevanta. Det ankommer på rättstillämpningen att utifrån förhärskande etiska och sociala värderingar närmare precisera vilka hänsyn som ska tas vid skadeståndets bestämmande. (Se prop. 2000/01:68 s. 52 f. och 74 f.)

Eftersom utgångspunkten för bestämmandet av kränkningersättning är en skönsässig bedömning baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar ser man i första hand till vilken kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit genom angreppet. Det innebär att ersättningen i stor utsträckning får bestämmas med ledning av objektiva faktorer. I särskilda fall kan man dock ta hänsyn till intensiteten i den skadelidandes upplevelser av kränkningen på ett sätt som kan medföra avvikelser från den mera schablonartade bedömningen. Det rör sig om fall där det framkommer att kränkningen har varit särskilt allvarlig eller kanske klart lindrigare än normalt. (Se prop. 2000/01:68 s. 49, 51 f., 66 och 74.)

Utvecklingen av ersättningsnivåerna för kränkning sker genom ett samspel mellan Brottsoffermyndighetens avgöranden och domstolarnas dömande verksamhet, inklusive vägledande avgöranden från Högsta domstolen. I praktiken bestäms ersättningsnivån ofta med ledning av de schabloner för brottsskadeersättning som tillämpas av Brottsoffermyndigheten efter beslut av Nämnden för brottsskadeersättning. År 2013 höjde myndigheten t.ex. schablonersättningen för

kränkning vid våldtäkt mot vuxna från 75 000 kronor till 100 000 kronor. Höjningen berodde på den skärpta syn på sexualbrott som bl.a. kommit till uttryck genom förändringar i lagstiftningen om sexualbrott. Högre belopp än enligt schablonerna kan dock komma i fråga om det finns skäl för det. Enligt Brottsoffermyndighetens praxis kan en allvarlig kränkning inte uppskattas till ett lägre belopp än 5 000 kronor.

Högsta domstolen tar i sin praxis fasta på att det som ska ersättas genom kränkingsersättningen principiellt är den kränkning, dvs. den momentana upplevelse, som den angripne typiskt sett har drabbats av vid skadetillfället, och inte efterföljande lidande eller andra upplevelser eller verkningar av det brottsliga angreppet. Vidare har domstolen i ett avgörande slagit fast att kränkingsersättning som utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gäller vid tiden för fastställande av ersättningen, dvs. vid domstillfället (rättsfallet NJA 2017 s. 938). I avgörandet pekar domstolen på att kränkingsersättningen skiljer sig från annat skadestånd genom att det inte handlar om en konkret skada som kan frigöras från den värdering av gärningen som sker vid bedömningstillfället. Enligt domstolen ökar förutsättningarna för att ersättningen ska bidra till upprättelse och medverka till att återställa självrespekten och självkänslan hos den skadelidande, om de värderingar och förhållanden som då gäller får slå igenom.

Ersättningsnivåerna för kränkning behöver ses över

I samband med att den nuvarande regleringen om kränkingsersättning tillkom behandlades frågan om att höja ersättningsnivån. Regeringen kom då fram till slutsatsen att ersättningsnivåerna hade utvecklats på ett sådant sätt att det inte fanns anledning att ingripa med lagstiftning (prop. 2000/01:68 s. 55 f.). Sedan dess har frågan om att höja ersättningsnivåerna för kränkning även behandlats av riksdagen vid upprepade tillfällen. Motionsyrkanden om höjda ersättningsnivåer har då avslagits med hänvisning till att det bör vara de rättstillämpande organens uppgift att bestämma ersättningens storlek (se bl.a. bet. 2015/16:JuU22 och bet. 2016/17:JuU20).

Frågan om att höja nivåerna på kränkingsersättning har på senare tid aktualiserats på nytt. Det har i olika sammanhang gjorts gällande att nivån på ersättningar som döms ut är för låg och inte står i överens-

stämmelse med det allmänna rättsmedvetandet. Riksdagen har i ett tillkännagivande uppmanat regeringen att återkomma med ett lagförslag om fördubblad kränkingsersättning till brottsoffer. Enligt riksdagen behöver brottsofferperspektivet stärkas, och den kränkning som brottsoffret lidit efter att ha utsatts för brott bör värderas högre i skadeståndshänseende för att stå i bättre överensstämmelse med de etiska och sociala värderingar som är rådande i dag (bet. 2018/19: JuU1 punkt 2, rskr. 2018/19:73). Mot den bakgrunden, och som ett led i regeringens arbete med att stärka brottsoffers ställning och minska skadeverkningarna av brott, finns det skäl att se över i vilken utsträckning nivåerna på kränkingsersättning bör höjas och hur detta bör åstadkommas. Det är viktigt att kränkingsersättningen står i samklang med rådande samhällsvärderingar och utgör en adekvat kompensation för den kränkning som ett brottsoffer har utsatts för.

Översynen ska ske med utgångspunkt i nuvarande ordning att det i första hand är gärningsmannen som ska betala kränkingsersättningen (jfr bet. 2018/19: JuU1 s. 46). En annan utgångspunkt är att regleringen inte heller fortsättningsvis bör ange några belopp utan endast riktlinjer för bestämmandet av ersättningens storlek, i syfte att möjliggöra en dynamisk tillämpning av lagstiftningen. Vidare ska utgångspunkten även fortsättningsvis vara att ett skadestånd för kränkning främst har en reparativ funktion, dvs. att kompensera brottsoffret för den skada som kränkningen har inneburit.

Översynen avser nivåerna på kränkingsersättning och inte andra typer av ideellt skadestånd. Utredaren behöver dock analysera och förhålla sig till hur höjda nivåer för kränkingsersättning kan påverka andra typer av ideellt skadestånd, t.ex. diskrimineringsersättning, ideellt skadestånd vid överträdelser av den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och s.k. allmänt skadestånd enligt arbetsrätten.

Även andra följder av en höjd kränkingsersättning behöver analyseras och vägas in. Det gäller bl.a. risken för missbruk av ersättningsystemet och den ytterligare påfrestning på skadevållarens ekonomi som en höjning av ersättningen innebär, vilket kan minska hans eller hennes möjligheter till återanpassning i samhället. I vissa fall kan ersättningsansvaret drabba andra än skadevållaren, vilket också behöver beaktas (jfr 3 kap. 1, 2, 4 och 5 §§ skadeståndslagen).

En annan fråga som utredaren kan behöva analysera och förhålla sig till är behovet av en övergångsreglering. Enligt allmänna skade-

ståndsrettsliga principer tillämpas nya skadeståndsregler endast på skadefall som har inträffat efter ikraftträdandet. Samtidigt har Högsta domstolen i rättsfallet NJA 2017 s. 938 slagit fast att kränkningersättning som utgångspunkt ska bestämmas efter de principer som gäller vid tiden för fastställande av ersättningen.

Utredaren ska därför

- kartlägga ersättningsnivåerna för kränkning enligt rådande praxis,
- om möjligt undersöka vilka som i dag kan anses vara de förhärskande etiska och sociala värderingarna i fråga om kränkningersättningens storlek,
- analysera hur höjda nivåer på kränkningersättning kan påverka andra typer av ideellt skadestånd,
- analysera andra följder av en höjd kränkningersättning,
- utifrån kartläggningen och analyserna överväga och ta ställning till i vilken utsträckning nivåerna på kränkningersättning bör höjas och hur detta bör åstadkommas, och
- föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga.

Utvidgad rätt till kränkningersättning för poliser och andra särskilt utsatta yrkesgrupper

Gällande ordning

En förutsättning för kränkningersättning är att den skadelidande har blivit utsatt för en allvarlig kränkning. Vad som utgör en allvarlig kränkning ska bedömas utifrån samtliga omständigheter i varje enskilt fall. Möjligheterna för s.k. särskilt utsatta yrkesgrupper att få kränkningersättning för brott som de utsätts för i tjänsten tas upp som en fråga av principiell betydelse i förarbetena till nuvarande reglering. Det anges att den brottsliga handlingen bör vara av väsentlig betydelse för frågan om huruvida det rör sig om en ersättningsbar kränkning eller inte. En annan sak är att personer i en del yrkesgrupper, t.ex. poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården, i praktiken har anledning att räkna med att mötas av vissa mindre grova angrepp i arbetet och också har en

bättre beredskap för detta. Det är då naturligt att det krävs något mer än normalt för att en allvarlig kränkning ska kunna konstateras. Det anges vidare att detta synsätt dock inte får dras så långt att den personliga kränkningen hamnar i bakgrunden. Även om det ingår i en persons normala arbetsuppgifter att hantera våldsamma och stökiga personer, bör ersättning ofta kunna ges om han eller hon i tjänsten utsätts för en brottslig kränkning som är skymflig och direkt angriper den privata sfären. Som exempel anges ett sådant renodlat kränkande angrepp som att bli spottad rakt i ansiktet. (Se prop. 2000/01:68 s. 50 och 66.)

Högsta domstolen har i ett avgörande tillerkänt en polisman kränkingsersättning för att i samband med ett omhändertagande ha blivit spottad rakt i ansiktet (rättsfallet NJA 2005 s. 738). Domstolen framhöll att när det är fråga om en påstådd kränkning som skett i anslutning till ett polisingripande där en polisman tillgripit våld, måste det krävas mer än annars för att kränkingsersättning ska komma i fråga. Det gäller enligt domstolen i all synnerhet om polismannen genom sitt agerande provocerat till eller på annat sätt framkallat den påstådda kränkningen. Högsta domstolen konstaterade i det aktuella fallet att bespottningen visserligen haft ett omedelbart samband med att polismannen skulle föra in förövaren i polisarresten, men att det inte hade visats att polismannen fullgjort detta tjänsteåliggande på ett olämpligt sätt eller att han annars genom sitt agerande framkallat ofredandet. Under dessa omständigheter fick bespottningen enligt domstolen bedömas som en i hög grad förnedrande och skymflig handling mot polismannen, och handlingen ansågs därför innebära en allvarlig kränkning som berättigade till ersättning.

I ett annat avgörande har Högsta domstolen ansett att kränkingsersättning inte skulle tillerkännas en ordningsvakt som, i samband med en avvisning från en restaurang av en berusad person som hade knuffat en annan restauranggäst, blivit slagen och riven i ansiktet samt hotad att han skulle dödas (rättsfallet NJA 2012 s. 711). Domstolen konstaterade att en ordningsvakt under ett fysiskt ingripande får antas ha en mental beredskap att mötas av ett visst verbalt och fysiskt motstånd mot åtgärden. Enligt domstolen hade angreppet på ordningsvakten inte varit så grovt att det av den anledningen kunde anses ha utgjort en allvarlig kränkning av hans personliga integritet. Angreppet hade enligt domstolen inte heller varit skymfligt eller förnedrande. Mot den bakgrunden gjorde Högsta domstolen bedöm-

ningen att ordningsvakten inte hade utsatts för en kränkning som berättigade till ersättning.

Rätten till kränkingsersättning för bl.a. poliser behöver ses över

Förutsättningarna för framför allt poliser att få kränkingsersättning för brott som de utsatts för i tjänsten har på senare tid uppmärksamats i olika sammanhang. Det har gjorts gällande att poliser i alltför stor utsträckning nekas ersättning och att det i praxis ställs väsentligt högre krav än i andra fall för att kränkingsersättning ska dömas ut. I april 2017 tillkännagav också riksdagen för regeringen att det bör utredas hur polisers rätt till ersättning vid allvarlig kränkning ska kunna utökas (bet. 2016/17:JuU18 punkt 19, rskr. 2016/17:223).

Mot den bakgrunden beslutade regeringen i december 2017 att ge Blåljusutredningen i uppdrag att kartlägga och analysera domstolsavgöranden som gäller polismäns rätt till ersättning vid allvarlig kränkning och överväga och föreslå de åtgärder som behövs för att säkerställa deras rätt till ersättning (dir. 2017:131). Uppdraget redovisades hösten 2018 i slutbetänkandet Vissa polisfrågor – säkerhet vid förhör samt kränkingsersättning (SOU 2018:75). Utifrån sin kartläggning anser utredningen att det inte finns något som talar för att praxis, som i huvudsak är oförändrad sedan 2005 års avgörande från Högsta domstolen, är oenhetlig. Utredningen anser sig inte ha tillräckligt faktaunderlag för att specifikt kunna peka ut i vilka hänseenden nuvarande praxis innefattar några brister i sakligt hänseende. Utifrån ett kriminal-politiskt perspektiv och från brottsoffersynpunkt gör dock utredningen bedömningen att det, även med en bibehållen särbehandling av poliser och andra särskilt utsatta yrkesgrupper, finns skäl för att i utvidgande riktning se över det nuvarande rättsläget när det gäller bl.a. polisers rätt till ersättning för allvarlig kränkning genom brott. Utredningen överväger olika alternativ, men landar i förslaget att en myndighet ska få i uppdrag att ta fram ett underlag som allsidigt belyser polismäns utsatthet för brott i tjänsteutövningen och hur sådan brottslighet påverkar den enskilda polisman som har drabbats. (Se betänkandet s. 154 f. och 165 f.)

Betänkandet har remitterats. De flesta remissinstanser tillstyrker eller har ingen invändning mot utredningens förslag. Några remissinstanser, bl.a. Brottsförebyggande rådet, anser dock att det inte finns

behov av att inhämta ytterligare faktaunderlag. Flera remissinstanser framhåller att även andra än polismän bör inkluderas i den fortsatta hanteringen av frågan.

Riksdagen riktade i april och november 2019 två nya tillkännagivanden till regeringen om att regeringen snarast bör genomföra åtgärder för att modernisera lagstiftningen så att kränkningsersättning utgår i fler fall än i dag när poliser är brottsoffer (bet. 2018/19:JuU10 punkt 52, rskr. 2018/19:191 och bet. 2019/20:JuU8 punkt 12, rskr. 2019/20:43). I sammanhanget anförs bl.a. att poliser anses ha bättre förutsättningar än andra att tåla angrepp, men att de krävande uppgifter som följer med uppdraget som polis samtidigt inte innebär att den enskilda polisen ska behöva tåla vad som helst.

Mot denna bakgrund finns det anledning att se över hur polisers rätt till kränkningsersättning för brott som de utsätts för i tjänsten kan utvidgas. Poliser har en arbetssituation som innebär en hög grad av utsatthet. Samtidigt har poliser utbildning, metoder och utrustning för att hantera våldsamma och hotfulla personer. De har också rätt att göra ingripanden och använda våld i samband med det. Utgångspunkten bör därför fortsatt vara att det är motiverat att bibehålla en viss särbehandling av poliser vid bedömningen av om det rör sig om en allvarlig kränkning, eftersom de, åtminstone i vissa situationer, måste antas ha en högre tröskel för att drabbas av sådana känslor som rädsla, förnedring, skam eller liknande än en privatperson. Det behöver dock säkerställas att denna särbehandling inte sträcker sig längre än vad som är motiverat utifrån sakliga skillnader när det gäller hur ett brottsligt angrepp typiskt sett drabbar en polis i tjänsten jämfört med en privatperson. Inte minst beträffande denna yrkesgrupp är det viktigt att regleringen om kränkningsersättning tillämpas på ett sätt som innebär en rimlig avgränsning och att avgränsningen upplevs som tydlig och rättvis. Eftersom motsvarande frågor aktualiseras även när det gäller andra särskilt utsatta yrkesgrupper finns det skäl att inkludera också dessa i översynen. Som anges i förarbetena till nuvarande reglering gäller det t.ex. ordningsvakter och vissa anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården.

Utredaren ska därför

- inhämta det faktaunderlag som bedöms nödvändigt om hur poliser och andra särskilt utsatta yrkesgrupper typiskt sett kan antas reagera vid och påverkas av olika brottsliga angrepp i sin yrkesutövning jämfört med när motsvarande angrepp drabbar en privatperson,

- med beaktande av Blåljusutredningens kartläggning och annat inhämtat faktaunderlag överväga och ta ställning till i vilken utsträckning polisens och andra särskilt utsatta yrkesgruppers rätt till kränkingsersättning bör utvidgas och hur detta bör åstadkommas, och
- föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga.

Stärkt rätt till ideell ersättning för efterlevande anhöriga

Ytterligare en fråga som har tilldragit sig intresse gäller ideell ersättning vid en anhörigs död.

Gällande ordning

Enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen har nära anhöriga till någon som har dödats genom en skadeståndsgrundande handling rätt till ersättning för personskada som åsamkats dem till följd av dödsfallet. Bestämmelsen, som infördes år 2002, kodifierade och utvidgade i viss utsträckning den praxis som hade utvecklats av Högsta domstolen på området. Skadestånd ska betalas även när dödandet har skett genom oaktsamhet som inte är grov och när den skadeståndsskyldige bär ett s.k. strikt skadeståndsansvar. Med personskada avses här främst psykiskt lidande av övergående natur, dvs. sveda och värk (se 5 kap. 1 §). Vad som ersätts är psykisk chock eller andra psykiska besvär som går utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall brukar medföra för anhöriga. För att besvären ska anses som personskada krävs, liksom annars, att de är medicinskt påvisbara. Den anhörige har emellertid en bevislättning på så sätt att det normalt inte krävs läkarintyg eller liknande utredning för att styrka att de psykiska besvären är att hänföra till personskada. Bevislättningen är av betydelse när den anhörige yrkar ersättning för psykiska besvär under sådan tid eller av sådan omfattning i övrigt som normalt sett uppkommer i dessa typer av fall, dvs. vid ersättning i enlighet med den praxis som utvecklats. Om ersättning yrkas med högre belopp på den grunden att de psykiska besvären varit särskilt långvariga eller ovanligt omfattande i övrigt, kan särskild bevisning behövas. När det gäller ersättningens storlek preciseras inte i förarbetena vad som skulle

utgöra en rimlig ersättningsnivå. Det anmärks dock att det belopp om 25 000 kronor som i dittillsvarande praxis ofta verkar ha dömts ut schablonmässigt framstod som lågt. Av förarbetena framgår vidare att skadestånd i särskilda fall bör kunna betalas även för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig har skadats allvarligt utan att avlida. (Se prop. 2000/01:68 s. 33 f. och 71 f.)

I samband med att bestämmelsen om anhörigersättning för personskada infördes övervägdes det om det borde införas en särskild rätt till ersättning för kränkning för efterlevande till den som dödats genom brott.

Kränkningersättning tillkommer i princip den som brottet kan anses riktat mot. Lagstiftaren ansåg att det, utöver det utrymme som redan kunde finnas, inte borde införas någon särskild rätt till kränkningersättning och inte heller någon särskild ersättningspost för sorg och saknad för efterlevande. Det bedömdes i praktiken inte vara någon större skillnad mellan en rätt till ersättning för psykiska besvär som normalt inte behöver styrkas med läkarintyg eller liknande utredning och en rätt till ersättning för sorg och saknad. (Se prop. 2000/01:68 s. 37, bet. 2000/01:LU19 s. 11 f.)

I enlighet med praxis brukar den schabloniserade anhörigersättningen bestämmas till ett belopp som motsvarar ett års akut sjuktid med annan vård än sjukhusvård, med ledning av Trafikskadenämndens hjälptabeller för sveda och värk (se rättsfallen NJA 2004 s. 26 och NJA 2006 s. 738). Beloppet fördubblas vid fall av uppsåtligt dödande eller grov vårdslöshet.

Högsta domstolen framhöll i rättsfallet NJA 2017 s. 1208 att lagstiftarens avsikt uppenbarligen har varit att anhörigersättningen för psykiskt lidande ska bestämmas med hjälp av schabloner utan krav på närmare utredning om de psykiska besvären. Enligt domstolen innebär lagstiftarens val att reglera skadestånd för psykiska besvär till nära anhöriga till följd av dödsfall som en ersättning för personskada i form av sveda och värk att de normer som allmänt tillämpas vid bestämmande av sådan ersättning får tas till utgångspunkt när det gäller vilket belopp som schablonmässigt ska utgå, och att detta gäller även om det medför att de belopp som kan dömas ut från allmänna synpunkter kan framstå som ganska låga. Domstolen slog fast att den skadelidande även framöver, schablonmässigt, bör ha rätt till ersättning för sveda och värk motsvarande ett års akut sjuktid med annan vård än sjukhusvård. Vid uppsåtligt dödande, eller när dödsfallet

orsakats av grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande, bör enligt domstolen ett dubbelt så högt belopp utgå. Utifrån de i målet tillämpliga hjälptabellerna från Trafikskadenämnden (för åren 2016 och 2017) skulle de schabloniserade beloppen, avrundat, ligga på 30 000 kronor respektive 60 000 kronor.

Rätten till ideell ersättning för efterlevande anhöriga behöver ses över

Skadestånd för ideell skada vid personskada syftar till att i görlig mån neutralisera eller lindra de besvär som skadan har fört med sig (prop. 2000/01:68 s. 40). Som Högsta domstolen har pekat på kan emellertid de belopp som schablonmässigt kan dömas ut för sveda och värk till efterlevande anhöriga i vart fall numera framstå som ganska låga från allmänna synpunkter. Regleringen om ideell ersättning vid en anhörigs död har även varit föremål för diskussion och kritik i den allmänna debatten. Det finns därför anledning att se över regleringen i syfte att stärka efterlevande anhörigas rätt till ideellt skadestånd.

Det bör övervägas om den nuvarande schabloniserade ersättningen för sveda och värk bör höjas. Vidare finns det skäl att på nytt överväga om det i stället, eller därutöver, bör införas en särskild rätt till kränkingsersättning eller en ersättningspost för sorg och saknad för efterlevande anhöriga.

Av särskild praktisk betydelse i sammanhanget är att skadeståndslagens regler om anhörigersättning tillämpas också i fråga om trafikskadeersättning och brottsskadeersättning (9 § trafikskadelagen [1975:1410] respektive 4 § brottsskadelagen). Vid en eventuell ändring av skadeståndslagens regler finns det därför skäl att överväga om motsvarande ändringar bör göras när det gäller dessa ersättningsslag.

Utredaren ska därför

- överväga och ta ställning till om den schabloniserade ersättningen för sveda och värk till efterlevande anhöriga bör höjas och, i så fall, på vilket sätt detta bör åstadkommas,
- överväga och ta ställning till om det i stället, eller därutöver, bör införas en särskild rätt till kränkingsersättning eller en ersättningspost för sorg och saknad för efterlevande anhöriga,

- utifrån de ställningstaganden som görs, överväga och ta ställning till vad som bör gälla i fråga om trafikskadeersättning och brotts-skadeersättning, och
- föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga.

Utvidgade möjligheter till utmätning av skadestånd för frihetsberövande

En annan fråga som också gäller brottsoffers rätt till skadestånd handlar om möjligheten för ett brottsoffer att få ut sitt skadestånd genom utmätning av gärningspersonens tillgångar. Brottsoffret är i det sammanhanget att betrakta som borgenär och gärningspersonen som gäldenär.

Gällande ordning

Enligt 5 kap. 7 och 12 §§ utsökningsbalken får skadestånd som en gäldenär har rätt till med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal, ärekränkning eller annat sådant utmätas tidigast dagen efter utbetalningen. Om beloppet hålls avskilt, får dock utmätning inte ske under förutsättning att skadeståndet antingen ska tillgodose ett kvarstående försörjningsbehov eller att det i annat fall har gått mindre än två år sedan skadeståndet betalades ut. Tvåårsregeln tar alltså sikte på sådan ersättning som inte ska tillgodose ett försörjningsbehov, dvs. ideell ersättning av olika slag. Utmätningsförbudet kan gälla även sådan egendom som gäldenären har köpt för ersättningen (se rättsfallet NJA 2018 s. 966).

Detta s.k. utmätningförbud har sin bakgrund i själva syftet med de skadestånd som omfattas av regleringen och skadeståndets starkt personliga prägel i dessa fall. Man har ansett att borgenärerna under de angivna förutsättningarna inte borde få komma åt skadeståndet, utan att skadeståndet i stället ska kunna användas för sitt syfte. När utmätningförbudet först infördes år 1968 avsåg det endast tiden fram till dagen efter utbetalning av ersättningen. I samband med utsökningsbalkens tillkomst år 1980 vidgades utmätningförbudet till den omfattning som det har i dag. En utvidgning ansågs i första hand motiverad

i fråga om skadestånd som ska tillgodose ett försörjningsbehov, t.ex. engångsersättning för nedsatt arbetsförmåga. Även beträffande ideellt skadestånd, såsom ersättning för sveda och värk, ansågs ett bättre skydd vara motiverat. (Se prop. 1968:130 s. 149 f. och prop. 1980/81:8 s. 502 f.)

Genom hänvisningar i annan lagstiftning gäller det aktuella förbudet mot utmätning även i fråga om vissa andra typer av ersättning som på samma sätt har ansetts ha en starkt personlig prägel. Det gäller bl.a. brottsskadeersättning för personskada och kränkning genom brott (se 5 kap. 10 § utsökningsbalken och 32 § brottsskadelagen).

Ersättning från staten för ett frihetsberövande kan lämnas dels enligt lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (frihetsberövandelagen), dels enligt skadeståndslagen. Regelverken gäller parallellt, och den enskilde kan åberopa de bestämmelser som i ett enskilt fall är mest fördelaktiga för honom eller henne. Frihetsberövandelagen bygger på ett slags strikt skadeståndsansvar, medan skadeståndslagens regler om skadeståndsansvar för det allmänna förutsätter fel eller försummelse vid myndighetsutövning eller en överträdelse av Europakonventionen. Justitiekanslern handlägger anspråk på ersättning enligt båda regelverken och har möjlighet att på frivillig väg reglera sådana anspråk. I annat fall prövas saken av allmän domstol.

Ersättning enligt frihetsberövandelagen kan lämnas bl.a. till den som har varit frihetsberövad (anhållen i minst 24 timmar i sträck eller häktad) utan att sedan bli dömd för gärningen. Regleringen är ett utflöde av den sedan länge allmänt erkända och grundläggande principen att den som inte har kunnat överbevisas om brott också ska betraktas som oskyldig. Ersättning kan dock i vissa fall vägras eller sättas ned, t.ex. om den skadelidande genom sitt eget beteende har föranlett beslutet om frihetsberövande eller om det med hänsyn till övriga omständigheter är oskäligt att ersättning lämnas. Enligt lagen ersätts vissa ekonomiska skador och ideell skada i form av lidande till följd av frihetsberövandet.

Med lidande enligt frihetsberövandelagen avses de psykiska påfrestningar som ett frihetsberövande anses ha inneburit utifrån en objektiv bedömning. Värderingen av denna ideella skada ska utgå från den tid som frihetsberövandet har varat (se bl.a. rättsfallet NJA 2012 s. 464). Enligt Justitiekanslerns praxis bestäms ersättningen för lidande med vissa schablonbelopp utifrån längden på frihetsberövandet. Vissa

omständigheter kan medföra en förhöjd ersättning. Det gäller främst om misstankarna har avsett ett särskilt allvarligt brott. Förhöjd ersättning lämnas också till ungdomar i åldern 15–18 år.

Utmätningförbudet behöver ses över till förmån för brottsoffer

Regleringen om utmätningförbudet har under senare år kommit att kritiseras. Kritiken har framför allt avsett brottsoffers begränsade möjligheter att få utmätning av skadestånd som någon har fått från staten med anledning av ett frihetsberövande. Det har i den allmänna debatten gjorts gällande att det vore rimligt om sådan ersättning kunde utmätas av Kronofogdemyndigheten för betalning av skulder till brottsoffer. Som skäl för detta har det framförts att när borgenären är ett brottsoffer så väger borgenärens intresse av att få ut sitt skadestånd från gäldenären (skadevällaren) tyngre än gäldenärens intresse av att få tillgodogöra sig frihetsberövandeersättningen. Dessa aspekter av utmätningförbudet diskuterades inte när förbudet infördes eller när det utvidgades. Mot denna bakgrund finns det skäl att nu se över regleringen.

Inom ramen för en sådan översyn bör det övervägas hur reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer. Ett sådant skadestånd kan innehålla både ekonomiska och ideella delar, och ställning behöver tas till vilken eller vilka av dessa delar som bör kunna utmätas. En annan fråga är om utmätning bör kunna ske även om ersättningen för ett frihetsberövande ska tillgodose ett kvarstående försörjningsbehov. Vidare behöver det övervägas om förbudet bör inskränkas bara beträffande sådan utmätning för skadestånd på grund av brott som begärs av brottsoffret själv eller även vid regresskrav enligt brottsskadelagen. Ytterligare en fråga som behöver övervägas är om alla typer av skadestånd på grund av brott bör inskränka utmätningförbudet eller om det är motiverat att göra en begränsning i det avseendet. I sammanhanget måste Sveriges förpliktelser enligt Europakonventionen beaktas. Av förpliktelserna följer att den som berövats friheten i strid med konventionen ska ha rätt till skadestånd (artikel 5.5 i konventionen).

Översynen får avse även annan ersättning som omfattas av utmätningförbudet, om bedömningen görs att det är nödvändigt eller lämpligt för att åstadkomma en konsekvent och ändamålsenlig reglering.

Utredaren ska därför

- inhämta de upplysningar som bedöms nödvändiga eller lämpliga i fråga om Justitiekanslerns ersättningspraxis och erfarenheter när det gäller utbetalningar med anledning av ett frihetsberövande,
- inhämta de upplysningar som bedöms nödvändiga eller lämpliga när det gäller Brottsoffermyndighetens regressverksamhet,
- inhämta de upplysningar som bedöms nödvändiga eller lämpliga när det gäller Kronofogdemyndighetens utmätningverksamhet,
- analysera och ta ställning till hur reglerna om förbud mot utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande bör ändras för att i större utsträckning möjliggöra utmätning till förmån för brottsoffer,
- analysera och ta ställning till om samma överväganden bör gälla när utmätning av skadestånd med anledning av ett frihetsberövande begärs av Brottsoffermyndigheten för skadestånd på grund av brott genom regress enligt brottsskadelagen, och
- föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska bedöma och redogöra för förslagets ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda och det allmänna. Det gäller bl.a. de ekonomiska konsekvenser som höjda ersättningsnivåer kan få för det allmänna i form av ökade kostnader för brottsskadeersättning, för försäkringstagarkollektivet i form av högre försäkringspremier och för samhället i övrigt. De offentligfinansiella effekterna av utredarens förslag och påverkan på statens inkomster och utgifter ska beräknas. Förslag till finansiering ska lämnas för förslag som innebär offentligfinansiella kostnader.

Om förslagen har betydelse för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen ska detta redovisas, liksom om förslagen har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Utredaren ska även redovisa vilka konsekvenser som de förslag som lämnas har ur ett barnrättsperspektiv. Utredaren ska genomgående ha ett jämställdhetsperspektiv. Vidare ska all statistik som utredaren redovisar vara köns- och åldersuppdelad. Om förslagen inte bedöms ha någon betydelse för jämställdheten mellan kvinnor och män, ska detta motiveras.

Även i övrigt ska förslagens konsekvenser redovisas enligt kommittéförordningen (1998:1474).

Arbetets bedrivande och redovisning av uppdraget

Utredaren ska, i den utsträckning som det bedöms lämpligt, undersöka och beskriva hur frågor som omfattas av uppdraget regleras i några länder som är jämförbara med Sverige, främst de nordiska länderna.

Utöver vad som särskilt anges i uppdraget ska utredaren i den utsträckning som det är nödvändigt eller lämpligt inhämta synpunkter och upplysningar från berörda myndigheter och organisationer.

Utredaren bör sträva efter att uppnå en sammanhållen och systematisk reglering. Liksom vid all lagstiftning bör enkelhet, överskådlighet och konsekvens eftersträvas.

Utredaren får ta upp sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Utredaren ska säkerställa att de förslag som lämnas är förenliga med Europakonventionen samt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som börjar gälla som lag i Sverige från och med den 1 januari 2020. I den utsträckning förslagen berör andra internationella åtaganden ska även detta uppmärksammas och beaktas.

Utredaren ska hålla sig informerad om och vid behov beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet. Detta gäller bl.a. det arbete som sker i Kommittén om grundlagsskadestånd (Ju 2018:09).

Vidare ska en parlamentarisk referensgrupp tillsättas.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2021.

(Justitiedepartementet)

Avgöranden från Brottsoffermyndighetens referatsamlingar

I tabellerna nedan sammanställs de avgöranden som använts från Brottsoffermyndighetens referatsamlingar i undersökningen som finns redovisad i avsnitt 4.3.4.

A. Brott mot person

Tabell 1 A. Brott mot person

Se tabell 4.3 i avsnitt 4.3.4

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
A.1	97, 98, 99, 100, 101, 102	109, 110, 111, 112, 113	92, 93, 94, 95, 96	107, 108, 109, 110	128, 129, 130, 131, 132	112, 113, 114, 115, 116	92, 93, 94, 95, 96, 97	17, 18, 19, 20
A.2	109, 110	129	113*	129	148	129	109	31, 32
A.3	208, 209	286, 287	231	264	275	271	304	314, 315, 316
A.4	211	289, 290, 291	233	266	278	275	307	320
A.5	40, 41, 42, 43, 44	48, 49, 50	47, 48	60, 61	87, 88, 89	71	79, 80	4, 5

* A.2, 2006: Det finns ett avgörande (ref. 110) där det framgår att även 15 000 kr betalats ut vid en grov misshandel. Jämförelsematerialet är dock inte tillräckligt för att fastställa att ersättningsnivån för grov misshandel sjönk från 20 000 kr till 15 000 kr år 2006 för att därefter höjas till 20 000 kr år 2009.

B. Våld i nära relation

Tabell 2 B. Våld i nära relation

Se tabell 4.8 i avsnitt 4.3.4

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
B.1	46	57*	51, 52*	64, 65*	91, 92*	73, 74*	128, 129, 130*	45
B.2	83**	94**	80**	93**	112**	X**	X**	X**

* B.1, 2003–2017: I referatsamlingarna för dessa år har det framgått att det även betalats ut 7 000 kr vid misshandel av partner. För år 2000 och 2020 har det lägsta som betalats ut varit 10 000 kr. Det finns inga belägg för att ersättningsnivåerna sjönk från 10 000 kr till 7 000 kr år 2003 för att sedan höjas till 10 000 kr år 2020. Utgångspunkten har därför varit att det som normalt utgått vid misshandel av partner varit 10 000 kr även under de år där det förekommit referat som visat att 7 000 kr också kunnat utgå.

** B.2, 2000–2020: I samtliga referatsamlingar har det vid misshandel av barn även betalats ut 7 000 kr vid misshandel av barn. Jämförelsematerialet är dock inte tillräckligt för att fastställa att ersättningsnivåerna för misshandel av barn varit lägre än ersättningsnivåerna vid misshandel av partner. Utgångspunkten har varit att det som normalt utgått vid misshandel av barn varit 10 000 kr även under de år det förekommit referat som visat att 7 000 kr också kunnat utgå. För år 2014, 2017 och 2020 har det inte funnits några jämförbara referat för beloppet 10 000 kr (X). För dessa år har 10 000 kr i stället betalats ut när det varit fråga om upprepade tillfällen.

C. Sexualbrott

Tabell 3 C. Sexualbrott

Se tabell 4.11 i avsnitt 4.3.4

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
C.1	10, 11	40	38, 39	13, 14	23, 24, 25	11, 12, 13	14, 15	218, 219, 220
C.2	-	-	-	10	18	8	10	215
C.3	1, 2	1, 2, 3, 4, 5	1, 3	1	1, 2	1	1	204
C.4	4	7	X*	6	8	3	4, 5	206, 207
C.5	-	-	-	26	43	31, 32, 33	34, 35	230, 231

* C.4, 2006: Det finns inga referat som visar att 125 000 kr betalats ut (X). Det finns ett avgörande (ref. 6) som visar att 175 000 kr betalats ut i ett fall av grov våldtäkt. Jämförelsematerialet är dock inte tillräckligt för att fastställa att ersättningsnivån vid grov våldtäkt höjdes från 125 000 kr till 175 000 kr år 2006 för att därefter sjunka till 150 000 kr år 2009. Utgångspunkten har därför varit att ersättningsnivån för grov våldtäkt år 2006 uppgick till 125 000 kr, dvs. till samma nivå som för år 2003.

D. Brott mot frihet och frid

Tabell 4 D. Brott mot frihet och frid

Se tabell 4.15 i avsnitt 4.3.4

Brott	2000	2003	2006	2009	2012	2014	2017	2020
D.1	-	308	250	286	296	294	333	102
D.2	129, 131, 132	149, 150, 152, 153	124, 125, 126, 127, 128	144, 145, 146, 148	172, 173, 174	155, 156, 157	178, 179, 180	124, 125, 126
D.3	133, 134, 135, 136	154, 155, 156, 157	131, 132	151, 152	175, 176	158	181	127, 128
D.4	144, 145, 146, 147	171, 172, 174	143, 144, 146	165, 166, 168	191, 194	169, 173, 174	193, 194, 195, 196, 199, 200, 201	174, 175, 176, 177, 180

Kartläggning av ersättningsnivåerna för kränkning genom brott – hovrättsavgöranden

A. Våldsbrott

Misshandel

A1.1 Ett knytnävsslag i ansiktet med fraktur som följd 5 000 kr

Två unga män stötte ihop med axlarna i skolkorridoren. Männen började tjafsa med varandra och lämnade sedan platsen. En av männen blev ledsen och dennes vän – en tredje man – berättade om det inträffade för rektorn. Rektorn samlade männen för att prata om händelsen och i samband med detta utdelade den tredje mannen ett knytnävsslag som träffade en av de övriga männen i ansiktet. Rektorn berättade att slaget kom från ”ingenstans”. Slaget orsakade näsfraktur, blodvite och smärta. Hovrätten dömde mannen som utdelade slaget för misshandel. Målsäganden yrkade kränkningersättning med 7 000 kronor, men hon fick 5 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 28 maj 2020 i mål nr B 502-20

A1.2 Flera knytnävsslag i ansiktet 7 000 kr

Målsäganden, en ung man, skickade en följarförfrågan till en tjej på en app. Tjejens bror, den tilltalade, sökte upp målsäganden som han misshandlade utanför målsägandens skola. Den tilltalade utdelade flera knytnävsslag som träffade målsägandens ansikte. Av slagen föll målsäganden till marken. Målsäganden tillfogades smärta, sårskada på

ett ögonbryn, svullnader, blånader och hudavskrapningar i ansiktet. Hovrätten ansåg att misshandeln var oprovocerad och fann det utrett att knytnävsslagen var hårda. Hovrätten dömde mannen för misshandel. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 30 000 kronor för grov misshandel, vilket åtalet gällde i tingsrätten. I tingsrätten dömdes mannen för misshandel och målsäganden fick 20 000 kronor i kränkingsersättning, bland annat då rätten fann det styrkt att mannen även hade använt en kniv. I hovrätten var inte detta och andra gärningsmoment styrkta. Kränkingsersättningen bestämdes därför till 7 000 kronor i hovrätten.

Göta hovrätts dom den 11 september 2020 i mål nr B 3671-19

A1.3 Skallning och sparkar mot kropp

8 000 kr

En man hade tjafsat med en kvinna. Mannen utdelade två sparkar som träffade kvinnans kropp. Han skallade även henne i pannan. Kvinnan orsakades smärta och svullnad till följd av misshandeln. Hovrätten dömde mannen för misshandel. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 10 000 kronor, men hon fick 8 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 19 maj 2020 i mål nr B 13908-19

A1.4 Överfall som medförde fraktur

15 000 kr

Målsäganden hade handlat i en butik. När målsäganden skulle lämna butiken råkade han stöta ihop med en man som var på väg in i butiken. Mannen blev arg och angrep därefter målsäganden oprovocerat bakifrån. Mannen utdelade flera knytnävsslag som träffade målsägandens ansikte. Målsäganden hamnade på golvet och blev stampad/sparkad av mannen vid flera tillfällen. Av misshandeln orsakades målsäganden en fraktur i höger underarm, smärta, svullnad, blånad och sårskada. Målsägandens glasögon gick också sönder under angreppet. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 20 000 kronor, men hon fick 15 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 27 april 2020 i mål nr B 2881-19

A1.5 Överfall i hemmet med gaffel 15 000 kr

Målsäganden låg och sov då han under natten vaknade av oväsen från en grannes lägenhet. Målsäganden öppnade dörren till sin lägenhet och blev kort därefter angripen av grannen som högg målsäganden upprepade gånger på kroppen och i ansiktet med en gaffel. Grannen bet även målsäganden i ena armen. Misshandeln medförde smärta, ömhet, sårskada, blodvite och hudavskrapningar. Hovrätten anförde att det hade varit fråga om oprovocerat våld i målsägandens hem på natten samt att våldet måste ha varit överrumplande för målsäganden. Hovrätten framhöll också att skadorna var av lindrig karaktär. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 25 000 kronor. I tingsrätten fick målsäganden 10 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkingsersättningen till 15 000 kronor.

Gotha hovrätts dom den 18 mars 2020 i mål nr B 3659-19

Grov misshandel

A2.1 Allvarligt våld och lössläppt hund 20 000 kr

Målsäganden arbetade med att inspektera en tunnelbanestation då han blev angripen av en man och dennes hund, en rottweiler. Målsäganden blev knuffad, jagad och kastad till marken. När målsäganden låg på marken sparkade och stampade mannen på målsäganden vid ett flertal tillfällen. Mannen utdelade därefter flera knytnävsslag mot den liggande målsäganden. Mannens hund släpptes lös under angreppet. Hunden jagade och hoppade mot målsäganden när denne försökte fly från platsen. Av angreppet orsakades målsäganden näsfraktur, andra frakturer i ansiktet, sårskada och blånad. Tingsrätten fann att misshandeln var helt oprovocerad, att den präglades av råhet och total likgiltighet för andra personers rätt till fred och frid. Hovrätten, som inte gjorde någon annan bedömning än tingsrätten, dömde mannen för grov misshandel. Målsäganden fick 20 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 23 mars 2020 i mål nr B 9290-18

A2.2 Skottskadad angreps av tre personer 25 000 kr

En man hade blivit skjuten i låret av en annan man. Tre andra män gick sedan fram till den skottskadade mannen som de tillsammans sparkade, slog och stampade på medan den skottskadade mannen låg försvarslös på marken. Våldet från de tre männen medförde begränsade skador i form av smärta och en skada i pannan. Hovrätten dömde männen för grov misshandel. Målsäganden fick 25 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten ansåg att den kränkingsersättning som målsäganden hade begärt var skäligen beaktande av den hänsynslöshet som de tre männen hade visat.

Hovrätten över Skåne och Blekinge den 17 april 2019 i mål nr B 630-19

A2.3 Nio revbensbrott vid oprovocerad misshandel 30 000 kr

En kvinna var ute och promenerade med sin hund sent på kvällen när en man kom fram till henne och sa att han ville ha hennes hund. Kvinnan kopplade lös hunden och sa åt den att springa hem. Kvinnan blev därefter utsatt för trubbigt våld av mannen bestående av i vart fall ett slag samt flera sparkar och/eller stampningar mot huvud och kropp. Av angreppet orsakades kvinnan nio revbensfrakturer, flertalet ansiktsfrakturer, skador på käkled, smärta, blodvite och blåmärken. Hovrätten dömde mannen för grov misshandel. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 75 000 kronor. I tingsrätten fick kvinnan 50 000 kronor i kränkingsersättning. Hovrätten ansåg att skäligen kränkingsersättning uppgick till 30 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 18 december 2019 i mål nr B 1551-19

A2.4 Livsfarligt knivhugg i ryggen 40 000 kr

En ung kvinna blev knivhuggen i ryggen av en ung man som hade anklagat henne för att ha stulit hans ring. Knivhugget orsakade punktering i lungan. Våldet ansågs vara livsfarligt och mannen dömdes för grov misshandel. Åtalet avsåg försök till mord och målsäganden

yrkade därför kränkingsersättning med 125 000 kronor. Kvinnan fick 40 000 kronor i kränkingsersättning.

Svea hovrätts dom den 25 september 2018 i mål nr B 1485-18

A2.5 Delar av näsa blev avbiten 60 000 kr

Målsäganden satt i en soffa tillsammans med några andra personer. En diskussion uppstod mellan målsäganden och en man. Mannen bet tag i målsägandens näsa vilket orsakade en omfattande sårskada på näsan med vävnadsförlust som följd. Mannen dömdes för grov misshandel. Hovrätten anförde att målsäganden hade blivit utsatt för en mycket allvarlig kränkning som medfört stort och långvarigt lidande. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 100 000 kronor. I tingsrätten fick målsäganden 80 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 60 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 3 april 2020 i mål nr B 4945-19

Synnerligen grov misshandel

A3.1 Man orsakade kvinna total blindhet på ett öga 100 000 kr

En kvinna var ute och promenerade med en man då hennes f.d. make körde på mannen bakifrån med sin bil. Den f.d. maken klev ur bilen, tog tag i kvinnans hår och drog ner henne till marken. När kvinnan låg på marken tryckte den f.d. maken med stor kraft sina tummar i ögonen på kvinnan. Våldet orsakade kvinnan total blindhet på ett öga och övergående skador på det andra ögat. Hovrätten dömde mannen för synnerligen grov misshandel. Kvinnan fick 100 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 17 juli 2019 i mål nr B 1795-19

A3.2 Tortyrmisshandel med machete 100 000 kr

En man var på fest hemma hos en bekant (den tilltalade). Den tilltalade sköt mannen med en soft air gun. Den tilltalade gick därefter till angrepp mot mannen genom att vid upprepade tillfällen hugga

och skära honom med en machete och en kniv över hela kroppen och på huvudet, slå honom upprepade gånger över hela kroppen och mot huvudet med ett dammsugarrör, skjuta honom i huvudet med en soft air gun, bränna honom med en cigarett, hälla tvättmedel på honom, skendränka honom, sparka honom på kroppen och raka av hans hår. Händelseförloppet pågick under lång tid och den tilltalade uttalade under misshandeln dödshot mot mannen och dennes flickvän. Våldet medförde att mannen fick hjärnblödning, punkterad lunga, sårskador, skärskador, stickskador, skottskador av soft air gun, svullnad, blånad, håravfall och smärta. Tingsrätten ansåg att det var visat att händelseförloppet varit utdraget, att misshandeln var tortyrliknande, att den hade riktats mot en skyddslös person, att den hade inneburit kraftig och långvarig smärta samt stark dödsångest. Hovrätten, som inte gjorde någon annan bedömning än tingsrätten, dömde den tilltalade för synnerligen grov misshandel. Åtalet gällde försök till mord och mannen yrkade kränkingsersättning med 150 000 kronor, men han fick 100 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 28 februari 2020 i mål nr B 13774-19

A3.3 Skott i benet

100 000 kr

Två bröder blev skjutna i benen av en man med ett handeldvapen. En av bröderna träffades av ett skott vilket medförde smärta, sårskada vid fotleden och fraktur i vadbenet. Den andra träffades av fyra skott vilket medförde smärta, sårskador på lår, knä och vaderna. Tingsrätten ansåg att gärningarna till sin karaktär var livsfarliga, att mannen visat synnerlig hänsynslöshet och att han hade saknat kontroll över vilka skador angreppet kunde medföra. Hovrätten, som inte gjorde någon annan bedömning än tingsrätten, dömde mannen för två fall av synnerligen grov misshandel. Bröderna fick 100 000 kronor vardera i kränkingsersättning, i enlighet med vad de hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 20 juni 2019 i mål nr B 5212-19

A3.4 Skott i ryggen

100 000 kr

En man förmåddes att ta sig till en plats. På platsen angreps han av fyra personer som tillsammans vid ett flertal tillfällen högg mannen med kniv eller liknande tillhygge. Mannen sköts också med ett skott

i ryggen. Av angreppet fick mannen ett flertal sårskador, blånader och en livshotande skada på en av lungsäckarna. Hovrätten dömde tre av angriparna för synnerligen grov misshandel. En av angriparna var okänd och kunde inte dömas. Mannen yrkade kränkingsersättning med 125 000 kronor, men han fick 100 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 25 september 2019 i mål nr B 4010-19

A3.5 Angrepp med basebollträ och stekpanna 100 000 kr

En son angrep sin pappa med omfattande våld. Sonen som menade att han agerade i nödvärn för att skydda sin mamma utdelade flera slag med ett basebollträ och en stekpanna som träffade pappans huvud. Några av slagen utdelades då pappan låg utslagen på golvet. Av slagen blev pappan blind på ett öga, fick livshotande skallfrakturer som medförde blödningar i hjärnan och kring hjärnans hinnor, sårskador samt ytterligare frakturer. Hovrätten ansåg att det var uppenbart oförsvarligt av sonen att använda det våld denne hade använt. Hovrätten dömde sonen för synnerligen grov misshandel. Åtalet gällde försök till mord och mannen yrkade kränkingsersättning med 150 000 kronor, men han fick 100 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 18 februari 2020 i mål nr B 13610-19

Försök till mord eller dråp

A4.1 Oprovocerat anfall utan allvarliga skador 100 000 kr

Målsäganden var på väg hem då han passerade en man med kniv. Mannen med kniv uttalade att målsägandens ben såg goda ut och att han ville hugga av en bit av benen för att äta. Mannen med kniv attackerade därefter målsäganden med kniven genom att utdela flera hugg eller stick mot målsägandens överkropp. Målsäganden blev inte träffad av kniven, utan undkom angreppet bland annat genom att använda en försvarsprej mot mannen. I anslutning till angreppet utdelade mannen slag mot målsägandens ansikte vilka medförde smärta. Mannen kände inte målsäganden sedan tidigare och angreppet var oprovocerat. Hovrätten dömde mannen för försök till mord. Måls-

äganden yrkade kränkingsersättning med 125 000 kronor, men han fick 100 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 27 juli 2020 i mål nr B 6849-20

A4.2 Knivattack med livshotande skador **125 000 kr**

En narkotikapåverkad kvinna anklagade en man för att ha tagit hennes mobiltelefon. Kvinnan angrep mannen med ett vasst föremål genom att först hugga mannen i låret och därefter i bröstet. Mannen fick en sårskada på låret med blödning som följd och ett sticksår på vänster sida av bröstet som orsakade en skada på lungsäcken, dvs. punkterad lunga, med omfattande blödning som följd. Det var också klarlagt att skadan i bröstet/lungan var livshotande och att mannen hade dött om han inte kommit under sjukvård tämligen omgående. Hovrätten dömde kvinnan för försök till dråp. Mannen fick 125 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 7 oktober 2019 i mål nr B 4407-19

A4.3 Två beväpnade män mot ensam man **125 000 kr**

Två maskerade män bröt sig in i målsägandens bostad där de tillsammans med avsiktssuppsåt försökte döda målsäganden. En av männen sköt målsäganden med pistol och den andra mannen högg målsäganden vid upprepade tillfällen med en kniv. I vart fall fem skott avlossades mot målsäganden. Ett skott träffade målsäganden i ryggen, passerade genom bålen och gick in i armen där den blev kvar. Målsäganden, som gjorde motstånd, lyckades ta pistolen från en av männen och fly från dem. Målsäganden hade hört rykten om att någon hade satt ”ett pris på hans huvud” och enligt tingsrätten tydde detta på att det var en fråga om uppgörelse i kriminella kretsar. Av våldet orsakades målsäganden sårskador i ansiktet, på halsen och på armarna, fraktur på vänster arm och revben, tandskada, inre blödningar med skador på njure, mjälte, lungsäckar och mellangärdeskupol. Det skott som gick genom bålen var livshotande. Hovrätten dömde de båda männen för försök till mord. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 150 000 kronor. Tingsrätten ansåg inte att det hade framkommit skäl

att döma ut mer än 125 000 kronor. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning.

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 13 juni 2018 i mål nr B 366-18

A4.4 Försök att döda närstående

135 000 kr

Efter ett fyra år långt förhållande ville en kvinna separera från sin man och sälja deras gemensamma hus. Mannen försökte begå självmord när han fick veta detta. En kväll när kvinnan återvänt från sitt arbete och skulle gå in i sin bostad blev hon angripen av mannen. Mannen fick ner kvinnan på marken, utdelade flera slag mot hennes ansikte, tog stryppgrepp om hennes hals och dunkade hennes huvud i marken. Han utdelade sedan flera knivhugg mot hennes kropp och hals. Kvinnan tog tag i knivens blad och försökte på detta sätt avvärja huggen. Till följd av våldet orsakades kvinnan omfattande skärskador på händerna, smärta, blånader, svullnader, hudrispor, andnöd, blödning i ögat och frakturer på tänder. Skadorna bedömdes inte vara livshotande men det var enligt hovrätten fullt möjligt att våldet hade kunnat ta så illa att kvinnan avled. Hovrätten framhöll även att det var försvårande att brottet hade riktats mot en tidigare närstående person och ägt rum i anslutning till kvinnans bostad. Under händelseförloppet kämpade kvinnan för sitt liv och kände stark dödsångest. Hovrätten dömde mannen för försök till mord. Kvinnan yrkade kränkningsersättning med 150 000 kronor, men hon fick 135 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 14 augusti 2020 i mål nr B 6808-20

A4.5 Advokatens kamp förhindrade mord

150 000 kr

En advokat befann sig i trappuppgången till sin bostad då en för honom okänd man sköt honom med en pistol. Två skott avlossades mot advokaten varav ett träffade advokaten i buken. En brottningsliknande kamp inleddes. Advokaten lyckades försvara sig och överlevde på detta sätt angreppet. Angreppet medförde livshotande skador och vissa kvarstående fysiska och psykiska men. Hovrätten framhöll att det var fråga om en planerad, oprovocerad och mycket hänsynslös gärning. Det var även försvårande att mannen hade sökt upp advokaten i anslutning till dennes hem när advokaten varit oförberedd

och skyddslös med begränsade möjligheter att värja sig eller fly. Hovrätten menade att gärningen, om den fullbordats, hade utgjort ett beställningsmord. Hovrätten dömde mannen för försök till mord. Advokaten yrkade kränkingsersättning med 150 000 kronor, vilket han fick till följd av att omständigheterna bedömdes vara försvårande.

Svea hovrätts dom den 26 juni 2020 i mål nr B 5289-20

Vållande till kroppsskada, grovt brott

A5.1 Påkörd bakifrån av annan bil 15 000 kr

En kvinna var på väg hem i sin bil då hon blev påkörd av en bil som framfördes av en narkotikapåverkad man utan körkort. Kvinnans bil var i rullning vid kollisionen. I målet var det utrett att mannen, i förhållandevis hög hastighet, hade kört in i kvinnans bil först bakifrån och sedan även från sidan. Kvinnan fick en skada i nacken till följd av kollisionen. Hovrätten dömde mannen för vållande till kroppsskada, grovt brott, och annan brottslighet. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 25 000 kronor, vilket hon fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 15 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 1 oktober 2019 i mål nr B 2068-19

A5.2 Påkörning på övergångsställe 25 000 kr

Målsäganden, en man, blev påkörd på ett övergångsställe av en bil som framfördes av en alkoholpåverkad man. Ett vittne berättade att målsäganden vid kollisionen rullade upp på bilens motorhuv, vidare upp till bilens tak för att sedan hamna på en grässlant. Målsäganden fick en fraktur i överarmen, en blödande skada i munnen, sårskada på ryggen och smärta. Den alkoholpåverkade mannen smet från platsen. Hovrätten dömde mannen som körde bilen för vållande till kroppsskada, grovt brott, och annan brottslighet. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 30 000 kronor, men han fick 25 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 3 februari 2020 i mål nr B 10258-19

A5.3 Äldre kvinna fick livshotande skador vid knuff 30 000 kr

En man försökte stjäla en vara i en butik. När butikspersonal kom på honom började mannen med hög hastighet springa mot utgången. När mannen kom fram till utgången knuffade han hårt bort en äldre kvinna som precis hade betalat för en vara. Den äldre kvinnan tappade balansen, flög baklänges någon meter och slog sitt huvud i en stolpe. Kvinnan orsakades sårskada i bakhuvudet, spricka i nackbenet, blödning under hjärnan och stötskada på hjärnan. Skadorna var livshotande. I förhör berättade kvinnan att hon före händelsen var pigg och aktiv, men att hon efter händelsen inte orkar mycket, att hon begränsat sitt umgänge, tv-tittande och fått ett kraftigt försämrat smak- och luktsinne. Hovrätten dömde mannen för vållande till kroppsskada, grovt brott. Kvinnan yrkade kränkningersättning med 40 000 kronor. I tingsrätten fick hon 25 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkningersättningen till 30 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 februari 2019 i mål nr B 1175-19

A5.4 Föräldrar orsakade sitt barn grav undernäring 30 000 kr

Två föräldrar orsakade sitt barn grav undernäring genom att inte tillgodose barnets grundläggande behov av tillräckligt näringsrik föda. Undernäringen hade lett till mycket låg vikt, brist på essentiella vitaminer och mineraler i kroppen samt brist på proteiner. Barnets tillstånd var livshotande. Enligt läkare var barnet sannolikt bara några timmar från att dö. Hovrätten dömde föräldrarna för vållande till kroppsskada, grovt brott. Barnet yrkade kränkningersättning med 50 000 kronor. I tingsrätten fick barnet 40 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkningersättningen till 30 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 27 december 2019 i mål nr B 3441-19

A5.5 Frontalkrock medförde livshotande skador 50 000 kr

En berusad man som saknade körkort kom över på motsatt körfält med sin bil och frontalkrockade med en annan bil som fyra män färdades i. En av männen i den andra bilen, målsäganden, fick livshotande skador till följd av kollisionen. Målsäganden fick bland

annat blödande kärlskador och behövde operera bort 1,5 meter av sin tunntarm. Efter händelsen hade målsäganden återkommande smärtor i bland annat ryggen. Innan händelsen levde målsäganden ett aktivt liv; han spelade bland annat amerikansk fotboll. Hovrätten dömde den berusade mannen för vållande till kroppsskada, grovt brott, grovt rattfylleri, olovlig körning och annan brottslighet. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 70 000 kronor, vilket han fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 50 000 kronor.

Gotha hovrätts dom den 21 september 2018 i mål nr B 2216-18

Rån

A6.1 Obeväpnat rån av en grupp ungdomar 7 000 kr

Målsäganden (16 år) befann sig på en pendeltågsstation tillsammans med sina tre vänner då det kom fram i vart fall tre ungdomar till målsägandens grupp. En av ungdomarna ville ringa ett samtal med målsägandens telefon. Målsäganden ville inte ge ut sin mobiltelefon utan valde att ringa samtalet åt personen. Därefter utdelade en av ungdomarna en örfil som träffade målsäganden i ansiktet. En annan av ungdomarna tog tag i målsägandens jacka och knuffade honom. Därefter skallades målsäganden. Ungdomarna tog sedan målsägandens mobiltelefon och sprang från platsen. Våldet orsakade smärta. Endast en av gärningspersonerna var kända, en 15-åring ung man. Hovrätten dömde 15-åringen för rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 10 000 kronor, men fick 7 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 26 november 2018 i mål nr B 9641-18

A6.2 Omringad av fyra personer 12 000 kr

En man blev rånad av fyra personer. De fyra personerna omringade mannen, höll fast honom och slog honom i huvudet och på handen med en blocknyckel. Rånarna stal bland annat mannens jacka. Endast två av gärningspersonerna var kända. Båda dömdes för rån. Mannen fick 12 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 oktober 2020 i mål nr B 2686-20

A6.3 Nedsparkad från moped och hotad med kniv 15 000 kr

Målsäganden var på väg hem från jobbet med sin moped då han blev angripen av två unga män. När målsäganden skulle passera männen sparkade en av dem mot målsägandens huvud så att målsäganden körde av vägen och ramlade. Männen tog mopeden och tvingade målsäganden att överlämna sin mobiltelefon till dem genom att rikta en kniv mot målsäganden. Målsäganden orsakades smärta, rodnader, skrapår och blåmärken. Endast en av gärningspersonerna var kända. Hovrätten dömde den personen för rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 20 000 kronor, men han fick 15 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 13 maj 2019 i mål nr B 3389-19

A6.4 Rån i bostad och nedräkning till skjutning 20 000 kr

Två män trängde sig in i en bostad där de hotade två syskon, en ung man (17 år) och en ung kvinna (19 år), med en pistol eller soft air gun. När männen kom in stängde kvinnan in sig på toaletten. En av rånarna sa åt henne att komma ut från toaletten och att hon behövde göra det inom viss tid. Rånaren riktade pistolen mot kvinnans bror, började räkna ner och hotade med att skjuta om kvinnan inte kom ut från toaletten. Kvinnan gick då ut från toaletten. En av rånarna tvingade brodern att överlämna kontanter och värdesaker. Under händelsen riktades även vapnet direkt mot broderns huvud efter att han uppmanats ställa sig på knä. När brodern stod på knä tog rånaren några steg tillbaka och gjorde en mantelrörelse med vapnet som var riktad mot mannen. Den gärningsperson som höll i vapnet var okänd och kunde inte dömas. Hovrätten, som ansåg att männen hade agerat tillsammans och i samförstånd, dömde den andra mannen för rån. Målsägandena yrkade kränkingsersättning med 35 000 kronor, men de fick 20 000 kronor vardera.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 augusti 2020 i mål nr B 1983-20

A6.5 Inträngande i bostad under natten**30 000 kr**

Målsäganden och hans fyraåriga son låg och sov i sin bostad när någon började banka på dörren. Målsäganden öppnade dörren och angreps av två maskerade män som trängde sig in i bostaden. Männerna sprayade målsäganden med något i ögonen och slog honom i ansiktet så han ramlade bakåt och hamnade på golvet i hallen. Därefter sparkade de honom. Av våldet orsakades målsäganden allvarliga skador i vänster öga, smärta, svullnad, hudavskrapningar, rispor på ryggen och hudmissfärgningar. De maskerade männen stal bland annat målsägandens mobiltelefon och tvingade målsäganden att uppge koden till bankkortet genom att uttala att de annars skulle döda honom. Målsäganden mårde dåligt efter händelsen och valde att inte bo särskilt mycket i lägenheten som han planerade att flytta ut från. En av männen var okänd och kunde inte dömas. Hovrätten, som ansåg att männen hade agerat tillsammans och i samförstånd, dömde den andra mannen för rån. Målsäganden yrkade kränkningersättning med 60 000 kronor, men han fick 30 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 15 maj 2020 i mål nr B 2425-20

Grovt rån**A7.1 Rån med grovt våld mot försvarslös person****40 000 kr**

Målsäganden, som var berusad efter ett besök på krogen, var på väg hem då två unga män lurade in målsäganden i en park. I parken rånade männen målsäganden. Männerna angrep målsäganden oprovocerat bakifrån, fällde honom till marken, utsatte honom för våld i form av upprepade sparkar och stampar mot huvud och kropp. Misshandeln orsakade käkbensbrott på höger och vänster sida av käken, näsbensbrott, känselnedsättning på underläpp och haka, smärta, svullnader, blånader samt blodvite. Målsäganden fick metallplattor och skruvar inopererade i käken till följd av angreppet. Männerna stal bland annat målsägandens klocka, mobiltelefon och jacka. Tingsrätten framhöll att männen hade utnyttjat att målsäganden var berusad, att han saknat möjlighet att försvara sig och att männen hade lämnat målsäganden utan ytterkläder en kall december natt. Hovrätten dömde

männen för grovt rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 60 000 kronor, men han fick 40 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 10 juni 2020 i mål nr B 2931-20

A7.2 Tortyrliknande rån i hemmet

40 000 kr

Två maskerade män bröt sig in i målsägandens bostad. Männen övermannade målsäganden och tvingade honom att sätta sig på en stol där de band fast honom till händer och fötter. Männen tejpade även för målsägandens ögon och mun. Efter att målsäganden hade spänts fast i stolen började männen slå och sparka målsäganden. En av männen tryckte ett knivblad mot målsägandens hals och efter ett tag spände männen även ett repliknande föremål runt målsägandens hals. De krävde att målsäganden skulle uppge var pengarna i huset förvarades och när han inte gav dem någon information drog männen åt repet som fanns runt målsägandens hals. Männen skendränkte även målsäganden genom att hälla en kanna över hans ansikte så att vattnet rann ner i målsägandens andningsvägar. Målsäganden uppgav att han då kände dödsångest och trodde att han skulle drunkna. Därefter fick målsäganden motta ytterligare ett slag mot ansiktet. Målsäganden orsakades andnöd, skada på handen, smärta, ömhet och blånad till följd av angreppet. Männen lyckades stjäla viss egendom. De avbröt angreppet när målsägandens pappa anlände till bostaden. Utfrågningen av målsäganden var enligt hovrätten tortyrliknande. Händelseförloppet var även utdraget. Männen hade planerat angreppet och införskaffat utrustning på ett varuhus. Syftet med angreppet var enligt en av männen att hämnas på något som målsäganden hade gjort. Hovrätten dömde männen för grovt rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 50 000 kronor. I tingsrätten fick målsäganden 50 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 40 000.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 27 januari 2020 i mål nr B 5490-19

A7.3 Överfall mot hunduppfödare 40 000 kr

En kvinna som bedrev en kennel blev överfallen av två eller tre maskerade personer när hon befann sig i sitt hundstall. Kvinnan blev sprejad med färg i ögonen så att hon inte kunde se och sedan utsattes hon för våld. Bland annat blev hon vid upprepade tillfällen slagen i huvudet så att hon började blöda. Våldet ledde till frakturer på revbenen och på ena foten. Kvinnan bands fast och fick sin mun tejpad med silvertejp. Personerna stal sex hundvalpar från kvinnan. Tingsrätten framhöll att överfallet hade kännetecknats av mycket stor brutalitet. Hovrätten dömde en av gärningspersonerna för grovt rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 50 000 kronor, men hon fick 40 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 10 september 2019 i mål nr B 2216-19

A7.4 Skottskada i benet med automatkarbin 70 000 kr

En guldsmed hade anlänt till sin bostad och skulle backa upp bilen på uppfarten. En annan bil anlände till platsen och ur denna klev två maskerade gärningspersoner med automatvapen. Männen beordrade guldsmeden att öppna bildörren samtidigt som de hotade honom med automatkarbinen. Guldsmeden öppnade bildörren och blev då sprejad i ögonen med en svidande vätska. En av männen sköt därefter guldsmeden med automatkarbinen i benet på nära håll. Männen stal två kassar med smycken till ett värde om cirka 1,5 miljoner kronor från guldsmeden. Guldsmeden orsakades skottskada och smärta till följd av angreppet. Skottskadan bedömdes inte vara livshotande. Ambulanspersonal uppskattade att guldsmeden hade förlorat cirka 1,5 liter blod. Skottskadan kunde leda till bestående men i form av nedsatt muskelstyrka. Händelsen hade påverkat guldsmeden och hans familj negativt. Han upplevde även att grannar hade blivit rädda och nu tagit avstånd från familjen. En av gärningspersonerna var okänd, men den andra dömdes av hovrätten för grovt rån. Målsäganden fick 70 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 februari 2019 i mål nr B 5602-18

A7.5 Rån under natten mot ensam i bostad 75 000 kr

TVå maskerade män bröt sig in hos målsäganden under natten. Målsäganden vaknade av ett ljud och skulle resa sig från sin säng när männen kom in i sovrummet. Männen angrep målsäganden genom att utdela ett flertal slag, bland annat med ett tillhygge som träffade målsäganden i ansiktet och på kroppen. Slagen medförde bland annat sårskador, smärta, blodvite och hudskador. Sedan släpade männen målsäganden från övervåningen till nedervåningen och tvingade honom att lägga sig på mage. När målsäganden låg på mage stack en av männen en kniv i låret på målsäganden. Skadan på låret medförde blödning och var livshotande. Männen band fast målsäganden till händer och fötter med silvertejp. Silvertejp sattes även för målsägandens mun. Männen lämnade sedan målsäganden bunden och blödande. Målsäganden lyckades komma loss och larma. Under händelseförloppet hotades målsäganden till livet och männen stal målsägandens mobil samt bankkort. Hovrätten framhöll att målsäganden med största sannolikhet inte hade överlevt om han inte hade lyckats ta sig loss. Hovrätten dömde männen för grovt rån. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 75 000 kronor. I tingsrätten fick målsäganden 50 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkingsersättningen till 75 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 7 januari 2020 i mål nr B 3397-19 och B 3593-19

B. Brott mot frid och frihet

Ofredande

B1.1 Hängde upp påse med kattungar på grannens grind 5 000 kr

En man var irriterad på att en av grannens okastrerade hankatter gjorde hans honkatt med ungar. Vid två tillfällen hängde mannen upp en plastpåse med kattungar på grannens grind. I den ena påsen fanns en död kattunge. I den andra påsen fanns en kattunge som var levande, men som mannen hade uppfattat som död. Mannen gjorde på detta sätt för att markera mot grannen så att grannen skulle göra något åt sin okastrerade katt. Grannen tog illa vid sig av mannens agerande.

Hovrätten dömde mannen för två fall av ofredande. Grannen fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med sitt yrkande.

Svea hovrätts dom den 22 oktober 2020 i mål nr B 12677-19

B1.2 Namn och telefonnummer lades ut på sexsida 5 000 kr

En man hade lagt ut en kvinnas namn och telefonnummer på en sexsida/dejtingsida på internet utan hennes medgivande. Tre män hade kontaktat kvinnan med anledning av annonsen. Kvinnan upplevde ett stort obehag av kontakterna från de tre männen. Hovrätten dömde mannen som hade lagt ut annonsen för ofredande. Kvinnan fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 13 mars 2019 i mål nr B 1054-19

B1.3 Spott i ansiktet 5 000 kr

En kvinna spottade en polis rakt i ansiktet i samband med ett polisinslag. Spottet träffade i ögat, pannan och på kinden. Spottet var även blodblandat. I tingsrätten dömdes kvinnan för ofredande, men polisen ansågs inte ha lidit en allvarlig kränkning och därför utgick inte någon kränkingsersättning. I hovrätten var frågan om kvinnan skulle betala skadestånd till polisen. Polisen yrkade kränkingsersättning med 7 000 kronor. Hovrätten fann att polisen hade utsatts för en allvarlig kränkning och bestämde kränkingsersättningen till 5 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 5 februari 2018 i mål nr T 3139-17

B1.4 Störande beteende under kvällstid 7 000 kr

Under en kväll kom flera maskerade personer till en minkfarmares bostad. Personerna började skrika i megafoner, ringa i bjällror och starta sirener. Minkfarmarens barn var hemma och blev rädda av det inträffade. Hovrätten dömde en av de maskerade personerna för ofredande. Minkfarmarens barn yrkade kränkingsersättning med 10 000 kronor men fick 7 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 22 april 2020 i mål nr B 5019-19

B1.5 Stort antal kränkande SMS med sårande innehåll 10 000 kr

En kvinna hade under mer än ett års tid skickat ett mycket stort antal SMS till en man. Flera av SMS:en innehöll sårande och respektlösa inslag. Hovrätten dömde kvinnan för ofredande. Mannen fick 10 000 kronor i kränkningersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 12 oktober 2020 i mål nr B 374-20

Olaga hot**B2.1 Verbalt hot om att ”klippa” någon 5 000 kr**

En kvinna som arbetade som badvakt på en simhall uppmanade en man att lämna simhallen efter en incident som mannen hade varit inblandad i. Mannen uttalade då ”passa dig annars kommer du bli klippt” till kvinnan samtidigt som han drog med handen över halsen. I tingsrätten dömdes mannen för olaga hot. Kvinnan yrkade kränkningersättning med 6 000 kronor. Tingsrätten fann att hotet inte hade inneburit en allvarlig kränkning av kvinnans integritet och avlog yrkandet om kränkningersättning. I hovrätten var frågan om mannen skulle betala skadestånd till kvinnan. Hovrätten fann att kvinnan hade utsatts för en allvarlig kränkning och bestämde kränkningersättningen till 5 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 30 maj 2018 i mål nr T 619-18

B2.2 Hot med kniv på längre avstånd 7 000 kr

Fem målsägande var ute och rastade sina hundar på innergården till ett bostadsområde. Det var förbjudet att rasta hundar på den aktuella innergården. En granne blev frustrerad över att målsägandena inte brydde sig om hundförbudet. Grannen öppnade upp sitt köksfönster. Samtidigt som grannen gned två knivar mot varandra uttalade han bland annat att han skulle skära halsen av hundägarna. Hovrätten dömde mannen för olaga hot. Två av målsägandena yrkade kränkningersättning, den ena med 13 000 kronor och den andra med 10 000 kronor. Målsägandena fick 7 000 kronor vardera i kränkningersättning.

Svea hovrätts dom den 11 september 2019 i mål nr B 12201-18

B2.3 Hot med kniv på nära avstånd 10 000 kr

Två ungdomar, en man och en kvinna, stämde träff. De hade tidigare haft ett förhållande med varandra. När de träffades tog mannen fram en kniv som han höll mot kvinnans mage. Kvinnan frågade mannen om han skulle sticka henne med kniven och mannen svarade bland annat att hon skulle be om ursäkt. Mannen dömdes för olaga hot. Kvinnan fick 10 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 30 augusti 2019 i mål nr B 1993-19

B2.4 Riktade pistol mot annan på bussen 10 000 kr

Målsäganden satt på en buss tillsammans med sina vänner. En berusad man satte sig bakom målsäganden och dennes vänner. Den berusade mannen hade ett pistolliknande föremål i handen som han riktade mot målsäganden. Den berusade mannen frågade målsäganden om han hade sett en sådan pistol tidigare och gjorde uttalanden av innebörd att han kunde komma att skjuta någon. Hovrätten dömde den berusade mannen för olaga hot. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 12 000 kronor, men han fick 10 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 5 december 2019 i mål nr B 6114-19

B2.5 Luftpistol avfyrad mot annan person 10 000 kr

Målsäganden befann sig hemma hos en vårdtagare som hon skulle ge mediciner. Vårdtagaren tog fram en luftpistol, riktade den mot målsägandens bröst och tryckte av. En smäll hördes och målsäganden sprang därifrån. Hovrätten dömde vårdtagaren för olaga hot. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 15 000 kronor. I tingsrätten fick målsäganden 15 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 10 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 9 oktober 2020 i mål nr B 818-20

Grovt olaga hot

B3.1 Hällde ut bensin på kvinnas altan 10 000 kr

En man och en kvinna träffades på en restaurang för att prata om sin relation. Mannen började skrika på kvinnan och uttalade sig nedvärderande om henne. Kvinnan lämnade restaurangen. Mannen gick då till en bensinstation där han köpte bensin och en tändare. Han begav sig sedan till kvinnans bostad där han hällde ut bensin över kvinnans altan, grill och utemöbler. Hovrätten dömde mannen för grovt olaga hot. Kvinnan yrkade kränkningsersättning med 15 000 kronor, men hon fick 10 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 8 april 2020 i mål nr B 9558-19

B3.2 Man i skyddsväst hotar familj med pistol 15 000 kr

En man iklädd skyddsväst och hållandes i ett basebollträ knackade på hemma hos en familj. Mannen sökte en person i familjen som vid tillfället inte befann sig i bostaden. Mannen uttalade att familjen och personen han sökte skulle dödas. Mannen visade även upp ett vapen som satt i hans byxlinning. Han tog fram vapnet och gjorde en mantelrörelse med det. Hovrätten dömde mannen för grovt olaga hot. Hovrätten ansåg inte att det hade framkommit omständigheter som gav stöd för att mannen hade anspelat på ett våldskapital. Det hade enligt hovrätten inte heller framstått för målsägandena som att mannen var uppbackad av en gruppering eller kriminell organisation. Målsägandena hade yrkat kränkningsersättning med 15 000 kronor. I tingsrätten, där gärningen rubricerades som olaga hot av normalgraden, fick de 7 000 kronor. I hovrätten höjdes kränkningsersättningen till 15 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 10 september 2018 i mål nr B 2211-18

B3.3 Sköt mot annan man 15 000 kr

En äldre man som deltog i en älgjakt blev irriterad på sin granne som han tyckte störde jakten. Irritationen uppstod när grannen passerade den mark där den äldre mannen satt på pass. Den äldre mannen lyfte upp sitt skarpladdade jaktgevär mot grannen och avlossade därefter, på kort avstånd, två skott bredvid grannen. Det hade inte förekom-

mit någon ordväxling mellan den äldre mannen och grannen före det att skotten avlossades. Hovrätten dömde den äldre mannen för grovt olaga hot. Grannen yrkade kränkingsersättning med 20 000 kronor, men han fick 15 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 19 november 2019 i mål nr B 872-19

B3.4 Sköt in i bostad där två barn låg och sov **20 000 kr**

En man sköt med ett hagelgevär in i en lägenhet under nattetid. I lägenheten befann sig två barn som var 13 respektive 14 år gamla och som vid tillfället sov. I målet var det klarlagt att skottet inte var avsett för de som befann sig i lägenheten utan att skottet felaktigt hade avlossats mot lägenheten. Hovrätten dömde mannen för grovt olaga hot. Barnen yrkade kränkingsersättning och framhöll att det skulle bestämmas till ett belopp som rätten ansåg vara skäligt. Hovrätten ansåg att 20 000 kronor i kränkingsersättning var skäligt.

Svea hovrätts dom den 21 februari 2020 i mål nr B 121-20

B3.5 Riktat vapen mot personer under ett mord **25 000 kr**

Fyra personer åkte till en gård. Efter att de hade anlant till gården kom en man som höll i ett gevär fram till dem. Mannen undrade vad de fyra personerna gjorde på platsen. Efter en kortare diskussion sköt mannen med geväret ihjäl en av de fyra personerna. Mannen försökte även skjuta ihjäl ytterligare en av personerna, men något skott avlossades inte. De tre oskadade personerna lyckades därefter övermannas av mannen med geväret. Under händelseförloppet riktade mannen även vapnet mot den tredje och fjärde personen samtidigt som han uttalade att de nu skulle säga farväl till världen eller liknande. Hovrätten fann att mannen genom att rikta vapnet mot den tredje och fjärde personen hade gjort sig skyldig till grovt olaga hot mot dem. En av de personer som hade blivit utsatt för grovt olaga hot yrkade kränkingsersättning med 25 000 kronor, vilket han fick. Den andra personen som hade blivit utsatt för grovt olaga hot framställde ett lägre yrkande om 20 000 kronor och tillerkändes det beloppet.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 10 maj 2019 i mål nr B 1897-19

Kränkande fotografering

B4.1 Filmade dement kvinna i hennes bostad 5 000 kr

En anställd på ett äldreboende befann sig i en dement kvinnas bostad. Den anställda filmade i hemlighet den dementa kvinnan. Samtidigt som den anställda filmade ställde hon integritetskänsliga frågor till den dementa kvinnan. Den anställda delade filmen i en sluten grupp via en app. Hovrätten dömde den anställda för kränkande fotografering. Den dementa kvinnan fick 5 000 kronor i kränkningssersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 20 februari 2020 i mål nr B 3749-19

B4.2 Filmade delvis naken flicka via egen mobilskärm 7 000 kr

Två 15-åringar, en flicka och en pojke, hade haft kontakt med varandra via sociala medier. Flickan och pojken pratade vid ett tillfälle med varandra via en videoapp. Under samtalet filmade pojken i hemlighet av skärmen på sin egen mobiltelefon medan flickan visade sig delvis naken för honom via videoappen. Filmen lades därefter upp på ett s.k. expose-konto på en app. Hovrätten dömde mannen för kränkande fotografering. Flickan yrkade kränkningssersättning med 10 000 kronor, vilket hon fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränkningssersättningen till 7 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 1 december 2020 i mål nr B 11777-20

B4.3 Fotograferade naken kvinna som sov 10 000 kr

En man fotograferade i hemlighet en sovande och delvis naken kvinna när hon befann sig i en bostad. Mannen tog bilder på kvinnans bröst och kön. Det framgick även av bilderna att en person berörde kvinnans blottade bröst och kön. Kvinnan framhöll i sitt förhör att hon tyckte det var fruktansvärt att veta att dessa bilder fanns. Hovrätten dömde mannen för kränkande fotografering. Kvinnan yrkade kränkningssersättning med 20 000 kronor, men hon fick 10 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 18 oktober 2019 i mål nr B 5147-19

B4.4 Filmade kvinna under samlag 10 000 kr

En man filmade i hemlighet ett samlag mellan honom och en kvinna. Mannen skickade filmen till en vän och råkade även lägga upp filmen så att den under ett par minuter blev tillgänglig för hans följare på en app. På filmen gick det inte att se kvinnans ansikte. Mannen dömdes för kränkande fotografering. Kvinnan yrkade kränkningersättning med 15 000 kronor, vilket hon fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränkningersättningen till 10 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 1 mars 2018 i mål nr B 83-18

B4.5 Man filmade kvinna som han våldtog 15 000 kr

En man våldtog en kvinna som till följd av berusning befann sig i en särskilt utsatt situation. Mannen filmade i hemlighet våldtäkten med sin mobiltelefon. Av filmen som var 16 minuter lång gick det att se hur mannen våldtog kvinnan. Hovrätten dömde mannen för bland annat våldtäkt och kränkande fotografering. Kvinnan yrkade kränkningersättning med 20 000 kronor för den kränkande fotograferingen. I tingsrätten fick kvinnan 20 000 kronor i kränkningersättning för den kränkande fotograferingen, men i hovrätten sänktes ersättningen i den delen till 15 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 19 oktober 2018 i mål nr B 992-18

Olaga integritetsintrång**B5.1 Bild på berusad man i utsatt situation 5 000 kr**

Målsäganden befann sig på en nyårsfest och blev mycket berusad. En bild togs på målsäganden då denne var utslagen, hängandes mot en toalettstol efter att ha kräcks. Den man som arrangerade nyårsfesten delade bilden på en app. Arrangören ansåg att målsäganden var skyldig honom pengar för att denne hade druckit alkohol på festen. Arrangören hade omkring 500 följare på appen och i vart fall 50 personer hade hunnit se bilden innan den togs bort. Flera av arrangörens följare var bekanta till målsäganden. På texten under bilden stod det ”När man inte rört drickan och inte kan betala för sin egen dricka. Skandal”

och det hänvisades även till målsägandens konto på appen. Hovrätten dömde mannen som delade bilden för olaga integritetsintrång. Målsäganden fick 5 000 kronor i kränkningersättning, i enlighet med vad han hade yrkat. Målet överklagades även till Högsta domstolen som fastställde hovrättens dom i fråga om skuld, påföljd och skadestånd, se rättsfallet ”Instagrambilden” NJA 2020 s. 273.

Svea hovrätts dom den 1 oktober 2019 i mål nr B 8201-19

B5.2 Film då någon tar på ett kön delades på app 7 000 kr

Ett par ungdomar lekte sanning och konsekvens på en fest. Som en del i leken tog en ung kvinna på en ung mans nakna kön. Händelsen filmades utan kvinnans och mannens kännedom. En annan man som befann sig på festen delade filmen på en app så att hans följare kunde se den. Mannen som delade filmen hade uppskattningsvis 300 följare. Flera på den skola där de filmade personerna gick hade sett filmen. Hovrätten dömde mannen som spred filmen för olaga integritetsintrång. Målsägandena yrkade kränkningersättning med 7 000 kronor. Kvinnan fick 5 000 kronor och mannen fick 7 000 kronor. Tingsrätten ansåg att den kränkning som mannen hade utsatts för var något allvarligare än den kränkning som kvinnan hade utsatts för. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömning i fråga om kränkningersättningens storlek.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 15 juli 2020 i mål nr B 3305-20

B5.3 Material på naken kvinna delades på Facebook 10 000 kr

En kvinna som hade haft en kärleksrelation med en man skickade filmer och bilder på sig själv till mannen. På en del av filmerna och bilderna var kvinnan naken eller lättklädd. Efter att parterna avslutat sin relation fick kvinnan veta att mannen hade laddat upp filmerna och bilderna i en grupp på Facebook. Det var bevisat att materialet spridits till åtminstone ett tiotal personer. Mannen dömdes för olaga integritetsintrång. Kvinnan yrkade kränkningersättning med 25 000 kronor. Hon fick 20 000 kronor i tingsrätten, men i hovrätten sänktes kränkningersättningen till 10 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 22 augusti 2019 i mål nr B 1325-19

B5.4 Bilder på kvinna laddades upp på porrsida 10 000 kr

En man som tidigare hade haft ett förhållande med en kvinna spred två bilder av kvinnan på en porrsida. Bilderna föreställde kvinnans sexualliv och utvisade bland annat hennes kön. Bilderna laddades upp genom ett konto där kvinnans nationalitet och riktiga förnamn framgick. Hovrätten dömde mannen för olaga integritetsintrång. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 30 000 kronor, men fick 10 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 14 september 2020 i mål nr B 3668-20

B5.5 Bild på kvinna delades till ett stort antal följare 25 000 kr

En man spred en integritetskänslig bild på en kvinna via en app. Bilden visade kvinnan då hon utförde en sexuell handling. Kvinnans ansikte var synligt och på bilden framgick delvis vad hennes riktiga namn var. Bilden delades på kontot "Sveriges privataste" som vid tidpunkten för spridningen hade omkring 4 000 följare. Samma dag som bilden delades på kontot fick kvinnan vänförfrågningar av 150–200 okända män via appen. Hovrätten dömde mannen för olaga integritetsintrång. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 35 000 kronor, men fick 25 000 kronor. Tingsrätten framhöll bland annat att bilden hade varit tillgänglig för en väldigt stor personkrets och att samtliga följare av kontot hade haft möjlighet att både se och spara bilden på kvinnan. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömningar.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 oktober 2019 i mål nr B 4412-19

Människorov**B6.1 Inspärrad i nio dagar 50 000 kr**

Fyra män höll en annan man, målsäganden, inspärrad i en lägenhet under nio dagar i syfte att utpressa honom. Målsäganden fördes inte bort, utan gick själv in i den aktuella lägenheten efter att ha stämt träff med en av de fyra männen. När han kom in i lägenheten var stämningen först trevlig. Efter ett tag krävde en av gärningspersonerna att målsäganden skulle betala en skuld. Därefter spärrades målsäganden in. I lägenheten utpressade männen målsäganden genom att med hot

och våld förmå honom att beställa olika varor på internet. Målsäganden, som inte vågade fly, fick vid ett par tillfällen lämna lägenheten under bevakning – bland annat i syfte att utträta ärenden på uppdrag av gärningspersonerna. Målsäganden var ständigt under bevakning, ofta av flera gärningspersoner. Gärningspersonerna hotade och misshandlade målsäganden varje dag under tiden han befann sig i lägenheten. Gärningspersonerna slog och sparkade mot målsägandens huvud och kropp. Målsäganden högs vid ett tillfälle med en kniv i handen. Vid ett tillfälle hölls en kniv mot målsägandens hals och bröst. Vid ett annat tillfälle höll en av gärningspersonerna en tång runt målsägandens finger samtidigt som denne hotade med att klippa av fingret. Målsäganden hotades även med en machete. Hovrätten dömde gärningspersonerna för människorov, misshandel, olaga hot, försök till utpressning och annan brottslighet. Målsäganden fick 50 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 6 juli 2018 i mål nr B 615-18

B6.2 Människorov med sadistiska inslag

50 000 kr

Målsäganden, en 21-årig man, var på väg hem efter en utekväll då fyra unga män under knivhot tvingade in honom i en bil. De fyra männen som inte kände målsäganden sedan tidigare tog dennes telefon och kontokort med tillhörande koder. Männen gjorde uttag på målsägandens bankkonto. I det inledande skedet kördes målsäganden till en kyrkogård och en av männen uttalade då att ”detta var en lämplig plats”, vilket målsäganden uppfattade som ett dödshot. Därefter fortsatte färden från Stockholm till Eskilstuna. Under händelseförloppet som varade i omkring nio timmar misshandlades och hotades målsäganden. Målsäganden blev nertryckt i baksätet av den bil de färdades i, påtvingad en huva eller ett klädesplagg för huvudet och rispades med en kniv på flera ställen på kroppen. Han var även bunden med ett rep runt handlederna och tvingades under knivhot att röka cannabis. Männen hotade bland annat att skjuta målsäganden och spruta in heroin i hans ådror för att se om hans blodkärl skulle sprängas. Männen tvingade även målsäganden att under övervakning gå in på olika bankkontor för att ta ut pengar. Till följd av gärningen orsakades målsäganden smärta, sårskador, svullnad och hudavskrapningar.

Hovrätten dömde gärningsmännen för människorov och rån. Hovrätten uttalade att den behandling som gärningspersonerna hade utsatt målsäganden för hade varit ett medvetet och överlagt angrepp på en enskild människas psyke, kropp och värdighet. Hovrätten beskrev behandlingen som närmast sadistisk och att gärningen medfört ett allvarligt psykiskt lidande. Målsäganden fick 50 000 kronor i kränk-
ningsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 4 mars 2020 i mål nr B 105-20

B6.3 Bortrövad av män med betydande våldskapital 60 000 kr

Målsäganden, en man, befann sig i sitt hem med bland annat sin hustru och sina barn när tre för honom okända män kom till bostaden. De tre männen tillhörde en motorcykelklubb som var involverad i organiserad brottslighet. Männen påstod att målsäganden hade använt deras namn för att hota andra och att han därför var skyldig dem pengar. Målsäganden förnekade detta. Då slog en av männen målsäganden med ett knytnävsslag i ansiktet så att målsäganden föll till marken. Målsäganden följde därefter med männen till deras bil där han placerades i baksätet mellan två av männen. Männen tvingade målsäganden att försöka ta ut pengar från en bankomat. Uttagsförsöket misslyckades varpå männen tvingade målsäganden att ringa till olika personer för att få fram pengar. Männen fortsatte köra runt målsäganden i bilen under cirka fyra timmar. Under färden slog de målsäganden i ansiktet vid upprepade tillfällen. Våldet medförde sex frakturer i ansiktsskelettet, blödning under ögats bindehinna, sårskador på ansiktet och kroppen, smärta, näsblod och blåmärken kring ögonen. Männen dödshotade även målsäganden vid flera tillfällen. Målsägandens dotter involverades också i händelsen genom att hon försökte ordna fram pengar åt sin pappa så att han kunde betala de tre männen. Hovrätten framhöll att målsäganden hade angripits med hot och våld samtidigt som de tre männen anspelat på ett våldskapital och att de tre männen genom våldskapitalet hade skaffat sig en makt-position över målsäganden. Hovrätten dömde de tre männen för människorov, försök till grov utpressning och annan brottslighet. Målsäganden yrkade kränk-
ningsersättning med sammanlagt 80 000 kronor. Han fick 80 000 kronor i tingsrätten, men i hovrätten sänktes kränk-
ningsersättningen till 60 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 6 september 2019 i mål nr B 2122-19

B6.4 Brutalt bortförande och inspärrad i källare 60 000 kr

Målsäganden, en man, stämde träff med en kvinna och de kom överens om att ses på en parkeringsplats. På parkeringsplatsen blev målsäganden angripen av tre personer. Målsäganden försökte fly men blev fälld till marken där han fick motta flera slag och sparkar. Under händelseförloppet blev han även huggen med ett vasst föremål och slagen med en metallficklampa som träffade smalbenet. Slaget på smalbenet orsakade en fraktur. De tre personerna drog därefter in målsäganden i en bil och försåg denne med en ögonbindel. Målsäganden kördes sedan till en bostad och spärrades in i en källare där han fick tillbringa natten fasttejpad i en stol. När målsäganden var fasttejpad fick han motta flera slag som bland annat träffade ansiktet och det brutna benet. Två av personerna hotade även att döda målsäganden om han gjorde en polisanmälan. Motivet till angreppet var att målsäganden hade en skuld till två av de inblandade gärningspersonerna. Hovrätten framhöll att det var fråga om ett brutalt bortförande och ett relativt långvarigt inspärrande. Hovrätten dömde två av gärningspersonerna för människorov, grov misshandel och övergrepp i rättsak. Den tredje gärningspersonen dömdes för människorov. Målsäganden yrkade kränkningersättning med sammanlagt 120 000 kronor, men han fick 60 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 10 september 2018 i mål nr B 7122-18

B6.5 Skjuten man fördes bort i bagageutrymme på bil 75 000 kr

Målsäganden, en man, blev uppringd av en annan man som sa att denne hade ett uppdrag åt målsäganden. Målsäganden och mannen stämde träff. När målsäganden anlände till platsen satte han sig i mannens bil. I bilen satt även tre andra män. Målsäganden kördes ut till en plats där han hotades med en kulsprutepistol. Den man som hade stämt träff med målsäganden sköt målsäganden med tre skott i benet, vilket orsakade sårskador och smärta. Målsäganden stängdes sedan in i bagageutrymmet på en bil och kördes till en annan plats där han hölls fortsatt frihetsberövad. En av männen skar och stack den redan skadade målsäganden med en kniv. Samma man höll även en sten ovanför målsägandens huvud. Stenen kom att falla ned på målsägandens huvud. Det var dock inte bevisat att mannen medvetet kastade eller slog stenen på målsäganden. Av våldet orsakades måls-

äganden förutom skottskadorna även sårskador, blånader, och två brutna fingrar. Under händelseförloppet utpressade männen målsäganden på värdesaker. Männen tvingade målsäganden att ringa sin mamma som senare lämnade över värdefulla föremål till männen. Hovrätten dömde den man som hade skjutit målsäganden för människorov, grov misshandel, grov utpressning och annan brottslighet. Den man som hade skadat målsäganden med kniv dömdes för människorov, två fall av grov misshandel, grov utpressning och annan brottslighet. En tredje man dömdes för människorov och grov utpressning. Slutligen dömdes en man för medhjälp till grov utpressning. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med sammanlagt 130 000 kronor av männen. Målsäganden yrkade också att den man som stack honom med kniv skulle betala i första hand 125 000 kronor och i andra hand 75 000 kronor därutöver. Målsäganden fick sammanlagt 75 000 kronor i kränkingsersättning. Den man som var delaktig i skärningen med kniven ansvarade upp till 75 000 kronor, de andra två som var delaktiga i människorovet (inklusive den som avlossade vapnet) ansvarade upp till 50 000 kronor och den som medverkade till utpressningen ansvarade upp till 10 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 18 juni 2019 i mål nr B 3963-19

C. Brott i nära relation

Olaga hot

C1.1 Verbalt dödshot mot hustru

5 000 kr

En man hotade sin fru genom att uttala att han skulle döda henne och hennes familj. Kvinnan berättade i förhör att mannen, när han satt på soffan i vardagsrummet i deras gemensamma hem, uttalade att han skulle döda hennes familj och vrida nacken av henne och deras son. Kvinnan berättade att hon var livrädd och att hon låg vaken i flera timmar. Hovrätten dömde mannen för olaga hot. Kvinnan yrkade 7 000 kronor i kränkingsersättning, men hon fick 5 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 9 maj 2018 i mål nr B 10771-17

C1.2 Pappa dödshotade sin dotter via telefon 5 000 kr

En 17-årig ung kvinna blev i ett telefonsamtal dödshotad av sin pappa. Pappan var frustrerad över att dottern hade varit ute sent på kvällen. I samband med ett telefonsamtal med dottern hade han fällt ett uttalande med innebörd att han, för det fall han träffade på henne sent på kvällen, skulle döda henne. I förhör berättade dottern att hon blev ledsen, arg och väldigt rädd av samtalet samt att hon tänkte att pappan skulle döda henne. Hovrätten dömde pappan för olaga hot. Dottern fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 september 2020 i mål nr B 2842-20

C1.3 Man dödshotade sin f.d. fru via telefon 5 000 kr

En kvinna befann sig på sin arbetsplats när hon blev uppringd av den man som hon tidigare hade varit gift med. Mannen uttalade under telefonsamtalet att han skulle döda henne. Parterna hade vid tidpunkten en pågående vårdnadstvist rörande deras gemensamma son. I förhör berättade kvinnan att hon mådde dåligt och kände sig otrygg till följd av det inträffade. Kvinnan berättade även att hennes kontakt med mannen var begränsad till att avse frågor kring deras gemensamma son. Hovrätten dömde mannen för olaga hot. Kvinnan fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 21 januari 2020 i mål nr B 9924-19

C1.4 Högg med yxa i bostaden så barn blev rädda 10 000 kr

En man bodde tillsammans med sin sambo och hennes två barn. Mannen som vid tillfället var berusad blev irriterad över att ett av barnen inte tog ett större ansvar i hemmet. I samband med detta tog mannen fram en yxa som han började hugga med inne i den gemensamma bostaden, i närvaro av sambon och de två barnen. Mannens sambo och hennes två barn blev rädda när mannen började hugga med yxan. Barnen hade bott med mannen i bostaden under lång tid och tingsrätten ansåg att det var försvårande att gärningen hade riktats mot närstående i det gemensamma hemmet. Hovrätten dömde mannen för olaga hot gentemot sambon och de två barnen. Sambons

två barn fick 10 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad de hade yrkat.

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 17 maj 2019 i mål nr B 933-18

C1.5 Pappa höll kniv mot sitt 9-åriga barns hals 10 000 kr

En 9-årig flicka hamnade i en diskussion med sin pappa. I samband med detta förde pappan snett bakifrån en kökskniv av inte obetydlig storlek mot flickans hals. Pappan förklarade att det hela var ett skämt. Händelseförloppet varade några sekunder och i målet var det utrett att det var den trubbiga sidan av kniven som hölls mot flickans hals. I förhör berättade flickan att hon blev arg, ledsen och rädd av det inträffade. Hovrätten dömde pappan för olaga hot. Flickan yrkade 15 000 kronor i kränkingsersättning, men hon fick 10 000 kronor. Tingsrätten vägde vid bedömningen av kränkingsersättningens storlek in att hotet hade riktats mot ett barn av barnets pappa i en miljö där barnet haft anledning att känna sig trygg. Hovrätten gjorde ingen annan bedömning i fråga om kränkingsersättningens storlek.

Svea hovrätts dom den 13 augusti 2020 i mål nr B 6818-20

Misshandel

C2.1 Pappa fällde sin son till marken vid två tillfällen 7 000 kr

Målsäganden, en ung man, ville att hans pappa skulle handla hem energidryck åt honom. Pappan köpte ingen energidryck och målsäganden blev irriterad över detta. På eftermiddagen upptäckte målsäganden att de andra i familjen hade ätit middag utan att säga något till honom och i samband med detta uppstod ett bråk mellan målsäganden och hans pappa. Vid två tillfällen fällde pappan målsäganden till golvet och höll fast honom. Detta orsakade smärta, rodnader och blåmärken. Hovrätten dömde pappan för misshandel. Målsäganden yrkade kränkingsersättning med 20 000 kronor, men han fick 7 000 kronor. Hovrätten framhöll att målsäganden inte hade fått några allvarigare fysiska skador men att våldet hade utövats av en förälder i hemmet och att det varit fråga om ett utdraget förlopp.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 19 maj 2020 nr B 158-20

C2.2 Man misshandlade sin sambo 10 000 kr

En man och kvinna som var sambor befann sig i sitt gemensamma hem. I samband med en diskussion misshandlade mannen kvinnan. Mannen slet ner kvinnan på golvet, drog henne i håret flera gånger och satte sig på henne. Mannen tog även ett stryptag om kvinnans hals samtidigt som han höll en hand över hennes mun. Därefter slog mannen kvinnan med flera knytnävsslag i ansiktet när hon låg ner. Våldet medförde att kvinnan orsakades smärta, håravfall, andnöd, rivsår i ansiktet, blånad på handen, blodvite i munnen och bula i pannan. Hovrätten dömde mannen för misshandel. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 30 000 kronor. I tingsrätten fick kvinnan 15 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 10 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 19 november 2020 i mål nr B 1340-20

C2.3 Pappa slog dotter med elsladd 10 000 kr

En 13-årig flicka hade blivit slagen av sin pappa. Pappan hade slagit henne med en elsladd över kroppen. Våldet orsakade smärta och skador. Hovrätten dömde pappan för misshandel. Flickan yrkade kränkingsersättning med 13 000 kronor, men hon fick 10 000 kronor. Tingsrätten framhöll att beloppet 10 000 kronor var skäligt eftersom flickan hade utsatts för våld av en närstående i sitt hem. Hovrätten gjorde ingen annan bedömning än tingsrätten i fråga om kränkingsersättningen.

Göta hovrätts dom 27 februari 2020 i mål nr B 3432-19

C2.4 Kvinna misshandlades av sin pojkvän i sitt hem 15 000 kr

Ett par, en man och en kvinna, var på en middag hos några vänner. På kvällen begav sig paret till kvinnans bostad. I bostaden blev kvinnan angripen av mannen som utdelade slag och sparkar/stampningar mot kvinnans ansikte och kropp. Under delar av händelseförloppet tog mannen även ett stryptag på kvinnan. Till följd av våldet fick kvinnan smärta, svårt att svälja, hudrodnader, sårskador, svullnader och blånad. Hovrätten dömde mannen för misshandel. Kvinnan fick

15 000 kronor i kränkningsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 16 juni 2020 i mål nr B 33-20

C2.5 Allvarligt våld mot hustru som låg ner 20 000 kr

En man angrep sin fru i samband med en diskussion om hustruns anhöriga. I förhör berättade kvinnan att hennes make ifrågasatte varför hon pratade med sin kusin i utlandet och att han blev arg när hon sa att han inte hade något med det att göra. Hovrätten fann att mannen hade utdelat flera sparkar mot kvinnans huvud och mage när hon låg ner. Sparkarna orsakade sprickor i över- och underkäken, smärta, ömhet, svullnader och blodvite. Enligt hovrätten fanns det ett mycket starkt stöd för att våldet varit relativt kraftigt. Hovrätten dömde mannen för misshandel. Kvinnan yrkade kränkningsersättning med 25 000 kronor, vilket hon fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränk- ningsersättningen till 20 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 14 februari 2019 i mål nr B 1562-18

Grov kvinnofridskränkning

C3.1 Våld, hot och ofredanden under nio månader 30 000 kr

En kvinna utsattes för fem fall av misshandel, ett olaga hot och uppre- pade ofredanden av sin nyblivna sambo. Gärningarna skedde under cirka nio månaders tid. Vid ett tillfälle utdelade mannen upprepade slag mot kvinnans huvud. Vid andra tillfällen hade mannen slagit mot kvin- nans huvud och kropp samt dragit henne i håret. Kvinnan orsakades bland annat smärta, blånader, svullnader och tillfälligt medvetande- bortfall. Mannen hotade med att döda kvinnan vid ett tillfälle och han ofredade även kvinnan vid upprepade tillfällen genom kränkande tillmälen. Hovrätten dömde mannen för grov kvinnofridskränkning. Kvinnan yrkade kränkningsersättning med 60 000 kronor. I tingsrätten fick hon 40 000 kronor, men i hovrätten sänktes kränkningsersätt- ningen till 30 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 12 maj 2020 i mål nr B 1216-19

C3.2 Våld och allvarligt hot under tio månader 40 000 kr

En kvinna utsattes för fyra fall av misshandel och tre olaga hot, varav ett grovt, av sin sambo. Gärningarna skedde under cirka tio månaders tid. Vid ett tillfälle satte sig mannen över kvinnan och tog ett stryp-tag på henne. Vid andra tillfällen utdelade mannen slag mot kvinnans huvud och kropp. Mannen utsatte kvinnan för flera hot och vid ett tillfälle höll han en kniv mot hennes hals samtidigt som han uttalade att han skulle döda henne. En av gärningarna skedde i närvaro av parternas gemensamma son. Kvinnan orsakades bland annat smärta, andnöd, blåmärken och rodnad. Hovrätten dömde mannen för grov kvinnofridskränkning. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 50 000 kronor, vilket hon fick i tingsrätten. I hovrätten sänktes kränkingsersättningen till 40 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 22 december 2020 i mål nr B 3643-20

C3.3 Våld med bland annat tillhygge under 1,5 år 50 000 kr

En kvinna utsattes för sex fall av misshandel av sin sambo. Gärningarna skedde under cirka ett år och sex månaders tid. Vid ett tillfälle slog mannen kvinnan med ett metallrör mot hennes mage och underkropp. Vid andra tillfällen slog och sparkade mannen kvinnan i huvudet och på kroppen. En misshandel bestod även i att mannen brände målsäganden med en stormtändare på armen. Gärningarna hade skrämmande och förnedrande inslag i form av att mannen vid ett tillfälle hade hållit en oladdad kolsyrepiistol mot kvinnans ansikte och tryckt av samt att han vid ett tillfälle hade hållt skurvatten över henne och spottat mat på henne. Flera av gärningarna skedde i närvaro av kvinnans dotter. Kvinnan orsakades bland annat smärta, blåmärken, brännskada och ömhet. Hovrätten dömde mannen för grov kvinnofridskränkning. Kvinnan fick 50 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat. När ärendet prövades av Brottsoffermyndighetens nämnd beslutades om en höjning av ersättningsnivåerna för grov kvinnofridskränkning och kvinnan fick i stället 100 000 kronor i brottsskadeersättning, se Brottsoffermyndighetens beslut den 14 april 2021, dnr 2620/2021.

Göta hovrätts dom den 19 november 2020 i mål nr B 628-20

C3.4 Våld, hot och ofredanden under två år 50 000 kr

En kvinna utsattes för åtta fall av misshandel, ett olaga hot och två ofredanden av sin make. Gärningarna skedde under cirka två års tid. Våldet bestod i att mannen vid flera tillfällen hade slagit kvinnan i huvudet och på kroppen. I tre fall hade mannen använt tillhyggen i form av färgroller, bälte och soffbord när han slog kvinnan. I ett fall hade han hotat kvinnan med en kniv och kastat kaffe på henne. Flera av gärningarna hade skett i närvaro av makarnas gemensamma dotter. Mannen hade delvis använt dottern som medel mot kvinnan, bland annat genom att vid ett tillfälle lämna den unga dottern ensam hemma för att straffa kvinnan för att hon inte hade kommit hem i tid. Kvinnan orsakades bland annat smärta, bulor i huvud och blåmärken. Hovrätten dömde mannen för grov kvinnofridskränkning. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 62 000 kronor, men hon fick 50 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 17 april 2020 i mål nr B 3631-19

C3.5 Allvarligt våld under nästan tre år 75 000 kr

En kvinna utsattes för elva fall av misshandel, flera olaga hot och ofredanden av sin sambo. Gärningarna skedde under cirka två år och tio månaders tid. Det våld som kvinnan utsattes för var omfattande och allvarligt. Vid ett tillfälle slog och sparkade mannen kvinnan mot huvudet och kroppen, delvis när hon låg ner. Vid andra tillfällen hade mannen vid upprepade tillfällen tagit strypgrepp på kvinnan, sparkat, slagit och bitit henne. Mannen uttalade vid upprepade tillfällen döds-hot mot kvinnan. Han skrev även flera kränkande meddelanden till henne. En misshandel ägde rum då kvinnan var höggravid och vid några tillfällen var kvinnans son samt parternas gemensamma dotter närvarande. Kvinnan orsakades bland annat smärta, blåmärken, sårskador, andnöd och rodnader. Hovrätten dömde mannen för grov kvinnofridskränkning. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 90 000 kronor, men hon fick 75 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 2 december 2019 i mål nr B 4893-19

D. Sexualbrott mot vuxna

Våldtäkt

D1.1 Kvinna var kraftigt påverkad av sömntabletter 100 000 kr

En man besökte en kvinna som han tidigare hade haft ett förhållande med. Vid besöket var kvinnan mycket påverkad av sömntabletter. Mannen gick in i kvinnans bostad och satte sig med kvinnan på en soffa. Därefter genomförde mannen ett samlag med kvinnan när hon till följd av sömntabletterna befann sig i en särskilt utsatt situation. I förhör berättade kvinnan att mannen drog ner hennes trosor och att hon inte hade styrka i kroppen för att göra fysiskt motstånd. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt. Kvinnan fick 100 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 7 december 2020 i mål nr B 10924-20

D1.2 Bristande samtycke när samlaget blev våldsamt 100 000 kr

En man och kvinna träffades för att ha sex. Parterna hade sex och under samlagets senare del började mannen utöva våld mot kvinnan i form av att ta ett kraftigt tag runt och trycka mot hennes hals. Kvinnan deltog inte frivilligt i samlagets senare del. I förhör berättade kvinnan att hon försökte säga nej men inte fick någon luft, att hon försökte vrida på sig och säga nej men inte fick ut mer än en viskning på grund av att mannen höll så hårt om hennes hals. Mannen dömdes för våldtäkt. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 125 000 kronor, men hon fick 100 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 oktober 2020 i mål nr B 4534-19

D1.3 Två män våldtog kvinna 125 000 kr

Två män befann sig hemma hos en kvinna. Tidigare under dagen hade männen och kvinnan druckit alkohol och en av männen hade visat intresse för kvinnan. Mannen som hade visat intresse för kvinnan började kyssa henne aggressivt och drog tillsammans med den andra mannen av kvinnan hennes kläder. Männen genomförde vaginala samlag med kvinnan som inte deltog frivilligt. Männen genomförde också

oralsex på kvinnan som även förmåddes att göra detsamma på männen. Kvinnan deltog i samlagen som en följd av att männen hade använt våld mot henne. Våldet bestod i att männen tagit hårda tag om henne, klämt henne på kroppen och pressat isär hennes ben. Männen dömdes för våldtäkt. Kvinnan fick 125 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 24 april 2020 i mål nr B 2742-20

D1.4 Kvinna överfallen på ödlig plats

125 000 kr

En kvinna hade varit och firat sin födelsedag med några vänner och var på väg hem. Kvinnan som bodde på landsbygden tog nattbussen och klev av på en ödlig plats. En man, som klev av på samma busshållplats, gick fram till kvinnan och sa att han behövde hennes mobiltelefon. Kvinnan svarade att han inte fick den. Då tog mannen mobiltelefonen ifrån kvinnan. När kvinnan försökte springa från platsen drog mannen ner henne på marken. Mannen sa att de skulle ha sex och sa att hon behövde göra som han sa om hon ville leva. Kvinnan sa att hon hade HIV och tänkte att det skulle avskräcka mannen, men då svarade han att han också hade det. Mannen tvingade kvinnan att genomföra ett oralt samlag på honom. Mannen tog även strypgrepp på kvinnan. Kvinnan fick skrapsår, blåmärken och avbrutna fingernaglar. Hovrätten dömdes mannen för våldtäkt och grov stöld. Kvinnan fick 125 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 12 oktober 2018 i mål nr B 8159-18

D1.5 Våldtäkt med omfattande våld

125 000 kr

En man begav sig hem till en kvinna som han kände. Mannen gick in i bostaden och tvingade med våld till sig ett analt och vaginalt samlag med kvinnan. Mannen tog hårda grepp om kvinnans armar, slängde ner henne på golvet och slog henne upprepade gånger i ansiktet, mot huvudet och på kroppen. Mannen sparkade även kvinnan på kroppen och slet av henne kläderna. Kvinnan försökte fly men lyckades inte. Kvinnan kräktes under våldtäkten och uppmanade mannen att sluta, vilket han inte gjorde. Under händelseförloppet uttalade mannen att han skulle skada och döda henne. Av våldet orsakades kvinnan smärta,

blodvite, blåmärken, svullnader, hudblödningar, blödning i ögonvitan, yrsel, illamående och hjärnskakning. Hovrätten framhöll att det var fråga om ett mycket allvarligt fall av våldtäkt där mannen hade visat råhet och hänsynslöshet genom att utöva kraftigt våld mot kvinnans huvud och genomföra våldtäkten under tiden som kvinnan kräktes. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt. Kvinnan fick 125 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 19 augusti 2020 i mål nr B 674-20

Grov våldtäkt

D2.1 Två män våldtog kvinna 150 000 kr

En 21-årig man och en 16-årig kvinna hade varit i kontakt med varandra på sociala medier. De träffades och åkte till ett gårdshus där de hade ett ömsesidigt samlag. 21-åringen ringde därefter sin kollega, en 34-årig man, som också kom till gårdshuset. De båda männen drog därefter gemensamt av kvinnans byxor och trosor. Kvinnan gjorde motstånd och bad männen sluta. Männen våldtog kvinnan tillsammans. 21-åringen låg över kvinnan och höll fast henne samtidigt som 34-åringen förde in sina fingrar i kvinnans underliv och genomförde ett samlag med henne. 21-åringen genomförde därefter också ett samlag med kvinnan. Kvinnan fick ont i bröstkorgen och kände smärta i underlivet. Männen dömdes för grov våldtäkt. Kvinnan fick 150 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Göta hovrätts dom den 20 april 2018 i mål nr B 445-18

D2.2 Upprepade övergrepp mot arbetskamrat 150 000 kr

En man befann sig hemma hos sin kvinnliga arbetskamrat och nära vän. Där förgrep sig mannen på kvinnan genom upprepade orala, vaginala och anala samlag. Kvinnan grät och vid några tillfällen skrek hon rakt ut av smärta. Händelseförloppet var långvarigt och kvinnan bad ständigt mannen att sluta. Mannen brukade våld och tvång i varierande omfattning under övergreppen. Våldet medförde inte några allvarliga fysiska skador, men vid ett av övergreppen tog mannen ett stryptag om kvinnans hals vilket medförde att hon förlorade medvet-

andet. Hovrätten framhöll att kvinnan mot bakgrund av de upprepade övergreppen måste ha känt allvarlig fruktan för att hon på nytt skulle utsättas för övergrepp vilket måste ha medfört en stark känsla av maktlöshet. Hovrätten dömde mannen för grov våldtäkt. Kvinnan fick 150 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 28 december 2018 i mål nr B 10787-18

D2.3 Tre män våldtog kvinna på avskild plats 160 000 kr

En kvinna var på väg hem en sen kväll. Tre för kvinnan helt främmande män tog då kontakt med henne. Männen förde kvinnan till en avskild plats där en av männen knuffade omkull henne. Männen tog av kvinnan hennes kläder och genomförde därefter samlag med kvinnan mot hennes vilja. När den första mannen genomförde samlaget hölls kvinnan fast av de två andra männen. En av männen tog ett fotografi på kvinnan när hon låg utslagen på marken samtidigt som en annan av männen höll en hand på kvinnans bröst. Hovrätten dömde två av männen för grov våldtäkt. Den tredje mannen var okänd. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 175 000 kronor. I tingsrätten fick kvinnan 150 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkingsersättningen till 160 000 kronor. Hovrätten uttalade att det kränkande fotografiet av kvinnan motiverade en något högre ersättning.

Göta hovrätts dom den 6 juli 2018 i mål nr B 1354-18

D2.4 Tre män våldtog kvinna i lekpark 175 000 kr

En kvinna befann sig i en särskilt utsatt situation till följd av berusning och narkotikapåverkan. Tre för kvinnan helt okända män genomförde vaginala och orala samlag med henne. Våldtäkten ägde rum sent på kvällen i en lekpark. Under delar av händelseförloppet befann sig kvinnan i ett trångt utrymme, inuti ett leksakståg. I förhör berättade kvinnan att hon fick en blackout och att hon hade ett könsorgan i munnen när hon fick sina sinnen tillbaka. En av männen fotograferade kvinnan under våldtäkten. Hovrätten dömde männen för grov våldtäkt. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 375 000 kronor, men hon fick 175 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 22 juli 2019 i mål nr B 6792-19

D2.5 Två män bröt sig in i kvinnas bostad 200 000 kr

En kvinna hade ringt polisen i samband med att en man hade visat upp en pistol för henne. Några dagar senare bröt sig två män in i kvinnans lägenhet när hon låg och sov. En av männen var den man som tidigare hade visat upp en pistol för kvinnan. Männen väckte kvinnan som de sedan genom våld och hot utförde flera samlag med. Våldet bestod i att männen utdelade flera knytnävsslag och sparkar mot kvinnans kropp. De tog även strypgrepp om kvinnans hals vid upprepade tillfällen. Männen uppgav att de skulle döda henne om hon inte var tyst och en av männen sa att han hade en pistol. Händelseförloppet varade under ett par timmar. Hovrätten framhöll att ett motiv till våldtäkten varit att hämnas kvinnans åtgärd att till polisen anmäla en av gärningspersonerna. Hovrätten dömde männen för grov våldtäkt. Kvinnan yrkade kränkingsersättning med 250 000 kronor, men hon fick 200 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 31 januari 2018 i mål nr B 2753-17 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 16 april 2020 i mål nr B 413-20

E. Sexualbrott mot barn

Våldtäkt mot barn

E1.1 Man förde in fingrar i flickas underliv 100 000 kr

Två familjer reste utomlands med varandra. En dag gick familjerna till stranden och barnen i respektive familj badade. Vid ett tillfälle blev en 17-årig ung man från den ena familjen och en 10-årig flicka från den andra familjen ensamma ute i vattnet. I samband med att flickan satt på mannens rygg ute i vattnet förde mannen in sina fingrar i flickans underliv. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt mot barn. Flickan fick 100 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 18 januari 2019 i mål nr B 11350-18

E1.2 Ung man våldtog sin f.d. flickvän**110 000 kr**

En 15-årig ung man och en 14-årig flicka hade haft ett förhållande med varandra. Under förhållandet hade de haft ömsesidiga samlag, men efter en tid avslutades förhållandet. Vid ett tillfälle, efter att förhållandet hade avslutats, började mannen prata med flickan vid en busshållplats. Mannen undrade om de skulle ha sex, vilket flickan sa nej till. När bussen som flickan skulle åka med anlände till busshållplatsen höll mannen fast flickan så att hon missade bussen. Mannen förde in sina fingrar i flickans underliv mot hennes vilja. Mannen lyfte sedan upp flickan, satte henne i sitt knä och höll fast henne i nacken. Han genomförde därefter ett samlag med henne. Mannens agerande orsakade flickan viss smärta. I förhör berättade flickan att hon fick ont och att hon skrek nej. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt mot barn. Flickan fick 110 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat. Tingsrätten framhöll att det fanns skäl att döma ut ett något högre belopp än schablonbeloppet på 100 000 kronor då flickan hade utsatts för två gärningar och eftersom visst våld hade använts. Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning.

Göta hovrätts dom den 11 september 2018 i mål nr B 2162-18

E1.3 Man köpte flickas ”oskuld”**115 000 kr**

En 14-årig flicka som bodde på ett behandlingshem kom i kontakt med en 37-årig man via sociala medier. Mannen och flickan kom överens om att mannen mot betalning skulle få ”ta flickans oskuld”. Mannen och flickan träffades hemma hos mannen där de hade ett oralt och vaginalt samlag. I förhör berättade flickan att det under samlaget kändes som att hon inte hade kontroll, att hon gjorde motstånd men att mannen låg över henne och höll fast hennes armar. I förhör berättade hon även att hon fick väldigt ont och att hon försökte visa det för mannen. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt mot barn. Flickan yrkade kränkingsersättning med 125 000 kronor, men hon fick 115 000 kronor (vilket var ett belopp som mannen hade vitsordat).

Svea hovrätts dom den 11 juni 2020 i mål nr B 5150-20

E1.4 Våldtäkt med inslag av våld och tvång 125 000 kr

En 14-årig flicka var ute med sina vänner en sommarkväll. Hon träffade då en 16-årig ung man som hon kände sedan tidigare. Mannen gick fram till flickan och frågade om de kunde gå iväg för att prata lite. De gick in i en skog och där började mannen pussa och ta på flickan. Flickan bad mannen sluta, vilket han inte gjorde. Mannen slet av flickans kläder och tryckte ner henne på marken. Mannen tryckte därefter in sitt könsorgan i flickans mun och förde in sina fingrar i hennes underliv. Mannens agerande medförde vissa skador, bland annat en blödning i underlivet. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt mot barn. Flickan yrkade kränkingsersättning med 125 000 kronor. I tingsrätten fick flickan 100 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkingsersättningen till 125 000 kronor. Hovrätten motiverade höjningen med att gärningen hade innefattat våld och tvång.

Göta hovrätts dom den 15 april 2020 i mål nr B 423-20

E1.5 Femåring våldtogs i ett låst sovrum 125 000 kr

En femårig flicka och hennes unga storebror gick hem till en av storebroderns vänner. Hemma hos vännen fanns även vännens pappa. Medan storebrodern och dennes vän lekte i vardagsrummet gick flickan och vännens pappa in i ett sovrum. Pappan drog för gardinerna och låste dörren. I tre olika omgångar slickade han flickan i underlivet och på rumpan samtidigt som han visade pornografiska filmer för henne. De befann sig i rummet under i vart fall två timmar. Hovrätten dömde mannen för våldtäkt mot barn. Åtalet gällde grov våldtäkt mot barn och flickan yrkade kränkingsersättning med 150 000 kronor, men hon fick 125 000 kronor.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 5 mars 2020 i mål nr B 219-20

Grov våldtäkt mot barn**E2.1 Flicka hölls fast och våldtogs av två män** 150 000 kr

En 14-årig flicka gick tillsammans med två av sina vänner hem till en 20-årig man som en av hennes vänner kände. I 20-åringens bostad fanns även en 16-årig man. När flickan var ensam med männen bör-

jade de närma sig henne sexuellt. Männen, som flickan inte alls kände sedan tidigare, utsatte flickan för flera sexuella handlingar i tät följd, såväl vaginala som orala samlag. I ett skede höll 16-åringen fast flickan samtidigt som 20-åringen i vart fall påbörjade en sexuell handling mot flickan. I förhör berättade flickan att hon även i andra delar av händelseförloppet hölls fast och förflyttades för att de olika sexuella handlingarna skulle kunna genomföras. Hon framhöll även att hon blev chockad och att hon inte visste vad hon skulle göra. I tingsrätten dömdes mannen för våldtäkt mot barn. I hovrätten ändrades rubriceringen beträffande 16-åringen, som överklagade, till grov våldtäkt mot barn. Flickan fick 150 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 18 november 2020 i mål nr B 10646-20

E2.2 Risk för allvarlig smitta vid våldtäkt

150 000 kr

En 13-årig flicka och en 19-årig man som var bekanta med varandra kom överens om att träffas för att prata. Flickan och mannen träffades utomhus sent på natten. Flickan förmåddes att följa med mannen till en avskild plats. När de anlände till platsen började mannen, mot flickans uttryckliga vilja, närma sig henne sexuellt. Mannen klädde av flickan hennes kläder och genomförde ett oskyddat samlag med inslag av visst våld trots vetskap om att han hade en sjukdom som medförde risk för allvarlig smitta. Hovrätten dömde mannen för grov våldtäkt mot barn. Flickan fick 150 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 18 december 2020 i mål nr B 11679-20

E2.3 Liten flicka våldtogs av sin morbror

150 000 kr

En åttaårig flicka låg i sin säng hemma hos sin familj. Hennes morbror, som den aktuella dagen övernattade hos familjen, gick in i flickans sovrum. Han drog ner flickan till sin madrass. Sedan drog han ner flickans byxor och trosor. Morbrodern genomförde därefter ett analt samlag med flickan. Morbrodern stod flickan nära och hade tidigare utsetts till hennes skyddsperson i samband med ett annat ärende då flickan hade berättat att hon hade blivit utsatt för våld av sina föräldrar. Hovrätten dömde morbrodern för grov våldtäkt mot barn.

Flickan yrkade kränkingsersättning med 300 000 kronor, men hon fick 150 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 12 juni 2020 i mål nr B 5149-20

E2.4 Tre män våldtog berusad flicka på toalett 175 000 kr

En 13-årig flicka befann sig i en lägenhet där fyra män i 20–24 års åldern också befann sig. Flickan bjöds på starksprit och blev berusad. När flickan ville lämna lägenheten tog en av männen tag i henne och dunkade hennes huvud i väggen. Tre av männen tvingade sedan med våld in flickan på en toalett där de genomförde vaginala samlag med henne. Hovrätten dömde tre av männen för grov våldtäkt mot barn. Flickan yrkade kränkingsersättning med 600 000 kronor, men hon fick 175 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 21 februari 2020 i mål nr B 4015-19

E2.5 Maskerad man våldtog flicka under pistolhot 200 000 kr

En 12-årig flicka befann sig hemma hos en 30-årig man som var närstående till henne. Mannen drogade flickan genom att ge henne narkotikaklassade tabletter under förespegligen att det var vitaminer. Han lämnade sedan bostaden och berättade för flickan att han skulle ut och handla. Kort därefter återvände mannen till bostaden. Mannen var då maskerad, hade andra kläder på sig och höll i ett vapenliknande föremål, en soft air gun. Mannen hotade flickan genom att rikta vapnet mot flickans huvud samtidigt som han uttalade ”om du inte håller käften så skjuter jag dig”. Han satte en ögonbindel på flickan, band henne runt armarna och stoppade ett tygstycke i hennes mun. Därefter genomförde han ett samlag med flickan. Hovrätten dömde mannen för grov våldtäkt mot barn. Flickan yrkade kränkingsersättning med 250 000 kronor, men hon fick 200 000 kronor.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 augusti 2020 i mål nr B 3865-20

F. Ärekränkingsbrott

Förtal

F1.1 Anklagelse mot man i ärende hos myndighet 5 000 kr

I ett ärende hos Kronofogdemyndigheten skickade en man in en inlaga där han bland annat skrev att en annan man hade gått till fysisk attack med bil och häst mot en familj i byn. För detta uttalande dömdes mannen för förtal. I en senare process yrkade mannen som hade blivit utsatt för förtal kränkingsersättning med 5 000 kronor. Hovrätten framhöll att uppgifterna hade spridits till de personer vid Kronofogdemyndigheten som handlagt målet och att uppgifterna genom att skickas till myndigheten hade blivit allmänna och offentliga. Mannen fick 5 000 kronor i kränkingsersättning.

Svea hovrätts dom den 18 januari 2018 i mål nr FT 9150-16

F1.2 Nakenbild spreds på app 5 000 kr

En ung kvinna hade olovligen tagit sig in på en ung mans konto i en app. På kontot fanns flera nakenbilder på mannens flickvän sparade. Kvinnan skickade vidare några av bilderna till en annan kvinna. På en av bilderna kunde flickvännen i en utmanande position ses hålla händerna över sitt kön. Hovrätten ansåg att bilden var ägnad att utsätta flickvännen för andras missaktning och kvinnan som spred bilden dömdes därför för förtal och dataintrång. Flickvännen yrkade kränkingsersättning med 30 000 kronor för förtalsbrottet, men hon fick 5 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 12 april 2018 i mål nr B 187-18

F1.3 Anklagelser om pedofili 7 000 kr

En man och en kvinna som båda haft bloggar på internet hade under en längre tid varit i konflikt med varandra. Kvinnan hade på sin blogg lämnat uppgifter om att mannen fanns med på en pedofillista. Hon kontaktade även mannens arbetsgivare och beskrev mannen som kriminell. Uttalandena bedömdes utgöra förtal och mannen som hade yrkat 12 000 kronor i kränkingsersättning fick 7 000 kronor. Man-

nen hade också lämnat uppgifter om kvinnan. Han hade bland annat i ett brev till Justitiekanslern uppgett att kvinnan bedrev kriminell verksamhet på internet och att hon var intresserad av barnpornografi. Även dessa uttalanden bedömdes utgöra förtal och kvinnan som hade yrkat kränkingsersättning med 9 000 kronor fick 5 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 11 september 2018 i mål nr FT 10187-17

F1.4 Nakenbilder laddas upp på blogg 10 000 kr

En man hade på en bloggplattform laddat upp bilder på tre kvinnor. Det var bland annat fråga om nakenbilder där kvinnornas ansikten syntes. I målet var det inte utrett hur stor spridning bilderna hade fått. Hovrätten dömde mannen för förtal avseende två av kvinnorna. Kvinnorna hade yrkat kränkingsersättning med 10 000 respektive 50 000 kronor. Kvinnorna fick 10 000 kronor vardera i kränkingsersättning.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 september 2020 i mål nr B 2025-20

F1.5 Sexvideo skickas till målsägandens vänner 20 000 kr

En man skickade en sexvideo på sig själv och sin f.d. flickvän till fem av den f.d. flickvännens vänner. På videon gick det att se när kvinnan deltog i en sexuell handling med mannen. Tingsrätten dömde mannen för bland annat grovt förtal och bestämde kränkingsersättningen till 50 000 kronor, i enlighet med vad kvinnan hade yrkat. Hovrätten bedömde, med hänsyn till den begränsade spridningen, gärningen som förtal av normalgraden. Hovrätten sänkte också kränkingsersättningen till 20 000 kronor.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 23 mars 2020 i mål nr B 800-19

Grovt förtal

F2.1 Pedofilanklagelse som delats på sociala medier 15 000 kr

En polisman hängdes ut som pedofil på olika sociala medier. Uppgifterna var felaktiga och hade fått en omfattande spridning. En bild på polismannen bifogades och i texten uppmanades andra att sprida inlägget vidare. Fem ungdomar åtalades för att ha delat uppgifterna till sina följare på sociala medier. Hovrätten dömde ungdomarna för grovt förtal. Ungdomarna fick även betala kränkingsersättning med mellan 10 000 och 15 000 kronor vardera. De två som antingen hade gjort egna tillägg till texten eller spridit uppgifterna till fler följare fick betala det högre beloppet om 15 000 kronor. Det polismannen fick i kränkingsersättning stämde i huvudsak överens med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 juli 2018 i mål nr B 3073-18

F2.2 Visade nakenfilm på kvinna för andra på skolan 20 000 kr

I samband med en ungdomsfest filmades en ung kvinna då hon låg naken i en säng med en ung man. Två av kvinnans skolkamrater åtalades för att tillsammans ha filmat händelsen och visat filmen för flera andra elever på skolan. Hovrätten dömde de två skolkamraterna för grovt förtal. Kvinnan fick 20 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 19 december 2018 i mål nr B 817-18

F2.3 Film på samlag spreds till bekanta 40 000 kr

En man filmade ett samlag mellan två personer och lade därefter ut filmen på en app i en grupp med cirka 15 medlemmar. Medlemmarna i gruppen var bekanta med målsägandena och några av de som hördes berättade att de kände igen målsägandena på filmen. Hovrätten dömde mannen för grovt förtal och kränkande fotografering. En av målsägandena biträdde åtalet och yrkade kränkingsersättning med 50 000 kronor, där 40 000 kronor avsåg grovt förtal och 10 000 kronor kränk-

ande fotografering. Hovrätten ansåg att målsägandens yrkande om kränkning låg i linje med praxis och dömde i enlighet med yrkandet.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 27 april 2018 i mål nr B 1967-18

F2.4 Idrottsman anklagades för att vara våldtäktsman 60 000 kr

En man anklagade en idrottsman för att vara våldtäktsman. Anklagelsen spreds på flera olika Facebooksidor, bland annat till kretsar i vilka idrottsmannen var en framträdande person. Facebooksidorna hade många följare och enligt hovrätten framstod det som att det huvudsakliga syftet med spridningen varit att skada idrottsmannen. Anklagelsen hade legat kvar på vissa sidor under i vart fall flera dagar. Hovrätten dömde mannen för grovt förtal. Idrottsmannen hade yrkat kränkingsersättning med 70 000 kronor. I tingsrätten fick idrottsmannen 50 000 kronor, men i hovrätten höjdes kränkingsersättningen till 60 000 kronor.

Göta hovrätts dom den 6 februari 2019 i mål nr B 1868-18

F2.5 Våldtäktsanklagelse fick stor spridning 80 000 kr

En kvinna hade anmält en man för våldtäkt. Förundersökningen om våldtäkt lades ner utan att mannen hade delgivits någon misstanke. Kort efter att förundersökningen hade lagts ner skrev kvinnan ett inlägg på sin Facebooksida där hon namngav mannen och karakteriserade honom som "min våldtäktsman". Inlägget innehöll en detaljerad beskrivning av det hon menade att hon hade utsatts för. I inlägget fanns även ett fotografi på mannen och i slutet av inlägget uppmanades andra att dela inlägget i syfte att fler skulle känna igen honom och därigenom undvika att utsättas för samma sak. Inlägget delades av 13 personer. Kvinnan översände även ett mejl till den skola som mannen arbetade på. I mejlet återgav hon det som framgick av inlägget på Facebook. Elever på skolan där mannen arbetade som lärare fick kännedom om det som hade skrivits om mannen. Mannen berättade bland annat att vissa elever konfronterade honom med uppgifterna och valde att inte gå på hans lektioner. Skolan mejlade därefter elevernas vårdnadshavare och förklarade att mannen hade blivit utsatt för förtal. En diskussionstråd om mannen hade även skapats på ett

internetforum med anledning av inlägget. Diskussionstråden hade minst 80 kommentarer. Mannens namn och bild fanns även på en bloggplattform. Det som hade skrivits om honom på internetforumet och bloggplattformen fanns fortfarande kvar. Hovrätten dömde kvinnan för grovt förtal. Mannen yrkade kränkingsersättning med 90 000 kronor, men han fick 80 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 13 juni 2018 i mål nr B 2092-18

G. Förmögenhetsbrott

Grov stöld

G1.1 Bestulen på ett cigarettpaket 5 000 kr

En ung man och en ung kvinna umgicks med några gemensamma vänner ute på stan. Kvinnan bar på ett cigarettpaket som mannen, inför deras vänner, tog ur kvinnans jackficka. I samband med stölden uttalade mannen att det var fråga om en ”bötning”. Hovrätten dömde mannen för grov stöld. Kvinnan fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad hon hade yrkat.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 18 september 2020 i mål nr B 2592-20

G1.2 Inbrott i en bostad när de boende låg och sov 5 000 kr

En man med missbruksproblematik bröt sig in i en bostad. I bostaden flyttade mannen på flera saker som han hade för avsikt att stjäla. Inbrottet skedde samtidigt som ett par låg och sov i bostaden. Paret vaknade till följd av inbrottet. Mannen dömdes för grov stöld. Paret fick 5 000 kronor vardera i kränkingsersättning, i enlighet med vad de hade yrkat.

Svea hovrätts dom den 12 november 2018 i mål nr B 9282-18

G1.3 Närmanden från två män som stal plånbok 5 000 kr

Målsäganden var på väg till en hamburgerrestaurang sent på natten när två män kom fram till honom. Den ena mannen överlämnade en blomma och kramade målsäganden samtidigt som den andra mannen

lade händerna på målsägandens jacka. Kort därefter insåg målsäganden att han hade blivit av med sin plånbok. De två männen som gjort närmandena mot målsäganden hade stulit plånboken från målsägandens jackficka. De två männen dömdes för grov stöld. Målsäganden fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 18 oktober 2018 i mål nr B 2560-18

G1.4 Stal plånbok från äldre kvinna i hennes bostad 5 000 kr

Målsäganden, en 97-årig kvinna som gick med rullator, befann sig i sin bostad när en man knackade på hennes fönster. En kvinna som var med mannen uppgav för målsäganden att hon skulle kontrollera målsägandens brandvarnare. Kvinnan, som fick instruktioner av mannen via SMS, bad målsäganden om ett glas vatten. När målsäganden gick in i köket för att hämta vatten tog kvinnan målsägandens plånbok. Hovrätten dömde kvinnan och mannen för grov stöld. Målsäganden yrkade 10 000 kronor i kränkingsersättning, men hon fick 5 000 kronor.

Svea hovrätts dom den 3 maj 2019 i mål nr B 1816-19

G1.5 Guldhalsband rycktes loss 5 000 kr

Målsäganden, en man, var på väg hem från en promenad när några män som han inte kände närmade sig honom. En av männen gick fram och kramade målsäganden. När mannen kramade målsäganden försökte denne pillra loss målsägandens guldhalsband, vilket misslyckades. I stället ryckte mannen loss guldhalsbandet och gick därifrån tillsammans med de andra männen. Hovrätten dömde mannen för grov stöld. Målsäganden fick 5 000 kronor i kränkingsersättning, i enlighet med vad han hade yrkat.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 oktober 2020 i mål nr B 4744-20

Sammanställning av nivåerna för olika rent ideella skadestånd

Tabell Kränkingsersättning i jämförelse med andra rent ideella skadestånd

Diskrimineringsersättning, allmänt skadestånd enligt LAS ("Arbetsrätten"), konventionsskadestånd ("EKMR"), grundlagsskadestånd ("RF"), ersättning enligt frihetsberövandelagen ("Frihetsberövande") och ersättning vid dataskador ("Dataskydd")

Belopp	Kränkingsersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberövande	Dataskydd
5 000 (om inget annat anges)	<p>– Vissa former av miss-handel, t.ex. knytnävs-slag i ansiktet (Brottssof-fermyndigheten, 2020, ref. 20).</p> <p>– Olaga hot bestående i att t.ex. uttala verbalt dödshot (Brottssof-fermyndigheten, 2020, ref. 124).</p> <p>– Ofredande i form av t. ex. hänsynslöst beteende genom att t.ex. rispa ra-sistiska och homofo-biska ord på annans bil (Brottssoffermyndigheten, 2020, ref. 179).</p>		<p>– Ett fall av åsidosät-tande av kravet att lämna fullföljdshänvisning (AD 2009 nr 40). AD beaktade dock vid ersättnings bestämmande att par-tema varit oense i den grundläggande frågan om det hade skett något av-skedande.</p>			<p>– Ungefär tre dagars frihetsberövande.</p>	<p>– En åttalsunder-låtelse avseende ringa narkotikabrott registrerades som narkotikabrott av normalgraden i ett belastningsregister. Den felaktiga upp-giften rättades efter ungefär 1,5 år (JK, 2020-01-13, dnr 2644-19-4.2).</p>

Belopp	Kränknings- ersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberövande	Dataskydd
10 000 (om inget annat anges)	<p>– Misshandel i nära relation vid enstaka tillfälle genom slag eller andra våldsgärningar, t.ex. knytnävsslag i ansiktet med fraktur på näsbenet, sårskada, blodvite och svullnad som följd (Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 45).</p> <p>– Sexuella ofredanden som innefattat fysisk beröring, t.ex. beröra underliv (Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 223).</p>	<p>– En homosexuell kvinna missgynnades genom att hon nekades att boka tid vid en vårdcentral för utredning för remiss till fertilitetsenhet (10 000 kr, 5 000 kr i upprättsseersättning och 5 000 kr i preventionspåslag, NJA 2014 s. 499 II).</p>	<p>– Ersättningsnivån vid formaliafel ligger många gånger omkring 10 000–15 000 kr. (AD 2014 nr 12, där underlåtande att ge en fullföljdshänvisning enligt LAS gav arbetstagaren rätt till 10 000 kr i skadestånd och AD 2017 nr 3 där arbetsgivaren i strid med LAS hade lämnat fullföljdshänvisning för sent och inte överlämnat beskedet om uppsägning till arbetstagaren personligen vilket gav arbetstagaren rätt till 15 000 kr i skadestånd).</p>	<p>– En person blev under cirka 1,5 års tid kontrollerad av polisen under i vart fall 38 tillfällen. Polisens kontroller bedömdes i åtminstone ett tjugotal fall inte ha utgjort ett motiverat och proportionerligt ingrepp i personens rätt till privatliv (JK, 2020-01-13, dnr 4886-19-4.3.2).</p> <p>– Tre barn hade utsatts för en formellt felaktigt beslutad läkarundersökning på grund av misstänkt brott av föräldrarna (15 000 kr, NJA 2007 s. 584).</p>		<p>– Ungefär åtta dagars frihetsberövande.</p>	<p>– Ett avlidet barn hade räknats med som levande i ett beslut från För-säkringskassan. Barnets pappa hade känt obehag till följd av detta (JK, 2016-10-31, dnr 1586-16-42).</p>

Belopp	Kränkning- ersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKNR	RF	Frifetsberövande	Dataskydd
	<p>– Hot med livsfarligt vapen eller föremål som uppfattas som sådant vapen, t.ex. genom att lyfta pistol mot annan (Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 128).</p> <p>– Rån mot person genom allvarligt hot som förstärkts med t.ex. kniv eller sax (15 000 kr, Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 317 och 318).</p>						

Belopp	Kränknings- ersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberö- vande	Dataskydd
25 000 (om inget annat anges)	<p>– Grov misshandel med kniv utan allvarligare skador (Brottsförförmyndigheten, 2020, ref. 33).</p> <p>– Grov misshandel av överfallsliknande karaktär som lett till nio revbensfrakturer och flera frakturer i ansiktet (30 000 kr, A2.3 i bilaga 3).</p>	<p>– Ett par utsattes för trakasserier av en busschaufför. Trakasserierna hade samband med parets etniska tillhörighet och religion (25 000 kr, 15 000 kr i upprättelseersättning och 10 000 kr i preventionspåslag, NJA 2014 s. 499 I).</p>		<p>– Dröjningsmålet i ett förvaltningsrättsligt ärende uppgick till omkring två år i Regeringsrätten (20 000 kr, NJA 2012 s. 211 II).</p>		<p>– Ungefär 25 dagars frihetsberövande.</p>	<p>– Namn och personnummer på en man hade behandlats i uppgiftssamlingar avseende allvarlig brottslighet inom ramen för kriminalunderrättelseverksamhet. Behandlingen hade pågått under tio års tid utan att det fanns något konkret behov av behandlingen (20 000 kr, JK, 2020-12-29, dnr 6098-19-4.4).</p>

Belopp	Kränkings- ersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberö- vande	Dataskydd
50 000 (om inget annat anges)	<p>– Försök till våldtäkt genom överfall (Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 213).</p> <p>– Grov misshandel med allvariga skador som följd, t.ex. beskjutning med tre skott i benet eller kastandet av het olja i ansiktet vilket orsakat svåra brännskador (Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 41 och 42).</p>	<p>– En ung kvinna på en gymnasieskola hade vid upprepade tillfällen utsatts för sexuella trakasserier av en man i hennes klass. Gymnasieskolan hade brustit i sin utrednings- och åtgärds-skyldighet (50 000 kr, 25 000 kr i upprättsseersättning och 25 000 kr i preventionspåslag, Hovrätten för Västra Sveriges dom den 26 maj 2015 i mål nr T 4159-14).</p> <p>– En arbetsgivare ut-satte en arbetstagare för sexuella trakasserier genom närmanden och fysisk beröring av sexuell natur (AD 2016 nr 38).</p>	<p>– Fall där ett avskedande har underkänts men där det förelägg saklig grund för uppsägning (AD 2014 nr 83, AD 2017 nr 1 och AD 2017 nr 49).</p> <p>– Fall där turordningsregler har åsidosatts (AD 2011 nr 5, AD 2013 nr 11, AD 2014 nr 42 och AD 2019 nr 8).</p>	<p>– Dröjsmålstiden i ett tvistemål uppgick till omkring fyra år (40 000 kr till ett bolag och 45 000 kr till en enskild, NJA 2012 s. 211 I).</p>		<p>– Ungefär två månaders frihetsberövande.</p>	<p>– Ett avlidet barns namn hade bländats ihop med barnets mamma vilket fick till följd att mamman registrerades som avliden i Skatteverkets folkbokföringsdatabas i stället för barnet. Kvinnan behövde på grund av Skatteverkets felaktiga registrering ha flera kontakter med olika myndigheter, vilket hon menade försvårade för henne att bearbeta sorgen efter sitt barn (30 000 kr, 2014-02-03, dnr 8142-13-42).</p>

Belopp	Kränknings- ersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberövande	Dataskydd
100 000 (om inget annat anges)	<p>– Våldtäkt eller våld- täkt mot barn utan försvärande omstän- digheter.</p> <p>– Synnerligen grov misshandel, t.ex. fall där en man miss- handlade sin sambo, band fast henne i en bil och körde bilen en viss sträcka så kvin- nan släpades efter bi- len. Kvinnan blev medvetlös, fick om- fattande hudavskrap- ningar på hela krop- pen, frakturer och livshotande blöd- ningar i hjärnans hin- nor (Brottsoffermyn- digheten, 2020, ref. 56).</p>	<p>– En mamma nekades att teckna en sjukför- säkring för sin dotter med hänvisning till att mamman erhöll vårdbidrag för dottern med anledning av dotterns hörselmed- sättning (75 000 kr, RH 2014:9).</p>	<p>– Normalersättning vid oriktiga uppsäg- ningar uppgår i dagsläget till 80 000 kr (SOU 2020:30 s. 493).</p>	<p>– Dröjsmålstiden i ett komplicerat brottmål uppskat- tades till omkring tio år. Dröjsmålet hade föranlett på- följdsinledning, men den ansågs otill- räcklig (60 000 kr, NJA 2012 s. 1038 II).</p> <p>– Dröjsmålstiden i ett brottmål uppgick till drygt sju år. Den uppenbara fördröj- ningen avsåg drygt två år (NJA 2005 s. 462).</p>	<p>– En person var av- registrerad som svensk medborgare under 4,5 års tid (NJA 2014 s. 323).</p>	<p>– Ungefär fyra och en halv månads frihetsberövande.</p> <p>– En person som var frihetsberövad i 100 dagar för misstanke om mord fick 110 000 kr i ersättning för lidande (Svea hovrätts dom den 4 februari 2019 i mål nr T 2764-18).</p>	

Belopp	Kränkingsersättning	Diskrimineringsersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberövande	Dataskydd
Högre än 100 000 (om inget annat anges)	<p>– Försök till mord som medfört livshotande skador (125 000 kr, Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 5).</p> <p>– Grov våldtäkt, t.ex. innettande allvarligt fysiskt och sexuellt våld som pågått under längre tid (150 000 kr, Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 207).</p> <p>– Människoröv av allvarlig karaktär som pågått under 1,5 månader. Gärningen har innefattat skenavrättningar, slag, hot och skott med automatvapen på ena benet (200 000 kr, Brottsoffermyndigheten, 2020, ref. 104).</p>	<p>– En kvinna med en psykisk funktionsnedsättning födde ett barn. Verbalt och socialt fungerade hon på en normal nivå. När barnet var en vecka omhändertogs det av socialnämnden. Ett år senare upphävde Högsta förvaltningsdomstolen underinstansernas domar och avslög begäran om LVU (150 000 kr, RH 2014:20).</p>	<p>– Normalersättning vid oriktiga avskedanden uppsgår i dagsläget till 125 000 kr (AD 2020 nr 22).</p> <p>– En präst hade blivit uppsagd och sedan avskedad. Enligt Arbetsdomstolen fanns det inte någon grund för någon av åtgärderna. Arbetsgivaren hade gjort en svår felbedömning som hade inneburit en allvarlig kränkning av prästen som befann sig i en utsatt personlig situation. Avgörandet är från en tid då normnivåerna låg</p>		<p>– En person var avregistrerad som svensk medborgare under mer än 20 års tid (150 000 kr, NJA 2018 s. 103).</p>	<p>– Ungefär sju månaders frihetsberövande (160 000 kr).</p> <p>– En man dömdes för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott till fängelse 5 år. Efter resning friades mannen som hade varit frihetsberövad under ca två och ett halvt år. JK bestämde ersättningen för lidande till 900 000 kr (JK, 2019-04-10, dnr 2689-18-4.1).</p>	

Belopp	Kränkingsersättning	Diskriminerings- ersättning	Arbetsrätten	EKMR	RF	Frihetsberövande	Dataskydd
	<p>– Grov våldtäkt mot barn m. m. under drygt två års tid. Vid 37 tillfällen tvingade en man med våld till sig samlag med en 11–13 årig flicka. Våldet bestod i att mannen brukade hålla fast flickan, tilldela henne slag på huvudet och kroppen, trycka ner henne och ta strygrepp. Flickan mädde så dåligt på grund av övergreppen att hon övervägde att ta sitt liv (600 000 kr, Brottsförmyndigheten, 2020, ref. 240).</p>		<p>något lägre än i dag (220 000 kr där 70 000 kr avsåg den felaktiga uppsägningen och 150 000 kr det felaktiga avskedandet, AD 2005 nr 115).</p>			<p>– En man dömdes för mord till fängelse 15 år. Efter resning frikändes mannen. Mannen hade sammantaget varit frihetsberövad i åtta år och tre månader. JK bestämde ersättningen för lidande till 8 250 000 kr (JK, 2019-04-11, dnr 5724-18-4.1).</p>	

Statens offentliga utredningar 2021

Kronologisk förteckning

1. Säker och kostnadseffektiv it-drift – rättsliga förutsättningar för utkontraktering. I.
2. Krav på kunskaper i svenska och samhällskunskap för svenskt medborgarskap. Ju.
3. Skolbibliotek för bildning och utbildning. U.
4. Informationsöverföring inom vård och omsorg. S.
5. Ett förbättrat system för arbetskraftsinvandring. Ju.
6. God och nära vård. Rätt stöd till psykisk hälsa. S.
7. Förstärkt skydd för väljarna vid röstmottagningen. Ju.
8. När behovet får styra – ett tandvårdssystem för en mer jämlik tandhälsa. Vol. 1 & Vol. 2, bilagor + Sammanfattning (häfte). S.
9. Vem kan man lita på? Enkel och ändamålsenlig användning av betrodda tjänster i den offentliga förvaltningen. I.
10. Radiologiska skador – skadestånd, säkerheter, skadereglering. M.
11. Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven – aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning. U.
12. Andra chans för krisande företag – En ny lag om företagsrekonstruktion. Ju.
13. En teknikneutral grundlagsbestämmelse för regeringsbeslut. Ju.
14. Boende på (o)lika villkor – merkostnader i bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. S.
15. Föreningsfrihet och terroristorganisationer. Ju.
16. En väl fungerande ordning för val och beslutsfattande i kommuner och regioner. Fi.
17. Ett moderniserat konsumentskydd. Fi.
18. Bolags rörlighet över gränserna. Volym 1 & 2. Ju.
19. En stärkt försörjningsberedskap för hälso- och sjukvården. Del 1 och 2. S.
20. Ecris-TCN – ett mer effektivt utbyte av brottmålsdomar mot tredjelandsmedborgare. Ju.
21. En klimatanpassad miljöbalk för samtiden och framtiden. M.
22. Hårdare regler för nya nikotinprodukter. S.
23. Stärkt planering för en hållbar utveckling. Fi.
24. Äga avfall – en del av den cirkulära ekonomin. M.
25. Struktur för ökad motståndskraft. Ju.
26. Använd det som fungerar. M.
27. Ett förbud mot rasistiska organisationer. Ju.
28. Immunitet för utställningsföremål. Ku.
29. Ökade möjligheter att förhindra illegal handel via post. I.
30. Kampen om tiden – mer tid till lärande. U.
31. Kontroller på väg. I.
32. Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial. U.
33. En tioårig grundskola. Införandet av en ny årskurs 1 i grundskolan, grundsärskolan, specialsolan och sameskolan. U.
34. Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga. S.
35. En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring. Ju.

36. Gode män och förvaltare – en översyn. Ju.
37. Stärkt rätt till personlig assistans. Ökad rättssäkerhet för barn, fler grundläggande behov och tryggare sjukvårdande insatser. S.
38. En ny lag om ordningsvakter m.m. Ju.
39. Ombuds tillgång till vård- och omsorgsuppgifter och förenklad behörighetskontroll inom vården. S.
40. Mervärdesskatt vid inhyrd personal för vård och social omsorg. Fi.
41. VAB för vårdåtgärder i skolan. S.
42. Stärkta åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism. Fi.
43. Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar. Ju.
44. Tillgänglighetsdirektivet. S.
45. En EU-anpassad djurläkemedelslagstiftning. Del 1 och 2. N.
46. Snabbare lagföring – ett snabbförfarande i brottmål. Ju.
47. Ett nytt regelverk för bygglov. Del 1 och 2. Fi.
48. I en värld som ställer om. Sverige utan fossila drivmedel 2040. M.
49. Kommuner mot brott. Ju.
50. Fri hyressättning vid nyproduktion. Ju.
51. Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar. Vol. 1 och 2. M.
52. Vilja välja vård och omsorg. En hållbar kompetensförsörjning inom vård och omsorg om äldre. S.
53. En rättssäker vindkraftsprövning. M.
54. Ändrade regler i medborgarskapslagen. Ju.
55. Mikroföretagarkonto – schabloniserad inkomstbeskattning för de minsta företagen. Fi.
56. Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall. Ju.
57. Om folkbokföring, samordningsnummer och identitetsnummer. Fi.
58. Läge och kvalitet i hyressättningen. Ju.
59. Vägen till tillgänglighet – långsiktig, strategisk och i samverkan. S.
60. Förenklingar för mikroföretag och modernisering av bokföringslagen. N.
61. Utvisning på grund av brott – ett skärpt regelverk. Ju.
62. Användning av e-legitimation i tjänsten i den offentliga förvaltningen. I.
63. Sveriges säkerhet – behov av starkare skydd för nätverks- och informationssystem. Fö.
64. Ersättning till brottsoffer. Ju.

Statens offentliga utredningar 2021

Systematisk förteckning

Finansdepartementet

- En väl fungerande ordning för val och beslutsfattande i kommuner och regioner. [16]
- Ett moderniserat konsumentskydd. [17]
- Stärkt planering för en hållbar utveckling. [23]
- Mervärdesskatt vid inhyrd personal för vård och social omsorg. [40]
- Stärkta åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism. [42]
- Ett nytt regelverk för bygglov. Del 1 och 2. [47]
- Mikroföretagarkonto
– schabloniserad inkomstbeskattning för de minsta företagen. [55]
- Om folkbokföring, samordningsnummer och identitetsnummer. [57]

Försvarsdepartementet

- Sveriges säkerhet
– behov av starkare skydd för nätverks- och informationssystem. [63]

Infrastrukturdepartementet

- Säker och kostnadseffektiv it-drift
rättsliga förutsättningar för utkontraktering. [1]
- Vem kan man lita på? Enkel och ändamåls-
enlig användning av betrodda tjänster
i den offentliga förvaltningen. [9]
- Ökade möjligheter att förhindra illegal
handel via post. [29]
- Kontroller på väg. [31]
- Användning av e-legitimation i tjänsten
i den offentliga förvaltningen. [62]

Justitiedepartementet

- Krav på kunskaper i svenska och
sambandskunskap för svenskt
medborgarskap. [2]

- Ett förbättrat system för arbetskrafts-
invandring. [5]
- Förstärkt skydd för väljarna vid röst-
mottagningen. [7]
- Andra chans för krisande företag
– En ny lag om företagsrekonstruktion.
[12]
- En teknikneutral grundlagsbestämmelse
för regeringsbeslut. [13]
- Föreningsfrihet och terroristorganisationer.
[15]
- Bolags rörlighet över gränserna.
Volym 1 & 2. [18]
- Ecris-TCN – ett mer effektivt utbyte av
brottmålsdomar mot tredjelandsmed-
borgare. [20]
- Struktur för ökad motståndskraft. [25]
- Ett förbud mot rasistiska organisationer.
[27]
- En stärkt rättsprocess och en ökad lag-
föring. [35]
- Gode män och förvaltare – en översyn.
[36]
- En ny lag om ordningsvakter m.m. [38]
- Ett förstärkt skydd mot sexuella
kränkningar. [43]
- Snabbare lagföring
– ett snabbförfarande i brottmål. [46]
- Kommuner mot brott. [49]
- Fri hyressättning vid nyproduktion. [50]
- Ändrade regler i medborgarskapslagen. [54]
- Nya regler om utländska föräldraskap och
adoption i vissa fall. [56]
- Läge och kvalitet i hyressättningen. [58]
- Utvisning på grund av brott – ett skärpt
regelverk. [61]
- Ersättning till brottsoffer. [64]

Kulturdepartementet

Immunitet för utställningsföremål. [28]

Miljödepartementet

Radiologiska skador – skadestånd, säkerheter, skadereglering. [10]

En klimatanpassad miljöbalk för samtiden och framtiden. [21]

Äga avfall
– en del av den cirkulära ekonomin. [24]

Använd det som fungerar. [26]

I en värld som ställer om.
Sverige utan fossila drivmedel 2040.
[48]

Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar.
Vol. 1 och 2. [51]

En rättssäker vindkraftsprövning. [53]

Näringsdepartementet

En EU-anpassad djurläkemedelslagstiftning. Del 1 och 2. [45]

Förenklningar för mikroföretag och modernisering av bokföringslagen.
[60]

Socialdepartementet

Informationsöverföring inom vård och omsorg. [4]

God och nära vård. Rätt stöd till psykisk hälsa. [6]

När behovet får styra
– ett tandvårdssystem för en mer jämlik tandhälsa. Vol. 1 & Vol. 2, bilagor + Sammanfattning (häfte). [8]

Boende på (o)lika villkor – merkostnader i bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. [14]

En stärkt försörjningsberedskap för hälso- och sjukvården. Del 1 och 2. [19]

Hårdare regler för nya nikotinprodukter.
[22]

Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga. [34]

Stärkt rätt till personlig assistans.
Ökad rättssäkerhet för barn, fler grundläggande behov och tryggare sjukvårdande insatser. [37]

Ombuds tillgång till vård- och omsorgsuppgifter och förenklad behörighetskontroll inom vården. [39]

VAB för vårdåtgärder i skolan. [41]

Tillgänglighetsdirektivet. [44]

Vilja välja vård och omsorg.
En hållbar kompetensförsörjning inom vård och omsorg om äldre. [52]

Vägen till ökad tillgänglighet – långsiktig, strategisk och i samverkan. [59]

Utbildningsdepartementet

Skolbibliotek för bildning och utbildning.
[3]

Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven – aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning. [11]

Kampen om tiden
– mer tid till lärande. [30]

Papper, poddar och ...
Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial. [32]

En tioårig grundskola. Införandet av en ny årskurs 1 i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan. [33]

Regeringskansliet

103 33 Stockholm Växel 08-405 10 00 www.regeringen.se

ISBN 978-91-525-0181-8 ISSN 0375-250X

Ömslag: Elanders Sverige AB
Bild: Agneta S Öberg